



รายงานการวิจัย

เรื่อง

การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน
INCREASING COMMUNITY FUNDING ACCORDING TO THE KING'S PHILOSOPHY
TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT

โดย

รศ.ดร.เต็มศักดิ์ ทองอินทร์ ผศ.ดร.รัฐพล เย็นใจมา ดร.กาญจนา คำจตุติ
คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๖๓

ได้รับทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS ๘๐๐๗๖๓๑๑๘



รายงานการวิจัย

เรื่อง

การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน
INCREASING COMMUNITY FUNDING ACCORDING TO THE KING'S PHILOSOPHY
TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT

โดย

รศ.ดร.เต็มศักดิ์ ทองอินทร์ ผศ.ดร.รัฐพล เย็นใจมา ดร.กาญจนา ดำจตุติ
คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๖๓

ได้รับทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS MCU RS ว.๘๐๐๗๖๓๑๑๘

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)



Research Report

INCREASING COMMUNITY FUNDING ACCORDING TO THE KING'S PHILOSOPHY TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT

By

Assoc.Prof.Dr.Termsak Thong-in Asst.Prof.Dr.Rattapon Yenjaiima Dr.Kanjana Damjutti

Faculty of Social Sciences Mahachulalongkornrajavidyalaya University

B.E. 2563

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 800763118

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน
ผู้วิจัย:	รศ.ดร.เต็มศักดิ์ ทองอินทร์ ผศ.ดร.รัฐพล เย็นใจมา ดร.กาญจนา คำจตุติ
ส่วนงาน:	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๓
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) เพื่อยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ๒) เพื่อสร้างเครือข่ายแหล่งทุนชุมชนในอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในภาคสนาม โดยใช้วิธีวิทยาการวิจัยแบบผสมผสาน เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย แบบสอบถามประกอบการสัมภาษณ์ (Interview Guideline) และแนวคำถามสำหรับการสนทนากลุ่ม เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง วิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis)

ผลการวิจัยพบว่า สามารถรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต ความเชื่อ ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นที่มีความสำคัญ พร้อมทั้งการบูรณาการภูมิปัญญาหรือแหล่งทุนที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนาและการน้อมนำศาสตร์พระราชาสู่การปฏิบัติ อันนำไปสู่การยกระดับให้เป็นแหล่งเรียนรู้ตามวิถีพอเพียงสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจที่สอดคล้องกับแผนท่องเที่ยวชุมชนภายใต้แผนการวิจัย โดยที่เป็นการศึกษาภายใต้แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน การยกระดับทุนทางสังคมศาสตร์พระราชากับการพัฒนาที่ยั่งยืน การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นการศึกษาแหล่งทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต เพื่อค้นหาจุดเด่นของชุมชน ซึ่งสามารถตอบวัตถุประสงค์ของงานวิจัยข้อที่ ๑ ในการศึกษาและรวบรวมแหล่งทุนชุมชนได้ ส่วนในเรื่องขององค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจะต้องเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชน และเชื่อมโยงแผนการท่องเที่ยวของชุมชนไปพร้อมกัน และเมื่อประชากรส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่แม้จะมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องทางด้านกายภาพ แต่กลับพบว่ามีปัญหาในการดำเนินชีวิตอย่างเช่น ขาดเงินในการลงทุน จึงส่งผลให้มีคุณภาพชีวิตในด้านเศรษฐกิจแย่ลงกว่าเดิม การขาดองค์ความรู้ในด้านการอยู่แบบวิถีพอเพียงและการขาดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จำเป็นต้องดำเนินการยกระดับแหล่งทุนให้สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างยั่งยืน จึงเป็นการตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ เพราะจะต้องมีการสร้างเครือข่ายและการทำหน้าที่ของเครือข่ายชุมชนวิถีพอเพียง มีการสร้างรูปแบบการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับชุมชนโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาผนวกกับหลัก “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นกลไกขับเคลื่อนการทำงานเชิงรูปธรรม

Research Report Title: Increasing Community Funding According to The King's Philosophy to Sustainable Development

Researcher: Assoc.Prof.Dr.Termsak Thong-in Asst.Prof.Dr.Rattapon Yenjaima Dr.Kanjana Damjutti

Division: Faculty of Social Sciences,
Mahachulalongkornrajavidhayalaya University

Fiscal Year: 2020

Research Support Fund: Mahachulalongkornrajavidhayalaya University

ABSTRACT

This research aims to 1) to raise the level of community funding sources based on the King's Philosophy to sustainable development 2) to build a network of community funding sources in Nongbua District, Nakhonsawan Province towards sustainable development. This research is a combination of research in documentary research and qualitative research in the field. Using a blended research method and the tools used in the study consisted of an inter-view guideline and a group discussion questionnaire, collect information manually. The data was analyzed by content analysis method.

Results of this research were the following: Able to gather information on raising the community funding sources based on the King's Philosophy to sustainable development related to lifestyles, beliefs, history, art and culture, and local traditions that are important. Along with integrating wisdom or funding sources related to the way of life in accordance with Buddhism and the introduction of the king's Philosophy into practice. This leads to upgrading to be a learning center based on the sufficiency method, creating economic value in line with the community tourism plan under the research plan. It is a study under the concept and theory of community development, social capital, raising The King's Philosophy and sustainable development, cultural tourism, community involvement. It is the study of cultural capital that relates to the way of life. To find the strength of the community which can answer the objective of research item 1 to study and collect community funding sources. As for the knowledge that occurs, it must be a learning center for the community and link the community tourism plans together. And when the majority of the populations are farmers, despite continued physical development, but found that there are problems in life such as lack of money to invest. As a result, the quality of life in the economy is worse than before. Because people in the community still lack knowledge on how to live in a self-

sufficient way, lack of a learning exchange process to raise the level of funding sources to be able to solve problems sustainably. This can answer the objective of research item 2. This has to be the construction of a network and the function of a community network of sufficiency. Creating a learning model suitable for the community by using Buddhist principles in conjunction with the principle of "Sufficiency Economy Philosophy" as a mechanism to drive concrete work.



กิตติกรรมประกาศ

รายงานการวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีเพราะได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่สนับสนุนทุนในการวิจัยในครั้งนี้ เพราะเล็งเห็นถึงประโยชน์และคุณค่าของงานวิจัยฉบับนี้ ขอขอบพระคุณพระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทิตย์ อากาศโร, รศ.ดร.) ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์และช่วยเหลือผู้วิจัยมาตลอด

ขอขอบพระคุณ ผู้บริหารคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่เมตตาอนุเคราะห์ให้ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยในครั้งนี้ ขอกราบขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจทานงานวิจัยฉบับนี้ให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

คณะนักวิจัยหวังว่ารายงานการวิจัยฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ต่อสาธารณชน วงการศึกษา และพื้นที่ที่ได้ทำการวิจัย บุญกุศลที่เกิดขึ้นจากรายงานการวิจัยครั้งนี้ อุทิศให้บิดา มารดา ผู้มีพระคุณทุกท่าน ตลอดถึงครู อาจารย์ทุกท่าน

รศ.ดร.เต็มศักดิ์ ทองอินทร์ (หัวหน้าคณะนักวิจัย)

ผศ.ดร.รัฐพล เย็นใจมา ดร.กาญจนา คำจตุ

๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(ก)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(ข)
กิตติกรรมประกาศ	(ง)
สารบัญ.....	(จ)
สารบัญตาราง	(ช)
สารบัญแผนภาพ	(ซ)
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ ปัญหาการวิจัย	๓
๑.๓ วัตถุประสงค์การวิจัย	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	๖
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗
๒.๑ แนวคิดการพัฒนาชุมชน	๗
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม	๑๕
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับศาสตร์พระราชากับการพัฒนาที่ยั่งยืน	๒๕
๒.๔ แนวคิดและทฤษฎีการท่องเที่ยว	๔๒
๒.๕ แนวคิดและทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	๕๐
๒.๖ แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วมของชุมชน	๖๗
๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๙๐
๒.๘ กรอบแนวคิดการวิจัย	๑๐๒
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๐๔
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๑๐๔
๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๑๐๕
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๑๐๘
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๑๐๘
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล	๑๑๐

	๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย	๑๑๐
	๓.๗ สรุปกระบวนการวิจัย	๑๑๑
บทที่ ๔	ผลการวิจัย	๑๑๓
	๔.๑ สภาพทั่วไปและแหล่งทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญของอำเภอหนองบัว	๑๑๓
	๔.๒ การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน	๑๓๙
	๔.๓ การสร้างเครือข่ายแหล่งทุนชุมชนในอำเภอหนองบัว	
	จังหวัดนครสวรรค์ สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน	๑๔๖
	๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย	๑๕๒
บทที่ ๕	สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๕๕
	๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๕๕
	๕.๒ อภิปรายผล	๑๖๒
	๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๖๘
บรรณานุกรม		๑๖๙
ภาคผนวก	ภาคผนวก ก บทควมวิจัย	(๑๗๘)
	ภาคผนวก ข กิจกรรมเกี่ยวข้องกับการนำผลจากการวิจัยไปใช้	
	ประโยชน์.....	(๑๙๓)
	ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้	
	และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการและผลที่ได้รับของโครงการ	(๑๙๕)
	ภาคผนวก ง เครื่องมือวิจัย แบบสอบถาม / สัมภาษณ์ / ชื่อ	
	ผู้ทรงคุณวุฒิ / หนังสือเชิญต่างๆ	(๑๙๘)
	ภาคผนวก จ รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย	(๒๐๒)
	ภาคผนวก ฉ ประวัติคณะผู้วิจัย	(๒๐๗)
	แบบสรุปโครงการวิจัย	(๒๑๒)

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
๒.๑	แสดงเปรียบเทียบการพึ่งตนเองของปรัชญาตะวันตกและการพัฒนาของปรัชญาตะวันออก	๑๒
๔.๑	แสดงการเปรียบเทียบภาษา	๑๑๙



สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่		หน้า
๒.๑	แสดงสรุปปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	๓๑
๒.๒	แสดงการประยุกต์หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐	๓๖
๒.๓	แสดงความต่อเนื่องของการมีส่วนร่วม	๘๘
๒.๔	แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย	๑๐๒
๓.๑	แสดงเป้าหมายที่คาดว่าจะได้รับ/ผลผลิต/ผลลัพธ์	๑๑๐
๔.๑	แสดงผลิตภัณฑ์อาหารหวาน	๑๑๖
๔.๒	แสดงผลิตภัณฑ์ชุมชน “พริกเกลือ ปลา ร้า สับ”	๑๒๗
๔.๓	แสดงภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านปรัชญา ศาสนา ประเพณี	๑๓๑
๔.๔	แสดงการรวมกลุ่มของแม่เพลง	๑๓๓
๔.๕	แสดงกิจกรรมสัมมนาปัญญาในพื้นที่การวิจัย	๑๔๖
๔.๖	แสดงการประชุมแกนนำเครือข่ายชุมชนวิถีพอเพียง	๑๔๗
๔.๗	แสดงสื่อการเรียนรู้ตามธรรมชาติ	๑๕๐
๔.๘	แสดงสื่อการเรียนรู้จากสิ่งพิมพ์	๑๕๐
๔.๙	แสดงแผนที่ท่องเที่ยววิถีของอำเภอหนองบัว	๑๕๑
๔.๑๐	แสดงจัดกิจกรรมท่องเที่ยวตามแผนที่ท่องเที่ยววิถีของดีอำเภอหนองบัว...	๑๕๒

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๗๙) มีกรอบแนวคิด ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขันที่มุ่งเน้นการพัฒนาภาคการผลิตและบริการให้สามารถแข่งขันได้ เกิดความยั่งยืน ประชาชนมีคุณภาพชีวิตและมีรายได้ที่ดีขึ้น รวมทั้งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) ยุทธศาสตร์ที่ ๓ การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน มีแนวทางเสริมสร้างขีดความสามารถการแข่งขันในเชิงธุรกิจของภาคบริการ และพันธกิจกระทรวงมหาดไทย ข้อ ๔. เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและเศรษฐกิจฐานราก โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนภารกิจอำนาจหน้าที่ของกรมการพัฒนาชุมชนในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนฐานรากให้มีความมั่นคงและมีเสถียรภาพ รวมทั้งเสริมสร้างความสามารถและความเข้มแข็งของชุมชน

กรมการพัฒนาชุมชนได้พยายามเดินหน้าพัฒนา “ชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี” โดยการค้นหาทุนที่ตนเองมีไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญา วิถีชีวิต มีเป้าหมายเพื่อการนำไปสู่การเพิ่มรายได้ให้กระจายสู่ชุมชนทั้งระบบซึ่งเรื่องดังกล่าวสอดคล้องกับ นายอภิชาติ โตดิลกเวชช์ อธิบดีกรมการพัฒนาชุมชนกล่าวถึงความเป็นมาแนวคิดวิธีการดำเนินการชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถีว่า โอท็อปเปรียบเป็นเหรียญสองด้าน ซึ่ง ๑๖ ปีที่ผ่านมาในระบบเก่า เราทำอยู่ด้านเดียวคือ ด้านหัว ซึ่งก็เป็นสินค้าโอท็อปที่มีคุณภาพ ผ่านมาตรฐานของรัฐ โดยผ่านการคัดสรรสุดยอดโอท็อป ซึ่งทั่วประเทศมีจำนวน ๑๕,๐๐๐ ราย แต่เรามีผู้ประกอบการที่ขึ้นทะเบียนอยู่ ๘ หมื่นกว่าราย ทำให้มีสินค้าโอท็อปที่ตกเกณฑ์ถึง ๗ หมื่นราย ก้าวต่อไปจะเริ่มทำเหรียญด้านที่สอง คือชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถีซึ่งเป็นแนวคิดพัฒนา OTOP รูปแบบใหม่ โดยให้ขายสินค้าอยู่ภายในชุมชน เป็นการสร้างรายได้เพิ่มให้ชุมชน นำเสนอ ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และความคิดสร้างสรรค์มาแปลงเป็นรายได้ ทำให้รายได้กระจายอยู่ภายในชุมชน สร้างชุมชนเข้มแข็ง ทุกคนพร้อมเป็นเจ้าของ ทำให้ลูกหลานไม่ต้องออกไปหารายได้จากภายนอกชุมชน ซึ่งแตกต่างจาก OTOP เดิมที่ต้องนำสินค้าออกไปขายนอกชุมชน และทุกอย่างขึ้นกับหน่วยงานของรัฐ^๑

^๑ หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ, 'OTOP นวัตวิถี' ดึงภูมิปัญญา-วิถีชีวิต เพิ่มรายได้ชุมชนยั่งยืน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.thairath.co.th/content/๑๑๙๓๖๙๕> [๒๗ ตุลาคม ๒๕๖๑].

ประเทศไทยได้รับการยกย่องจากคนทั่วโลกว่าเป็นหนึ่งในจุดหมายปลายทางของแหล่งท่องเที่ยวที่อยากมาสัมผัส ส่งผลให้ภาพรวมสถานการณ์ท่องเที่ยวภายในประเทศไทยที่มีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง เห็นได้จากรายได้ จากการท่องเที่ยวในประเทศไทย ณ เดือนเมษายน ๒๕๖๑ ขยายตัวจากช่วงเดียวกันของปีที่ผ่านมาร้อยละ ๑๖.๐๗ โดยรายได้ของนักท่องเที่ยวต่างประเทศขยายตัวร้อยละ ๑๗.๕๕ และรายได้ของนักท่องเที่ยวไทยขยายตัว ร้อยละ ๑๒.๒๑

การท่องเที่ยวชุมชน หมายถึง การท่องเที่ยวที่มีเอกลักษณ์คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม โดยเป็นการท่องเที่ยวที่คนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่เพียงแต่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวเท่านั้น แต่ยังเน้นถึงการสร้างศักยภาพของคนท้องถิ่นนั้นๆ ด้วยที่สำคัญการท่องเที่ยวดังกล่าวต้องไม่ทำลายวิถีชีวิตเดิมหรือทรัพยากรของชุมชนที่มีอยู่ ชุมชนที่ต้องการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชนที่ยั่งยืนควรเริ่มต้นจากความต้องการของคนในชุมชนรวมตัวกันเพื่อวางแผนและตัดสินใจร่วมกัน พยายามดึงจุดแข็งของชุมชนออกมา ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีการดำรงชีวิต ให้เป็นจุดเด่น เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวโดยที่ชุมชนต้องรักและหวงแหนในทรัพยากรของชุมชนทำสิ่งที่ตนเองถนัด ไม่ฝืนธรรมชาติ และไม่ทำลายวิถีชีวิตดั้งเดิม องค์ประกอบสำคัญในการทำให้แหล่งท่องเที่ยวชุมชนมีความยั่งยืน ขึ้นกับองค์ประกอบสำคัญ ๓ ประการ คือ ศักยภาพด้านคน พื้นที่ และการจัดการ

การเปลี่ยนผ่านยุคการผลิตสินค้า OTOP ออกจากชุมชนเพียงด้านเดียวสู่การเพิ่มช่องทางสร้างรายได้ตามความต้องการ (Demand Driven Local Economy) โดยการขายสินค้าอยู่ในชุมชนที่มาจากนักท่องเที่ยว โดยใช้เสน่ห์ภูมิปัญญาวิถีชีวิตวัฒนธรรมและความคิดสร้างสรรค์แปลงเป็นรายได้ ทั้งนี้ครอบครัวและลูกหลานยังอยู่ร่วมกัน ไม่ต้องแข่งขันนำผลิตภัณฑ์ออกไปขายนอกชุมชน เป็นชุมชนที่เป็นเจ้าบ้านที่ดี ชวนกันคิด ชวนกันทำ ผลิตสินค้าและบริการ รวมทั้งมีการเชื่อมโยง เส้นทางท่องเที่ยวระดับชุมชนที่มีเสน่ห์ดึงดูด และมีคุณค่าเพียงพอให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมเยือนและ ใช้จ่ายเงินในทุกกิจกรรมของชุมชน ซึ่งรายได้จะกระจายอยู่กับคนในชุมชน ทุกคนมีความสุขเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน (Strength with in) และเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างแท้จริง

จากการศึกษาในพื้นที่การวิจัยในเบื้องต้น พบว่า องค์กรภาครัฐนำโดยที่ว่าการอำเภอหนองบัว ร่วมมือกับเทศบาลตำบลหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ได้กำลังเร่งดำเนินการผลักดันนโยบายของรัฐเกี่ยวกับชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี และพบประเด็นความสำคัญของการวิจัยที่ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะพื้นที่เขตเทศบาลตำบลหนองบัว มีพื้นที่การปกครอง ๖.๒๕ ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครองเป็น ๒ ตำบล ประกอบด้วย ๑๕ ชุมชน ได้แก่ ๑) ตำบลหนองบัว หมู่ที่ ๑ ชุมชนบ้านมาบตะคร้อ หมู่ที่ ๒ ชุมชนบ้านเนินน้ำเย็น หมู่ที่ ๓ ชุมชนบ้านกุฎิฤๅษี หมู่ที่ ๗ ชุมชนบ้านโคก

มะขามหวาน หมู่ที่ ๗ ชุมชนบ้านโคกมะกอก หมู่ที่ ๘ ชุมชนบ้านโคกมะตูม หมู่ที่ ๙ ชุมชนบ้านคลองมะรีน หมู่ที่ ๑๔ ชุมชนบ้านทุ่งท้ายเนิน และ ๒) ตำบลหนองกลับ หมู่ที่ ๑ ชุมชนบ้านไร่โพธิ์ทอง หมู่ที่ ๒ ชุมชนบ้านใหญ่ หมู่ที่ ๓ ชุมชนบ้านสุขสำราญ หมู่ที่ ๔ ชุมชนบ้านเนินพลวง หมู่ที่ ๙ ชุมชนบ้านเนินตาเกิด หมู่ที่ ๑๒ ชุมชนบ้านเนินขี้เหล็ก หมู่ที่ ๑๓ ชุมชนบ้านเนินसान เป็นชุมชนดั้งเดิมมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่น่าสนใจ มีภูมิปัญญาที่กระจายไปอยู่กับตัวคนและสถานที่ต่างๆ มากมาย หากไม่ศึกษารวบรวมไว้โอกาสที่จะสูญหายแก่ขาดการสืบทอดของเยาวชนคนรุ่นหลัง และประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณีดังกล่าวคนในพื้นที่เห็นว่าควรมีการอนุรักษ์ไว้ อีกทั้งควรมีการสร้างเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเกี่ยวกับของดีชุมชนในมิติอื่นๆ

ดังนั้นผู้วิจัยเห็นว่า การดำเนินการจากภาครัฐแต่เพียงอย่างเดียวซึ่งมีพื้นที่ความรับผิดชอบขนาดใหญ่ ไม่สามารถขับเคลื่อนแนวความคิดชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี ได้ครอบคลุมทั่วประเทศ โครงการวิจัยเรื่อง การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการค้นหาศักยภาพชุมชน เพื่อนำไปต่อยอดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวสู่การเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจชุมชน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมุ่งเน้นศึกษาความเป็นมาของผู้คนในท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ภูมิปัญญา รวมถึงประเพณีที่สืบทอดมาอย่างยาวนาน เพื่อนำไปสู่การยกระดับทุนทั้งที่อยู่ในตัวคน และกระจายอยู่ในสถานที่ต่างๆ ให้รวบรวมเป็นหมวดหมู่ และง่ายต่อการบริหารจัดการของภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การศึกษาของเยาวชนในสถานศึกษา ประชาชนทั่วไป เพื่อสร้างความรักและหวงแหนวัฒนธรรมชาติพันธุ์ในท้องถิ่นของตนที่สำคัญเพื่อนำไปสู่การสร้างชุดความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาเพื่อต่อยอดการพัฒนาในรูปแบบผลิตภัณฑ์ และผลิตโปรแกรมชุมชนท่องเที่ยวผลักดันให้ภาครัฐขับเคลื่อนเป็นนโยบายสาธารณะ และสร้างแผนที่บูรณาการท่องเที่ยวชุมชนเชื่อมโยงอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่สามารถพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนอย่างทั่วถึง ที่ส่งเสริมการขับเคลื่อนโครงการ OTOP นวัตวิถี เพื่อการยกระดับแหล่งทุนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

๑.๒.๒ เพื่อสร้างเครือข่ายแหล่งทุนชุมชนในอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

๑.๓.๑ แหล่งทุนชุมชนในอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ มีอะไรบ้าง

๑.๓.๒ เครือข่ายแหล่งทุนชุมชนในอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน
ควรมีลักษณะอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัย ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

โครงการวิจัยเรื่อง การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมุ่งเน้นศึกษาความเป็นมาของผู้คนในท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ภูมิปัญญา รวมถึงประเพณีที่สืบทอดมาอย่างยาวนาน เพื่อนำไปสู่การยกระดับทุนทั้งที่อยู่ในตัวคน และกระจายอยู่ในสถานที่ต่างๆ ให้รวบรวมเป็นหมวดหมู่ และง่ายต่อการบริหารจัดการของภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การศึกษาของเยาวชนในสถานศึกษา ประชาชนทั่วไป เพื่อสร้างความรักและหวงแหนวัฒนธรรมชาติพันธุ์บรรณาในท้องถิ่นของตน ที่สำคัญเพื่อนำไปสู่การสร้างชุดความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาเพื่อต่อยอดการพัฒนาในรูปแบบผลิตภัณฑ์ และออกแบบกิจกรรมชุมชนท่องเที่ยวผลักดันให้ภาครัฐขับเคลื่อนเป็นนโยบายสาธารณะ แผนที่บูรณาการท่องเที่ยวชุมชนเชื่อมโยงอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่สามารถพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนอย่างทั่วถึง ที่ส่งเสริมการขับเคลื่อนโครงการ OTOP นวัตกรรมวิถี ของกรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้วิจัยได้กำหนดประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังนี้

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย ผู้แทนเครือข่ายที่เข้าร่วมเป็นแกนนำในการสืบค้นภูมิปัญญา และต่อยอดพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน ประกอบด้วย หน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ พัฒนาชุมชนจังหวัด พัฒนาชุมชนอำเภอ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครสวรรค์ สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด ๑๐ คน หน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ ได้แก่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำท้องที่/ท้องถิ่น ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน ๑๐ คน และภาคประชาชน ได้แก่ กลุ่มองค์กร ประชาชนชุมชนและเครือข่ายองค์กรเอกชน ๑๐ คน ผู้ทรงคุณวุฒิเข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ ๑๐ คน รวมจำนวน ๔๐ คน ในการขับเคลื่อนโครงการเพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวสู่ความเชื่อมโยงระบบเศรษฐกิจชุมชน

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ศึกษา เรื่อง เพื่อยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ของอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ เฉพาะเขตการปกครอง เขตเทศบาลตำบลหนองบัว มีพื้นที่การปกครอง ๖.๒๕ ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครองเป็น ๒ ตำบล ประกอบด้วย ๑๕ ชุมชน ได้แก่

๑) ตำบลหนองบัว หมู่ที่ ๑ ชุมชนบ้านมาบตะคร้อ หมู่ที่ ๒ ชุมชนบ้านเนินน้ำเย็น หมู่ที่ ๓ ชุมชนบ้านกุฎิฤๅษี หมู่ที่ ๗ ชุมชนบ้านโคกมะขามหวาน หมู่ที่ ๗ ชุมชนบ้านโคกมะกอก หมู่ที่ ๘ ชุมชนบ้านโคกมะตูม หมู่ที่ ๙ ชุมชนบ้านคลองมะรีน หมู่ที่ ๑๔ ชุมชนบ้านทุ่งท้ายเนิน

๒) ตำบลหนองกลับ หมู่ที่ ๑ ชุมชนบ้านไร่โพธิ์ทอง หมู่ที่ ๒ ชุมชนบ้านใหญ่ หมู่ที่ ๓ ชุมชนบ้านสุขสำราญ หมู่ที่ ๔ ชุมชนบ้านเนินพลวง หมู่ที่ ๙ ชุมชนบ้านเนินตาเกิด หมู่ที่ ๑๒ ชุมชนบ้านเนินขี้เหล็ก หมู่ที่ ๑๓ ชุมชนบ้านเนินसान

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

การดำเนินการวิจัยโครงการวิจัยเรื่อง การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ภายใต้แนวคิดนวัตกรรมวิถีของดีอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์: การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ใช้ระยะเวลา ๑ ปี ในกรอบงบประมาณ ๒๕๖๓ (โดยเริ่มตั้งแต่ ๑ ตุลาคม ๒๕๖๒- ๓๐ กันยายน ๒๕๖๓)

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

แหล่งทุนชุมชน หมายถึง ทุนชุมชนในการขับเคลื่อนสัมมาชีพชุมชน ความสามารถของสินทรัพย์ที่เป็นทั้งตัวเงินและไม่ใช่ว่าเงินอันสามารถต่อยอดยกระดับให้เพิ่มขึ้น เช่น ทุนมนุษย์ ทุนความรู้ ทุนทรัพยากร ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม ทุนเงินตรา ฯลฯ เป็นทุนชุมชนตำบลหนองบัว และตำบลหนองกลับ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

ศาสตร์พระราช หมายถึง องค์ความรู้ที่เป็นแนวทางการพัฒนาตามศาสตร์ของรัชกาลที่ ๙ ที่มีความลุ่มลึก รอบด้าน มองการณ์ไกล. และเน้นความยั่งยืนยาวนาน โดยการลงไปศึกษาเรียนรู้จากชุมชน เพื่อจะได้อรรถกถาของปัญหาแล้วจึงพัฒนา โดยเริ่มต้นตั้งแต่แนวคิดและทฤษฎีปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาที่เป็นไปตามความต้องการของชุมชน เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตชุมชนภายใต้ศักยภาพของการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน ดำรงรักษาไว้ซึ่งแหล่งทุนชุมชนที่มีอยู่เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ต่อไปได้ในระยะยาวและมีการกระจายผลประโยชน์ให้ชุมชนอย่างเต็มที่ เพื่อที่จะทำให้คนรุ่นต่อไปขยายต่อตามความต้องการอย่างมีประสิทธิภาพ

ชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี หมายถึง รัฐบาลมีความพยายามที่จะเพิ่มความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจชุมชน จึงจัดให้มีโครงการชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถีขึ้น เป็นการบูรณาการการพัฒนาและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเข้ากับการพัฒนาและส่งเสริมการตลาดสินค้า OTOP ในชุมชนต่างๆ ด้วยความคิดสร้างสรรค์ มีนวัตกรรมของการพัฒนาและยุทธศาสตร์ในการส่งเสริม เพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยวและเพิ่มยอดขายสินค้า OTOP ที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชน ด้วยยุทธศาสตร์

การตลาดที่แตกต่างไปจากที่เคยทำมา เพิ่มคุณค่าให้สินค้า OTOP ให้เป็นเสน่ห์ดึงดูดให้คนเข้าไปท่องเที่ยวในจังหวัดต่างๆ ที่มีสินค้า OTOP ที่เป็นผลผลิตของชุมชนต่างๆ ในแต่ละจังหวัด เพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยว เพิ่มรายได้จากการขายสินค้า OTOP ที่ผลิตโดยสมาชิกในชุมชน ใช้วัตถุดิบที่มีอยู่ในชุมชน ใช้ภูมิปัญญาของคนในชุมชน เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้เศรษฐกิจชุมชน

การต่อยอดภูมิปัญญาสู่การเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ หมายถึง โครงการ OTOP นวัตกรรมที่เกิดขึ้นจากนโยบายของรัฐ เป็นการเปลี่ยนจากที่ชาวบ้านเคยผลิตสินค้าออกไปขายให้เขา เอาวิถีชีวิตออกมาเป็นผลิตภัณฑ์และบริการ เป็นการพัฒนาแบบระเบิดจากภายใน สนับสนุนให้คนในท้องถิ่นลุกขึ้นมาพัฒนาชุมชนของตนเองให้เข้มแข็ง ดึงอัตลักษณ์ชุมชนดั้งเดิมที่เน้นความเรียบง่าย ซึ่งดำเนินมาหลายชั่วอายุคน มาสร้างเสน่ห์ให้นักท่องเที่ยวประทับใจ พร้อมมีสินค้าที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนในชุมชนติดไม้ติดมือกลับบ้านไปด้วย

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๖.๑ ชุดความรู้นำไปสู่การสร้างสำนึกจิตสำนึกถึงเห็นถึงคุณค่า ความภูมิใจ และศักดิ์ศรีในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ที่เป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษในท้องถิ่น ซึ่งนำไปสู่การสร้างความร่วมมือเชิงเครือข่ายภาคประชาสังคม เพื่อนำเข้าสู่การอนุรักษ์โดยเริ่มจากเยาวชนในสถานศึกษา อีกทั้งชุดความรู้ดังกล่าวเป็นข้อมูลสำคัญในการขับเคลื่อนนโยบายภาครัฐระดับท้องถิ่นที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ภายใต้กรอบแนวคิดยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี

๑.๖.๒ สร้างความเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวบนอัตลักษณ์ของชุมชนในด้านภูมิปัญญาผนวกเข้ากับนวัตกรรมวิถีของดีชุมชนด้านการต่อยอดผลิตภัณฑ์ให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ และนวัตกรรมวิถีศักยภาพชุมชนด้านการจัดการแหล่งท่องเที่ยว พัฒนาเศรษฐกิจฐานรากให้เกิดรายได้กับชุมชนอย่างทั่วถึง กระตุ้นเศรษฐกิจและสังคมภายในประเทศให้มีความเข้มแข็ง

๑.๖.๓ เกิดการน้อมนำศาสตร์พระราชามาสร้างดุลยภาพเพื่อความยั่งยืนของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม และเป็นต้นแบบให้แก่พื้นที่อื่นๆ ที่มีบริบทใกล้เคียงกันนำไปประยุกต์ใช้การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว โดยคำนึงถึงการพัฒนาระบบเศรษฐกิจที่สอดคล้องกับสังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและจิตใจ

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่อง “การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน” ผู้วิจัยได้รวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ของเนื้อหา ดังต่อไปนี้

- ๒.๑ แนวคิดการพัฒนาชุมชน
- ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการทุนทางสังคม
- ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับศาสตร์พระราชากับการพัฒนาที่ยั่งยืน
- ๒.๔ แนวคิดและทฤษฎีการท่องเที่ยว
- ๒.๕ แนวคิดและทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
- ๒.๖ แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วมของชุมชน
- ๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

๒.๑.๑ ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท

๑. การพัฒนาชนบทโดยเน้นการพัฒนาการเกษตร (Rural Development as Agricultural Development)

แนวความคิดนี้เป็นผลมาจากทฤษฎีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ด้วยความเชื่อว่าการเกษตรเป็นสาขาหลักของชนบท หากมีการพัฒนาการเกษตรก็ย่อมทำให้ประชาชนในชนบทมีรายได้และมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้

ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทรัพยากร ในทัศนะของ A.T Mosher (1966) มี ๒ ประการ คือ ปัจจัยจำเป็น (Essential Factor) และปัจจัยตัวเร่ง (Accelerated Factor) ปัจจัยจำเป็นของการพัฒนาได้แก่การตลาดสินค้าการเกษตร การนำเทคนิคใหม่เข้าไปใช้อย่างต่อเนื่องจัดการเครื่องมือและปัจจัยการผลิต ในท้องถิ่น สนับสนุนการผลิตแก่เกษตรกร และมีการขนส่ง ส่วนปัจจัยตัวเร่งของการพัฒนา ได้แก่ การศึกษาเพื่อการพัฒนา สินเชื่อเพื่อการเกษตร การปฏิบัติงานของกลุ่มเกษตรกร การปรับปรุงและขยายเนื้อที่เพาะปลูก และการวางแผนระดับชาติเพื่อการพัฒนาการเกษตร

การพัฒนาการเกษตร ถือเป็นวิธีการ (Means) ของการพัฒนาชนบท แต่ผู้ได้รับประโยชน์ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายใหญ่ เพราะมีทุนมากและใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่แม้จะมีการปฏิวัติเขียว (Green Revolution) เกิดขึ้น เกษตรกรรายย่อย (Small Farmers) ก็ไม่ได้รับผลประโยชน์แต่อย่างใด

๒. การพัฒนาชนบทโดยการพัฒนาชุมชน (Rural Development as Community Development)

แนวคิดการพัฒนาชุมชนเริ่มมีการยอมรับกันในประเทศต่างๆ ตั้งแต่ทศวรรษ ๑๙๓๐ (ประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๓ - ๒๔๘๓) โดยเฉพาะในสหรัฐอเมริกา และมีการใช้คำว่า การพัฒนาชุมชนอยู่เป็นทางการครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๑ ในที่ประชุมของสำนักงานอาณานิคมของอังกฤษที่กรุงเคมบริดจ์ เป็นการประชุมเกี่ยวกับการบริหารงานในอาฟริกา เพื่อกระตุ้นให้ประเทศต่างๆ ในอาฟริกาปรับปรุงสภาพท้องถิ่นของตนเองทางเศรษฐกิจและการปกครอง ทั้งเตรียมตัวเป็นเอกราชต่อไป

คำจำกัดความของคำว่า การพัฒนาชุมชนคือกระบวนการที่มีขึ้นเพื่อปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน โดยอาศัยการมีส่วนร่วมและความคิดริเริ่มจากชุมชน โครงการพัฒนาชุมชนที่สำคัญครั้งแรกในประเทศอินเดียในปีพ.ศ. ๒๔๙๖ โดยการสนับสนุนของมูลนิธิฟอร์ด (Ford Foundation) และองค์การความช่วยเหลือระหว่างประเทศของประเทศสหรัฐอเมริกา (USAID) ต่อมาได้ขยายโครงการระดับชาตินี้ไปยังประเทศฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย อิหร่านและปากีสถาน ในปีพ.ศ. ๒๖๐๓ สหประชาชาติ คาดว่า มีมากกว่า ๖๐ ประเทศ ในทวีปเอเชียและลาตินอเมริกาที่ดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเป็นโครงการใหญ่

หลักการดำเนินการพัฒนาชุมชนที่สำคัญมี ๖ ประการ ได้แก่

๑. การช่วยตัวเอง (Self Help)
๒. การให้ประชาชนมีส่วนร่วม
๓. การใช้ประชาธิปไตยเป็นแนวทางดำเนินงาน
๔. การใช้ประโยชน์จากผู้นำท้องถิ่น
๕. การทำความเข้าใจวัฒนธรรมท้องถิ่น
๖. การติดตามและประเมินผลงาน

หลักการพัฒนาชุมชนที่สำคัญเน้นการจัดองค์กรชุมชน การให้การศึกษาชุมชนและการเปลี่ยนแปลงชุมชน โดยมีการพัฒนาเจ้าหน้าที่อเนกประสงค์ระดับหมู่บ้าน/ตำบล (Multipurpose Village Level Worker) และเป็นผู้ปฏิบัติงานร่วมกับผู้นำท้องถิ่นและชาวบ้านเพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านระบุปัญหาความต้องการ และระดมชาวบ้านให้เกิดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านการพัฒนา โดยรัฐบาลจะเป็นผู้สนับสนุนในส่วนที่เกินขีดความสามารถของชาวบ้านและมีจุดมุ่งหมายให้ชาวบ้านพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด ในประเทศไทย หน่วยงานที่ใช้วิธีการพัฒนาชุมชน เป็นกลยุทธ์ในการพัฒนาชนบทก็คือกรมการพัฒนาชนบท กระทรวงมหาดไทย

๓. การพัฒนาชนบทแบบผสมผสานหรือบูรณาการ (Integrated Rural Development)

การพัฒนาชนบทแบบผสมผสานหรือบูรณาการนี้ กำหนดรูปแบบเพื่อรวมกิจกรรมต่าง ๆ เข้าด้วยกัน และเน้นการประสานงานภายใต้อำนาจการควบคุมนิเทศงานและบริหารของหน่วยงานงานเดียว โดยการปฏิบัติงานอย่างพร้อมเพรียงกันของหน่วยงานย่อยที่มีสายรับผิดชอบ

หลักการสำคัญของการพัฒนาชุมชนแบบนี้ในทุกประเทศมี ๔ ประการ คือ ๑) มีการประสานความร่วมมือในระดับท้องถิ่น ๒) การวางแผนแบบสหสาขา ๓) มีการเลือกพื้นที่เฉพาะเพื่อมุ่งการพัฒนาทุกด้าน และ ๔) มีการกระจายอำนาจการบริหารและการตัดสินใจไปสู่ระดับภูมิภาคและท้องถิ่นมากขึ้น

การพัฒนาชนบทที่สามารถดำเนินการเปลี่ยนแปลงตามแนวทางที่ชุมชนนั้นพึงปรารถนา และมีการรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อมเพื่อการเปลี่ยนแปลงนั้นไปโดยยาวนานคือนอกจากจะให้ประชาชนในชนบทช่วยเหลือตัวเอง (Self Help) ให้อำนาจ (Empowering) เกิดความเที่ยงธรรม (Equity) การมีส่วนร่วม (Participation) ในการพัฒนา และพึ่งพาตัวเองได้โดยสมบูรณ์ (Self Reliance of Independence) แล้ว ยังเน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยเสนอแนะให้คนในชนบทรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอย่างจำกัดอย่างชาญฉลาด จนข้าวลูกข้าวหลาน และไม่กระทบ กระเทือนต่อสิ่งแวดล้อมด้วย ซึ่งมีตัวอย่างและกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องมากมายในการพัฒนาชนบทแบบยั่งยืน เช่น การทำไร่ นา สวน ผสม (Integrated Farming or Mixed Farming) เกษตรป่าไม้หรือวนเกษตร (Agroforestry) เป็นต้น

Suthasupa ให้ความหมาย การพัฒนาเศรษฐกิจแบบยั่งยืน (Sustainable Economic Development) เป็นรูปแบบการพัฒนาที่สามารถตอบสนองต่อเป้าหมายของระบบชีววิทยา ระบบเศรษฐกิจและระบบสังคม โดยแต่ละระบบสามารถพัฒนาไปสู่เป้าหมายของตนเองได้ทั้งนี้ เป้าหมายระบบชีววิทยาเน้นถึงความหลากหลายทางพันธุกรรม (Genetic Diversity) ระบบเศรษฐกิจเน้นถึงความต้องการขั้นพื้นฐานให้เกิดความเท่าเทียมกัน (Equity) และระบบสังคมเน้นความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Cultural Diversity) มีสถาบันที่ยั่งยืนยาวนาน มีส่วนร่วมจากผู้คนต่างๆ ในสังคม^๑

๔. แนวทางและทางเลือกของการพัฒนาแบบยั่งยืน

๑) สิ่งแวดล้อมยั่งยืน (Environmental Sustainability) ประกอบไปด้วยการคำนึงถึงปัจจัยทางนิเวศวิทยา ความหลากหลายทางชีวภาพ (Biological Diversity) และสัดส่วนที่เหมาะสมระหว่างประชากรและทรัพยากร

๒) เศรษฐกิจยั่งยืน (Economic Sustainability) ประกอบไปด้วยนโยบายเศรษฐกิจที่เหมาะสม การจัดสรรทรัพยากรให้ได้ประโยชน์สูงสุด ความเสมอภาคในการเข้าถึงทรัพยากรและความเสมอภาคในการกระจายรายได้

^๑ Suthasupa, Paiboon, **Territory and Rural Development in Thailand**, (Regional Institute of Higher Education, Republic of Singapore, 1982), P. 63.

๓) วัฒนธรรมยั่งยืน (Cultural Sustainability) ประกอบไปด้วยความตระหนักในความแตกต่างทางวัฒนธรรมของชาวบ้านแต่ละคนหรือชุมชน ให้ชาวบ้านสามารถปรับปรุงโครงสร้างให้สอดคล้องกับความต้องการและเป็นไปตามความนึกคิดของตนและเกิดการยอมรับในค่านิยมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาได้

๔) สังคมยั่งยืน (Social Sustainability) ประกอบไปด้วยการกระจายรายได้ให้กับชนทุกชั้นได้อย่างเสมอภาค ความเสมอภาคทางเพศและเชื้อชาติมีการลงทุนจัดการบริการขั้นพื้นฐานเช่น การศึกษา การสาธารณสุขโดยเน้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน

๖) การเมืองยั่งยืน (Political Sustainability) ประกอบไปด้วยความมั่นคงปลอดภัยของชาวบ้านโดยส่วนรวม และการมีสิทธิเสรีภาพของชาวบ้านทุกคนอย่างเท่าเทียมกันและตลอดไป

๕. การพัฒนาแบบพึ่งตนเอง (Self Help or Self Reliance Development)

การพึ่งตนเอง คือ กิจกรรมทั้งหลายที่กระทำโดยปัจเจกบุคคลและครัวเรือน เพื่อบรรลุการมีหลักประกันของการดำรงชีพของเขา เพื่อให้ชาวบ้านสามารถดำเนินการตอบสนองความความต้องการของตนเอง ด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเองด้วยความร่วมมือกับคนอื่นที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน มีอิสระในการตั้งเป้าหมายและมีอิสระในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายโดยอาศัยความพยายามและกำลังใจของตนเอง

สุพรรณิ ไชยอำพร และสนธิ สมัครการ กล่าวถึง การพึ่งตนเองว่า อาจจะมีการพิจารณาถึงมิติต่างๆ มากน้อยกันไปใน ๓ มิติ ดังนี้^๒

๑. คุณภาพเฉพาะตัว (Self Quality) ความพยายามพึ่งตนเองจะเกิดขึ้นต่อเมื่อชาวเมื่อชาวบ้านในชุมชนมีอิสระภาพ มีความเสมอภาค ความเป็นไทย ศักดิ์ศรีและความก้าวหน้า

๒. มีการกระทำอย่างต่อเนื่องหรือมีความเป็นกระบวนการ (Continuing Action or Process) ทั้งในด้านความคิดและการตัดสินใจ กระบวนการความพยายามพึ่งตนเอง มีอยู่ ๓ ขั้นตอน ซึ่งแตกต่างกันไปตามลักษณะเฉพาะของแต่ละประเทศ ระดับการพึ่งตนเอง ซึ่งอาจแบ่งการพึ่งตนเองออกเป็น ๔ ระดับได้แก่ ระดับบุคคล (ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้มีประสิทธิภาพ) ระดับท้องถิ่น และระดับประเทศ สร้างสมดุลระหว่างเมืองกับชนบทและระดับระหว่างประเทศให้มีความร่วมมือทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี

เงื่อนไขที่ทำให้เกิดการพัฒนาที่พึ่งตนเองได้นั้น ประกอบไปด้วย ๖ ประการ คือ

๑. การพัฒนาจะต้องเป็นแบบกลุ่ม (Collective) ชาวบ้านจะต้องอยู่รวมกันเป็นชุมชนเป็นหมู่บ้าน ไม่ใช่ต่างคนต่างอยู่

๒. การมีจิตสำนึกและการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (Mutual Aid) เป็นพื้นฐานของการพึ่งตนเองขึ้นอยู่กับใจ คือความสมัครใจที่จะทำกิจกรรมพัฒนาของชาวบ้าน

^๒ สุพรรณิ ไชยอำพร และสนธิ สมัครการ, การวิเคราะห์ทางสังคมเพื่อการพัฒนา : แนวคิดและวิธีการ, (กรุงเทพมหานคร : โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๖๙.

๓. จำสำนึกจะต้องสร้างขึ้นใหม่ได้อีก เพื่อให้เกิดความชัดเจนและต่อเนื่อง

๔. ต้องมีการรวมตัวกันของชาวบ้านในรูปกลุ่ม เพื่อเป็นพลังต่อรองกับสถาบันภายนอก ชุมชน (รัฐและพ่อค้า) ได้อย่างมีพลัง ทั้งนี้สามารถก่อให้เกิดเครือข่าย (Network) ของหมู่บ้านได้

๕. การประสานวัฒนธรรม ทั้งในระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ตลอดจนประเทศชาติ

๖. การอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อม

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้ให้ความหมาย การพึ่งตนเอง (self-reliance) หมายถึง ความสามารถในการดำรงตนอยู่ได้อย่างอิสระมั่นคง สมบูรณ์ การพึ่งตนเองได้ มีได้ทั้งระดับปัจเจกชน และชุมชน คำว่า “ปัจเจกชนพึ่งตนเอง” หมายถึง การที่บุคคลสามารถดำรงอยู่ได้อย่างอิสระ เช่น สามารถแยกตัวออกมาต่างหากจากพ่อแม่ มีความมั่นคงในชีวิต ตัดสินใจเรื่องสำคัญๆ ได้หรือสามารถ ขอคำแนะนำของผู้อื่นมาประกอบการตัดสินใจของตนแนวคิดการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท ๕ ด้าน คือ^๓

๑. การพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี (technological self – reliance) หมายถึงการมีปริมาณ และคุณภาพของเทคโนโลยีทางวัตถุ เช่น เครื่องมือ เครื่องจักรกลและเทคโนโลยีทางสังคม เช่น การวางแผนโครงการ การจัดการ มนุษย์สัมพันธ์เป็นการรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพบำรุงรักษาให้คงสภาพดีอยู่เสมอ เพื่อใช้งานเทคโนโลยีซึ่งหมายรวมถึงของสมัยใหม่และของดั้งเดิมของท้องถิ่นเรียกว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” (folk – wisdom)

๒. การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ (economic self-reliance) หมายถึง ความสามารถในการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจที่มีความมั่นคงสมบูรณ์พูนสุขพอสมควรและให้เกิดความสมดุลระหว่าง อุปสงค์ และอุปทาน จุดสมดุลอยู่สูงพอสมควรถึงขั้นสมบูรณ์

๓. การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ (natural resource self-reliance) ซึ่งหมายถึง สิ่งใดๆ ที่มีอยู่โดยธรรมชาติในชุมชนหรือสามารถหาได้จากธรรมชาติ มีความสามารถในการใช้ประโยชน์ และรักษาธรรมชาติให้ดำรงอยู่ ไม่ให้เสื่อมสลายไป

๔. การพึ่งตนเองได้ทางจิตใจ (psychological self-reliance) หมายถึงการที่สภาพจิตใจที่กล้าแข็งพร้อมที่จะต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคในการหาเลี้ยงชีพ การพัฒนาชีวิตให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นในการปกครองตนเอง ในการป้องกันกิลเลสตันหา ไม่ให้โลก โกรธ หลง หรืออยากได้ อยากมี จนเกินความสามารถของตนเอง

๕. การพึ่งตนเองได้ทางสังคม (social self-reliance) หมายถึง สภาวะการณ์ที่กลุ่มคนกลุ่มหนึ่งมีความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่น มีผู้นำที่มีประสิทธิภาพ สามารถนำกลุ่มคนเหล่านี้ปฏิบัติหน้าที่หรืออาจขอความช่วยเหลือจากภายนอกได้เป็นกลุ่มที่มีความรู้ความสามารถระดับหนึ่งติดต่อสัมพันธ์กันด้วยสม่ำเสมอ

^๓ สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๖๙ - ๗๒.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ และคณะ ให้ความเห็นว่าในการสร้างชุมชนให้เกิดการพึ่งพาตนเองและสามารถพัฒนาอย่างต่อเนื่องอย่างมั่นคงทนถาวรนั้น ควรมียุทธศาสตร์ความรู้ในการสร้างชุมชนให้พึ่งตนเองได้ใช้ทฤษฎี คือ TERMS และการอยู่ร่วมกันของการพึ่งตนเองและการพัฒนา^๔

T = Technology

E = Economic

R = Resources

M = Mental

S = Social

ตารางที่ ๒.๑ เปรียบเทียบการพึ่งตนเองของปรัชญาตะวันตกและการพัฒนาของปรัชญาตะวันออก

ปัจจัย	ปรัชญาตะวันออก (การพึ่งตนเอง)	ปรัชญาตะวันตก (การพัฒนา)
T	ความรู้เครื่องมือพื้นฐาน	เทคโนโลยีที่เหมาะสม
E	ทำมาหากิน พอกินพอใช้	ทำมาค้าขายซื้อถูกขายแพง
R	เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติอยู่ร่วมกัน	ควบคุมเป็นตามธรรมชาติ
M	สันโดษ เชื่อมั่นว่าตนพัฒนาได้	วัตถุนิยม บริโภคนิยมปัจเจกบุคคลนิยม
S	สังคมประเพณีเป็นญาติเอื้อเพื่อถืออาวุโส	สังคมสมัยใหม่จำแนกโครงสร้างชำนาญเฉพาะด้านประชาธิปไตยแยกประเภทผู้นำ

๑.๑.๒ หลักการพึ่งพาตน

แนวทางที่ชุมชนนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง “พอประมาณ มีเหตุผล สร้างภูมิคุ้มกัน” ไปปฏิบัติอย่างแพร่หลาย คือ แนวทางการพึ่งตนเอง ๕ ด้าน ประกอบด้วย

๑. การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ มีข้าว ปลา ผัก ผลไม้ ในท้องถิ่นเพื่อการยังชีพ และนำส่วนเกินเข้าร่วม กับการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ มีแนวทางที่ผู้นำชุมชนเรียกว่า “เกษตรอินทรีย์วิถีชุมชน” หรือ “เกษตรอินทรีย์วิถีพอเพียง” เป็นแนวทางบูรณาการที่ขยายตัวในพื้นที่ชุมชนทั่วประเทศ

๒. การพึ่งตนเองทางสังคม เสริมสร้างให้แต่ละชุมชนร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ปัจจัยพื้นฐานบางอย่างไม่สามารถพึ่งตนเองในครอบครัวได้ ต้องพัฒนาการพึ่งตนเองอย่างเป็นระบบเช่น

^๔ อ้างแล้ว.

๑) มีโรงงานผลิตน้ำปลาเล็กๆ ผลิตน้ำปลาให้พอบริโภคในชุมชน เลี้ยงหมูและทำเชียงใหม่ให้พอบริโภคในชุมชนท้องถิ่นไม่เน้นการผลิตเพื่อสนองตลาดวงกว้าง

๒) มีคลินิกสุขภาพชุมชนที่ส่งเสริมบทบาทหมอพื้นบ้าน การใช้สมุนไพรและการบำบัดโรคโดยการนวดหรือวิธีการพื้นบ้านอื่นๆ

๓) มีระบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่องแบบศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง ที่ริเริ่มโดยประยงค์ วรรณรงค์ ประธานคณะกรรมการผู้นำชุมชนแห่งชาติ เป็นศูนย์ที่เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และปลูกฝังให้ชาวบ้าน “เรียนรู้ในสิ่งที่ต้องทำ เรียนรู้ในสิ่งที่ต้องรู้ และทำในสิ่งที่เรียนรู้แล้ว” ไม่ใช่ศูนย์เรียนรู้ที่เน้นการขายบริการศึกษาดูงานเป็นหลัก

๔) มีระบบการจัดการทุนของตนเอง ที่เรียกว่า “ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งเป็นรูปแบบการจัดการทุนของชุมชน ที่ไม่เน้นผลกำไรจากการค้าเงินแบบธนาคารในระบบทุนนิยม แต่เน้นการสร้างความร่วมมือ เพื่อให้สมาชิกพึ่งพาอาศัยกันด้านทุนได้ มีความมั่นคงในชีวิตและสวัสดิการสังคมเป็นผลตอบแทนให้กับสมาชิก ดังตัวอย่าง “ธนาคารชีวิตกลุ่มวัดอู่ตะเภาและวัดดอน” จังหวัดสงขลา เป็นตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จ

๕) มีการฟื้นฟูระบบและวิธีการจัดการทรัพยากรหรือทรัพย์สินของชุมชน เช่น โฉนดชุมชน สวนชุมชนหลวง ฝายแม่วหรือระบบเหมืองฝายแบบดั้งเดิม เป็นระบบที่เน้นความสัมพันธ์ที่ดีงามระหว่างคนกับคน คนไม่ขูดรีดจากทรัพยากรธรรมชาติ และมีคุณธรรมทางสังคมเป็นเครื่องกำกับความประพฤติกรรม

๓. พึ่งตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติ เป็นการพึ่งตนเองบนฐานองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ “คน ความรู้ และทรัพยากร” โดยการพัฒนาศักยภาพของคน ค้นหาทรัพยากรในชุมชนท้องถิ่น มาพัฒนาให้เกิดประโยชน์สูงสุด บนฐานความรู้ภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่นนั้น ตัวอย่างรูปธรรม เช่น

๑) การปลูกต้นไม้ใช้หนี้เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน ในทางปฏิบัติมีการค้นหาและศึกษาประสบการณ์ความรู้ของชาวบ้าน ๓๘ คน ที่ประสบความสำเร็จในการแก้ปัญหาหนี้สินด้วยการปลูกต้นไม้หลากหลายชนิดในรูปแบบป่าธรรมชาติ หรือที่เรียกว่า “วนเกษตร” นำความรู้เหล่านั้นมาถ่ายทอดให้กับชาวบ้านที่มีปัญหาหนี้สิน โดยวิธีการสำรวจทรัพยากรพันธุ์ไม้ในชุมชนท้องถิ่น วิเคราะห์ที่ดินของตนเอง สำรวจที่ดินสาธารณะเพื่อให้ชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเองเข้าร่วมโครงการได้ มีการเพาะขยายพันธุ์ไม้ การวางแผนเพาะปลูกที่สัมพันธ์กับรายจ่ายและการชำระหนี้ของครัวเรือน มีชาวบ้านเข้าร่วมโครงการแล้ว ๓๖,๐๐๐ คน และค้นพบว่าชาวบ้าน “มีรายได้ตั้งแต่วันลงมือปลูก” และมีการวางแผนนำผลผลิตจากต้นไม้มาแปรรูปสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ตามแนวทางวิสาหกิจชุมชน ซึ่งแตกต่างจากความเชื่อเดิมในหน่วยงานต่างๆ ว่าการปลูกต้นไม้ต้องใช้เวลา ๗-๑๐ ปี จึงจะเก็บเกี่ยวผลได้

๒) การเลี้ยงโคนเนื้อเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน มีกระบวนการทำนองเดียวกับการปลูกต้นไม้ โดยการศึกษาประสบการณ์ของชาวบ้านมากกว่า ๔๐ คน ที่ประสบความสำเร็จ และอยู่ในช่วงของการนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาไปขยายผลในหมู่บ้าน

๓) การพึ่งตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติตามแนวทางดังกล่าวไม่ต้องการพันธุ์พืชจากห้องทดลองหรือต่างประเทศ ไม่ต้องการเทคโนโลยีใหม่ การลงทุนต่ำเป็นการยืนยันว่าความพอเพียงไม่ได้มีความหมายเฉพาะกับประชาชนในชุมชนเท่านั้น แต่มีนัยสำคัญต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมและบริการด้วยการลงทุนในอุตสาหกรรมที่พอเพียงไม่ได้ หมายถึง เน้นเงินลงทุนจากต่างชาติ วัตถุดิบจากต่างชาติ ผลกำไรของต่างชาติ อุตสาหกรรมแบบพอเพียง หมายถึง เน้นการพึ่งตนเองด้านเงินลงทุน ฐานทรัพยากรภายใน และประโยชน์ตกอยู่กับคนไทยด้วยกัน

๔. การพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยี ตัวอย่างที่ชุมชนศึกษาเป็นต้นแบบ คือ กังหันน้ำชัยพัฒนา ประดิษฐ์กรรมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ได้รับรางวัลระดับโลก ชาวบ้านศึกษา ทดลอง ทดสอบ เพื่อสร้างเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่ช่วยให้ไม่ต้องซื้อหาในราคาแพงๆ และทำให้ประเทศชาติเสียดุลการค้า ตัวอย่างของเทคโนโลยีที่คิดค้นได้ คือ ปลากินอาหารในน้ำ ไม่ใช่กินอาหารแขวนลอย ชาวบ้านพัฒนาวิธีเลี้ยงแบบธรรมชาติ ต้นทุนอาหารต่ำ บางรายต้นทุนที่ต้องจ่ายเป็นเงินไม่มี เพราะปล่อยให้ปลาผสมพันธุ์ตามธรรมชาติ ดูแลระบบปล่อยน้ำให้ใกล้เคียงธรรมชาติ ไม่ต้องเร่งการเจริญเติบโต ใช้เวลาเลี้ยงมากขึ้นแต่ไม่ขาดทุน นอกเหนือจากนั้นชาวบ้านพัฒนาโรงเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อชุมชน การเพาะหอยใ้หิ้งออกภายใน ๗ วัน ระบบกักน้ำท่อน้ำในอ่างเก็บน้ำโดยไม่ต้องใช้เครื่องสูบน้ำ สมุนไพรทดแทนผงฟองซึ่งเป็นเคมี ส่วนผสมในสบู่และยาสระผม สมุนไพรและวิธีการดูแลไก่แบบพื้นบ้านเพื่อป้องกันไข้หวัดนก เป็นต้น

๕. การพึ่งตนเองทางด้านจิตใจ ยึดหลักธรรมทางศาสนาหล่อหลอมการดำเนินชีวิตปฏิบัติกิจทางศาสนาอย่างสม่ำเสมอตลอดปีที่เป็นรูปธรรมที่สุด คือ “นพปฎิญาณเศรษฐกิจพอเพียง” คำปฏิญาณ ๙ ข้อ ที่ถอดเอาหลักปฏิบัติรูปธรรม ของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มาเป็นวินัยหลักในการดำเนินชีวิต ไม่น้อมเอียงไปตามกระแสบริโภคนิยม และโฆษณาตามสื่อต่างๆ มีการนำเสนอให้นำนพปฎิญาณเศรษฐกิจพอเพียงไปปลูกฝังให้นักเรียนตามโรงเรียนในชุมชน ให้กล่าวปฏิญาณหลังร้องเพลงชาติ และสวดมนต์หน้าเสาธงทุกเช้า หรือท่องแบบบทอาขยานและสูตรคุณก่อนเลิกเรียนในตอนเย็น

การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในชีวิตประจำวัน ในการประกอบอาชีพ การจัดการความสัมพันธ์ทางสังคม การศึกษาเรียนรู้ การพัฒนาเทคโนโลยี มีหัวใจสำคัญอยู่ที่การเชื่อมโยงคุณค่าของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เข้ากับคุณค่าทางศาสนา และวัฒนธรรมของกลุ่มคนและสังคมและต้องมีการสร้างแนวปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมเท่านั้น จึงจะนำสังคมและผู้คนให้เจริญรอยตามเบื้องพระยุคลบาทได้อย่างแท้จริง

สรุปแล้ว การพัฒนาแบบยั่งยืน เป็นยุทธวิธีการพัฒนาที่จะช่วยการบริหารจัดการเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและพยายามพึ่งตนเอง ตลอดจนมีการพัฒนาศักยภาพตนเองอย่างต่อเนื่องมี

อิสระภาพในการคิด การแสดงออก และการกระทำ มีความเสมอภาคเท่าเทียมกันทางด้านสิทธิ เสรีภาพและกฎหมาย การพัฒนาแบบยั่งยืนนั้น ต้องมีกำหนดรูปแบบและโครงสร้างการพัฒนา ตลอดจนกำหนดเป้าหมายของการพัฒนาไว้ที่ชัดเจนและเป็นไปตามกลยุทธ์ที่วางไว้ สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมกับการพัฒนา จึงจะก่อให้เกิดความยั่งยืนได้

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม

ทุนทางสังคมหรือ Social Capital อธิบายถึงปรากฏการณ์ต่างๆ ที่สามารถพบเห็นได้ในชีวิตประจำวันของคน เช่น สิ่งที่เกี่ยวข้องกับการสร้างภาพลักษณ์ที่ดี (Good Will) การสร้างมิตรภาพ (Fellowship) ความเห็นอกเห็นใจ (Sympathy) และการติดต่อสัมพันธ์กันทางสังคม (Social Relationships) ระหว่างบุคคล ครอบครัว และเครือข่าย อันทำให้เกิดหน่วยงานสังคมขึ้นมา การสร้างทุนทางสังคมขึ้นในชุมชนจะต้องมีการสะสมทุนก่อน กล่าวคือ คนในชุมชนต้องมีมิตรภาพที่ดีต่อกัน และต้องเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าครอบครัว พร้อมทั้งต้องมีการติดต่อสัมพันธ์ฉันญาติมิตรกับเพื่อนบ้าน ทุนทางสังคมจึงมีการสะสมขึ้นมาซึ่งความสัมพันธ์ทางสังคมดังกล่าวจะช่วยให้คนบรรลุถึงความต้องการทางสังคมตามที่ตนเองต้องการ และยังสนับสนุนให้ทุนทางสังคมเกิดศักยภาพที่เพียงพอต่อการปรับปรุงการดำเนินชีวิตของคนทั้งชุมชนให้ดีขึ้นมาได้ ในลักษณะนี้โดยภาพรวมแล้วชุมชนจะได้รับประโยชน์จากความร่วมมือของสมาชิกทุกคนในขณะที่สมาชิกเองก็ได้รับประโยชน์จากการคบหาสมาคมกัน อันจะนำมาซึ่งมิตรภาพ ความช่วยเหลือเกื้อกูล และความเห็นอกเห็นใจกัน

ทุนทางสังคม คือ ชีวิตประจำวันของคน เช่น การสร้างภาพลักษณ์ที่ดี การสร้างมิตรภาพ และการติดต่อสัมพันธ์กันทางสังคม การสร้างทุนทางสังคมในชุมชนจะต้องมีการสะสมทุนก่อน คนในชุมชนต้องมีมิตรภาพที่ดีต่อกัน เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม มีการติดต่อสัมพันธ์ฉันญาติมิตรกับเพื่อนบ้าน การสะสม ความสัมพันธ์ทางสังคมให้คนบรรลุถึงความต้องการทางสังคม และชุมชนจะได้รับประโยชน์จากความร่วมมือของสมาชิกทุกคน สมาชิกก็ได้รับประโยชน์ซึ่งกันและกัน อันจะนำมาซึ่งมิตรภาพ ความช่วยเหลือเกื้อกูล และความเห็นอกเห็นใจกันในสังคม

จากแนวคิดเรื่องทุนทางสังคมและสืบเนื่องจากปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจและสังคมที่ล่มสลายทางออกเพื่อให้สังคมไทยมีการพัฒนาโดยใช้ทุนทางสังคม คือ ความมีน้ำใจ ความเอื้ออาทร ความช่วยเหลือเกื้อกูล ความเป็นชุมชน และภูมิปัญญาชาวบ้าน วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ ศาสนา ศักยภาพในชุมชน ซึ่งเป็นมรดกของสังคมไทยมาโดยตลอด เป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวสังคมไทยผูกพันกันมาช้านาน แต่ความหมายนั้นก็มิหลายมิติทั้งในมิติที่เป็นเรื่องของระบบคิดและในมิติของค่านิยม วัฒนธรรมของประชาชน ความไว้วางใจกัน ความสานึกร่วมกันของความเป็นชุมชนเดียวกัน มีจารีต และมีค่านิยมต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน ทุนทางสังคมมิใช่เรื่องใหม่หากแต่เป็นคุณค่าเดิมที่สังคมไทย

มีอยู่เดิมเป็นคุณค่าที่เป็นของตนเองมาแต่บรรพกาล เช่น ทุณมนุษย์ที่มีคุณภาพ มีความรู้ สติปัญญา และทักษะ มีคุณธรรม มีวินัยและความรับผิดชอบ มีทัศนคติที่ดีในการทำงาน มีการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายเพื่อสร้างประโยชน์ให้กับส่วนรวม และรูปแบบได้แก่ จิตวิญญาณ ระบบคุณค่า สำนึกท้องถิ่น ความภาคภูมิใจที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด ภูมิปัญญา ความรู้ ภูมิปัญญาและวิถีชุมชนที่แสดงออกทางปัจจัยสี่ทุนที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติ และจัดการกองทุนสาธารณะของชุมชนส่วน กระบวนการทุนทางสังคมนั้นประกอบด้วย ส่วนที่เป็นระบบคิดจะเป็นส่วนที่เป็นนามธรรมสูง ส่วนที่เป็นวิธีปฏิบัติจะเป็นส่วนที่มีความสัมพันธ์กับส่วนที่เป็นระบบคิด ส่วนที่เป็นผลลัพธ์จะเป็นส่วนที่เกิดจากผลของการที่สมาชิกมีระบบคิดและวิธีปฏิบัติอย่างไร ซึ่งประโยชน์ของทุนทางสังคมนั้นทำให้เกิดเครือข่ายทางสังคมซึ่งได้รับการยอมรับว่าเป็นแหล่งสำคัญที่ทำให้เกิดการมีพันธะสัญญา ร่วม การลงทุนเรื่องทุนทางสังคมเป็นบทบาทสำคัญไม่เพียงแต่ลงทุนในการเรียนรู้เกี่ยวกับตนเอง แต่ยังรวมถึงการเรียนรู้เกี่ยวกับผู้อื่นด้วยและจะช่วยให้ชุมชนเกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกันคือการมีระดับทุนทางสังคมที่สูงนั่นเอง

ทุนทางสังคมเป็นเสมือนสมบัติสาธารณะเป็นสิ่งที่ยิ่งใช้จะยิ่งเพิ่มมากขึ้นส่งผลให้ท้องถิ่นอยู่เย็นเป็นสุขเพราะสมาชิกต่างมีความไว้วางใจซึ่งกันและกันก็ก่อเกิดการดำเนินกิจกรรมต่างๆเอื้อประโยชน์ต่อการสร้างทุนทางปัญญาทุนทางสังคมได้แก่ธรรมชาติที่มนุษย์รู้จักและใช้อย่างเอื้ออาทร ความเชื่อความคิดความอ่านการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งประดิษฐ์คิดค้นทั้งที่เป็นวัตถุและนามธรรมที่เอื้อให้มนุษย์กับธรรมชาติและมนุษย์กับมนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทรต่อกันภูมิปัญญาและคุณค่าเดิมของสังคมไทยเพราะทุนที่กล่าวมาทั้งหมดนี้รวมกันแล้วเรียกว่าทุนทางสังคมเป็นมรดกตกทอดที่สืบทอดมาของสังคมไทย

๒.๒.๑ ความหมายเกี่ยวกับทุนสังคม

การให้ความหมายของทุนทางสังคมนั้น มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายแตกต่างกัน ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมความหมายของทุนทางสังคมมาพอสังเขป ดังนี้

Social Capital Interest Group (อ้างอิงใน วรุณี โรมรัตน์พันธ์) กล่าวว่า ทุนทางสังคมเป็นศักยภาพหรือความสามารถที่เป็นไปได้ ที่จะพัฒนาให้เกิดผลประโยชน์ได้ (the potential benefits) เป็นความได้เปรียบของกลุ่มคนหรือชุมชน เพราะทุนทางสังคมสามารถทำให้เกิดประโยชน์ได้โดยการกระทำที่ติงามของคน หรือกลุ่มคนที่มีความเห็นอกเห็นใจกัน และมีความสำนึกร่วมกันที่จะก้าวไปข้างหน้ากันท่องเที่ยว^๕

สถาบันพระปกเกล้า กล่าวว่า ทุนทางสังคม คือ สิ่งดีๆ ที่มีอยู่ในชุมชนประกอบด้วย ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคล หรือ ปราชญ์ชาวบ้าน เครือข่ายของการรวมตัวกันในรูปแบบ

^๕ วรุณี โรมรัตน์พันธ์, **ทุนทางสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : โครงการสร้างเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), ๒๕๔๘), หน้า ๓๗.

ต่างๆ ภายในประชาคม บรรทัดฐาน และความไว้วางใจ ซึ่งส่งผลให้ผู้มีส่วนร่วมสามารถกระทำการร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพในการบรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกัน โดยความร่วมมือจะสำเร็จก็ต่อเมื่อได้มีการเชื่อมต่อกัน และไว้วางใจซึ่งกันและกัน ทูทางสังคมมีลักษณะเป็นสินค้าสาธารณะ เป็นผลพลอยได้ที่เกิดจากกิจกรรมทางสังคม^๖

Putnum (อ้างถึงใน สุวรรณี คำมั่น และคณะ) กล่าวว่า ทูทางสังคมว่า เป็นลักษณะเด่นขององค์กรทางสังคม เช่น ความไว้วางใจ (Trust) บรรทัดฐาน (Norms) และเครือข่าย (Networks) ซึ่งสามารถปรับปรุงประสิทธิภาพของสังคม โดยการส่งเสริม เกื้อหนุนการร่วมมือในการดำเนินงานซึ่งกันและกัน อีกทั้งยังชี้ให้เห็นถึงกระบวนการเกิดของทูทางสังคมนั้น เริ่มจากประชาชนในสังคมมีระบบคิดและค่านิยมที่ดีร่วมกัน ดังนั้นทูทางสังคมในรูปเครือข่ายส่งผลให้เพิ่มศักยภาพในการทำงานและช่วยลดต้นทุนในการทำงานได้มากกว่าการทำงานแบบปัจเจกชน เกิดจารีตประเพณีที่เกี่ยวกับการพึ่งพาอาศัยกันหรือต่างตอบแทนทำให้องค์กรชุมชนแข็งแกร่งและมีพลังมากขึ้น เกิดความไว้วางใจระหว่างกันของคนในเครือข่ายทำให้การติดต่อและระบบข้อมูลข่าวสารมีความสะดวกรวดเร็ว และมีการนำความสำเร็จร่วมกันในอดีตมาใช้ประโยชน์เพื่อสร้างความร่วมมือในอนาคต^๗

ทูทางสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์เชื่อมโยง แลกเปลี่ยนของคนในชุมชนทั้งงาน เงิน และข้อมูลซึ่งผลกระทบบันเป็นเสริมสร้างความเข้มแข็งในการจัดการตนเองที่เกิดขึ้นในพื้นที่ โดยมี ๓ องค์ประกอบหลัก คือ ๑) ทูมนุษย์ (human capital) ๒) ทูองค์กร/สถาบัน (Institute capital) และ ๓) ทูภูมิปัญญา/วัฒนธรรม (Wisdom capital) ทั้งนี้ทูทางสังคมแบ่งได้เป็น ๖ ระดับ^๘

๑) ระดับบุคคลและครอบครัว หมายถึง คนเก่ง คนสำคัญ ผู้นำ คนต้นแบบ ประชาชนชาวบ้าน คนที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือเป็นผู้ที่ได้รับความเคารพนับถือ เป็นผู้ที่สามารถช่วยเหลือ ช่วยขึ้นำการพัฒนาและกิจกรรมในชุมชน ทั้งด้านสุขภาพสังคม เศรษฐกิจ สภาวะแวดล้อม สุขภาพการเมืองการปกครอง และครอบครัวต้นแบบ

^๖ สถาบันพระปกเกล้า, การศึกษาทูทางสังคมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : ส เจริญการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๗.

^๗ สุวรรณี คำมั่น และคณะ, “สู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน”, การสัมมนาวิชาการประจำปี ๒๕๕๑ จัดโดย มูลนิธิชัยพัฒนา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และ มูลนิธิสถาบันการวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ณ โรงแรมแอมบาสซาเดอร์ ซิตี้ จอมเทียน ชลบุรี, (๒๙-๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๑), หน้า ๒ - ๓.

^๘ ขนิษฐา นันทบุตร และคณะ, คู่มือการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อฟื้นฟูทักษะการวิเคราะห์และนำใช้ข้อมูลตำบล (TCNAP & RECAP Revitalization) ระหว่างวันที่ ๔-๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๙ ณ ห้องประชุมสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), (กรุงเทพมหานคร : สสส, ๒๕๕๙), หน้า ๑๒.

๒) ระดับกลุ่มทางสังคม องค์กรชุมชน ๔ ซึ่งเกิดจากการรวมตัวกัน เพื่อร่วมคิด ร่วมทำ ให้เกิดงานและกิจกรรมโดยมีเป้าหมายเดียวกันคือการช่วยเหลือเกื้อกูล และแก้ไขปัญหาของสมาชิก เช่น กลุ่มอาชีพกลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มอาสาสมัคร (รวมกลุ่มกันเองในชุมชน) กลุ่มออมทรัพย์ กองทุนประเภทต่างๆ เป็นต้น กลุ่มเหล่านี้มีงาน และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือ และแก้ไขปัญหาชุมชน การสร้างการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีให้กับประชาชน ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การจัดการสภาวะแวดล้อม สุขภาพและการเมืองการปกครอง

๓) ระดับหน่วยงานและแหล่งประโยชน์ หมายถึง หน่วยงานทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน รวมถึงองค์กรอิสระต่างๆ ที่มีงานและกิจกรรมทั้งทำเองร่วมทำหรือสนับสนุนในพื้นที่ ในการช่วยเหลือ และแก้ไขปัญหาชุมชน การสร้างการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นให้กับประชาชน ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การจัดการสภาวะแวดล้อม สุขภาพ และการเมืองการปกครอง เช่น หน่วยบริการสุขภาพในพื้นที่ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) หรือเทศบาล โรงเรียน ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน (กศน.) ศาสนสถาน เป็นต้น รวมถึงโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพ และแหล่งประโยชน์ที่เป็นส่วนส่งเสริมการขับเคลื่อนงาน เช่น หอกระจายข่าว ศาลาประชาคม อาคาร สถานที่สาธารณะ แหล่งน้ำ ป่าชุมชน เป็นต้น

๔) ระดับชุมชนหรือหมู่บ้าน หมายถึง ทูทางสังคมทั้งระดับบุคคล และครอบครัว ระดับกลุ่มทางสังคม องค์กรชุมชนภายในชุมชนหรือหมู่บ้านเดียวกัน ที่มีงาน และกิจกรรมโดดเด่นหรือมีความเชี่ยวชาญในการจัดการตนเองในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือมีการจัดการครอบคลุมหมู่บ้าน สมาชิกของหมู่บ้านหรือเป็นของหมู่บ้าน กลุ่มอาสาสมัคร (ตามนโยบายรัฐ) เช่น กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตมาปนกิจสงเคราะห์ กองทุนแม่ของแผ่นดิน เป็นต้น

๕) ระดับตำบล หมายถึง ทูทางสังคมทั้งระดับบุคคล และครอบครัว ระดับกลุ่มทางสังคม องค์กรชุมชน ที่มีวัตถุประสงค์ และลักษณะการทำงานที่เหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันมีการเชื่อมประสานแลกเปลี่ยนเรียนรู้งานและกิจกรรมร่วมกันในด้านเทคนิควิชาการ ข้อมูลและเงินทุน ซึ่งเกิดขึ้นระหว่างหมู่บ้านอย่างน้อย ๒ หมู่บ้านขึ้นไป หรือเป็นทุนทางสังคมที่มีการจัดการเป็นระดับตำบล แต่ไม่นับรวมถึงทุนทางสังคมที่มีการก่อตั้งร่วมกันในระดับหมู่บ้านแล้วมีการแบ่งแยกก่อตั้งหมู่บ้านใหม่ในภายหลังโดยที่ยังใช้ทุนทางสังคมเดิมร่วมกัน เช่น กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบล (ออมวันละวันบาท) ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตรตำบล กองทุนพัฒนาบทบาทสตรีตำบล เป็นต้น

๖) ระดับเครือข่าย หมายถึง ทูทางสังคมทั้งระดับบุคคล และครอบครัว ระดับกลุ่มทางสังคมองค์กรชุมชน ที่มีวัตถุประสงค์ และลักษณะการทำงานที่เหมือนกัน หรือคล้ายคลึงกัน มีการเชื่อมประสานแลกเปลี่ยนเรียนรู้งานและกิจกรรมร่วมกัน ในด้านเทคนิควิชาการ ข้อมูล และเงินทุน

ซึ่งเกิดขึ้นระหว่างตำบล หรืออำเภอ หรือจังหวัด อย่างน้อย ๒ พื้นที่ขึ้นไป เช่น วิสาหกิจเครือข่าย เกษตร เครือข่ายจัดการลุ่มน้ำ เป็นต้น

ชาติชาย ฌ เชียงใหม่ กล่าวว่า ทูทางสังคม หมายถึง สถาบันทางสังคม และรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่ในแต่ละชุมชน ชนบทที่ทำหน้าที่จัดระเบียบความสัมพันธ์ ให้ความชอบธรรม แก่แบบแผนของการจัดสรรแลกเปลี่ยนทรัพยากร อันเป็นการสร้างความผสมกลมกลืนทางสังคม และลดความขัดแย้งในชุมชน อีกนัยหนึ่ง ทูทางสังคม คือวิถีการดำรงชีวิต วัฒนธรรม จารีต ประเพณีของชุมชน วิถีความสามารถในการจัดการองค์กรของประชาชน รวมทั้งปราชญ์ชาวบ้าน และภูมิปัญญาพื้นบ้าน^๙

๒.๒.๒ องค์ประกอบของทุนสังคม

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กล่าวว่า องค์ประกอบหลักทั้ง ๔ ด้าน มีบทบาทและยึดโยงให้เกิดทุนทางสังคม ดังนี้

๑. คน มีบทบาทหลักในการพัฒนาประเทศ ที่ต้องได้รับการพัฒนาในทุกมิติทั้งด้านสุขภาพ ที่มุ่งให้คนมีร่างกายแข็งแรงสามารถดูแลตนเองได้ ด้านจิตใจ ให้เป็นคนที่มีจิตใจดี มีน้ำใจเอื้ออาทร เคารพกฎเกณฑ์ของสังคม มีวินัย ซื่อสัตย์ มีความเสียสละ มีจิตสำนึกสาธารณะ และรักชาติ ฯลฯ และด้านสติปัญญาให้มีศักยภาพและมีความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเองและเรียนรู้ร่วมกัน เป็นกลุ่มอย่างต่อเนื่อง จนมีนิสัยใฝ่รู้ไปตลอดชีวิตและพร้อมปรับตัวให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลก รวมทั้งมีความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพที่สนับสนุนการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ เมื่อมารวมตัวร่วมคิด ร่วมทำในกิจกรรมต่างๆ นำความรู้ที่ตนเองมีอยู่มาแลกเปลี่ยน เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและก่อให้เกิดประโยชน์ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น

๒. สถาบัน มีบทบาทในการสนับสนุนและผลักดันให้เกิดพลังร่วมของคนในชุมชนสังคมทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข โดยมีสถาบันหลัก อาทิ สถาบันครอบครัว เป็นสถาบันพื้นฐานในสังคมที่หล่อหลอมคนตั้งแต่แรกเกิด เป็นแหล่งบ่มเพาะปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ค่านิยมที่ดีงาม รวมทั้งจิตสำนึกรู้จักผิดชอบชั่วดี รู้จักทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม สถาบันศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในสังคม กล่อมเกลาจิตใจให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณความดี สถาบันศาสนาที่มีความเข้มแข็งจะสร้างศรัทธาให้แก่คนในสังคม และเสริมสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข สถาบันการเมืองการปกครองทำหน้าที่กำกับดูแลให้สังคมอยู่ในระเบียบแบบแผนและให้คนในสังคมปฏิบัติตามกฎระเบียบที่กำหนดร่วมกัน สถาบันการศึกษาเป็นแหล่งสร้างความรู้ทางวิชาการควบคู่กับการพัฒนาให้เกิดคุณธรรม จริยธรรมแก่คนในสังคม โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนภาคธุรกิจเอกชน ซึ่งมีความพร้อมทางด้านการบริหารจัดการ บุคลากร ทรัพยากร และเครือข่าย เมื่อประกอบกับการใช้หลักบรรษัท

^๙ ชาติชาย ฌ เชียงใหม่, การบริหารการพัฒนาชนบทเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : ๒๑ เซ็นจูรี, ๒๕๔๓), หน้า ๒๘๖.

ภีบาลในการดำเนินธุรกิจ หรือดำเนินธุรกิจที่มีกิจกรรมสร้างสรรค์สังคมแล้วจะเป็นทุนทางสังคมในการพัฒนาประเทศได้อย่างมหาศาล และสื่อเป็นสถาบันที่สามารถชี้แนะและมีอิทธิพลสูงต่อพฤติกรรมค่านิยมของคนในสังคมในวงกว้าง

๓. วัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตที่สืบทอดกันมายาวนานและเป็นที่ยอมรับในสังคมนั้นๆ ซึ่งมีความหลากหลายในแต่ละพื้นที่ เป็นในรูปของความเชื่อ ความศรัทธา จารีตประเพณีที่ดั่งามค่านิยมความเป็นไทย นอกจากนี้ยังมีในรูปของแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ฯลฯ วัฒนธรรมเป็นตัวยึดโยงคนในสังคมให้ตระหนักถึงรากเหง้าของตนเอง เกิดความหวงแหน ภูมิใจที่จะรักษาอนุรักษ์ พัฒนา และต่อยอดเพื่อประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และประเทศ

๔. องค์ความรู้ ประกอบด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น และความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นศาสตร์และศิลป์ ของการดำเนินชีวิตที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษเป็นฐานคิด และหลักเกณฑ์การกำหนดคุณค่า และจริยธรรมที่มีการสั่งสมสืบทอดกันมายาวนานจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกคนหนึ่ง จากอดีตถึงปัจจุบัน ทำให้เกิดความหลากหลายของความรู้ที่นำมาใช้ประโยชน์ได้ และสร้างสมดุลในการอยู่ร่วมกันของคน และธรรมชาติอย่างเกื้อกูลกัน ความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่สามารถนำมาใช้ในทางปฏิบัติได้ มีความหลากหลาย ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อตอบสนองเป้าหมายหรือความต้องการของชุมชนได้ เช่น ความต้องการของตลาดการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาปรับใช้อย่างเหมาะสม เป็นต้น^{๑๐}

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช ได้กล่าวถึง ขอบเขตหรือองค์ประกอบของ “ทุนทางสังคม” ควรประกอบด้วย

๑. ทุนมนุษย์ที่มีคุณภาพ มีความรู้ สติปัญญา และทักษะ มีคุณธรรม มีวินัยและความรับผิดชอบ มีทัศนคติที่ดีในการทำงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายเพื่อสร้างประโยชน์ให้กับส่วนรวม

๒. ทุนที่เป็นสถาบัน ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา ศาสนา การเมืองรวมทั้งองค์กรที่ตั้งขึ้นมา เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน สมาคมวิชาชีพ

๓. ทุนทางปัญญาและวัฒนธรรม ครอบคลุมถึงระบบคุณค่า เช่น คุณธรรม วินัย จิตสำนึกสาธารณะ วัฒนธรรมไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดี เป็นต้น^{๑๑}

เอนก นาคะบุตร อ้างถึง ใน อาทิตย์ บุคตาตวง ได้แบ่งทุนทางสังคมออกเป็น ๕ รูปแบบ ได้แก่

^{๑๐} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **ทุนทางสังคมฉบับประชาชน**, (กรุงเทพมหานคร : ๒๑ เซ็นจูรี, ๒๕๔๘), หน้า ๒ - ๓.

^{๑๑} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, **เอกสารประกอบการสอนชุดการบริหารจัดการชุมชนการศึกษา** หน่วยที่ ๘ - ๑๕, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, ๒๕๕๔), หน้า ๓๗ - ๔๐.

๑. ทูตทางสังคมรูปแบบแรก คือ จิตวิญญาณ ระบบคุณค่า สำนึกท้องถิ่น ความภาคภูมิใจ ที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด รวมเรียกว่า Spirit Capital สิ่งนี้ในสังคมไทยมีมาตลอดในความรู้สึกของคน ที่รักบ้าน รักเมือง เสียสละ และการดูแลสืบต่อ ซึ่งจิตวิญญาณและระบบคุณค่าเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ สังคมไทยมีปรากฏอยู่อย่างชัดเจน ทั้งที่เป็นเรื่องคุณค่า พิธีกรรม ความภาคภูมิใจที่อยู่ในจิตใจของ ผู้คนในแต่ละสังคม

๒. ทูตทางสังคมรูปแบบที่สอง คือ ทูตทางภูมิปัญญา ได้แก่ ความรู้ ภูมิปัญญา และวิถี ชุมชนที่แสดงออกทางปัจจัยสี่ อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย รวมไปถึงเครื่องใช้ของใช้เครื่อง ไม้เครื่องมือต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตสะท้อนให้เห็นความพอดี ความพอเพียง การอยู่ ร่วมกันของผู้คน อยู่ร่วมกับธรรมชาติโดยไม่เอาเปรียบกัน

๓. ทูตทางสังคมรูปแบบที่สาม คือ ทรัพยากรมนุษย์/ทรัพยากรบุคคล เป็นทุนที่มีอยู่ในตัว มนุษย์ เช่น ความรักเพื่อน ความรักศักดิ์ศรีความเป็นคนไทย หรือแม้กระทั่งผู้นำทางความคิดผู้นำทาง การเกษตร เหล่านี้ล้วนเป็นสินทรัพย์ที่ไม่มีวันหมดสิ้น ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความสามารถในระดับหนึ่งและ มีความพร้อมที่จะปรับตัวเข้าสู่ความร่วมมือ

๔. ทูตทางสังคมรูปแบบที่สี่ คือ ทูตทางทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ความหลากหลายทาง ชีวภาพที่มีอยู่มากมาย ไม่ว่าจะเป็นหญ้าต่างๆ สมุนไพร พืชพรรณสิ่งมีชีวิตต่างๆ แร่ธาตุและผลผลิต ของธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าเขา ล้วนเป็นทุนที่สำคัญ หากชุมชนค้นพบคุณค่าของสิ่งเหล่านี้มูลค่าก็จะ ตามมาและไม่มีหมด เพราะใช้เป็น จัดการเป็น

๕. ทุนโคกทรัพย์ คือ ทุนที่ชุมชนได้ร่วมกันสร้าง ร่วมกันผลิตสะสมมาจากบรรพบุรุษ เรียกสวนไร่นา สิ่งปลูกสร้าง เงินที่สะสม กิจกรรม โครงการต่างๆ ที่ทำร่วมกัน ล้วนเป็นทุนของชุมชน อยู่ตลอดมาไม่ว่าจะเป็น กองทุนฌาปนกิจ ธนาคารข้าว กลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารกระป๋องเป็นต้น การ จัดการทุนทางเศรษฐกิจที่เป็นทั้งปัจจัยการผลิต และปัจจัยการดำรงชีวิตนี้มีอยู่ในทุกชุมชน ทุกศาสนา ส่งผลให้เกิดกฎเกณฑ์ที่ร้อยรัดผู้คนให้อยู่ร่วมกัน เป็นพี่เป็นน้องไว้วางใจกันก่อให้เกิดกฎเกณฑ์ทาง ศีลธรรม ศาสนา จารีต ประเพณีที่ทำให้คนร่วมใจ ร่วมคิด ร่วมทำเดินทางไปทางเดียวกันเป็นต้น^{๑๒}

ศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นเป็นความพร้อมและความสามารถของชุมชนในการเรียนรู้และ จัดการกับความหลากหลายของสถานการณ์ชีวิตของประชาชนได้อย่างเป็นรูปธรรม ด้วย กระบวนการพัฒนางานหรือกิจกรรม การจัดการกับปัญหา ตลอดจนการยกระดับคุณภาพการดำเนิน ชีวิต อันเป็นผลกระทบจากโครงสร้างทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ สภาวะแวดล้อม และการเมืองการปกครองโดยองค์ประกอบที่สำคัญของศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นที่พบในพื้นที่ ได้แก่

^{๑๒} อาทิตย์ บุคดาตวง, “ความสามารถในการนำทุนทางสังคมออกมาใช้ของชุมชนบ้านบางไพร อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาการบริหารการพัฒนาสังคม, (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๔), หน้า ๒๓ - ๒๔.

๑) ข้อมูล

๒) เงินหรือกองทุน

๓) ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และ

๔) คนที่มีความพร้อมทั้งความรู้ ความเชี่ยวชาญ ความตั้งใจ ประสบการณ์ วิธีการทำงาน การช่วยเหลือกัน การรวมกลุ่ม และเครือข่ายความสัมพันธ์ เป็นต้น^{๑๓}

กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กล่าวว่า ทูทางสังคมเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ผ่านสิ่งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม โดยผ่านองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่

๑. **ทุนมนุษย์** คือ บุคคลที่มีองค์ความรู้ ความสามารถ ทักษะ และนำมาใช้เพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม ชุมชน สังคม บนพื้นฐานของความรัก ความเอื้ออาทร มีน้ำใจ มีจิตอาสา ได้แก่ ผู้นำทางสังคม แกนนำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน อาสาสมัครที่มีความรัก เอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ มีน้ำใจ มีจิตสาธารณะ ได้รับความไว้วางใจ มีความรู้สติปัญญาและทักษะ มีคุณธรรม มีวินัยมีความรับผิดชอบ มีทัศนคติที่ดีในการทำงาน และได้ใช้ศักยภาพและคุณสมบัติทั้งหลายที่ำประโยชน์ต่อชุมชน

๒. **ทุนสถาบัน** คือ การรวมตัวของกลุ่มคนเป็นองค์กรที่มีศรัทธา ความเชื่อมั่น และมีจิตสำนึกร่วมกัน มุ่งมั่นในสิ่งเดียวกันเพื่อพัฒนาสังคมชุมชนให้เข้มแข็ง เป็นการรวมกลุ่มและสถาบันทางสังคม เป็นเครือข่ายที่มีพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน ความเป็นกลุ่มก้อนทำให้มีศักยภาพและพลังที่จะช่วยเหลือกันเองหรือร่วมกันทำประโยชน์เพื่อชุมชน ตัวอย่างของทุนสถาบันในชุมชน ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ กลุ่มอาชีพ วัด โรงเรียน สถาบันครอบครัว รวมทั้งหน่วยงานภาครัฐ เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) สถานีอนามัย สถานีตำรวจ เป็นต้น

๓. **ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม** คือ การนำเอาองค์ความรู้จากตัวบุคคล ชุมชนภูมิปัญญา ปราชญ์ท้องถิ่น จนเกิดกระบวนการนำไปพัฒนาเป็นจารีตประเพณีวัฒนธรรม นำไปสู่การใช้ประโยชน์และความภาคภูมิใจในความเป็นตัวตนของตนเอง ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ได้แก่ ภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมไทย จารีตประเพณีไทย สถาปัตยกรรมต่างๆ เช่น แหล่งประวัติศาสตร์ โบราณสถาน รวมทั้งระบบคุณค่า เช่น คุณธรรม วินัย จิตสำนึกสาธารณะ ภูมิปัญญา จารีตประเพณี วัฒนธรรมต่างๆ เหล่านี้ เป็นสิ่งที่สั่งสมสืบทอดกันมาเป็นสายใยของความผูกพันเป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกันด้วยความรักใคร่สามัคคีเป็นหมู่เหล่ามีความเอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูลแบ่งปันกัน เป็นสิ่งที่คุมให้คนอยู่ในกรอบจริยธรรม คุณธรรมเป็นตัวช่วยสนับสนุนการทำกิจกรรมอื่นๆ ของชุมชน

๔. **ทุนทรัพยากรธรรมชาติ**เป็นทุนที่มีอยู่ในชุมชน ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่น แม่น้ำ น้ำตก ถ้ำ ป่าเขา ของป่า ผลผลิตทางการเกษตรของชุมชน ทรัพยากรทั้งหลายที่มีอยู่ในชุมชน

^{๑๓} ณิชชฐา นันทบุตร และคณะ, **คู่มือการวิจัยชุมชนด้วยวิธีวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาแบบเร่งด่วน (TCNAP & RECAP Revitalization)**, (กรุงเทพมหานคร : สสส, ๒๕๖๑), หน้า ๔.

เป็นสิ่งที่ทำให้คนในชุมชนเกิดความผูกพัน เป็นตัวเชื่อมให้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์เป็นกลุ่ม/ เครือข่าย ร่วมกันใช้ประโยชน์เพื่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน เป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ น้ำตก ภูเขา เพื่อจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและทำให้มีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เช่น การร่วมกันพัฒนาผลผลิตของชุมชนให้มีคุณภาพหรือร่วมกันอนุรักษ์ให้คงไว้ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ทำให้คนรวมกลุ่มมีสัมพันธภาพที่ดี ช่วยเหลือกันและช่วยงานของส่วนรวม เป็นต้น^{๑๔}

จากการศึกษาองค์ประกอบของทุนทางสังคมสรุปได้ว่า องค์ประกอบหลักของทุนทางสังคมมีองค์ประกอบ ดังนี้ ทุนคน/มนุษย์ คือ บุคคลที่มีองค์ความรู้ ความสามารถมีจิตสาธารณะ มีความเอื้ออาทร มีน้ำใจ และพร้อมที่จะเสียสละทำประโยชน์เพื่อชุมชน ทุนสถาบัน/องค์กร คือ สถาบัน องค์กรที่มีส่วนสนับสนุน ผลักดันให้ชุมชนนั้นอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและทำประโยชน์ร่วมกัน ทุนภูมิปัญญาวัฒนธรรม คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น จารีตประเพณีที่มีอยู่ในท้องถิ่นรวมถึงค่านิยมและความเชื่อที่ดีของชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติ คือ ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เป็นทรัพยากรที่มีอยู่แล้วดั้งเดิม

๒.๒.๓ ความสำคัญของทุนสังคม

Putnam (อ้างถึงใน ทินกฤต นุตวงษ์) กล่าวว่า ทุนทางสังคมมีบทบาทและหน้าที่สำคัญที่จะก่อประโยชน์ต่อชุมชน ๒ ลักษณะ และแต่ละลักษณะอยู่ร่วมกันเหมือนเหรียญสองด้าน ดังนี้

๑. บทบาทของทุนทางสังคมในฐานะตัวเชื่อมให้กลุ่มสมาชิก (bonding social capital) เน้นการมองเข้ามาภายใน (inward looking) โดยจะสนับสนุน ครอบครัว กลุ่มเพื่อน และกลุ่มเพื่อนบ้านที่มีลักษณะความเป็นพี่น้องทางชาติพันธุ์ และมีอัตลักษณ์ทางสังคมซึ่งใกล้ชิดและรู้จักกันแล้ว มาร่วมมือกันสร้างสายสัมพันธ์ให้เข้มแข็ง (strong ties) แต่สายสัมพันธ์ที่เข้มแข็งจากความร่วมมือดังกล่าวจะเป็นไปเพื่อกีดกันคนนอก

๒. บทบาทการประสานสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มภายในและภายนอก (bridging social capital) เน้นการมองออกไปภายนอก (outward looking) ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความแตกต่างทางสังคม ที่ก่อนหน้ารู้จักกันมาก่อนและมีสายสัมพันธ์ที่อ่อนแอ (weak ties) มาร่วมมือกันเพื่อเพิ่มโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคม^{๑๕}

๒.๒.๔ กระบวนการทุนทางสังคม

^{๑๔} กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (๒๕๕๗, น.๓-๔)

^{๑๕} ทินกฤต นุตวงษ์, “มาตรการทางกฎหมายในการส่งเสริมการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนบ้านทุ่งยาวกับชุมชนบ้านหนองไซ”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชานิติศาสตร์, (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๔), หน้า ๒๖ – ๒๗.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช ได้กล่าวถึง กระบวนการทุนทางสังคมนั้น มีองค์ประกอบอยู่ ๒ ส่วนใหญ่ๆ คือ สิ่งที่เป็นกระบวนการและส่วนที่เป็นปัจจัยแวดล้อม ส่วนแรกคือ กระบวนการ ประกอบด้วย ๓ ส่วนย่อย ได้แก่

๑. ส่วนที่เป็นระบบคิด จะเป็นส่วนที่เป็นนามธรรมสูง ระบบคิดดังกล่าวจะมีทั้งส่วนที่มีมาแต่ดั้งเดิม อันได้แก่ ความเชื่อ ศรัทธา ค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ที่ปัจเจกชน กลุ่ม องค์กร สถาบัน หรือชุมชนได้สืบทอดมาจากบรรพชนในอดีต นอกจากนี้ ระบบคิดอีกส่วนหนึ่งอาจมาจากสิ่งที่ได้เรียนรู้ในปัจจุบัน ซึ่งก็รวมทั้งความเชื่อ ศรัทธา ค่านิยม หรือธรรมเนียมปฏิบัติแบบใหม่สำหรับสาระหลักที่อยู่ในระบบคิดดังกล่าวได้แก่ ระบบคิดที่เกิดจากค่านิยมที่มีการเอื้ออาทรต่อกัน มีการต่างตอบแทนกัน มีความไว้วางใจระหว่างกัน และมีความสามัคคี เป็นต้น

๒. ส่วนที่เป็นวิธีปฏิบัติ จะเป็นส่วนที่มีความสัมพันธ์กับส่วนที่เป็นระบบคิด นั้นหมายความว่า เมื่อปัจเจกชน กลุ่ม องค์กร สถาบัน หรือชุมชนที่มีระบบคิดเกี่ยวกับค่านิยมในการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ระบบคิดดังกล่าวก็จะส่งผลให้สมาชิกมีการปฏิบัติต่อกันด้วยความเอื้ออาทรและความร่วมมือกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นต้น

๓. ส่วนที่เป็นผลลัพธ์ จะเป็นส่วนที่เกิดจากผลของการที่สมาชิกมีระบบคิดและวิธีปฏิบัติอย่างไร ซึ่งผลลัพธ์ดังกล่าวอาจจะอยู่ในรูปของทรัพยากรที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม หรือเป็นทุนในรูปแบบต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม อาทิ ทุนที่เป็นตัวเงิน (ทุนในรูปของกองทุนชุมชน) ทุนมนุษย์ (แรงงานที่มีการลงแขกเอาแรงช่วยเหลือกัน) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ (มีป่าไม้ที่เป็นป่าของชุมชน) ทุนภูมิปัญญา (มีความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชน) โดยที่ทรัพยากรหรือทุนต่างๆ เหล่านี้ เป็นของชุมชนหรือเป็นของสาธารณะที่สมาชิกในชุมชนสามารถเข้าถึงและมาใช้ประโยชน์ได้^{๑๖}

นอกจากนี้ Putnam อ้างถึงใน วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์ กล่าวว่า ประโยชน์ของทุนทางสังคมมีอยู่หลายประการ ดังนี้

๑. ทุนทางสังคมสามารถเพิ่มศักยภาพในการทำงาน และช่วยลดต้นทุนในการทำงาน
๒. ทุนทางสังคมทำให้เกิดจารีตประเพณีที่เกี่ยวกับการพึ่งพาอาศัยกัน หรือการต่างตอบแทน (reciprocity) ซึ่งทำให้องค์กรชุมชนแข็งแกร่งและมีพลังมากขึ้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกระบวนการรักษาชื่อเสียง และการยอมรับจารีตประเพณีของชุมชนนั้นๆ ด้วยว่ามีมากน้อยเพียงใด
๓. ทุนทางสังคมทำให้เกิดความไว้วางใจระหว่างกันของคนในเครือข่าย ทำให้การติดต่อและระบบข้อมูลข่าวสารมีความสะดวกรวดเร็ว

^{๑๖} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช, เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาการบริหารจัดการชุมชน การศึกษา หน่วยที่ ๘-๑๕, หน้า ๔๑ - ๔๓.

๔. ทูตทางสังคมทำให้คนในชุมชนนั้นนำความสำเร็จที่เคยเกิดขึ้นร่วมกันในอดีตมาใช้ประโยชน์เพื่อต่อยอดถึงความสำเร็จในอนาคต^{๑๗}

จากการทบทวนวรรณกรรมและแนวความคิดที่เกี่ยวข้องดังกล่าว โดยสรุปจะเห็นได้ว่า ทูตทางสังคมจะเป็นลักษณะปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในหลายมิติ เช่นมิติที่เป็นเรื่องของระบบคิมีติของค่านิยมวัฒนธรรมของประชาชน ความไว้วางใจกันความสำนึกร่วมกันในความเป็นเจ้าของความเป็นชุมชนเดียวกันมีจารีตและค่านิยมต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน ความไว้วางใจทางสังคมที่ได้อำนวยให้เกิดการประสานงานและการร่วมมือเพื่อผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ไม่ตรีจิตที่มีต่อกัน ที่เกิดจากโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม เป็นต้นทุนที่สำคัญของสังคมที่ก่อให้เกิดการพึ่งตนเองเพราะความร่วมมือร่วมใจของคนทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างคนโดยความสัมพันธ์ดังกล่าวตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจ ความเอื้ออาทรต่อกัน เป็นเสมือนสมบัติสาธารณะในท้องถิ่นสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้ตลอดเวลาเป็นสิ่งที่ยิ่งใช้จะยิ่งเพิ่มมากขึ้น เพราะสมาชิกต่างมีความไว้วางใจซึ่งกันและกันและมีการแลกเปลี่ยนทางสังคมการที่องค์กรชุมชนมีทุนทางสังคมย่อมจะเกื้อกูลต่อการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของท้องถิ่น เพราะทุนทางสังคมเอื้อประโยชน์ต่อการสร้างทุนทางปัญญาหรือความรู้ ทุนทางสังคมน่าจะ ได้แก่ ธรรมชาติที่มนุษย์รู้จักและใช้อย่างเอื้ออาทร ความเชื่อ ความคิด ความอ่าน การประดิษฐ์คิดค้นสิ่งประดิษฐ์คิดค้น ทั้งที่เป็นวัตถุและนามธรรม ที่เอื้อให้มนุษย์กับธรรมชาติและมนุษย์กับมนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทรต่อกัน กับกล่าวกันว่า ทุนทางสังคม คือ ภูมิปัญญาและคุณค่าเดิมของสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นความรู้ทางการเกษตร การรักษาพยาบาลความสัมพันธ์ในครอบครัว เครือญาติ และความผูกพันภายในชุมชนเพราะทุนที่กล่าวมาทั้งหมดนี้รวมกันแล้วเรียกว่า ทุนทางสังคม ซึ่งถือว่าเป็นมรดกตกทอดที่สืบทอดมาของสังคมไทย **บุญทัน ดอกไธสง** ทั้งนี้เพราะคนเป็นต้นทุนที่สำคัญเป็นอย่างยิ่ง ของสังคมที่ไม่หยุดยั้งในการแสวงหาคำตอบว่าด้วยการค้นหาแนวทางที่จะมาแก้ไขปัญหาสังคมทางการบริหารด้วยหลักวิชาที่เป็นยอดของวิชาการ คือ เรื่องของการพัฒนาการคุณภาพของมนุษย์และบทบาทของมนุษย์ที่จะมาช่วยกันแก้ปัญหาสังคมที่ท่วมโลกอยู่ในปัจจุบัน^{๑๘}

๒.๓ ศาสตร์พระราชา

ศาสตร์พระราชา คือ องค์ความรู้ของพระราชา (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช) ที่ทรงช่วยเหลือปวงชนชาวไทย มากำหนดเป็นหลักการในการปฏิบัติ เป็นการวางแนวทาง แนวคิด ทฤษฎีหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หลักการ ขั้นตอนการทรงงาน เป็น “**ศาสตร์ของแผ่นดิน**”

^{๑๗} วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์, **ทุนทางสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, ๒๕๔๘), หน้า ๖๓ - ๖๔.

^{๑๘} บุญทัน ดอกไธสง, **การจัดการทุนมนุษย์**, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ตะวัน, ๒๕๕๑), หน้า ๑.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ มีพระราชดำรัส เมื่อปี ๒๕๕๔^{๑๙} ว่า “เป้าหมายในการพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ คือ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” เพื่อปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของคน โดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ให้คนมีความสุข โดยต้องคำนึงถึงสภาพภูหลังทางเศรษฐกิจ สังคม แม้ว่าวิธีการพัฒนามีหลากหลายแต่ที่สำคัญ คือ นักพัฒนาจะต้องมีความรัก ความห่วงใย ความรับผิดชอบ และการเคารพในเพื่อนมนุษย์ จะเห็นได้ว่าการพัฒนาเกี่ยวข้องกับมนุษยชาติ และเป็นเรื่องของจิตใจ”^{๒๐} มีศาสตร์ความเชื่อทางศาสนา เชื้อชาติ และภูมิและโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริซึ่งมีมากกว่า ๔,๐๐๐ โครงการ เพื่อแก้ไขปัญหาของประชาชนของพระองค์ท่าน เช่น ศาสตร์ในการทำฝนเทียม หรือ ฝนหลวง แก้มันแล้ง/ไฟป่า ศาสตร์ที่ชื่อว่าโครงการแก้มลิง แก้น้ำท่วม การแก้ไขปัญหาน้ำเสีย ใช้ผักตบชวาที่เรียกว่า “ใช้ธรรมชาติบำบัด” กังหันชัยพัฒนา - เต็มออกซิเจน หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแก้วิกฤตต้มยำกุ้งหรือฟองสบู่แตก จวบจนทุกวันนี้ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้รับการนำไปประยุกต์ใช้อย่างแพร่หลาย ทั้งในภาคเกษตรกรรม ธุรกิจการจัดการทางเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม และสถานศึกษา จนประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม ฯลฯ

๒.๓.๑ หลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหิตลธิเบศรรมมาธิบติ จักรีนถบดินทร สยามินทราริราช บรมนาถบพิตร หรือ ทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ

คำว่า “ครองแผ่นดินโดยธรรม” หมายถึง “ครองแผ่นดินโดยทศพิธราชธรรม” ซึ่ง “ทศพิธราชธรรม” มี ๑๐ ประการ คือ

๑. ทาน คือ การให้ หมายถึงการสละทรัพย์ สิ่งของ เพื่อช่วยเหลือคนที่ด้อยและอ่อนแอกว่า
๒. ศิล คือ การตั้งอยู่ในศีล หมายถึง มีความประพฤติดีงาม เป็นตัวอย่างที่ดีแก่คนทั่วไป
๓. ปริจาคะ คือ บริจาค หมายถึงการเสียสละความสุขสำราญของตนเพื่อประโยชน์สุขของหมู่คณะ
๔. อาชชวะ คือ ความซื่อตรง หมายถึง มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความจริงใจ ไม่กลับกลอก
๕. มัททวะ คือ ความอ่อนโยน หมายถึง มีกิริยาสุภาพ มีสัมมาคารวะ วาจาอ่อนหวาน มีความนุ่มนวล ไม่เย่อหยิ่ง ไม่หยาบคาย
๖. ตบะ คือ ความเพียร หมายถึง การเพียรพยายามไม่ให้ความมัวเมาเข้าครอบงำจิตใจ ไม่ลุ่มหลงกับอบายมุขและสิ่งชั่วร้าย ไม่หมกมุ่นกับความสุขสำราญ
๗. อักโกธะ คือ ความไม่โกรธ หมายถึง มีจิตใจมั่นคง มีความสุขุม เยือกเย็น อดกลั้น ไม่แสดง ความโกรธหรือความไม่พอใจให้ปรากฏ

^{๑๙} เตชา ปุญญบาล, “๙ ตามรอยบาท ศาสตร์พระราชา”, *Journal of the Association of Researchers*, (Vol 22 No 2 May – August, 2017).

^{๒๐} อ้างแล้ว.

๘. อวิหิงสา คือ ความไม่เบียดเบียน หมายถึง ไม่กดขี่ข่มเหง กลั่นแกล้งรังแกคนอื่น ไม่หลงในอำนาจ ทำอันตรายต่อร่างกายและทรัพย์สินผู้อื่นตามอำเภอใจ

๙. ขันติ คือ ความอดทน หมายถึงการอดทนต่อสิ่งทั้งปวง สามารถอดทนต่องานหนัก ความยากลำบาก ทั้งอดทน อดกลั้นต่อคำติฉินนินทา

๑๐. อวิโรธนะ คือ ความเที่ยงธรรม หมายถึงไม่ประพฤติดุสิต ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในความดีงาม ไม่หวั่นไหวในเรื่องดีเรื่องร้าย

คุณธรรมทั้ง ๑๐ ข้อนี้ พระองค์ทรงยึดมั่นมาตลอดระยะเวลา ๗๐ ปีที่ทรงครองราชย์ นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงมีพระราชดำริ พระราชดำรัส และพระบรมราโชวาทในโอกาสต่างๆ ที่ทรงตกเตือน ให้สติ และเป็นคำสั่งสอนจำนวนมาก

พระราชกรณียกิจและพระราชจริยวัตรของพระองค์ ยังเป็นแบบอย่างที่ดีแก่พสกนิกรชาวไทย ที่ควรน้อมนำไปปฏิบัติ

๒.๓.๒ ศาสตร์พระราชา ๒๓ ข้อ

หลัก ๒๓ ข้อ ในการทรงงานของในหลวงรัชกาลที่ ๙ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร

ข้อที่ ๑ จะทำอะไรต้องศึกษาข้อมูลให้เป็นระบบอดีตทำอะไรมาบ้าง ทั้งเอกสาร สอบถามเจ้าหน้าที่และชาวบ้าน เพื่อนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์ได้จริงๆ เช่นงานยาเสพติด ต้องดูข้อมูลให้ลึกซึ้งทำไมทำงานไม่สำเร็จ ต้องศึกษาข้อมูลต่างๆ ทั้งการพูดคุย การดูตัวเลข แต่อย่าให้ตัวเลขมาหลอกเราได้ ผู้ยิ่งใหญ่เห็นแต่ภาพสวยหรู แท้ที่จริงและตุ้มเป๊ะ แม้ทำไม่ได้ มีปัญหา ตัวเลขก็สวยหรู เพราะมีการคาดโทษ ต้องยอมรับความจริงก่อน แล้วลงมือแก้ไข

ข้อที่ ๒ ระเบิดจากภายใน สร้างความเข้มแข็งจากภายในให้เกิดความเข้าใจ และอยากทำมิใช่สั่งให้ทำ คนไม่เข้าใจจะไม่ทำ แยกให้ออกระหว่างคุณค่างับมูลค่า ว่ามีเหตุผลอย่างไรจึงควรทำ

ข้อที่ ๓ แก้ปัญหาจากจุดเล็ก มองภาพรวมก่อนเสมอ แต่การแก้ปัญหาต้องเริ่มจากจุดเล็กๆ ไม่เริ่มทีเดียวใหญ่ๆ และควรมองในสิ่งที่มักจะมองข้าม ถ้าปวดหัวคิดอะไรไม่ออก ให้คิดแก้ปวดหัวก่อน เป็นคำพูดที่ฟังดูตลก แต่ลึกซึ้ง คิดใหญ่ทำเล็ก คิดกว้างทำแคบ คิดละเอียดทำหยาบ ลงมือทำในจุดเล็กๆ ก่อน สำเร็จแล้วจึงค่อยขยาย มิใช่สั่งทำพร้อมกันทั่วประเทศ ดูดี แต่ลงทุนสูงได้ผลน้อย ในที่สุดทุกคนก็จะหมดแรง เพราะมีแต่คนสั่งคนทำมีอยู่ไม่กี่คน

ข้อที่ ๔ ทำตามลำดับขั้น เริ่มทำจากความจำเป็นก่อน สิ่งที่ขาดคือสิ่งที่จำเป็นเช่นประชาชนต้องแก้ปัญหาเรื่องสุขภาพก่อน จากนั้นก็ไปแก้ที่สาธารณสุขโรค แล้วต่อด้วยการประกอบอาชีพ ถ้าทำเป็นขั้นเป็นตอน ก็จะทำให้สำเร็จได้ง่าย เช่น งานยาเสพติดรักษา --> ส่งเสริม --> ฟันฟู --> กลับอยู่ในสังคมปกติ เป็นคนดีของชาติ

ข้อที่ ๕ ภูมิสังคม ภูมิศาสตร์ สังคมศาสตร์ การทำงานทุกอย่าง ต้องคำนึงถึงภูมิศาสตร์ว่า อยู่แถบไหน อากาศเป็นอย่างไร ทิศชายแดน ทิศทะเล และสังคมของเราเป็นอย่างไร นับถือศาสนา อะไร คนนิสัยใจคอเป็นอย่างไร รวมไปถึงพวกเรากันเองด้วย ถ้าไม่รู้เขารู้เราจะรับชนะได้อย่างไร สิ่ง ทำโครงการทั่วประเทศไม่ได้ ต้องดูเฉพาะพื้นที่ กระทรวงสาธารณสุขออกแบบสถานีนามัยเหมือนกัน ทั่วประเทศ บางครั้งก็ไม่ดีนัก

ข้อที่ ๖ ทำงานแบบองค์รวม โดยคิดความเชื่อมโยง ทรงมองเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและมี แนวโน้มทางแก้ไขอย่างเชื่อมโยง ที่ฟังแล้วโอเวอร์ไปหน่อย แต่ก็จริง ทุกสิ่งล้วนเกี่ยวพันกัน แยกออก จากกันโดยเด็ดขาดมิได้

ข้อที่ ๗ ไม่ติดตำรา ความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด บางครั้งเรายึดทฤษฎีจนเกินไปทำอะไร ไม่ได้เลย สิ่งที่เราทำบางครั้งต้องโอบอ้อมต่อสภาพธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สังคม จิตวิทยาด้วย

ข้อที่ ๘ ประหยัด เรื่องง่ายได้ประโยชน์สูงสุด ทำได้เอง หาได้เองในท้องถิ่น ใช้เทคโนโลยี เรียบง่าย เช่น ปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก ปล่อยให้ขึ้นเอง บางครั้งมีพิธีกรรมใหญ่โตผู้ยิ่งใหญ่ทำพิธีปลูก ป่า โดยนำรถไถไปไถที่ให้เรียบเพื่อปลูกป่า โดยทำลายต้นไม้ไปมากมาย นำตลกเรื่องเช่นนี้ยังมีใน สังคมไทยมากมาย กรอบแนวคิด Input ----> Process ----> Output ประหยัด เรียบง่าย ประโยชน์สูงสุด

ข้อที่ ๙ ทำให้ง่ายทำอะไรให้ง่ายๆ ทำให้ชีวิตง่าย โปรดรับสิ่งทำสิ่งยากๆ ให้กลายเป็นสิ่งที่ ง่าย ๆ นักข่าวชาวฝรั่งเศสถามพระองค์ว่า พระองค์ทรงงานแบบใด ท่านตรัสตอบเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า “ซิมพลิฟาย” ซึ่งภาษาอังกฤษแปลว่า ซิมพลิฟาย (simplify) ภาษาไทยแปลว่า ทำให้ง่าย คนส่วนใหญ่ ขวนทำอะไรง่ายๆให้เป็นสิ่งยากๆ ผมบอกเจ้าหน้าที่งานยาเสพติดว่า ถ้าใครโทรศัพท์มาของความ ช่วยเหลือ ให้ถามเขาคำแรกว่า “คุณจะให้ผมไปหาคุณหรือคุณจะมาหาผมเดี๋ยวนี้”

ข้อที่ ๑๐ การมีส่วนร่วม เปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น หัดทำใจให้หนักแน่น รับฟัง ความคิดเห็นการรับฟังคือการเก็บความคิด เราจะประมวลความคิดเพื่อมาใช้ประโยชน์

ข้อ ๑๑ ต้องยึดประโยชน์ส่วนรวม จากพระราชดำรัส ใครต่อใครชอบบอกให้นักถึง ประโยชน์ส่วนรวม ให้ส่วนรวมคือการช่วยตัวเองด้วย เพราะเมื่อส่วนรวมได้ประโยชน์ เราเองก็ได้ ประโยชน์ การช่วยกันแก้ปัญหาเสพติด ส่วนรวมได้ประโยชน์ ลูกหลานเราก็ปลอดภัยจากยาเสพติด ด้วยประเทศชาติอยู่ไม่ได้ อย่าหวังเลยว่าเราจะอยู่ได้

ข้อที่ ๑๒ บริการที่จุดเดียว วันนี้เราพูด วันสตอปเซอร์วิส แต่ในหลวงตรัสไว้เกิน ๒๐ ปี มาแล้ว ศูนย์ศึกษาพัฒนา ๖ แห่งทั่วประเทศให้บริการจุดเดียวมากกว่า ๒๐ ปี ใครทันสมัยกันแน่

ข้อที่ ๑๓ ใช้ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ มองธรรมชาติให้ออก กักน้ำตามลำธารช่วยให้ป่า สมบูรณ์ช่วยให้ชาวเขามืออาชีพ เราก็จะลดปัญหาเสพติดลงไป การช่วยดูแลผู้ติดยา เขาจะไม่กลับไป เสพซ้ำและสามารถกลับมาช่วยเราอีกแรง ทำให้ได้แนวร่วมเพิ่มขึ้นอยู่แบบสมดุล ซึ่งการจะมองปัญหา ออกต้อง มีใจว่าง ไม่ลำเอียง ต้องมีจิตอันพิสุทธิ์

ข้อที่ ๑๔ ใช้อรรถรบบรรณ เอฝักตบชวท่เป็นปัญหาของเราในประเทศ มากำจัด น้ำเสี่ยเอาปัญหามาช่วยขจัดปัญหา เอาปัญหาเสพตติ มาช่วยพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมของคนไทย กันดีกว่า แผ่นดินธรรมแผ่นดินทองควรจะเฟื่องฟูได้แล้ว

ข้อที่ ๑๕ ปลุกป่าในใจคน ต้องปลุกป่าที่จิตสำนึกก่อน ต้องให้เห็นคุณค่าก่อนที่จะลงมือ ทำการดูแลปัญหาเสพตติ ถ้าคน ทำหน้าที่นี้ยังทำเพราะเป็นหน้าที่ งานสำเร็จได้ยาก แต่ถ้าทำด้วยความดีใจที่ได้ช่วยลูกเขาให้กลับคืนสู่อ้อมอกพ่อแม่ได้เพียงหนึ่งคน ซึ่งคุ้มค่ากว่าได้เงินทองเป็นล้าน แสดง ว่าพลังต่อสู้กับยาเสพตติได้เกิดขึ้นในใจของท่านแล้ว จงปลุกสิ่งโตทองคำในหัวใจ ให้ตื่นขึ้นมา ให้ได้ก่อน

ข้อที่ ๑๖ ขาดทุนคือกำไร อย่ำมองที่กำไรขาดทุนที่เป็นตัวเงินมากจนเกินไป บางครั้งเรา ได้กำไรจากการขาดทุน ลงทุนมหาศาล ได้ธรรมชชาติกลับคืนมา ลงทุนมหาศาล ได้ลูกคืนมา ลงทุน มหาศาล ได้คนดี ๆ กลับมา ลงทุนมหาศาล ได้ความรู้ไว้คอยช่วยเหลือ

ข้อที่ ๑๗ การพึ่งตนเอง ในหลวงทรงสอนให้พวกเราพึ่งตนเอง เพราะสังคมบริโภคจะเป็น ทาสของผู้ผลิต การพึ่งตนเองได้ทำให้ไม่ต้องเป็นทาสใคร เมื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าแล้วพยายาม พึ่งตนเองให้ได้

ข้อที่ ๑๘ พออยู่พอกิน พออยู่พอกินก่อน แล้วค่อยพัฒนาเราขอให้บำบัดให้ได้ก่อน==> ประคับประคอง==>เป็นที่ปรึกษา==>เป็นผู้ช่วยเหลือผู้อื่นต่อไป

ข้อที่ ๑๙ เศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวทางการต่อสู้ รัมือความเปลี่ยนแปลงของโลกการ จัดการกับปัญหาเสพตติ ต้องคำนึงถึงเรื่องความพอดีให้ดีโดยอาศัยหลักเศรษฐกิจพอเพียง

ข้อที่ ๒๐ ความซื่อสัตย์สุจริต จริใจต่อกัน คนที่มีความรู้มากแต่โกง ผู้คนที่ไม่เก่งแต่ดี ไม่ได้ วีรบุรุษ วีรสตรีคือคุณธรรมที่ทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น พวกเราที่ทำงานยาเสพตติคือ วีรบุรุษ วีรสตรี ผู้หนึ่ง

ข้อที่ ๒๑ ทำงานอย่างมีความสุข “ทำงานกับฉัน ฉันไม่มีอะไรจะให้ ฉันมีแต่ความสุขที่ ร่วมกันในการทำประโยชน์ให้กับผู้อื่นเท่านั้น” ทำอะไรต้องมีความสุขด้วย เพราะศึกครั้งนี้ยาวนาน ถ้า เราทำอย่างไม่มีความสุขจะแพ้แต่ถ้าเรามีความสุข เราจะชนะ เพียงแต่คนทำงานเกี่ยวข้องกับยาเสพ ตติมีความสุข สนุกกับการทำงานเพียงเท่านั้น ถือว่าเราชนะแล้ว

ข้อที่ ๒๒ ความเพียร กว่า ๖๐ ปีที่ทรงงาน ในหลวงไม่เคยทรงท้อถอย ไม่มีการลาพัก ร้อนหยุดงานสักเวลาเดียว

ข้อที่ ๒๓ รู้ รัก สามัคคี คิดเพื่องาน

รู้ = ต้องรู้ปัจจัย รู้ปัญหา รู้ทางออกของปัญหา

รัก = เมื่อรู้แล้ว ต้องเกิดความอยากในทางที่ดีก่อนคือฉันตระเห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อ ประเทศชาติ ภูมิใจ อยากทำ

สามัคคี = ลงมือปฏิบัติ ต้องร่วมมือเพื่อเกิดพลัง แยกกันไร้ค่ารวมกันไร้เทียมทาน คิดเพื่อตัวเอง รู้ = รู้จักทุกคนทั้งหน้าที่การงาน ชีวิตครอบครัวทำอะไร จึงจะรู้จักให้ได้ดี รู้จุดอ่อนจุดแข็ง โดยเฉพาะผู้บังคับบัญชา รัก = เน้นความดี ใส่ใจกันและกันมองกันในแง่ดี สามัคคี = จึงจะเกิด

ทั้งนี้ หลักการทรงงาน ๒๓ ประการ ยังมีความสอดคล้องกับหลักการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ เรื่อง “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” โดยนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการแผนงาน/โครงการที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมให้ชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ ซึ่งจะนำไปสู่ความยั่งยืนของการพัฒนาในที่สุด ดังนี้ ๑) การเข้าใจ เป็นการสร้างให้เกิดความเข้าใจในข้อมูลพื้นฐาน ด้วยการศึกษาข้อมูลทุกมิติของชุมชน ค้นหารากของปัญหาและรวบรวมองค์ความรู้ของโครงการพระราชดำริทั่วประเทศ และองค์ความรู้ต่างๆ มาใช้ในการทำความเข้าใจสภาพปัญหาาร่วมกัน ๒) การเข้าถึง เป็นเรื่องของการสื่อสารและสร้างการมีส่วนร่วม โดยมุ่งสื่อสารสร้างความเข้าใจและความมั่นใจให้ชุมชนร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของชุมชน รวมทั้งให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนามากที่สุด ๓) การพัฒนา เป็นการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพชุมชน สร้างทีมพี่เลี้ยง การออกแบบหลักสูตรการพัฒนา การศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยน เรียนรู้ และฝึกปฏิบัติของชุมชน รวมทั้งการให้ทีมผู้ประสานงาน ให้คำแนะนำชุมชนในการติดตามสนับสนุนและติดตามผล^{๒๑}

๒.๓.๓ แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้อธิบายถึงการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงว่าหมายถึง การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนการใช้ความรู้ ความรอบคอบ และคุณธรรมประกอบวางแผนการตัดสินใจกระทำพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง^{๒๒} โดยเศรษฐกิจพอเพียงนั้นมี ๒ รูปแบบ ดังนี้

รูปแบบที่ ๑ เศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน คือ พออยู่ พอมี พอกิน สามารถพึ่งตนเองได้ โดยไม่โลภมาก และไม่เบียดเบียนคนอื่น

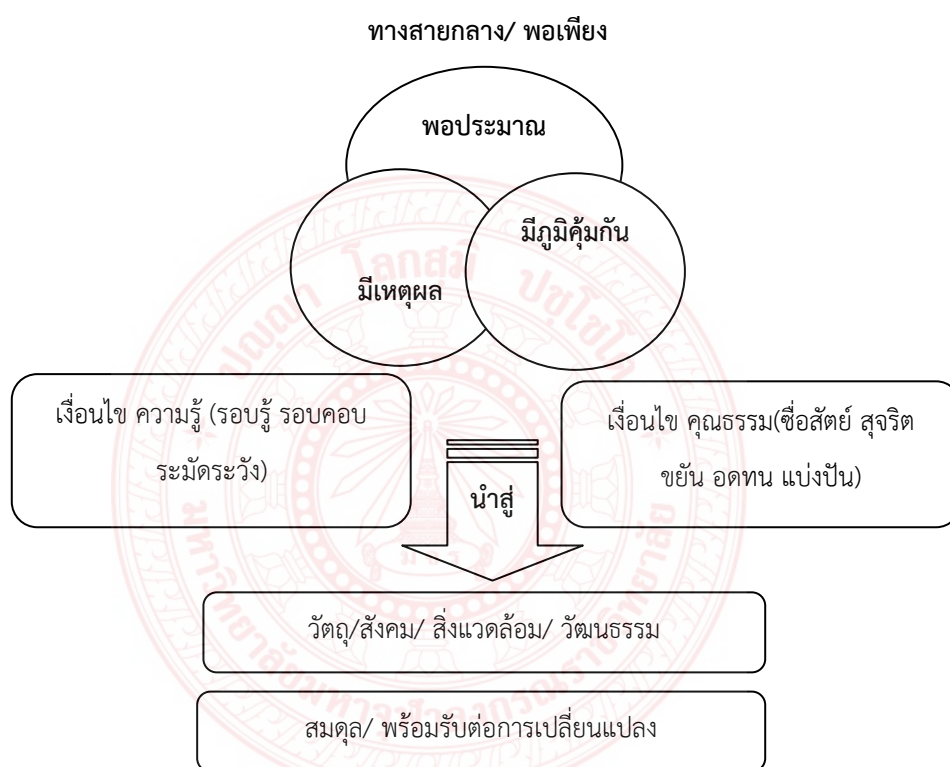
รูปแบบที่ ๒ เศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า คือการแลกเปลี่ยนร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อให้ส่วนรวมได้รับประโยชน์ และนำไปสู่การพัฒนาชุมชนและสังคมให้เจริญอย่างยั่งยืน

^{๒๑} คณะอนุกรรมการการส่งเสริมการขับเคลื่อนการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในภาคการเกษตรและชนบท สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.), คู่มือการขับเคลื่อนการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในภาคการเกษตรและชนบท และด้านความมั่นคง, (กรุงเทพมหานคร : คณะอนุกรรมการ, ๒๕๕๘), หน้า ๑๑๐.

^{๒๒} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง, (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๘ - ๑๐.

แนวทางปฏิบัติและผลที่คาดว่าจะได้รับจากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ให้เกิดเป็นรูปธรรม คือการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรองรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่มีทางสายกลาง ความมีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกัน โดยเงื่อนไข ความรู้ (รอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง) เงื่อนไข คุณธรรม (ซื่อสัตย์ สุจริต ขยัน อดทน แบ่งปัน) จะนำพาชีวิต เศรษฐกิจและสังคม ไปสู่ความสมดุล มั่นคง และยั่งยืนได้ ดังแผนภาพที่ ๑



แผนภาพที่ ๒.๑ สรุปรูปปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง^{๒๓}

จากแผนภาพ จึงประมวลอธิบายความหมายหลักๆ ในกรอบแนวหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงข้างต้นไว้ดังต่อไปนี้

๑. ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

^{๒๓} กาญจนา บุญยัง และคณะ, “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในองค์การบริหารส่วนตำบล”, รายงานการวิจัย, (สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐.

๒. ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น ต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล พิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ

๓. มีภูมิคุ้มกัน หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกลในการตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน คือเงื่อนไขความรู้ประกอบด้วยความรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ เงื่อนไขคุณธรรมที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วยมีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์และความอดทน มีความเพียรใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ที่มีหลักสำคัญได้แก่ความพอประมาณ ความมีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน ภายใต้งื่อนไข ความรู้ คุณธรรม เพื่อจะนำไปสู่ชีวิตเศรษฐกิจ สังคม โดยความสมดุลมั่นคงและยั่งยืนนั้น สามารถนำมาประยุกต์ใช้แสดงให้เห็นเป็นรูปธรรมได้โดยการดำเนินการเกษตรทฤษฎีใหม่ ดังที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานไว้ให้แก่ปวงชนชาวไทย^{๒๔}

คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้สรุปจากการประมวลและกลั่นกรองพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงพระราชทานในวโรกาสต่างๆ รวมทั้งพระราชดำรัสอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องโดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำไปเผยแพร่ เมื่อวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๔๒ มีใจความ ดังนี้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทอดพระเนตรเห็นความเสี่ยงของเศรษฐกิจสังคมไทยที่พึ่งพิงปัจจัยภายนอกสูง ภายใต้อิทธิพลโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงต่างๆ อย่างรวดเร็ว จึงทรงเตือนให้พสกนิกรตระหนักถึงความสำคัญของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน และทรงเน้นย้ำว่า การพัฒนาต้องเริ่มจากการ “พึ่งตนเอง” สร้างพื้นฐานให้พอมิ พอกิน พอใช้ ด้วยวิธีการประหยัดและถูกต้องตามหลักวิชาการให้ได้ก่อน โดยต้องรู้จักประมาณตนและดำเนินการด้วยความรอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง และ “ทำตามลำดับขั้นตอน” สู่การ “ร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน” เมื่อพัฒนาตนเองและชุมชนให้เข้มแข็งแล้วจะได้ “พัฒนาเครือข่ายเชื่อมสู่สังคมภายนอกอย่างเข้มแข็ง มั่นคง และยั่งยืน”ต่อไป

^{๒๔} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, *เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง*, พิมพ์ครั้งที่ ๒,

องค์ประกอบของ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทาน ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตและวิถีปฏิบัติ นำสู่ความสมดุลอันส่งผลให้มีความสุขอย่างยั่งยืน โดยมีองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

๑. ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีต่อความจำเป็นและเหมาะสมกับฐานะของตนเอง สังคม สิ่งแวดล้อม รวมทั้งวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป และต้องไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

๒. ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจดำเนินการอย่างมีเหตุผลตามหลักวิชาการ หลักกฎหมาย หลักคุณธรรมและวัฒนธรรมที่พึงงาม โดยคำนึงถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องอย่างถ่วงถ่วง “รู้จักอ่อนจุดแข็ง โอกาส อุปสรรค” และคาดการณ์ผลที่จะเกิดขึ้นอย่างรอบคอบ “รู้เขา รู้เรา รู้จักเลือกนำสิ่งที่ดีและเหมาะสมมาประยุกต์ใช้”

๓. การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากทั้งในและต่างประเทศ เพื่อให้สามารถบริหารความเสี่ยงปรับตัวและรับมือได้อย่างทันที่

การปฏิบัติเพื่อให้เกิดความพอเพียง จะต้องเสริมสร้างให้คนในชาติมีพื้นฐานจิตใจในการปฏิบัติตน ดังนี้

๑. มีคุณธรรม ทั้งนี้ บุคคล ครอบครัว องค์กร และชุมชน ที่จะนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ต้องนำระบบคุณธรรมและความซื่อสัตย์สุจริตมาประพฤติปฏิบัติก่อน โดยเริ่มจากการอบรมเลี้ยงดูคนในครอบครัว การศึกษาอบรมในโรงเรียน การสั่งสอนศีลธรรมจากศาสนา ตลอดจนการฝึกจิต ช่มใจของตนเอง

๒. ใช้หลักวิชา ความรู้ โดยนำหลักวิชาและความรู้เทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ทั้งในขั้นการวางแผนและปฏิบัติ ด้วยความรู้รอบรู้ รอบคอบ และระมัดระวังอย่างยิ่ง

๓. ดำเนินชีวิตด้วยความเพียร ความอดทน มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ^{๒๕}

พระครูสังฆรักษ์จักรกฤษณ์ ฐิริปัญโญ, ดร. กล่าวถึง แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงนั้น สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับโดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง สู่วิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นปรับตัวจากวิกฤตเศรษฐกิจ เพื่อความมั่นคง และความยั่งยืนของการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน เตรียมพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ของสถานการณ์ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต^{๒๖}

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘ - ๑๐.

^{๒๖} พระครูสังฆรักษ์จักรกฤษณ์ ฐิริปัญโญ, ดร. สิ่งแวดล้อมสำหรับโรงเรียนและชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท จรัสสินทวงศ์การพิมพ์, ๒๕๕๙) หน้า ๑๖๐.

จากการศึกษา สามารถสรุปความหมายเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวคิดให้ผู้ประกอบการรู้จักแบ่งเนื้อที่ประกอบการ สามสิบ สามสิบ สามสิบ และสิบ ให้เกิดความสมดุลในการประกอบการและเป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็นโดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้สำหรับผู้ประกอบไม่ให้ตั้งอยู่ในความประมาท และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัย และวิกฤต เพื่อความมั่นคง และความยั่งยืนของการพัฒนา

๒.๓.๔ ความหมายเกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้กล่าวถึง การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปส่งเสริมพัฒนาในการดำเนินชีวิตของประชาชนไว้ว่า “ความพอเพียง” ในการดำเนินชีวิตด้านต่างๆ การน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในระดับต่างๆ นั้น ต้องมีพื้นฐานคือ การพึ่งตนเองได้ โดยพิจารณาถึงความพอเพียงในการดำเนินชีวิตทุกอย่างก้าวได้แก่^{๒๗}

๑. ด้านเศรษฐกิจ ไม่ใช่จ่ายเกินตัว ไม่ลงทุนเกินขนาด คิดและวางแผนอย่างมีเหตุผลและคุณธรรม รอบรู้ รอบคอบระมัดระวัง เสริมสร้างภูมิคุ้มกัน ด้วยการบริหารความเสี่ยงที่เหมาะสม สัมฤทธิ์ผลและทันต่อเหตุการณ์

๒. ด้านจิตใจ เข้มแข็ง กตัญญู มีความเพียร มีจิตสำนึกที่ถูกต้องมีคุณธรรมอันมั่นคง สุจริต จริ่งใจ คิดดี ทำดี แจ่มใส เอื้ออาทร แบ่งปันเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ

๓. ด้านสังคมและวัฒนธรรม ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประสานสัมพันธ์รู้จักสามัคคี เสริมสร้างความเข้มแข็งให้ครอบครัวและชุมชน รักษาเอกลักษณ์ ภาษา ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทย

๔. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รู้จักใช้และจัดการอย่างฉลาด ประหยัดและรอบคอบ ฟื้นฟูทรัพยากรเพื่อให้เกิดความยั่งยืน และคงอยู่ชั่วลูกหลาน

๕. ด้านเทคโนโลยี รู้จักใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการและสภาพแวดล้อมตามภูมิสังคม พัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาชาวบ้าน

จากการศึกษา สามารถสรุปความหมายแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งหมายถึง การดำเนินชีวิตของประชาชนไว้ว่า “ความพอเพียง” ในการดำเนินชีวิตด้านต่างๆ การน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ควรจะมีหลักการและแนวทางการปฏิบัติให้เกิดมิติการพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ๑. ลดรายจ่ายของครัวเรือน มีการทำบัญชีรายรับและรายจ่าย ฝึกฝนความอดทน ความโลภหรือความอยากหลง ใช้จ่ายตามอัตภาพที่มีอยู่ ๒. มีความเพียรและจิตใจมั่นคง โดยการฝึกฝน รู้จักระดับความต้องการในสิ่งที่ไม่จำเป็น ๓. รักษาเอกลักษณ์และ

^{๒๗} คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร, (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๘), หน้า ๒๒ - ๒๓.

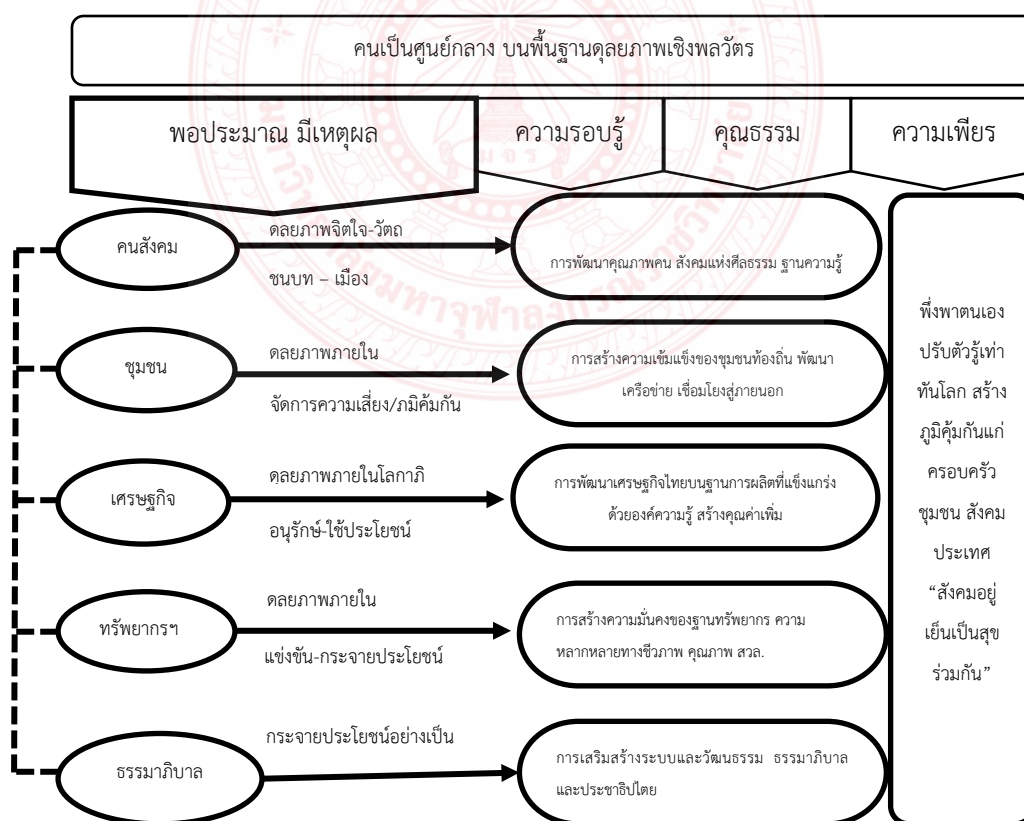
ภูมิปัญญาท้องถิ่น ๔. รู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างประหยัด มีการบำรุงรักษาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดคุณค่าต่อสังคม ๕. สามารถดำรงชีวิตอยู่และบูรณาการเข้ากับธรรมชาติและเทคโนโลยีได้

๒.๓.๕ ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง^{๒๘}

๑. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ พ.ศ. ๒๕๕๐ - ๒๕๕๔ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ ได้นำแนวทางหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาประเทศในทุกด้าน อันเนื่องมาจากประเทศไทยยังต้องเผชิญกับบริบทการเปลี่ยนแปลงของโลกในหลายด้านที่สำคัญ ซึ่งมีผลกระทบทั้งที่เป็นโอกาสและข้อจำกัดต่อการพัฒนาประเทศเป็นอย่างมาก ดังนั้น การพัฒนาในระยะต่อไป จึงต้องมีการเตรียมความพร้อม และรู้จักนำศักยภาพที่มีอยู่มาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในทุกมิติ

สำหรับการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ นี้ตั้งปรากฏในภาพ

การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับบริบทการพัฒนาประเทศ



^{๒๘} วิชาสา กู๋จินดา, ดร. รายงานวิจัยตัวแบบในการจัดการสิ่งแวดล้อมอุตสาหกรรมโดยใช้หลัก

**แผนภาพที่ ๒.๒ การประยุกต์หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ใน
แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐**

จากการศึกษา สามารถสรุปความหมายแนวคิดเกี่ยวกับยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้คล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ ๑๒ จะเห็นได้ว่ามิติของการพัฒนาประเทศ ไม่ว่าจะเป็นมิติทางด้านการพัฒนาคุณภาพคนสังคม มิติทางด้านชุมชน มิติทางด้านเศรษฐกิจ มิติทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจชุมชน จะเริ่มจากภายในตนเอง โดยการสร้างความมีเหตุผล ความพอประมาณ และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี จะต้องอาศัยความรู้คุณธรรมและความพากเพียร เพื่อนำไปสู่เป้าหมาย คือ การพึ่งพาตนเอง การสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่คนในครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ เพื่อนำไปสู่วิถีทางแห่งสังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน

๒.๓.๕ ทิศทางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ ส่งเสริมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอ

ในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๖๖๐ - ๒๖๖๔) ประเทศไทยจะยังคงประสบภาวะแวดล้อมและบริบทของการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่อาจก่อให้เกิดความเสี่ยงทั้งจากภายในและภายนอกประเทศ อาทิ กระแสการเปิดเศรษฐกิจเสรี ความท้าทายของเทคโนโลยีใหม่ๆ การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ การเกิดภัยธรรมชาติที่รุนแรง ประกอบกับสถานการณ์ด้านต่างๆ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศในปัจจุบันที่ยังคงประสบปัญหาในหลายด้าน เช่น ปัญหาผลิตภาพการผลิตความสามารถในการแข่งขัน คุณภาพการศึกษา ความเหลื่อมล้ำทางสังคม เป็นต้น ถ้าให้การพัฒนาในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ จึงจำเป็นต้องยึดกรอบแนวคิดและหลักการในการวางแผนที่สำคัญ ดังนี้ (๑) การน้อมนำและประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (๒) คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม (๓) การสนับสนุนและส่งเสริมแนวคิดการปฏิรูปประเทศ และ (๔) การพัฒนาสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

๑. กรอบวิสัยทัศน์และเป้าหมาย^{๒๙}

๑.๑ กรอบวิสัยทัศน์แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒

จากสถานะของประเทศและบริบทการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่ประเทศกำลังประสบอยู่ ถ้าให้การกำหนดวิสัยทัศน์แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ ยังคงมีความต่อเนื่องจากวิสัยทัศน์แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๑ และกรอบหลักการของการวางแผนที่น้อมนำและประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจ

^{๒๙} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, “ทิศทางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒,” เอกสารประกอบการระดมความคิดเห็นทิศทางแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ), หน้า ๑๕ - ๑๘.

พอเพียง ยึดคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม การพัฒนาที่ยึดหลักสมดุลยั่งยืน โดยวิสัยทัศน์ของการพัฒนาในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ ต้องให้ความสำคัญกับการกำหนดทิศทางการพัฒนาที่มุ่งสู่การเปลี่ยนผ่านประเทศไทยจากประเทศที่มีรายได้ปานกลางไปสู่ประเทศที่มีรายได้สูง มีความมั่นคง และยั่งยืน สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และนำไปสู่การบรรลุวิสัยทัศน์ระยะยาว “มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” ของประเทศ

๑.๒ การกำหนดตำแหน่งทางยุทธศาสตร์ของประเทศ (Country Strategic Positioning) เป็นการกำหนดตำแหน่งทางยุทธศาสตร์ของประเทศที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติที่ สศช. ได้จัดทำขึ้น ประเทศไทยเป็นประเทศรายได้สูงที่มีการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม เป็นศูนย์กลางด้านการขนส่งและโลจิสติกส์ของภูมิภาคสู่ความเป็นชาติการค้าและบริการ (Trading and Service Nation) เป็นแหล่งผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์และเกษตรปลอดภัย แหล่งอุตสาหกรรมสร้างสรรค์และมีนวัตกรรมสูงที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

๒. เป้าหมาย

๒.๑ การหลุดพ้นจากกับดักประเทศรายได้ปานกลางสู่รายได้สูง

๑. เศรษฐกิจขยายตัวเฉลี่ยไม่ต่ำกว่าร้อยละ ๖.๐

๒. ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศต่อหัว (GDP Per Capita) และรายได้ประชาชนต่อหัว (GNP Per Capita) ณ สิ้นแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ ในปี ๒๖๖๔ เพิ่มขึ้นเป็น ๓๑๗,๐๖๑ บาท (๙,๓๒๖ ดอลลาร์สหรัฐ) และ ๓๐๑,๑๙๙ บาท (๘,๘๖๙ ดอลลาร์ สหรัฐ) ต่อคนต่อปี

๓. ผลผลิตภาพการผลิตเพิ่มขึ้นไม่ต่ำกว่าเฉลี่ยร้อยละ ๒.๖ ต่อปี

๔. การลงทุนรวมขยายตัวไม่ต่ำกว่าเฉลี่ยร้อยละ ๘.๐ (การลงทุนรวมของการลงทุนภาครัฐไม่ต่ำกว่าร้อยละ ๑๐.๐ และการลงทุนของภาคเอกชนขยายตัวไม่ต่ำกว่าเฉลี่ยร้อยละ ๗.๖ ในขณะที่ปริมาณการส่งออกขยายตัวเฉลี่ยไม่ต่ำกว่าร้อยละ ๔.๐ ต่อปี)

๒.๒ การพัฒนาศักยภาพคนให้สนับสนุนการเจริญเติบโตของประเทศและการสร้างสังคมสูงวัยอย่างมีคุณภาพ

๑. ประชาชนทุกช่วงวัยมีความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม (Socio Economic Security) และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

๒. การศึกษาและการเรียนรู้ได้รับการพัฒนาคุณภาพ

๓. สถาบันทางสังคมมีความเข้มแข็งเป็นฐานรากที่เอื้อต่อการพัฒนาคน

๔. การลดความเหลื่อมล้ำในสังคม

- การกระจายรายได้มีความเท่าเทียมกันมากขึ้น

- บริการทางสังคมมีคุณภาพและมีการกระจายอย่างทั่วถึง

๒.๓ การสร้างการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

๑. รักษาความมั่นคงของฐานทรัพยากร สร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนและเป็นธรรม

๒. ขับเคลื่อนประเทศสู่เศรษฐกิจและสังคมที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

๓. เพิ่มขีดความสามารถในการรับมือภัยพิบัติและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

๔. เพิ่มประสิทธิภาพและเสริมสร้างธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการทรัพยากร-ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๖. มีการบริหารจัดการน้ำให้สมดุลระหว่างการอุปสงค์และอุปทานของน้ำ

๒.๔ การบริหารราชการแผ่นดินที่มีประสิทธิภาพ

๑. การบริหารงานภาครัฐที่โปร่งใส เป็นธรรมมีประสิทธิภาพ และมีส่วนร่วม

๒. ขจัดการทุจริตคอร์รัปชัน

๓. มีการกระจายอำนาจที่เหมาะสม

๓. แนวทางการพัฒนา

๓.๑ การยกระดับศักยภาพการแข่งขันและการหลุดพ้นกับดักรายได้ปานกลางสู่รายได้สูง ด้วยการส่งเสริมด้านการวิจัยและพัฒนาพัฒนาสถานะแวดล้อมของการพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิจัย และนวัตกรรม ทั้งด้านการลงทุนในการวิจัยและพัฒนา ด้านบุคลากรวิจัย ด้านโครงสร้างพื้นฐาน และด้านการบริหารจัดการ รวมทั้งสนับสนุนและผลักดันให้ผู้ประกอบการมีบทบาทหลักด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรม ตลอดจนผลักดันงานวิจัยและพัฒนาให้ใช้ประโยชน์อย่างแท้จริงทั้งเชิงพาณิชย์และสาธารณะโดยให้ความคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา

๓.๒ การพัฒนาผลิตภาพแรงงานสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนในการพัฒนากำลังคนและแรงงานให้มีทักษะความรู้และสมรรถนะที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดและรองรับการเปิดเสรีของประชาคมอาเซียน โดยยกระดับและพัฒนาสมรรถนะแรงงานไทยด้วยเทคโนโลยี เร่งรัดให้แรงงานทั้งระบบมีการเรียนรู้ขั้นพื้นฐานเพื่อสามารถแข่งขันในตลาดแรงงานได้ สนับสนุนให้แรงงานและปัจจัยการผลิตมีความยืดหยุ่นในการเคลื่อนย้ายระหว่างสาขาการผลิตและระหว่างพื้นที่การผลิต เพื่อให้แรงงานสามารถเคลื่อนย้ายไปสู่สาขาการผลิตที่มีผลิตภาพการผลิตสูงสุด และสนับสนุนให้ผู้ประกอบการในภาคอุตสาหกรรมและบริการจัดทำกรอบคุณวุฒิวิชาชีพและมาตรฐานฝีมือแรงงานให้เป็นมาตรฐานที่เชื่อมโยงกันเพื่อยกระดับทักษะของแรงงานไทย

๓.๓ การส่งเสริมผู้ประกอบการที่เข้มแข็งและพาณิชย์ดิจิทัลพัฒนาขีดความสามารถของผู้ประกอบการให้มีความยืดหยุ่น สามารถปรับตัวและดำเนินธุรกิจท่ามกลางการดำเนินนโยบายและมาตรการการกีดกันทางการค้าในรูปแบบต่างๆ เพิ่มสัดส่วนความเป็นเจ้าของของคนไทยและสนับสนุนให้มีการขยายตลาดที่มีแบรนด์สินค้าและช่องทางการตลาดที่เป็นของตนเองมากขึ้น

ตลอดจนพัฒนาต่อยอดอุตสาหกรรมและบริการเพื่อเข้าสู่การเป็นศูนย์กลางการผลิต บริการและอุตสาหกรรมดิจิทัล

๓.๔ การลงทุนโครงสร้างพื้นฐานเร่งลงทุนและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านการคมนาคมขนส่งเพื่อเชื่อมโยงพื้นที่เศรษฐกิจในประเทศและต่างประเทศ ทั้งการพัฒนาและปรับปรุงโครงข่ายรถไฟให้เป็นโครงข่ายหลักในการเดินทางและขนส่งของประเทศ พัฒนาโครงข่ายระบบขนส่งสาธารณะและโครงข่ายทางหลวงพิเศษระหว่างเมือง ขยายขีดความสามารถของท่าอากาศยานหลักของประเทศ พัฒนาท่าเรือที่มีศักยภาพให้เป็นท่าเรืออิเล็กทรอนิกส์เต็มรูปแบบ รวมทั้งพัฒนาและปรับปรุงระบบโทรคมนาคมของประเทศ ตลอดจนสนับสนุนการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมที่เกิดจากลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน เช่น อุตสาหกรรมซ่อมบำรุงและผลิตชิ้นส่วนอากาศยาน และอุตสาหกรรมระบบราง เป็นต้น เพื่อสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจให้กับประเทศในการเป็นฐานการผลิตในภูมิภาคอาเซียน

๓.๕ การปรับโครงสร้างการผลิตปรับโครงสร้างการผลิตภาคเกษตร โดยการปรับเปลี่ยนจากการผลิตสินค้าเกษตรขั้นปฐมเป็นสินค้าเกษตรแปรรูปที่มีมูลค่าสูงมีคุณภาพและมาตรฐานสากล สามารถสร้างความเชื่อมโยงทางด้านวัตถุดิบกับประเทศเพื่อนบ้านและลดระดับการผลิตสินค้าขั้นปฐมที่สูญเสียขีดความสามารถในการแข่งขันลงสู่ระดับที่จำเป็นสำหรับการสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารและพลังงาน จัดระบบการผลิตให้สอดคล้องกับศักยภาพพื้นที่และความต้องการของตลาด ตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำทั้งด้านกายภาพและเศรษฐกิจ รวมทั้งส่งเสริมการรวมกลุ่มทางการเกษตรจากกิจการเจ้าของคนเดียวเป็นการประกอบการในลักษณะสหกรณ์ ห้างหุ้นส่วน และบริษัทเพื่อให้เกิดการประหยัดจากขนาด พิจารณาพันธุ์พืชที่เหมาะสมกับศักยภาพของพื้นที่และแหล่งน้ำใช้เทคโนโลยีการผลิตในระดับที่เหมาะสมใช้กลไกตลาดในการป้องกันความเสี่ยงตลอดจนส่งเสริมและเร่งขยายผลแนวคิดการทำเกษตรตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

ปรับโครงสร้างการผลิตภาคบริการโดยเร่งพัฒนาระบบคมนาคมขนส่งให้เกิดความเชื่อมโยงกันเป็นโครงข่ายทั้งทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ เร่งพัฒนาท่าเทียบเรือขนาดใหญ่เพื่อรองรับการเติบโตของการท่องเที่ยวทางทะเล ปรับปรุงแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวให้ครอบคลุมและทันสมัยทั้งการควบคุมกิจกรรมต่างๆ เกี่ยวกับการท่องเที่ยวและส่งเสริมการท่องเที่ยว และกำหนดและจัดทำกฎหมายเพื่อยกระดับมาตรฐานการท่องเที่ยวของไทยสู่สากลและรองรับการพัฒนาการท่องเที่ยวให้สามารถแข่งขันได้ในระดับนานาชาติ รวมทั้งส่งเสริมการพัฒนาเชิงพื้นที่ในลักษณะกลุ่มคลัสเตอร์ท่องเที่ยว โดยสนับสนุนการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวของพื้นที่ที่มีความเชื่อมโยงทั้งทางกายภาพ วิถีชีวิต/วัฒนธรรมท้องถิ่นและกิจกรรมการท่องเที่ยว ตลอดจนส่งเสริมการสร้างเชื่อมโยงด้านการท่องเที่ยวในภูมิภาคอาเซียน ทั้งประเทศที่มีพรมแดนติดกันและประเทศที่มีโครงข่ายคมนาคมขนส่งเชื่อมโยงกันเพื่อให้เกิดการพัฒนาแบบองค์รวมทั้งระบบ

๔. การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติ

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเริ่มเป็นที่รู้จักตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๗ โดยเป็นหลักในการดำเนินชีวิตที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระราชทานให้ประชาชนชาวไทยในวาระต่างๆ โดยที่ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และจะต้องมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอ ใน การนี้จะต้องมีราก ฐานของความรู้และคุณธรรมมาประกอบ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้นำมา ประยุกต์ใช้ในภาคเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ ดังที่จะเห็นได้จาก เกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งเกษตรทฤษฎี ใหม่เป็นการนำกรอบแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ ซึ่งถือว่าเป็นตัวอย่าง การนำมาใช้ที่เห็นได้ชัดเจนและมีประสิทธิผลที่สามารถพิสูจน์ได้ โดยมีการจัดแบ่งที่ดินเป็นสัดส่วน ๓๐:๓๐:๓๐:๑๐ ในการปลูกข้าว ปลูกพืชไร่ ขุดสระน้ำ และที่อยู่อาศัย ตามลำดับ ซึ่งได้มีการนำไปใช้ กับ ครัวเรือนและ ชุมชนต่างๆ ทั่วประเทศเป็นจำนวนมาก และยังมีมีการนำมาประยุกต์ใช้ใน ภาคอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม เช่น สหกรณ์โคนมหนองโพ ธุรกิจต่างๆ เช่น ธุรกิจ โรงแรม และในบริษัทขนาดใหญ่ของประเทศหลายบริษัท เช่น บริษัท ปูนซิเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน), บริษัท บางจากปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน)

พระครูสังฆรักษ์จักรกฤษณ์ ฐิริปญโญ, ดร. กล่าวว่า ทุกคนสามารถน้อมนำหลักปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงมาแนวทางเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตในยุคภาวะผู้วิกฤตทางเศรษฐกิจหรือ วิกฤตทางการเมือง จึงทำให้การเปลี่ยนรวดเร็วเกินไปไม่สามารถปรับตัวได้สิ่งที่สำคัญที่สุด คือปฏิบัติ ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงให้ดำรงอยู่ด้วยความพอเพียง ใช้จ่ายตามกำลังและรู้จักประหยัดลด รายจ่าย และการปลูกจิตสำนึกมีความศรัทธาเชื่อมั่นเห็นคุณค่า และนำไปปฏิบัติด้วยตนเอง แล้วจึง ขยายไปสู่ชุมชน องค์กร สังคม และประเทศชาติต่อไป^{๓๐}

๕. แนวทางปฏิบัติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

การปฏิบัติโดยเริ่มจากตัวเองก่อน ด้วยการฝึกจิตข่มใจตนเอง และอบรมเลี้ยงดูคนใน ครอบครัวให้มีคุณธรรม กินอยู่ตามอัตภาพ พึ่งพาตนเองอย่างเต็มความสามารถ ไม่ทำอะไรเกินตัว ไม่ลงทุนเกินขนาด ดำเนินชีวิตโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษาและมีการพัฒนาตนเอง อย่างต่อเนื่อง เพื่อความมั่นคงในอนาคต และเป็นที่พึ่งให้ผู้อื่นได้ในที่สุด เช่น การหาปัจจัยสี่มาเลี้ยง ตนเองและครอบครัว^{๓๑}

๕.๑ ความพอเพียงระดับบุคคลและครอบครัวแนวทางปฏิบัติ โดยเริ่มจากตัวเองก่อน ด้วย การฝึกจิตข่มใจตนเอง และอบรมเลี้ยงดูคนในครอบครัวให้มีคุณธรรม กินอยู่ตามอัตภาพ พึ่งพาตนเอง อย่างเต็มความสามารถ ไม่ทำอะไรเกินตัว ไม่ลงทุนเกินขนาด ดำเนินชีวิตโดยไม่เบียดเบียนตนเองและ ผู้อื่น ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษาและมีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง เพื่อความมั่นคงในอนาคต และเป็นที่พึ่งให้

^{๓๐} พระครูสังฆรักษ์จักรกฤษณ์ ฐิริปญโญ, ดร. สิ่งแวดล้อมสำหรับโรงเรียนและชุมชน, หน้า ๑๖๔.

^{๓๑} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง, หน้า ๑๑.

ผู้อื่นได้ในที่สุด เช่น การหาปัจจัยสี่มาเลี้ยงตนเองและครอบครัวจากการประกอบสัมมาชีพ การจัดทำบัญชีรายรับรายจ่าย ประหยัด แต่ไม่ใช่ตระหนี่ ลด ละ เลิกอบายมุข รู้จักคุณค่ารู้จักใช้ รู้จักออมเงิน และสิ่งของเครื่องใช้ดูแลรักษาสุขภาพให้แข็งแรง มีการแบ่งปันภายในครอบครัว ชุมชน และสังคม รอบข้าง รวมถึงการรักษาวัฒนธรรมประเพณี และการอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้อย่างเหมาะสม รวมทั้งบริหารความเสี่ยงด้วยการสร้างภูมิคุ้มกันด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและ วัฒนธรรม

ตัวอย่างความพอเพียง เช่น ถ้ามีกระเป๋าถืออยู่ ๔ ใบ แต่อยากซื้อใบที่ ๕ ต้องคำนึงถึง หลักสำคัญในองค์ประกอบของปรัชญาฯ คือพอประมาณ มีเหตุผล และภูมิคุ้มกัน หากซื้อแล้วต้อง พิจารณาวามีเงินพอใช้ถึงสิ้นเดือนหรือไม่ หากไม่พอแสดงว่าภูมิคุ้มกันบกพร่องจึงไม่ควรซื้อกระเป๋าแต่ หากมีเงินเดือนมากพอ ไม่เดือดร้อน และจำเป็นต้องใช้ ก็สามารถซื้อได้แต่ราคาต้องเหมาะสมด้วย หรือหากครอบครัวมีปัญหาเรื่องเงินนี้ ต้องไปดูเหตุปัจจัยของการเป็นหนี้ทั้งที่ควบคุมได้และควบคุม ไม่ได้ โดยลงบัญชีแบ่งประเภทรายรับรายจ่าย หากรายจ่ายใดสามารถควบคุมได้และเป็นรายจ่ายที่ไม่ จำเป็น ก็ให้ลดหรือยกเลิกไป เช่น โทรศัพท์มือถือรุ่นใหม่หรือสิ่งของที่เป็นอบายมุขทั้งปวง^{๓๒}

๕.๒ ความพอเพียงในชุมชนแนวทางปฏิบัติ คนในชุมชนมีการรวมกลุ่มกันทำประโยชน์เพื่อ ส่วนรวม ช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชนบนหลักของความรู้รัก สามัคคีสร้างเป็นเครือข่ายเชื่อมโยง กันในชุมชนและนอกชุมชนทั้งด้านเศรษฐกิจสังคมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การ รวมกลุ่มอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์หรือองค์กรการเงินชุมชน สวัสดิการชุมชนการดูแลสุขภาพความสงบ ความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย รวมทั้งการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมในชุมชนมาสร้างประโยชน์สุขได้อย่างเหมาะสม

ตัวอย่างความพอเพียงในชุมชน คนในชุมชนร่วมกันศึกษาข้อมูลในชุมชนเพื่อให้รู้จักตัวเอง ชุมชน ทรัพยากรในชุมชน โลกภายนอก และรู้สาเหตุปัญหา ที่มาของผลกระทบต่างๆ แล้วร่วมกันหา วิธีแก้ปัญหาและวางแผนป้องกันปัญหาที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต รวมถึงพัฒนาสิ่งดีๆ ที่มีอยู่เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น และทรัพยากรธรรมชาติ แล้วนำมาต่อยอดเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงในชุมชน ในทางที่ดีขึ้น ขณะเดียวกันต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชุมชนให้มีความ “รู้รัก สามัคคี” มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน รอบคอบมีความเพียร มีสติปัญญา และที่สำคัญ คือมีความสุขบนความพอเพียงไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่โลภ ไม่ติดการพนัน ไม่เป็นหนี้ ไม่ลุ่มหลงอบายมุขดัง ตัวอย่างที่เกิดขึ้นในช่วงเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ชุมชนที่ไม่ปฏิบัติเช่นนี้ก็ไปไม่รอด ตรงข้ามกับชุมชนที่ ปฏิบัติตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงก็สามารถคงความเข้มแข็งและยืนอยู่ได้ด้วยตนเอง^{๓๓}

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

^{๓๓} อ่างแล้ว, หน้า ๑๔ - ๑๕.

๓) ความพอเพียงระดับประเทศแนวทางปฏิบัติ เน้นการบริหารจัดการประเทศ เริ่มจากการวางรากฐานให้ประชาชนส่วนใหญ่อยู่อย่างพอมีพอกินและพึ่งตนเองได้มีความรู้และคุณธรรมในการดำเนินชีวิต มีการรวมกลุ่มของชุมชนหลายๆ แห่งเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ สืบทอดภูมิปัญญา และร่วมกันพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงอย่างรู้ รัก สามัคคี เสริมสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างชุมชนให้เกิดความพอเพียง นำสู่ “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน” อย่างเข้มแข็ง มั่นคง และยั่งยืนสืบไป

ตัวอย่างความพอเพียง เช่น การกำหนดนโยบายพัฒนาประเทศและการเปิดเสรีศรัทธากระทำอย่างเป็นขั้นเป็นตอน เน้นการเพิ่มภูมิคุ้มกันและเสริมสร้างทุนมนุษย์ ทุนเศรษฐกิจ ทุนสังคม ทุนวัฒนธรรมทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปลูกฝังคุณธรรม ความสามัคคีความรู้ ความเพียร ความอดทน เกื้อกูล แบ่งปัน ความซื่อสัตย์และความกตัญญูให้กว้างขวาง การดำเนินนโยบายการเงินการคลังและการดำเนินโครงการขนาดใหญ่ของภาครัฐที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชนต้องดำเนินการอย่างรอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง คำนึงถึงความพอประมาณ คุ้มค่านี้อาจเกิดผล โปร่งใส สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง และพอดีกับทรัพยากร รวมทั้งก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชนอย่างแท้จริงมีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในลักษณะที่จะเป็นประโยชน์ในการสืบทอดภูมิปัญญา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านเทคโนโลยี และบทเรียนจากการพัฒนา หรือร่วมมือกันพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงทำให้ประเทศอันเป็นสังคมใหญ่อันประกอบด้วยชุมชน องค์กรและธุรกิจต่างๆ ที่ดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง กลายเป็นเครือข่ายชุมชนพอเพียงที่เชื่อมโยงกันด้วยหลักการแห่งความพอเพียง รู้รัก สามัคคีไม่เบียดเบียน แบ่งปันและช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ในที่สุด^{๓๔}

จากการศึกษา สามารถสรุปความหมายแนวคิดเกี่ยวกับทิศทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ ประกอบหลักการใหญ่ๆ ดังนี้ ๑) การน้อมนำและประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ๒) คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม ๓) การสนับสนุนและส่งเสริมแนวคิดการปฏิรูปประเทศ และ ๔) การพัฒนาสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

๒.๔ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวกับความหมายของแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยวได้มีนักวิชาการจำนวนมากที่ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวดังต่อไปนี้

๒.๔.๑ ความหมายของการท่องเที่ยว

^{๓๔} อ่างแล้ว, หน้า ๒๐ - ๒๑.

การท่องเที่ยวนับว่าเป็นกิจกรรมหนึ่งที่อยู่กับคุ่มมนุษย์มาตั้งแต่อดีตมนุษย์เรียนรู้ที่จะเดินทางเพื่อแสวงหาสิ่งต่างๆ เพื่อสนองความต้องการของตนเองอยู่เสมอมีผู้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวไว้ดังนี้

Mill, Robert Christie ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวว่า การจัดกิจกรรมทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความประทับใจการบริการและการสร้างความพึงพอใจให้กับนักท่องเที่ยว^{๓๕}

Hollyway, J. Christopher คือ เป็นการที่คนเดินทางออกจากที่พักหรือที่ทำงานไปยังสถานที่อื่นๆ ในระยะเวลาสั้นๆ และคนเหล่านี้จะทำกิจกรรมต่างๆ ระหว่างพักอาศัยชั่วคราวในสถานที่ท่องเที่ยววัตถุประสงค์ในการเดินทางต้องการไปเยี่ยมญาติมิตรหรือท่องเที่ยว^{๓๖}

Robert W. McIntosh การท่องเที่ยว คือ ผลรวมของปรากฏการณ์และความสัมพันธ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นมาจากการปฏิสัมพันธ์ของนักท่องเที่ยวผู้ประกอบการธุรกิจรัฐบาลผู้เป็นเจ้าของบ้านและชุมชนผู้เป็นเจ้าของบ้านในกระบวนการดึงดูดใจนักท่องเที่ยวและผู้มาเยือน^{๓๗}

Gee & Choy^{๓๘} กล่าวว่า การท่องเที่ยวเป็นการเดินทางที่ทำให้นักท่องเที่ยวมีความเพลิดเพลินสนุกสนานโดยที่นักเดินทางนั้นคือนักท่องเที่ยวนั่นเอง

สุรเชษฐ์ เชษฐมาต^{๓๙} กล่าวถึง การท่องเที่ยวว่าเป็นการเดินทางจากที่อยู่อาศัยภูมิลำเนาไปยังสถานที่อยู่ห่างไกลโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการพักผ่อนหรือหาประสบการณ์แปลกใหม่ซึ่งเป็นที่ไม่ได้พบเห็นในชีวิตประจำวันในภูมิลำเนาของตนเองศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและองค์ประกอบต่างๆ ของสถานที่ที่เดินทางผ่านหรือสถานที่ท่องเที่ยวที่เข้าไปและจะต้องทำการพักค้างแรมในสถานที่นั้นๆ

นิคม จารุมณี^{๔๐} กล่าวว่า การท่องเที่ยวหมายถึงการเดินทางจากที่หนึ่งที่มีจุดหมายถึงที่อยู่อาศัยไปยังอีกที่หนึ่งถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อเปลี่ยนบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมโดยมีแรงกระตุ้น

^{๓๕} Mill, Robert Christie, **Tourism The International Business**, (New Jersey : Prentice, 1990), p. 359.

^{๓๖} Hollyway, J Christopher, **The Business of Tourism**, (Plymouth: Macdonald and Evans Ltd., 1983), p. 3.

^{๓๗} Robert W. McIntosh, Charles R, **Goeldner, Tourism: Principle, Practices Philosophies**, 5th ed., (New York: John Wiley and Sons, Inc., 1986), unpage.

^{๓๘} Gee, C. Makens, J. & Choy, D., **The travel industry**, 2nd ed. by Van Nostrand Reinhold, (New York:Gee & Choy, 1989), pp. 98 - 101.

^{๓๙} สุรเชษฐ์ เชษฐมาต, **ท่องเที่ยวแบบ “นิเวศสัญจร” ทางรอดแหล่งท่องเที่ยวไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๑), หน้า ๒.

^{๔๐} นิคม จารุมณี, **การท่องเที่ยวและการจัดการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว กรมการฝึกหัดครู**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๑

(Motivator) จากความต้องการในด้านกายภาพด้านวัฒนธรรมด้านการปฏิสัมพันธ์และด้านสถานะหรือเกียรติคุณ

ฉันทิช วรรณถนอม^{๔๑} ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวหมายถึงการเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราวเพื่อวัตถุประสงค์ในการพักผ่อน เที่ยวชม เพลิดเพลินหรือเพื่อวัตถุประสงค์อื่นใดที่ไม่ใช่การประกอบอาชีพ

ปรีชา แดงโรจน์^{๔๒} ให้ความหมายของการท่องเที่ยวว่าเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ซึ่งกระทำเพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดจากกิจการงานประจำ และเป็นการเดินทางที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งโดยไม่คำนึงว่าระยะทางนั้นจะใกล้หรือไกล และการเดินทางนั้นจะมีการค้างแรมหรือไม่รวมทั้งยังมีการให้คำจำกัดความเพิ่มไว้อีกด้วยว่าจุดมุ่งหมายของการเดินทางเพื่อการท่องเที่ยวต้องมีใช่เพื่อการประกอบอาชีพและไม่อยู่ประจำแต่เป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง

ชูลิทธิ ชูชาติ^{๔๓} กล่าวว่า การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางออกจากบ้านพักเป็นการชั่วคราวระยะเวลาสั้นเพื่อเยี่ยมเยือนญาติมิตรหรือวัตถุประสงค์อื่น ๆ ทางด้านท่องเที่ยว

ธรรมบุญ ประจวบเหมาะ^{๔๔} กล่าวว่า การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมนันทนาการรูปแบบหนึ่งที่มีการเดินทางเข้ามาเกี่ยวข้องโดยมีการเดินทางจากที่หนึ่งที่มีจุดหมายถึงที่อยู่อาศัยไปยังอีกที่หนึ่งที่ถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อเปลี่ยนบรรยากาศและสิ่งแวดล้อม

ประเสริฐ วิทยาธรัฐ^{๔๕} กล่าวว่า การท่องเที่ยวเป็นสินค้าที่มีความแตกต่างจากสินค้าอื่น ๆ คือผู้ซื้อหรือนักท่องเที่ยวต้องมาหาสินค้าด้วยตนเองแทนที่สินค้าจะไปหาซื้อสำหรับตัวสินค้าก็มีความแตกต่างจากสินค้าทั่วไปคือผู้ซื้อไม่สามารถเก็บสินค้าไว้เป็นสมบัติได้แต่ผู้ซื้อจะได้รับความรื่นรมย์ ความพึงพอใจความแปลกใหม่ประเทืองปัญญาพักผ่อนสนุกสนานความคุ้มค่าของผู้ซื้อจึงอยู่ที่ความรู้สึกพึงพอใจประทับใจและมีการบอกเล่าถึงความประทับใจแก่ผู้อื่นเพื่อชักชวนให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยว

^{๔๑} ฉันทิช วรรณถนอม, *อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว*, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดสามลดา, ๒๕๕๒), หน้า ๕๙.

^{๔๒} ปรีชา แดงโรจน์, *อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวสู่ศตวรรษที่ ๒๑* กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรังสิต *ประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยว*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๔), หน้า ๒๙.

^{๔๓} ชูลิทธิ ชูชาติ, *อุตสาหกรรมท่องเที่ยว*, (เชียงใหม่ : ลานนาการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๓.

^{๔๔} ธรรมบุญ ประจวบเหมาะ, *อุตสาหกรรมท่องเที่ยวกับความมั่นคงแห่งชาติ*, (กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, ๒๕๓๓), หน้า ๓.

^{๔๕} ประเสริฐ วิทยาธรัฐ, *รายงานสัมมนาทางวิชาการเรื่องบทบาทของภูมิศาสตร์กับการพัฒนาการท่องเที่ยว*, (กาญจนบุรี : สมาคมภูมิศาสตร์แห่งประเทศไทยร่วมกับวิทยาลัยครูกาญจนบุรี, ๒๕๓๐), หน้า ๓.

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา^{๔๖} ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวตามความหมายขององค์การสหประชาชาติในคราวประชุมว่าด้วยการเดินทางและท่องเที่ยว ณ กรุงโรม เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๖ ว่าด้วยการท่องเที่ยวหมายถึงกิจกรรมที่มีเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. ต้องมีการเดินทาง
๒. ต้องมีสถานที่ปลายทางที่ประสงค์จะไปเยี่ยมเยือน
๓. ต้องมีจุดหมายของการเดินทาง

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวหมายถึงเป็นกิจกรรมหนึ่งเพื่อให้ความผ่อนคลายและความสบายใจ และได้พักผ่อนในช่วงระยะเวลาหนึ่ง คือ เป็นสิ่งที่ต้องมีจุดหมายในการเยี่ยมชม ความเพลิดเพลินต่อการทำกิจกรรมที่จัดขึ้นและสามารถสัมผัสได้ด้วยตนเอง เช่น การท่องเที่ยวตามธรรมชาติ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวศึกษาทางด้าน ประวัติศาสตร์ ฯลฯ เป็นต้น

๒.๔.๒ องค์ประกอบของการท่องเที่ยว

แมคอินทอช ; โกลด์เนอร์; และริทชี^{๔๗} ได้กล่าวถึง องค์ประกอบของการท่องเที่ยวว่ามี ๔ ประการ คือ

๑. นักท่องเที่ยวซึ่งต้องใช้จ่ายในการเดินทางอย่างน้อยที่สุดเป็นค่าอาหารค่าที่พักค่าของที่ระลึกและการบริการอื่นๆ ซึ่งค่าใช้จ่ายเหล่านี้จะหมุนเวียนกระจายไปในธุรกิจบริการต่างๆ ของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวก่อให้เกิดการสร้างงานและกระจายรายได้สู่ท้องถิ่นโดยแบ่งนักท่องเที่ยวออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑.๑ นักท่องเที่ยวค้างคืน (Tourism) ได้แก่ผู้มาเยือนชั่วคราวโดยพำนักอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวอย่างน้อย ๒๔ ชั่วโมงเพื่อใช้เวลาว่างในการพักผ่อนบันเทิงสุขภาพศาสนาศึกษาและการกีฬาหรือเพื่อธุรกิจการเยี่ยมญาติการปฏิบัติภารกิจต่างๆ และการประชุมสัมมนา

๑.๒ นักท่องเที่ยวไม่ค้างคืน (Excursionist) หรือโดยทั่วไปใช้คำว่านักท่องเที่ยว ได้แก่ผู้มาเยือนเป็นการชั่วคราวโดยใช้เวลาอยู่ในประเทศที่มาเยือนน้อยกว่า ๒๔ ชั่วโมง ทั้งนี้รวมถึงผู้โดยสารที่มากับเรือเดินสมุทรด้วย

๒. ธุรกิจซึ่งทำหน้าที่จัดหาสินค้าและบริการต่างๆ รวมถึงสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว ได้แก่ การคมนาคมขนส่งที่พักแรม ร้านอาหารและภัตตาคารบริการนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ ร้านค้าของที่ระลึกและขายสินค้าพื้นเมือง

^{๔๖} กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, ความหมายของการท่องเที่ยว, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.mots.go.th> [๑๕ ก.ย. ๕๙].

^{๔๗} McIntosh, R.W.; Goeldner, C.R.; & Ritchie, Jr.B. (1995), **Tourism: Principle, Practices, and 188 Philosophies**, (New York: John Wiley & Sons), pp. 9 - 10.

๓. รัฐบาลของประเทศหรือของท้องถิ่นซึ่งทำหน้าที่จัดให้มีโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) ที่เอื้อประโยชน์ต่อการท่องเที่ยว เช่น ถนน ท่าเรือ ท่าอากาศยาน ระบบไฟฟ้า น้ำประปา ระบบการสื่อสารที่ทันสมัยเป็นการลงทุนเพื่อการท่องเที่ยวของประเทศและเพื่อความ สะดวกสบายของคนในท้องถิ่น

๔. ประชาชนในประเทศนั้นๆ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการต้อนรับและดึงดูดนักท่องเที่ยว หรือแขกผู้มาเยือนท้องถิ่นนั้นซ้ำอีกหรืออาจชักชวนผู้ไม่เคยมาเยือนให้ตัดสินใจเดินทางท่องเที่ยว รวมถึงการแสดงความมีน้ำใจให้ความช่วยเหลือและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนเองให้ยั่งยืนต่อไป

กุลวดี ละม้ายจิน^{๔๘} กล่าวว่า การท่องเที่ยวจะประสบความสำเร็จได้นั้น แหล่งท่องเที่ยว จะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๕ ประการ หรือที่เรียกว่า “5As” ได้แก่

๑. ความดึงดูดใจ (Attraction) หมายถึง ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่สามารถดึงดูด ความสนใจของนักท่องเที่ยวได้ หรือมีลักษณะชวนตา ชวนใจ มีเสน่ห์เฉพาะตัว อันมีสาเหตุมาจากมี ความงามตามธรรมชาติ เช่น ชายหาดขาว แนวปะการังที่มีสีสันสวยงาม รวมทั้งปลาชนิดต่างๆ ป่าที่มี พันธุ์ไม้นานาชาติ หรือความงามที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ทะเลสาบ รีสอร์ทในภูเขา

๒. ความสามารถในการเข้าถึง (Accessibility) หมายถึง การที่จะดึงดูดความสนใจของ นักท่องเที่ยวในการเดินทางมาเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยว หากนักท่องเที่ยวสามารถเดินทางเข้าถึงแหล่ง ท่องเที่ยวได้อย่างสะดวกและใกล้ชิด ถึงแม้แหล่งท่องเที่ยวมีความสวยงามแต่ขาดความสะดวกในการ เข้าถึง นักท่องเที่ยวจะไม่เดินทางไปเที่ยวชม หน่วยงานที่รับผิดชอบแหล่งท่องเที่ยวจำเป็นต้อง ดำเนินการจัดสร้างการคมนาคมที่สะดวกสบาย

๓. สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenity) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังสถานที่ใด สถานที่หนึ่ง สิ่งที่นักท่องเที่ยวต้องการได้รับ คือ ความสะดวกสบายในการท่องเที่ยว หน่วยงานที่ เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว มีการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกโครงสร้างพื้นฐานขึ้นในแหล่งท่องเที่ยว เช่น ไฟฟ้า ประปา ถนน ระบบการสื่อสารต่างๆ

๔. ที่พัก (Accommodation) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวขึ้น สิ่งที่นักท่องเที่ยวมี ความต้องการ คือ ที่พักแรม เนื่องจากในการเดินทางไปท่องเที่ยวนั้นบางครั้งอาจมีการนอนพักค้าง ภายในแหล่งท่องเที่ยว เพื่อการอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวควรมีการจัดบริการ ที่พักแรม ภายในแหล่งท่องเที่ยวด้วย

๕. กิจกรรม (Activity) หมายถึง กิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในแหล่งท่องเที่ยว เช่น การเดินป่า การล่องแก่ง การพายเรือ หรือกิจกรรมการร่ำรำ การจัดงานรื่นเริง การบายศรีสู่ขวัญ เป็นต้น

^{๔๘} องค์ประกอบของการท่องเที่ยว, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.kmuttaradit.com/index.php?option.com [๒๗ ต.ค. ๕๙].

๒.๔.๓ ความสำคัญของการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมบริการที่มีบทบาทสูงในการนำเงินตราต่างประเทศเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจของประเทศไทยโดยเป็นอุตสาหกรรมที่ทำรายได้อันดับหนึ่งเมื่อเทียบกับสินค้าส่งออกอื่นๆ การท่องเที่ยวมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจและสังคม ดังนี้^{๔๙}

ความสำคัญของการท่องเที่ยวต่อเศรษฐกิจของประเทศ

๑. เป็นแหล่งที่มาของรายได้ในรูปเงินตราต่างประเทศ
๒. ช่วยสร้างอาชีพและการจ้างงาน
๓. ก่อให้เกิดการกระจายรายได้
๔. ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจของท้องถิ่น
๕. ก่อให้เกิดการกระตุ้นการผลิต

ความสำคัญของการท่องเที่ยวต่อสังคมของประเทศ

๑. ช่วยยกมาตรฐานการครองชีพของคนในท้องถิ่น
๒. ช่วยสร้างความเจริญทางสังคมให้แก่ท้องถิ่นช่วยอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม
๓. ก่อให้เกิดประโยชน์ด้านการศึกษา
๔. ช่วยลดปัญหาการอพยพย้ายถิ่นของชุมชนท้องถิ่น
๕. ช่วยกระตุ้นให้มีการคิดค้นทรัพยากรส่วนเกินที่ไร้ค่ามาประดิษฐ์เป็นสินค้าที่ระลึกจำหน่าย
๖. ช่วยสร้างสันติภาพและความสามัคคี

พยอม ธรรมบุตร^{๕๐} ได้แบ่งองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเป็น ๕ ประเภท ดังนี้

๑. การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (Accessibility) ได้แก่ การมีระบบโครงสร้างพื้นฐานที่เหมาะสมเช่นสนามบินระบบคมนาคมตลอดจนบริการด้านอุตสาหกรรมขนส่งเช่นการขนส่งทางอากาศทางบกและทางน้ำซึ่งจะเอื้ออำนวยให้นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางไปถึงจุดหมายปลายทาง (Destination) หรือแหล่งท่องเที่ยว (Attraction)

๒. การมีที่พักแรมเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว (Accommodation) ที่ต้องการค้างคืนได้แก่ที่พักประเภทต่างๆ เช่น โรงแรม รีสอร์ท เกสต์เฮาส์ โฮมสเตย์ ที่พักแรมประเภทต่างๆ จะมีสิ่งอำนวยความสะดวกในระดับต่างๆ กันซึ่งจะทำให้มีราคาและบริการในระดับต่างกัน ได้แก่ ภัตตาคาร สระว่ายน้ำ บาร์ ฟิตเนส เซ็นเตอร์ ชาวน่า ศูนย์กลางธุรกิจ และสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ

^{๔๙} ฉัตรชัย ดั่งจาด, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษา : ความคิดเห็นของชุมชนบางกอกน้อย จังหวัดนนทบุรี”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕).

^{๕๐} พยอม ธรรมบุตร, เอกสารประกอบการเรียนการสอนหลักการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๙), หน้า ๑ – ๓.

๓. แหล่งท่องเที่ยว (Attractions) นับเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญสูงสุดของการเดินทางเพราะเป็นจุดดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวอาจเป็นแหล่งธรรมชาติที่มีความโดดเด่น เช่น ดอยอินทนนท์ ซึ่งมีความหลากหลายทางชีวภาพของเทือกเขาหิมาลัยหรือแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมประวัติศาสตร์ เช่น ปราสาทพนมรุ้ง ซึ่งแสดงถึงความรุ่งเรืองของอาณาจักรขอมตลอดจนการท่องเที่ยวชนบทเพื่อสัมผัสวิถีชีวิตชาวบ้านเรียนรู้ถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นตลอดจนโบราณสถานยุคเก่าแก่ก่อนประวัติศาสตร์ เช่น วัฒนธรรมบ้านเชียง เป็นต้น

๔. กิจกรรมการท่องเที่ยว (Activities) และกิจกรรมนันทนาการ (Tourist Activities และ Recreational Activities) นับเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในยุคปัจจุบันเพราะการท่องเที่ยวมิได้หมายถึงเพียงแค่การเดินทางไปชมโบราณสถานอนุสาวรีย์ความงดงามของธรรมชาติเท่านั้นแต่เป็นการที่นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสทำกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ การเดินป่าศึกษาธรรมชาติระบบนิเวศ เขตเส้นศูนย์สูตรในป่าดิบชื้น การล่องแก่งในแม่น้ำท้องถิ่น การปีนหน้าผา การดำน้ำในรูปแบบ Scuba Diving หรือ Snorkeling การพายเรือแคนูในบริเวณป่าชายเลน การตกปลาหมึกในทะเลลึก ตลอดจนการร่วมกิจกรรมกับชุมชนเจ้าบ้าน เช่น การดำนา การเกี่ยวข้าว การร่วมพิธีบายศรีสู่ขวัญ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมทั้งหมดจะเป็นประสบการณ์ (Experience) ที่อยู่ในความทรงจำของนักท่องเที่ยวและกิจกรรมดังกล่าวมักก่อให้เกิดการกระจายรายได้

๕. บริการเบ็ดเตล็ดทั้งหมดที่มีให้นักท่องเที่ยว (Ancillary) เช่น บริการด้านร้านอาหาร โรงพยาบาล ไพรศณีย์ สถานีบริการน้ำมัน ร้านค้า ร้านขายของที่ระลึก ห้องสุขา ฯลฯ องค์ประกอบทั้ง ๕ ประการ ควรปรากฏอยู่บนระบบฐานข้อมูลการจัดการการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวทุกแหล่งที่เป็นจุดหมายปลายทาง (Destination Management System : DMS)

๒.๔.๔ ลักษณะของการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวมีหลายลักษณะด้วยกันโดยขึ้นอยู่กับจุดหมายปลายทางในการท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวและประสบการณ์ของนักท่องเที่ยวซึ่งแบ่งได้เป็น ๗ ประเภท ดังนี้^{๕๑}

๑. การท่องเที่ยวเพื่อสันทนาการ (Recreational Tourism) เป็นการเข้าร่วมในการแข่งขันกีฬาเล่นกีฬาแช่น้ำพุแร่รักษาโรคการอาบแดดและการสมาคมกันในสิ่งแวดล้อมที่ผ่อนคลายจิตใจ

๒. การท่องเที่ยวเพื่อเป็นรางวัล (Intensive Tourism) เป็นการท่องเที่ยวจัดขึ้นเพื่อเป็นรางวัลแก่พนักงานเป็นสวัสดิการของหน่วยงานและบริษัทห้างร้านต่างๆ เพื่อดูงานการสันทนาการโดยหน่วยงานเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายทั้งหมด

๓. การท่องเที่ยวเพื่อชมประวัติศาสตร์ (Historical Tourism) เป็นการท่องเที่ยวพิพิธภัณฑสถานและโบราณสถาน ที่เน้นความรุ่งเรืองในอดีตอาจเป็นการเยือนอนุสาวรีย์โบสถ์วิหารวังต่างๆ

^{๕๑} อุดม เขยกีวงค์ และคนอื่นๆ, การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงดาว, ๒๕๔๘), หน้า ๔๒ - ๔๙.

๔. การท่องเที่ยวเพื่อธุรกิจ (Business Tourism) มีลักษณะเด่นคือการประชุมหรือพบปะกันหรือการสัมมนาซึ่งมักจะรวมการท่องเที่ยวประเภทอื่นๆด้วย

๕. การท่องเที่ยวชมวัฒนธรรม (Culture Tourism) เป็นการเดินทางเพื่อสัมผัสและในบางครั้งเข้าร่วมวิถีชีวิตเก่าๆ ที่หาได้ยากท้องถิ่นเก่าๆ ที่มีความน่าสนใจเป็นที่ดึงดูดความสนใจ

๖. การท่องเที่ยวเพื่อชาติพันธุ์ (Ethnic Tourism) เป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ที่จะสังเกตเห็นแสดงออกทางวัฒนธรรมและแบบแผนการใช้ชีวิตของประชากรต่างเผ่าพันธุ์ ซึ่งรวมทั้งการไปเยือนบ้านเกิดเมืองนอน การเข้าร่วมพิธีกรรมรำฟ้อน และเข้าร่วมพิธีทางศาสนาต่างๆ

๗. การท่องเที่ยวเพื่อสิ่งแวดล้อม (Environmental Tourism) คล้ายคลึงกับการท่องเที่ยวเพื่อชาติพันธุ์แต่เน้นสิ่งดึงดูดใจที่เป็นสิ่งธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากกว่าเน้นที่ชาติพันธุ์ มนุษย์การกลับคืนสู่ธรรมชาติและ การชื่นชมต่อความสัมพันธ์ของผู้คนกับพื้นพิภพ

๘. การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา (Educational Tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อศึกษาและเรียนรู้หาประสบการณ์ที่ไม่สามารถหาได้ในห้องเรียน

๒.๔.๕ ประเภทของการท่องเที่ยว

ศรัณยา วรากุลวิทย์^{๕๒} แบ่งการท่องเที่ยวออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. การท่องเที่ยวตามลักษณะพื้นฐานของการท่องเที่ยว

การแบ่งชนิดของการท่องเที่ยวตามลักษณะพื้นฐานของการท่องเที่ยวโดยพิจารณาตามวัตถุประสงค์ในการเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวซึ่งในการประชุมขององค์การสหประชาชาติเกี่ยวกับการเดินทางและการท่องเที่ยวที่ได้จัดขึ้นในกรุงโรม ประเทศอิตาลีในปี ค.ศ. ๑๙๖๓ ในที่ประชุมได้สรุปว่า การเดินทางท่องเที่ยวสามารถเกิดขึ้นได้จากเหตุผลของนักท่องเที่ยว ดังนี้

- ๑) การท่องเที่ยวเมื่อมีเวลาว่าง (Leisure)
- ๒) การท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อน (Recreation)
- ๓) การท่องเที่ยวในวันหยุด (Holiday)
- ๔) การท่องเที่ยวเพื่อการกีฬา (Sport)
- ๕) การท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพ (Health)
- ๖) การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา (Study)
- ๗) การท่องเที่ยวทางศาสนา (Religion)
- ๘) การท่องเที่ยวเพื่อธุรกิจ (Business)
- ๙) การท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมมิตรและญาติ (Visiting Friends and Relatives หรือ VFR)
- ๑๐) การท่องเที่ยวเพื่อวัตถุประสงค์ขององค์กร (Mission)

^{๕๒} ศรัณยา วรากุลวิทย์, ปฐมนิเทศอุตสาหกรรมกรรมการท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เพื่อองฟ้าพรินต์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕ - ๒๐.

การท่องเที่ยวตามมาตรฐานสากลการท่องเที่ยวตามมาตรฐานสากลมีลักษณะ ดังต่อไปนี้

- ๑) การท่องเที่ยวภายในประเทศ
- ๒) การท่องเที่ยวต่างประเทศ
- ๓) การท่องเที่ยวลักษณะส่วนตัว
- ๔) การท่องเที่ยวเป็นหมู่คณะ

๒.๔.๖ การท่องเที่ยวตามลักษณะการจัดการ

การท่องเที่ยวตามลักษณะการจัดการมีรูปแบบดังนี้

๑. กำหนดโดยประเภทได้แก่ การท่องเที่ยวภายในประเทศ (Domestic Tourism) กับ การท่องเที่ยวระหว่างประเทศ (International Tourism)
๒. กำหนดโดยระยะทางได้แก่ การท่องเที่ยวระยะไกล (Long - Haul) กับ การท่องเที่ยวระยะใกล้ (Short - Haul)
๓. กำหนดโดยวัตถุประสงค์ในการท่องเที่ยวเช่นพักผ่อนศึกษาดูงานกีฬาการเยี่ยมญาติ มิตรการประชุมเพื่อสุขภาพ
๔. กำหนดโดยระยะเวลาได้แก่ การไปแวะเยี่ยม (Visit) หรือทัศนจร (Excursion) โดยไม่ค้างคืนกับการพักเยี่ยม (Staying Visit) โดยค้างแรมในปัจจุบันยังมีการท่องเที่ยวแบบ Home stay และ Long stay ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวได้รับความนิยมสูงและเป็นที่น่าสนใจของผู้จัดนำเที่ยวทั่วโลก
๕. กำหนดโดยนักท่องเที่ยวนักท่องเที่ยวเป็นผู้กำหนดแหล่งท่องเที่ยวและเส้นทางอาจเป็นการท่องเที่ยวคนเดียวหรือการท่องเที่ยวเป็นกลุ่ม
๖. กำหนดโดยวิธีการจัดการได้แก่ การท่องเที่ยวแบบอิสระ (Independent Travel) กับ การท่องเที่ยวแบบเบ็ดเสร็จ (Inclusive Travel and Visits)

๒.๕ แนวคิดและทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

๒.๕.๑ ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (cultural tourism) หมายถึง การท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรมหรือชมงานประเพณีต่างๆ ที่ชุมชนท้องถิ่นนั้น จัดขึ้นเพื่อให้ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน พร้อมทั้งได้ศึกษาความเชื่อ ความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรมนอกจากนั้นยังมีประสบการณ์ใหม่ๆ เพิ่มขึ้น ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างดีรวมถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น โดยมุ่งเน้นให้มีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน^{๕๓} และมีนักวิชาการซึ่งได้ความหมายดังต่อไปนี้

^{๕๓} บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เพรสแอนด์ ดีไซน์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ^{๕๔} ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมว่า คือ การท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ผู้อื่นและย้อนกลับมามองตนเองอย่างเข้าใจความเกี่ยวพันของสรรพสิ่งในโลกที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้

พงศธร เกษสำลี^{๕๕} ได้ระบุไว้ว่า วัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ได้แก่ โบราณวัตถุสถาน แหล่งประวัติศาสตร์ สถานที่สำคัญทางศาสนาและงานศิลปกรรม สถาปัตยกรรม นาฏศิลป์ ดุริยางศิลป์ งานเทศกาลประเพณี งานศิลปหัตถกรรมและสินค้าของที่ระลึกในรูปแบบต่างๆ รวมถึงชีวิตและอภิปรัชญาของประชาชนในท้องถิ่น

ศิริ ฮามสุโพธิ์^{๕๖} ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการเดินทางเพื่อสัมผัสและการเข้าร่วมใช้ชีวิตที่เก๋ๆ ที่กำลังสูญหายไปในบางท้องถิ่น เพื่อให้เข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงประวัติความเป็นมา การดำเนินชีวิตที่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมของตน เช่น การแสดงศิลปวัฒนธรรมประเพณีและงานเทศกาล เป็นต้น

พยอม ธรรมบุตร^{๕๗} ได้ให้ความหมายว่า การท่องเที่ยวซึ่งให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยวและสถานที่ที่เป็นจุดหมายปลายทางของการเดินทางท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวจะสนใจวิถีชีวิตมรดกวัฒนธรรมศิลปะอุตสาหกรรมและกิจกรรมนันทนาการของชุมชนท้องถิ่น นักท่องเที่ยวจะเยี่ยมชมและศึกษาแหล่งประวัติศาสตร์ศิลปะมรดกกรรมและงานแสดงสินค้าหัตถกรรม พิพิธภัณฑสถานทุกประเภทศิลปะการแสดงและทัศนศิลป์ตลอดจนแหล่งมรดกต่างๆ

รลิกา อังกูร^{๕๘} ได้ให้คำจำกัดความว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตและความงามศิลปวัฒนธรรมไทยที่มีความวิจิตรอลังการและแตกต่างจากชาติอื่นเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่กำลังได้รับความนิยมในหมู่นักท่องเที่ยว

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา ได้อธิบายว่า การท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมประกอบด้วย

๑. ประวัติศาสตร์และร่องรอยทางประวัติศาสตร์
๒. โบราณคดีและพิพิธภัณฑสถาน

^{๕๔} ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, *วิถีไทย : การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง มหาชน, ๒๕๔๐), หน้า ๑๐.

^{๕๕} พงศธร เกษสำลี, *วัฒนธรรมกับการท่องเที่ยว*, เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาโครงการสืบสานวัฒนธรรมไทยนิยมไทย ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๙), หน้า ๕.

^{๕๖} ศิริ ฮามสุโพธิ์, *สังคมวิทยาการท่องเที่ยว*, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๓), หน้า ๖๕.

^{๕๗} พยอม ธรรมบุตร, *เอกสารประกอบการเรียนการสอนเรื่องหลักการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์*, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘), หน้า ๑.

^{๕๘} รลิกา อังกูร, *การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น*, (วารสารการวิจัย : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๙), หน้า ๘๐.

๓. งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่ดั้งเดิม
๔. ศิลปะ หัตถกรรม ประติมากรรม ภาพวาด รูปปั้นและแกะสลัก
๕. ศาสนารวมถึงพิธีกรรมต่างๆ ทางศาสนา
๖. ดนตรี การแสดงละคร ภาพยนตร์
๗. ภาษาและวรรณกรรม
๘. วิถีชีวิต เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย อาหาร
๙. ประเพณี วัฒนธรรมพื้นบ้าน เทศกาลต่างๆ
๑๐. ลักษณะงานและเทคโนโลยี ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้เฉพาะท้องถิ่น

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม^{๕๙} คือ การท่องเที่ยวเพื่อชมสิ่งที่แสดงความเป็นวัฒนธรรม เช่น ปราสาท พระราชวัง วัด โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี วิถีการดำเนินชีวิต ศิลปะทุกแขนง และสิ่งต่างๆ ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองที่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับ สภาพแวดล้อม การดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัย ผู้ท่องเที่ยวจะได้รับทราบประวัติความเป็นมา ความเชื่อ มุมมอง ความคิด ความศรัทธา ความนิยมของบุคคลในอดีตที่ถ่ายทอดมาถึงคนรุ่นปัจจุบันผ่านสิ่งเหล่านี้ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่มุ่งเรียนรู้จากวัฒนธรรมอื่นๆ เพื่อให้เกิดโลกทัศน์ใหม่ๆ ที่กว้างไกล จากการมีประสบการณ์ในแหล่งวัฒนธรรมที่คงเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ในส่วนของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หมายถึง การเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใดแห่งหนึ่งโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาชื่นชมและเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ สภาพธรรมชาติ สภาพสังคม วัฒนธรรม, วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นบนพื้นฐานของความรู้และความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศ ความต้องการพื้นฐานในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้ริเริ่มขึ้นมาพร้อมๆ กับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สำหรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนั้นเน้นการพัฒนาภูมิปัญญา ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรม โดยเป็นการเรียนรู้วัฒนธรรมและประเพณีอื่นๆ เพื่อให้เกิดมุมมองใหม่ๆ สิ่งสำคัญของการท่องเที่ยวในรูปแบบนี้คือการศึกษเพื่อทราบที่มาที่ไปและความสำคัญ เช่น เมื่อจะไปเที่ยวสงกรานต์ เราจำเป็นต้องศึกษาเพื่อทราบประวัติศาสตร์ความเป็นมาและกิจกรรมการเล่นต่างๆ ของท้องถิ่นนั้น เช่น ประเพณีสงกรานต์เป็นประเพณีปีใหม่ของไทยซึ่งสืบทอดมาแต่โบราณ ในแต่ละท้องถิ่นมีกิจกรรมการเล่นต่างกัน เช่นประเพณีสงกรานต์ที่เชียงใหม่กับที่สมุทรปราการนั้นต่างกัน การท่องเที่ยวในรูปแบบนี้จึงเป็นการ เรียนรู้ผู้อื่นเพื่อย้อนกลับมามองตนเองอย่างเข้าใจ ประเทศไทยมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมากมาย ไม่ว่าจะเป็นงานประเพณีลอยกระทง ประเพณีแข่งเรือ ประเพณีกินเจ หรืองานไหว้พระแก้ววัด และยังมีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมรูปแบบ ใหม่ที่กำลังเป็นที่นิยม คือ

^{๕๙} รลิกา อังกูร, การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น, หน้า ๒๙ - ๓๐.

“โฮมสเตย์” (Home Stay) ในการท่องเที่ยวรูปแบบนี้ผู้ท่องเที่ยวจะได้เข้าไปพักอาศัยกับชาวบ้าน ในชุมชน และดำเนินชีวิตเช่นเดียวกับชาวบ้าน ซึ่งจะเป็นการก่อให้เกิดความเข้าใจในวัฒนธรรมที่ต่างกัน

ผู้วิจัย สรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาเกี่ยวกับเอกลักษณ์ความงามทางวัฒนธรรม เพื่อก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจและในวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ โดยเฉพาะชุมชนก็ได้ผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวในด้านการสร้างรายได้ และเป็นการสร้างจิตสำนึกต่อการรักษา สภาพแวดล้อมและวัฒนธรรม โดยให้ชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยว และให้ชุมชนได้ตระหนักถึงการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของพื้นที่ตนเอง และสามารถนำไปแลกเปลี่ยนกับนักท่องเที่ยวได้อีกด้วย

๒.๕.๒ ลักษณะการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งมีลักษณะที่สำคัญอยู่ ๙ ประการ คือ ^{๖๐}

๑. เป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีโดยยึดหลักที่ว่าต้องอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ให้ดีที่สุดเพื่อให้สามารถสืบต่อถึงอนุชนรุ่นหลัง

๒. เป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่มีการจัดการอย่างยั่งยืนทั้งเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักที่ว่าด้วยไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือให้ผลกระทบน้อยที่สุด

๓. เป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้คงไว้ซึ่งวิถีชีวิตของท้องถิ่นในแง่สังคม และวัฒนธรรม โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้เป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวต้องการศึกษาความแตกต่างทางด้านสังคมและวัฒนธรรมอันหลากหลาย

๔. เป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ความรู้แก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทั้งนักท่องเที่ยวผู้ดูแลแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบธุรกิจการท่องเที่ยวและประชาชนในท้องถิ่น โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้รับความรู้และประสบการณ์จากการท่องเที่ยวพร้อมทั้งมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

๕. เป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมและได้รับผลประโยชน์โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวและได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอันเป็นการกระจายรายได้สู่ชุมชนท้องถิ่น

๖. เป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่มีการตลาดของบริการท่องเที่ยวครบตามเกณฑ์แห่งการอนุรักษ์อย่างแท้จริงโดยยึดหลักที่ว่าจะต้องให้ธุรกิจท่องเที่ยวเน้นในเรื่องอนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

^{๖๐} เพียงกานต์ นามวงศ์, “การศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยววัฒนธรรมชุมชนไหล่หิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาการจัดการนันทนาการและท่องเที่ยว, (คณะพัฒนาการท่องเที่ยว : มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๕๒).

๗. เป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้นักท่องเที่ยวเกิดความพึงพอใจเพิ่มคุณค่าของประสบการณ์ที่ได้รับทำให้ต้องการกลับมาท่องเที่ยวซ้ำอีกโดยยึดหลักที่ว่าต้องมีกิจกรรมท่องเที่ยวตรงตามความหวังของนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

๘. เป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่คำนึงถึงขีดความสามารถรองรับของพื้นที่ และความสะดวกสบายของพื้นที่โดยยึดหลักที่ว่าต้องไม่เกินขีดความสามารถรองรับของพื้นที่ในทุกๆ ด้านและต้องดูแลรักษาความสะอาดของแหล่งท่องเที่ยวอยู่เสมอ

๙. เป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่คำนึงถึงความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว โดยยึดหลักที่ว่าต้องป้องกันรักษาความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวอย่างเข้มงวด เพื่อให้ นักท่องเที่ยวอบอุ่นใจ

๒.๕.๓ องค์ประกอบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมซึ่งมีองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญควรมี ๖ ด้าน ดังต่อไปนี้^{๖๑}

๑. องค์ประกอบด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นอันประกอบไปด้วยสิ่งดึงดูดใจ ๑๐ ประการ คือ

- ๑.๑ ประวัติศาสตร์และร่องรอยทางประวัติศาสตร์ที่ยังปรากฏให้เห็น
- ๑.๒ โบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานต่างๆ
- ๑.๓ งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่ดั้งเดิมในท้องถิ่นและสิ่งปลูกสร้าง ผังเมืองรวมทั้งซากปรักหักพัง
- ๑.๔ ศิลปะ หัตถกรรม ประติมากรรม ภาพวาด รูปปั้นและแกะสลัก
- ๑.๕ ศาสนารวมถึงพิธีกรรมต่างๆ ทางศาสนา
- ๑.๖ ดนตรี การแสดงละคร ภาพยนตร์ มหรสพต่างๆ
- ๑.๗ ภาษา และวรรณกรรม รวมถึงระบบการศึกษา
- ๑.๘ วิถีชีวิต เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย การทำอาหาร ธรรมเนียมการรับประทานอาหาร
- ๑.๙ ประเพณี วัฒนธรรมพื้นบ้าน ขนบธรรมเนียมและเทศกาลต่างๆ
- ๑.๑๐ ลักษณะงานหรือเทคโนโลยีต่างๆ ที่มีการนำมาใช้เฉพาะท้องถิ่น

๒. องค์ประกอบด้านกระบวนการศึกษาสิ่งแวดล้อม เป็นการท่องเที่ยวที่มีกระบวนการศึกษาสิ่งแวดล้อมโดยมีการศึกษาเรียนรู้สภาพแวดล้อมและระบบนิเวศในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเพื่อปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมให้แก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

๓. องค์ประกอบด้านธุรกิจท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่มีการให้บริการทางการท่องเที่ยว โดยผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวเพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวและได้รับผลตอบแทนในกำไรสู่

^{๖๑} เพียงกานต์ นามวงศ์, “การศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยววัฒนธรรมชุมชนไหล่หินอำเภอกะลา จังหวัดลำปาง”, หน้า ๑๙-๒๐ .

ธุรกิจการท่องเที่ยว ซึ่งผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษา อีกทั้งช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

๔. องค์ประกอบด้านการตลาดท่องเที่ยวเป็นการท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงการตลาดท่องเที่ยวคุณภาพ โดยแสวงหานักท่องเที่ยวคุณภาพให้เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อให้ นักท่องเที่ยวคุณภาพได้รับรู้และประสบการณ์จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างพึงพอใจ อีกทั้งช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

๕. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น เป็นการท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยให้ชุมชนท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้นมีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือจัดการการท่องเที่ยวอย่างเต็มรูปแบบและรับผลประโยชน์ตอบแทนเพื่อกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น และยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่น

๖. องค์ประกอบด้านการสร้างจิตสำนึกแก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงการปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องทางการท่องเที่ยวแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายโดยมีการให้ความรู้และสื่อความหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมเพื่อให้ทุกฝ่ายเกิดความรักความหวงแหนทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

๒.๕.๔ ประโยชน์ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ชนัญ วงษ์วิภาค^{๖๒} ได้กล่าวถึง ประโยชน์ที่ได้จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ดังนี้

๑. ประโยชน์ทางเศรษฐกิจผลการดำเนินการท่องเที่ยวที่ผ่านมาก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติเป็นอย่างมากนำเงินตราเข้าประเทศมากที่สุดเมื่อเทียบกับรายได้ที่เป็นเงินตราต่างประเทศที่ได้รับจากหน่วยงานต่างๆ ปัจจุบันการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้วางแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในภูมิภาคต่างๆ เพื่อรองรับการเติบโตของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยเฉพาะการเดินทางของนักท่องเที่ยวชาวไทยและจะมีการประชาสัมพันธ์ไปสู่นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น

๒. ประโยชน์ทางสังคมและวัฒนธรรมการท่องเที่ยวจะช่วยเผยแพร่เอกลักษณ์ของท้องถิ่นให้เป็นที่รู้จักกว้างขวางขึ้นทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ การที่นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติกับผู้คนในท้องถิ่นได้มีโอกาสรู้จักกันนั้นผลก็คือเกิดความสามัคคีสมานฉันท์ของคนในชาติ และการท่องเที่ยวระหว่างประเทศก็ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจอันดีที่จะนำไปสู่ความเป็นเพื่อนร่วมโลกและเกิดสันติภาพขึ้นแก่โลก

^{๖๒} ชนัญ วงษ์วิภาค, ประสบการณ์วิชาชีพการจัดการการท่องเที่ยว, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๕), หน้า ๒๗๑.

๒.๕.๕ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

พระมหาสุทิตย์ อาภากร และคณะ กล่าวไว้ว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวที่ช่วยสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น นักท่องเที่ยว และผู้ประกอบการ เป็นการประสานกันระหว่างกระแสการอนุรักษ์กับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ โดยการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพบนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศชุมชนท้องถิ่น ประเพณีวัฒนธรรมและที่สำคัญคือ การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการวางแผนในกิจกรรมการท่องเที่ยวและเน้นการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่นให้มากขึ้น^{๖๓}

พงศ์ศานต์ พิทักษ์มหาเกตุ ได้กล่าวถึง องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ๕ ประการ คือ

๑. ต้องมีผลกระทบต่อที่น้อยที่สุด (Less impact) ต่อทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนขนบธรรมเนียม และประเพณีของคนในท้องถิ่น

๒. ต้องให้ความรู้และความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยว ในรูปของสื่อต่างๆ เพื่อให้นักท่องเที่ยวมีความรู้ ความเข้าใจได้รับความเพลิดเพลิน พร้อมทั้งสร้างจิตสำนึกในด้านการอนุรักษ์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและให้มีความตระหนักถึงคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งวัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม ฯลฯ ของชุมชนนั้น จนนักท่องเที่ยวมีความระมัดระวัง ช่วยกันป้องกันและช่วยกันลดผลกระทบในด้านต่างๆ ที่อาจจะมิต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหรือวิถีชีวิตของชุมชนนั้นๆ

๓. ต้องให้ผลประโยชน์แก่ชาวบ้านในท้องถิ่น (Local Benefits) ในการจ้างงานโดยทางตรงและทางอ้อม เช่น การบริการจัดนำเที่ยว การให้บริการนักท่องเที่ยวในด้านต่างๆ การขายอาหาร การขายของที่ระลึก ฯลฯ เป็นต้น

๔. ต้องให้ชาวบ้านในท้องถิ่นมีส่วนร่วม (Local Participation) ในการวางแผน การตัดสินใจ การจัดการ และการพัฒนาการท่องเที่ยวไปสู่ท้องถิ่นของเขา ซึ่งจะช่วยให้ชาวบ้านในท้องถิ่นเกิดความภูมิใจ มีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของทรัพยากรท่องเที่ยว ซึ่งได้แก่ ธรรมชาติ สังคม และชุมชนนั้นๆ แล้วผนึกกำลังร่วมแรงร่วมใจช่วยกัน พัฒนา และอนุรักษ์ทรัพยากรนั้นไว้อย่างยั่งยืน (Ecologically Sustainable Development)

๕. ต้องให้นักท่องเที่ยวพึงพอใจ (Tourist Satisfaction) การสร้างสรรค์ให้เกิดประสบการณ์ และความพึงพอใจในด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แก่นักท่องเที่ยว คือ เพื่อให้

^{๖๓} พระมหาสุทิตย์ อาภากร และคณะ, “รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานคร”, รายงานวิจัย, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๗.

นักท่องเที่ยวเกิดความพึงพอใจ โดยให้ความสำคัญในเรื่อง คุณภาพของการให้บริการ และให้ความต่อการอนุรักษ์ ดูแลและป้องกันแหล่งท่องเที่ยวที่พานักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชม^{๖๔}

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร และคณะ กล่าวว่า iva การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ให้ความหมายที่เป็นสาระสำคัญ^{๖๕} ดังนี้

๑. แหล่งท่องเที่ยวที่จะส่งเสริมและพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ควรเป็นพื้นที่ธรรมชาติ ที่มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสภาพแวดล้อม และอาจรวมไปถึงแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวัฒนธรรมที่ปรากฏในพื้นที่ธรรมชาตินั้นด้วย

๒. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นการท่องเที่ยวที่ทุกฝ่ายมีความรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติ และระบบนิเวศโดยเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายหรือทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม

๓. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เน้นให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสหรือมีประสบการณ์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติโดยตรง และเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาเรียนรู้สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งนอกจากจะได้รับความพึงพอใจแล้ว ยังจะเป็นการเสริมสร้างจรรยาบรรณในด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบวกด้วย

๔. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ให้ประโยชน์กลับคืนสู่ธรรมชาติและ การอนุรักษ์ธรรมชาติ ในขณะที่เดียวกันจะเอื้อประโยชน์ต่อชุมชนในท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม

๕. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จะมุ่งเน้นที่คุณค่าธรรมชาติหรือลักษณะเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวไม่ใช่เน้นที่การเสริมแต่งหรือการพัฒนาอำนวยความสะดวกต่างๆ

พงศ์ศานต์ พิทักษ์มหาเกตุ^{๖๖} กล่าวว่า “การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการให้ความรู้ความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวในด้านระบบนิเวศของทรัพยากรการท่องเที่ยวซึ่งประกอบด้วยธรรมชาติ ป่าไม้ และแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ตลอดจนคุณค่าความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม ฯลฯ ของชุมชนนั้นๆ เมื่อนักท่องเที่ยวมีความเข้าใจดีแล้ว นักท่องเที่ยวจึงปฏิบัติให้กลายเป็นส่วนหนึ่ง

^{๖๔} พงศ์ศานต์ พิทักษ์มหาเกตุ, **ชาวบ้านกับช่องทางประกอบธุรกิจท่องเที่ยว แนวคิดในการจัดตั้งสหกรณ์บริการนำเที่ยวแนวอนุรักษ์แห่งประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปกเกล้า, ๒๕๓๘), หน้า ๓๘.

^{๖๕} พระมหาสุทิตย์ อากาศโร และคณะ, “รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานคร”, **รายงานวิจัย**, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๒), หน้า ๒๒.

^{๖๖} พงศ์ศานต์ พิทักษ์มหาเกตุ, **ชาวบ้านกับช่องทางประกอบธุรกิจท่องเที่ยวแนวคิดในการจัดตั้งสหกรณ์บริการนำเที่ยวแนวอนุรักษ์แห่งประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปกเกล้า, ๒๕๓๘), หน้า ๓๗.

ของธรรมชาติ หรือชุมชนนั้น โดยไม่ก่อให้เกิดผล กระทบต่อระบบนิเวศของสิ่งแวดล้อม สังคมหรือต่อชุมชนนั้น”

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มีองค์ประกอบสำคัญ ๓ ประการ^{๖๗} คือ

๑. การจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
๒. ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว
๓. การมีส่วนร่วมของชุมชนและการกระจายรายได้

การวางแผน และจัดการในเรื่องการท่องเที่ยวจะต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบทั้ง ๓ ประการข้างต้นเสมอสาระสำคัญขององค์ประกอบดังกล่าว อาจสรุปได้ดังนี้

๑. การสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ถือเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ หากธรรมชาติและระบบนิเวศได้รับผลกระทบจากการใช้ประโยชน์ในรูปแบบใดก็ตามโอกาสที่ธรรมชาติและระบบนิเวศเหล่านั้นจะเสื่อมโทรมลงหรือถูกทำลายโดยคุณค่าก็มีอยู่สูง ดังนั้น การให้ความรู้ ความเข้าใจ หรือการสร้างจิตสำนึกแก่นักท่องเที่ยวกับความจำเป็นในการปกป้องรักษาธรรมชาติสิ่งแวดล้อมระหว่างการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อให้คงอยู่สนองความต้องการของคนทั่วไปจึงเป็นสิ่งที่ต้องกระทำ นอกจากนี้การสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ยังรวมไปถึงบุคคลกลุ่มอื่นๆ เช่น ราษฎรท้องถิ่น มัคคุเทศก์ และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ดูแลรับผิดชอบแหล่งท่องเที่ยวด้วย ฯลฯ วิธีการสร้างจิตสำนึกมีหลายรูปแบบแต่สำหรับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นั้นมักจะเน้นวิธีการจัดทำโปรแกรมสื่อความหมายธรรมชาติ (Interpretation program) เช่น การจัดให้มีศูนย์สื่อความหมายธรรมชาติ (Interpretive Center) ในแหล่งท่องเที่ยว จัดให้มีเอกสารสิ่งพิมพ์ที่จำเป็นต่อการศึกษารียนรู้ จัดให้มีนิทรรศการ/ป้ายบรรยายตามบริเวณหรือจุดท่องเที่ยวต่างๆ จัดให้มีเส้นทางเดินเท้าหรือเดินป่าที่ให้ประสบการณ์ในการเรียนรู้ธรรมชาติแก่ผู้มาเยือน รวมไปถึงการฝึกอบรมมัคคุเทศก์และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่รับผิดชอบแหล่งท่องเที่ยวให้สามารถชี้แนะและอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติและนิเวศวิทยาของสิ่งต่างๆ ที่นักท่องเที่ยวพบเห็น

๒. ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว องค์ประกอบนี้มีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบแรกโดยตรง กล่าวคือ นักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Ecotourist) มักเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีความปรารถนาหรือสนใจที่จะศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติในลักษณะต่างๆ และสภาพภูมิทัศน์ตามธรรมชาติตลอดจนแหล่งธรรมชาติที่ยากลำบากต่อการเดินทางและทำท่าย และมักจะไม่สนใจความสะดวกสบาย เช่น การเดินทางท่องเที่ยวแบบชายหาด พักตามรีสอร์ตหรือโรงแรมหรู กลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จึงต้องการการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวกที่ให้ความรู้ความเข้าใจ

^{๖๗} พระมหาสุทิตย์ อาภากร และคณะ, “รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานคร”, รายงานวิจัย, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๒), หน้า ๒๔ - ๒๕.

เกี่ยวกับธรรมชาติแวดล้อมมากกว่า ดังนั้น การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จึงจะต้องพิจารณาถึง การจัดการให้มีสื่อความหมายธรรมชาติเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับธรรมชาติในแง่มุม ต่างๆ ทั้งในระดับกว้างและระดับลึกซึ้ง ซึ่งเท่ากับเป็นการเพิ่มพูนประสบการณ์ให้แก่นักท่องเที่ยว และได้รับความพึงพอใจกลับไป

๓. การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นและการกระจายรายได้ สภาพทางเศรษฐกิจและ ชุมชนท้องถิ่นที่ตั้งอยู่ภายในและรอบๆ แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เช่น อุทยานแห่งชาติควรได้รับการ พิจารณาให้เป็นวัตถุประสงค์หรือองค์ประกอบที่สำคัญของการส่งเสริมและจัดการการท่องเที่ยว เชิงอนุรักษ์ เพราะการท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนท้องถิ่น ในระยะยาวมากกว่ากิจกรรมอื่นๆ ซึ่งมีผลกระทบต่อความอยู่รอดของธรรมชาติแวดล้อม ดังนั้น การ เปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในรูปแบบต่างๆ จะช่วยให้ชุมชน ได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อมรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น การลงทุนเกี่ยวกับสิ่งอำนวยความสะดวกขนาดเล็กที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมต่ำ (Low scale- Low impact tourism development) การเป็นมัคคุเทศก์ (Nature Guides) การนำสินค้าที่เป็น ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านมาขายแก่นักท่องเที่ยว และการจ้างงานในส่วนบริการอื่นๆ เป็นต้น การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วิธีทางสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยพิจารณาถึงเป้าหมายและองค์ประกอบหลัก ๔ ประการ^{๖๘} คือ

๑. ต้องดำเนินการในขอบเขตความสามารถของธรรมชาติ ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อขบวนการท่องเที่ยว
๒. ต้องตระหนักต่อการมีส่วนร่วมของประชากร ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อขบวนการท่องเที่ยว
๓. ต้องยอมรับให้ประชาชนทุกส่วนได้รับประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการท่องเที่ยว อย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน

๔. ต้องขึ้นำตามความปรารถนาของประชาชนและชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยวนั้นๆ

๒.๕.๖ การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) มีหลักการที่สอดคล้องกับการพัฒนา อย่างยั่งยืน (Sustainable Development) ซึ่งเป็นกระแสความคิดหลักของโลกในช่วง ๒ ทศวรรษที่ ผ่านมา และได้รับความสนับสนุนจากคณะกรรมการว่าด้วยการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Commission on Sustainable Development) ขององค์การสหประชาชาติ ซึ่งหลักการโดยทั่วไปของการพัฒนา อย่างยั่งยืนคือ จะต้องมีการอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรอย่างพอดี เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ต่อไป ได้ในระยะเวลายาวนาน และมีการกระจายผลประโยชน์ให้แก่คนส่วนใหญ่ รวมทั้งมีการร่วมมือกัน

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙.

อย่างใกล้ชิดระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องหรือมีส่วนได้ส่วนเสีย เมื่อนำหลักการนี้มาปรับใช้กับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จึงมีจุดเน้นที่สำคัญดังนี้

๑. จะต้องดูแลทรัพยากรการท่องเที่ยว ให้สามารถใช้ประโยชน์ต่อไปได้ในระยะเวลา ยาวนานจนถึงชั่วลูกชั่วหลาน มิใช่เพียงเพื่อคนรุ่นปัจจุบันเท่านั้น

๒. ลดการใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง และลดปริมาณของเสียที่จะเป็นอันตรายต่อ สิ่งแวดล้อม

๓. มีการกระจายรายได้และผลประโยชน์ให้แก่คนในท้องถิ่นที่มีแหล่งท่องเที่ยวตั้งอยู่ เปิด โอกาสให้ชุมชนในท้องถิ่นได้เข้าร่วมในการจัดการ และการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว

๔. มีการประชุมปรึกษาหารือกันอย่างสม่ำเสมอระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เช่น หน่วยงาน และองค์กรที่เกี่ยวข้อง ผู้ประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยว และชุมชนในท้องถิ่น เพื่อการวางแผนงาน การ จัดสรรงบประมาณ และการจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสม

๕. มีการสร้างเครือข่ายเพื่อเผยแพร่แนวคิด การศึกษาวิจัย และความรู้เกี่ยวกับการ ท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ออกไปในหมู่ประชาชน ทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศอย่างกว้างขวาง

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย^{๖๙} ให้ความหมาย การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนไว้ในหนังสือ คำศัพท์ในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ว่าการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน หมายถึง การท่องเที่ยวรวมทั้ง การจัดการสิ่งบริการอื่นๆ ทั้งในปัจจุบันและอนาคตโดย

๑. ต้องดำเนินการภายใต้ขีดความสามารถของธรรมชาติ ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อกระบวนการท่องเที่ยว

๒. ต้องตระหนักดีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อกระบวนการท่องเที่ยว

๓. ต้องยอมรับให้ประชาชนทุกภาคส่วนได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการ ท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน

๔. ต้องชี้้นำภายใต้ความปรารถนาของประชาชนและชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยวนั้นๆ

ราไพพรรณ แก้วสุริยะ^{๗๐} กล่าวว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน หมายถึง การ บริหารจัดการทรัพยากรทางการท่องเที่ยว เพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม และ สุนทรียภาพ โดยการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอันมีคุณค่าอย่างรอบคอบและชาญฉลาด สามารถ

^{๖๙} การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, คำศัพท์ในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕.

^{๗๐} ราไพพรรณ แก้วสุริยะ, “การท่องเที่ยวชมวิถีชนบท”, อนุสาร อสท., ปีที่ ๔๑ ฉบับที่ ๑๒ (กรกฎาคม ๒๕๔๔): ๑๑๘-๑๑๙.

รักษาเอกลักษณ์ดั้งเดิมได้ ในระยะยาวที่สุด เกิดปัญหาผลกระทบน้อยที่สุด ขณะเดียวกันคุณภาพของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมจะต้องดีขึ้นแม้ว่าจะมีนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นก็ตาม

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา^{๗๑} ได้ให้ความหมาย การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism) ว่าหมายถึง การท่องเที่ยวกลุ่มใหญ่หรือกลุ่มเล็กที่มีการจัดการอย่างดีเยี่ยม เพราะสามารถดำรงไว้ซึ่งทรัพยากรท่องเที่ยวให้มีความดึงดูดใจอย่างไม่เสื่อมคลาย และธุรกิจท่องเที่ยวมีการปรับปรุงคุณภาพให้ได้ผลกำไรอย่างเป็นธรรม โดยมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมเยือนสม่ำเสมออย่างเพียงพอ แต่มีผลกระทบทางลบต่อสิ่งแวดล้อมที่น้อยที่สุดอย่างยั่งยืนยาว

๒.๕.๗ ลักษณะการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน^{๗๒} มีลักษณะสำคัญอยู่ ๖ ประการ ดังนี้

๑. เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทุกประเภท ทุกแห่ง
๒. เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นคุณค่าและความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละแหล่งท่องเที่ยว
๓. เป็นการท่องเที่ยวที่รับผิดชอบต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม
๔. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้และประสบการณ์เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและวัฒนธรรม
๕. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ผลตอบแทนแก่ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนยาว
๖. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ผลประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น และคืนผลประโยชน์กลับสู่ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น

ในขณะที่หลักการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน มีหลักเกณฑ์ ดังนี้^{๗๓}

๑. การมีส่วนร่วมของชุมชน
๒. ความร่วมมือของกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
๓. การสร้างโอกาสการจ้างงานที่มีคุณภาพ
๔. การกระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว
๕. การใช้ทรัพยากรอย่างมีคุณค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด
๖. การวางแผนระยะยาว
๗. ความสมดุลระหว่างวัตถุประสงค์ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม
๘. ความสอดคล้องกันระหว่างแผนการท่องเที่ยวและแผนพัฒนาด้านต่างๆ

^{๗๑} บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน, (เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๒), หน้า ๗.

^{๗๒} อ่างแล้ว.

^{๗๓} เทิดชาย ช่วยบำรุง, บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนบนฐานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง, (นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า วิทยาลัยการพัฒนการปกครองท้องถิ่น, ๒๕๕๒), หน้า ๑๖.

๙. ความร่วมมือระหว่างผู้กำหนดนโยบายกับผู้ปฏิบัติ
๑๐. การประสานความร่วมมือระหว่างแหล่งท่องเที่ยวและผู้ประกอบการ
๑๑. การประเมินผลกระทบจากการท่องเที่ยว
๑๒. การสร้างหลักเกณฑ์การประเมินผลกระทบ
๑๓. การเน้นผลประโยชน์ชุมชน คุณค่าสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรม
๑๔. การพัฒนาคน การศึกษาและหลักสูตรต่างๆ
๑๕. การเสริมสร้างลักษณะเด่น อัตลักษณ์ของชุมชนแต่ละพื้นที่
๑๖. การคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับของทรัพยากร
๑๗. การดำรงรักษาทรัพยากรมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรม การทำการตลาดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

อุษาวดี พลพิพัฒน์^{๗๔} กล่าวว่า หลักการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน มีดังนี้

๑. การอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรอย่างพอดี (Using Resource Sustainable) ทั้งในส่วนที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมเป็นสิ่งสำคัญและเน้นการทำธุรกิจในระยะยาว
๒. การลดการบริโภคที่เกินความจำเป็นและการลดของเสีย (Reducing Overconsumption and Waste) จะช่วยลดค่าใช้จ่ายในการทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อมที่ถูกทำลายในระยะยาวและเป็นการเพิ่มคุณภาพของการท่องเที่ยวด้วย
๓. การรักษาและส่งเสริมความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติ (Maintaining Diversity) สังคม และวัฒนธรรม จะช่วยขยายฐานของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในอนาคต
๔. การประสานการพัฒนาการท่องเที่ยว (Integrating Tourism into Planning) เข้ากับกรอบแผนกลยุทธ์การพัฒนาแห่งชาติ การพัฒนาท้องถิ่น และการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมจะช่วยขยายศักยภาพการท่องเที่ยว
๕. การท่องเที่ยวที่รองรับกิจกรรมในท้องถิ่น (Supporting Local Economic) โดยคำนึงถึงราคาและพัฒนาคุณค่าของสิ่งแวดล้อมไว้ ไม่เพียงแต่ทำให้เกิดการประหยัด แต่ยังป้องกันสิ่งแวดล้อมไม่ให้ถูกทำลายอีกด้วย
๖. เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น (Involving Local Communities) ในด้านการจัดการผลตอบแทนของประชาชน และสิ่งแวดล้อมเพื่อช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตและการจัดการการท่องเที่ยว

^{๗๔} อุษาวดี พลพิพัฒน์, “การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน : กรณีศึกษาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนในประเทศไทย”, *จุลสารการท่องเที่ยว*, ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๔๕) : ๓๘ - ๔๘.

๗. การประสานความร่วมมือระหว่างผู้ประกอบการ ประชาชนท้องถิ่น องค์กรและสถาบันที่เกี่ยวข้อง (Consulting Stakeholders and the Public) เพื่อลดข้อขัดแย้งและร่วมแก้ปัญหา

๘. เป็นการฝึกอบรมบุคลากร (Training Staff) โดยสอดแทรกแนวคิดและวิธีปฏิบัติ ในการพัฒนาแบบยั่งยืนแก่บุคลากรท้องถิ่นทุกระดับ เพื่อยกระดับการบริการการท่องเที่ยว

๙. ข้อมูลข่าวสารที่สื่อให้กับนักท่องเที่ยว โดยมุ่งสร้างความเข้าใจในการเคารพต่อ ธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว (Marketing Tourism Responsibly) อีกทั้ง เป็นการช่วยยกระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวอีกทางหนึ่ง

๑๐. การวิจัยและติดตามผล (Undertaking Research) เพื่อตรวจสอบประสิทธิภาพในการดำเนินงาน รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคต่างๆ เพื่อนำไปสู่แนวทางการแก้ไขที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

ทั้งนี้ การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน^{๗๕} ควรมีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. เป็นการท่องเที่ยวที่มีความต่อเนื่อง (Continuity) หมายถึง ความต่อเนื่องของทรัพยากร ธรรมชาติ และความต่อเนื่องของวัฒนธรรมซึ่งจัดเป็นทรัพยากรหลักในการท่องเที่ยว และสามารถมอบ ประสบการณ์นันทนาการที่ดีให้แก่นักท่องเที่ยว

๒. เป็นการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ (Quality) หมายถึง การเน้นคุณภาพของสามส่วนหลัก คือ คุณภาพของสิ่งแวดล้อม คุณภาพของประสบการณ์ นันทนาการที่นักท่องเที่ยวได้รับ และคุณภาพ ชีวิตของคนในชุมชน

๓. เป็นการท่องเที่ยวที่มีความสมดุล (Balance) หมายถึง ความสมดุลระหว่างความต้องการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ความต้องการของชุมชนท้องถิ่นและขีดความสามารถของ ทรัพยากร

๒.๕.๘ การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

หลักการบริหารและการจัดการการท่องเที่ยว^{๗๖} ประกอบด้วย

๑. ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการกำหนดศักยภาพ ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ของแหล่งท่องเที่ยว ในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน โดยพิจารณาจากที่ตั้งกิจกรรม ความพร้อม และ ความต้องการของชุมชน รวมทั้งมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในรูปแบบของการเป็น คณะกรรมการ การรับผิดชอบดำเนินการ การสนับสนุนภาครัฐ เป็นต้น

^{๗๕} อ่างแล้ว

^{๗๖} ทองยูน บุตรโสภะ, “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาท่าด่านโฮมส เตย์ ตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, (สถาบันบัณฑิตพัฒน : บริหาร ศาสตร์, ๒๕๔๗).

๒. องค์กรต่างๆ ในพื้นที่สภาตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการสนับสนุนแผนงาน โครงการ และกิจกรรม เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งการสนับสนุนการดำเนินการขององค์กรประชาชนอื่นๆ

๓. ภาคธุรกิจการท่องเที่ยว องค์กรท้องถิ่น องค์กรด้านสิ่งแวดล้อม และรัฐมีหน้าที่จะต้องทำงานร่วมกันอย่างเสมอภาคกัน

๔. ประชาชนในท้องถิ่นจะต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในโครงการต่างๆ ที่จะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในพื้นที่

ศาสตราจารย์ Adhikary ได้เสนอรูปแบบการจัดการท่องเที่ยว (๗'s Model) เพื่อมาปรับใช้กับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ไว้ดังนี้

๑. Strategy หมายถึง กลยุทธ์ที่จะสะท้อนให้เห็นถึงความผสมผสานกลมกลืนกันระหว่างวัตถุประสงค์ การจัดลำดับความสำคัญ การควบคุม และขอบเขตของกิจกรรมต่างๆ ของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยการเลือกกลยุทธ์ที่เหมาะสมที่สุด ซึ่งต้องประกอบไปด้วยกลยุทธ์ในการวางแผนการดำเนินงานที่สามารถปฏิบัติได้ และต้องเป็นไปตามนโยบายของการท่องเที่ยวแห่งชาติด้วย เช่น บริษัทที่ทำธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวจะต้องมีเป้าหมายที่ชัดเจนเพื่อที่จะสามารถหากกลยุทธ์ที่เหมาะสมที่นำไปสู่เป้าหมายนั้น

๒. Structure หมายถึง โครงสร้างในองค์กรซึ่งควรจะต้องเกี่ยวข้องกับการจัดลำดับชั้นและการแบ่งหน้าที่ที่เหมาะสม เพราะการมีโครงสร้างที่ดีจะเป็นกุญแจที่สำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยว ในบางประเทศ กระทรวงการท่องเที่ยวซึ่งจะเป็นผู้จัดการและดูแลทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ทั้งองค์กรการท่องเที่ยวระดับชาติ เจ้าของธุรกิจการนำเที่ยว ตัวแทนการท่องเที่ยวของภาคเอกชนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง รวมทั้งกลุ่มเจ้าของโรงแรม ที่พักยานพาหนะ มัคคุเทศก์ โดยแต่ละหน่วยจะทำงานในลักษณะ เชื่อมโยง มีเครือข่ายจัดการที่เหมาะสม เช่น ถ้ามีแนวคิดทางด้านระบบนิเวศ แนวคิดนี้ก็จะสามารถเข้าไปในนโยบายของกระทรวง และสามารถดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่องในทุกระดับทั้งภาครัฐและเอกชน ดังนั้นการมีโครงสร้างที่ดีและเป็นรูปธรรมก็สามารถทำให้การพัฒนาการท่องเที่ยวประสบผลสำเร็จได้ อย่างไรก็ตาม โดยที่โครงสร้างองค์กรยังขึ้นอยู่กับรูปแบบของ RASI ด้วย ซึ่งหมายถึง ความรับผิดชอบ (Responsibility) อำนาจหน้าที่ (Authority) การสนับสนุน (Support) และข่าวสารข้อมูล (Information) เพราะการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ก็เหมือนกับธุรกิจอื่นๆ ที่จะต้องมีผู้มีอำนาจคอยควบคุมดูแลแบ่งหน้าที่รับผิดชอบไปตามลำดับชั้นมีผู้นำมีการจัดการกิจกรรมการท่องเที่ยว การให้บริการแก่นักท่องเที่ยวในเรื่องต่างๆ และที่สำคัญคือ การให้ข่าวสารข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งควรเริ่มตั้งแต่จุดแรกที่นักท่องเที่ยวมาถึง เช่น ท่าอากาศยาน สถานีรถไฟ และสถานีขนส่ง

๓. System หมายถึง ระบบในการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งมีความหมายที่ครอบคลุมไปถึงระบบการจัดการข้อมูล ระบบการดำเนินงาน การปฏิบัติการ การเงิน การจัดการทรัพยากรมนุษย์ การตลาดและระบบอื่นๆ ด้วย โดยทุกระบบต้องมีการประสานความร่วมมือกันและมีความสัมพันธ์กันในทุกขั้นตอน

๔. Staff บุคลากรนับเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้การดำเนินการต่างๆ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี โดยเฉพาะบุคคลที่ทำหน้าที่บริการนักท่องเที่ยวจะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบโดยคัดสรรบุคคลที่มีความละเอียดรอบคอบ มีความผูกพันกับงาน มีความรับผิดชอบให้ความช่วยเหลือนักท่องเที่ยวด้วยความเต็มใจ มีความจริงใจ ซื่อสัตย์ ทำงานดีประสบผลสำเร็จ และสามารถทำให้นักท่องเที่ยวพึงพอใจเป็นสำคัญ

๕. Skill ในการทำงานทุกอย่างจะต้องอาศัยความชำนาญงานจึงจะดีและมีประสิทธิภาพ โดยขึ้นอยู่กับปัจจัย ๓ อย่างคือ ความรู้ ทักษะและทัศนคติต่องาน ตลอดจนความรู้ในงาน เป็นสิ่งจำเป็นอันดับแรกในการที่จะทำให้การทำงานต่างๆ มีประสิทธิภาพ ความรู้ไม่ได้ หมายถึง เพียงแต่รู้ว่าทำอะไร แต่ต้องรู้ทุกอย่างว่าคืออะไร ที่ไหน อย่างไรและทำไม รวมทั้งเข้าใจและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ซึ่งความรู้นี้อาจเป็นความรู้ที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ในการทำงานก็ได้ ดังนั้นผู้ที่ทำงานด้านการท่องเที่ยวควรจะมีทั้งความรู้และทักษะในงานที่เกี่ยวข้องเฉพาะสาขาด้วย เพราะธุรกิจด้านการท่องเที่ยวต้องการผู้ที่มีความรู้และทักษะเฉพาะทางเป็นพิเศษ

๖. Style หมายถึง รูปแบบในการดำเนินการซึ่งแต่ละพื้นที่จะมีรูปแบบในการดำเนินงานที่แตกต่างกัน ในการจัดการ โดยปกติแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ

(๑) Autocratic style หรือ Top-Down Style หมายถึง การสั่งการจากส่วนบนลงสู่ส่วนล่างหรือจากผู้บังคับบัญชาลงสู่ผู้ใต้บังคับบัญชา รูปแบบนี้นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ไม่พอใจเพราะไม่ชอบถูกสั่งให้ทำตาม แต่มักจะชอบมีคฤเทศก์ที่มีส่วนร่วม พุดคุยให้คำแนะนำมากกว่า

(๒) Democratic Style หรือ Bottom-up ซึ่งตรงกันข้ามกับรูปแบบแรก รูปแบบนี้จะเป็นการร่วมกันในการวางแผน การจัดการได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย จึงมักประสบผลสำเร็จในการจัดการ

๗. Share หมายถึง การแบ่งปันการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความคิดเห็นและความรู้ ซึ่งนำไปสู่การจัดการท่องเที่ยวได้ดีที่สุด นักท่องเที่ยวแต่ละประเทศจะมีความแตกต่างกันในหลายๆ ด้าน การแลกเปลี่ยนประสบการณ์จะทำให้ได้รับความรู้และประสบการณ์มากมายที่เป็นประโยชน์ นับว่า

เป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็น โดยเฉพาะผู้ที่เริ่มจะทำธุรกิจทางการท่องเที่ยวได้นำข้อมูลต่างๆ มาวางแผนเพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่ได้กำหนดไว้^{๗๗}

๒.๕.๙ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กล่าวว่า เป้าหมายสำคัญที่สุดของการพัฒนาการท่องเที่ยว นั้น คือความพยายามที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งจะพิจารณาได้จาก องค์ประกอบ ๔ ประการ คือ

๑. ต้องดำเนินการในเรื่องขอบเขตความสามารถของธรรมชาติ ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อขบวนการด้านการท่องเที่ยว

๒. ต้องตระหนักต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อขบวนการด้านการท่องเที่ยว

๓. ต้องยอมรับให้ประชาชนทุกส่วนได้รับผลประโยชน์ที่เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน

๔. ต้องชี้แนะตามความปรารถนาของประชาชนท้องถิ่นและประชาชนในชนบทท่องเที่ยว^{๗๘}

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนทางการท่องเที่ยวไว้ว่า การสนับสนุนส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่น ได้เข้ามามีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนโดยที่ให้ชุมชนท้องถิ่นได้รับผลประโยชน์และมีรายได้จากการท่องเที่ยวและสภาพแวดล้อมให้คงอยู่อย่างยั่งยืน^{๗๙}

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาจะต้องเกี่ยวกับการร่วมศึกษาปัญหา สาเหตุ และความต้องการของชุมชน การร่วมคิดสร้างรูปแบบการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของชุมชน การร่วมกำหนดทิศทาง แผนงาน โครงการ หรือกิจกรรมต่างๆ การร่วมบริหารงานตามขีดความสามารถ^{๘๐}

กุลจิรา เสาวลักษณ์จินดา ได้กล่าวว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ ให้สิทธิชุมชนในการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของ

^{๗๗} Adhikary, M. 1995. อ้างถึงใน เดชา ไต้งสูงเนิน, “รายงานศึกษาอิสระการบริหารจัดการท่องเที่ยว เกษตรศึกษาเฉพาะกรณี : บ้านม่วงคำ ตำบลโป่งแยง อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่”, **วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต**, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓), หน้า ๒๓.

^{๗๘} การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, **แผนแม่บทการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร, ๒๕๓๙), หน้า ๑๒ - ๑๓.

^{๗๙} บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, “การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน”, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒), (อัคราเนนา), หน้า ๒๘.

^{๘๐} อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์, “การประเมินโครงการปกป้องป่าไม้เมืองไทยเพื่อเร่งฟื้นฟูต้นน้ำลำธารใน ส่วนของกรมป่าไม้”, **รายงานวิจัย**, (คณะศึกษาศาสตร์ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๙), หน้า ๙.

ท้องถิ่นและของชาติและมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน รวมทั้งสิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ บำรุงรักษาและการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ ซึ่งหมายถึงชุมชนย่อมมีสิทธิในการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและสาธารณประโยชน์ร่วมกับ ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติตลอดจนพัฒนามาตรฐานในการให้บริการตลอดจนบุคลากรที่ให้บริการด้านการท่องเที่ยวในภาคชุมชนให้มีส่วนร่วมในการจัดการซึ่งเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวให้มีคุณภาพเพียงพอที่จะรองรับการขยายตัวของการท่องเที่ยวและการเปิดการค้าเสรีอาเซียน การส่งเสริมการมีส่วนร่วมแสดงบทบาทในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชนโดยการสร้างเครือข่ายชุมชนและแบ่งปันความรู้และเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างชุมชน โดยเฉพาะการติดตามตรวจสอบการดำเนินงาน ของภาคส่วนต่างๆที่เกี่ยวข้องในพื้นที่จะเป็นแรงผลักดันให้ภาคการเมือง ภาครัฐ เอกชน ดำเนินการบริหารจัดการควบคุมดูแลและใช้ประโยชน์ทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรม โปร่งใส และตรวจสอบได้โดยใช้กลไกกระบวนการ แผนชุมชน สร้างการบูรณาการและความเชื่อมโยงกับแผนท้องถิ่นและแผนระดับต่างๆ โดยกระบวนการแผนชุมชนจะเป็นเครื่องมือสร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้ชุมชนรู้จักตนเอง รู้จักชุมชน ทunesทางสังคม ตลอดจนทรัพยากรที่มีอยู่ สามารถจัดการตนเองให้บรรลุเป้าหมายที่พึงปรารถนาได้ ส่งผลให้ชุมชน ครอบครัว และคนในครอบครัวสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข ภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง รวมตลอดทั้งสร้างการมีส่วนร่วมของภาคีพัฒนาในพื้นที่ในกระบวนการจัดทำแผนชุมชน และเชื่อมโยงให้เกิดการบูรณาการกับแผนท้องถิ่นและแผนในลำดับที่สูงกว่า อาทิ แผนจังหวัด กลุ่มจังหวัด และแผนพัฒนาภาคธรรมมาภิบาล ภาครัฐ ดังนั้น ภาครัฐควรเร่งบทบาทในการสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีต^{๘๑}

๒.๖ แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วมของชุมชน

๒.๖.๑ ความหมายของการมีส่วนร่วม

รีเตอร์ ได้ให้ความหมายเจาะจงถึงการมีส่วนร่วมว่าการมีส่วนร่วมเป็นการปะทะสังสรรค์ทางสังคมทั้งในลักษณะการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคล และการมีส่วนร่วมของกลุ่ม^{๘๒}

^{๘๑} กุลจิรา เสาวลักษณ์จินดา, “การมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดการแหล่งท่องเที่ยว : กรณีศึกษาอำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี”, วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, (คณะบริหารธุรกิจ : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี, ๒๕๕๕).

^{๘๒} W.W. Reeder, *Some Aspects of The Information Social Participation of Farm Families in New York State*, (New York : Unpublished Ph.D Dissertation, Cornell University, 1974).

ยูพาพร รูปงาม ได้ให้ความหมายว่า การมีส่วนร่วม (Participation) คือ เป็นผลมาจากการเห็นพ้องกันในเรื่องของความต้อการและทิศทางของการเปลี่ยนแปลงและความเห็นพ้องต้อกันจะต้องมีมากจนเกิด ความคิดริเริ่มโครงการเพื่อการปฏิบัติ เหตุผลเบื้องต้นของการที่มีคนมารวมกันได้ควรจะต้องมีการตระหนักว่าปฏิบัติกรทั้งหมดหรือการกระทำทั้งหมดที่ทำได้โดยกลุ่มหรือในนามกลุ่มนั้น กระทำผ่านองค์การ (Organization) ดังนั้น องค์การจะต้องเป็นเสมือนตัวนำให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงได้^{๘๓}

สุรเดช มาสินทรัพย์ ได้ให้ความหมายว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึงกระบวนการที่ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา การร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และการแก้ปัญหาาร่วมกันด้วยความคิดสร้างสรรค์ร่วมกับวิทยาการที่เหมาะสม ตลอดจนสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง^{๘๔}

อรทัย ก๊กผล ได้ให้ความหมายว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) หมายถึงการที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเปิดให้ประชาชนเข้าไปร่วมในการกำหนดกฎเกณฑ์นโยบายกระบวนการบริหารและตัดสินใจของท้องถิ่นเพื่อผลประโยชน์ของประชาชนโดยส่วนรวมอย่างแท้จริง ทั้งนี้ ต้องอยู่บนพื้นฐานของการที่ประชาชนจะต้องมีอิสระทางความคิดมีความรู้ ความสามารถในการกระทำและมีความเต็มใจที่จะเข้าร่วมต่อกิจกรรมนั้นๆ^{๘๕}

๒.๖.๒ รูปแบบการมีส่วนร่วม

เจลิยว บุรีภักดี และคณะ สรุปไว้ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชน แบ่งได้ออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่

๑. การมีส่วนร่วมแบบชายขอบ (Marginal Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่เท่าเทียมกันกล่าวคือ ฝ่ายหนึ่งรู้สึกด้อยอำนาจกว่า มีทรัพยากรหรือความรู้ด้อยกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นต้น

๒. การมีส่วนร่วมแบบบางส่วน (Partial Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากการกำหนดนโยบายของรัฐ โดยไม่รู้ความต้องการของประชาชน ดังนั้น การมีส่วนร่วมจึงเป็นเพียงประชาชนได้ร่วมแสดงความคิดเห็นในการดำเนินกิจกรรมบางส่วนบางเรื่องเท่านั้น

^{๘๓} ยูพาพร รูปงาม, “การมีส่วนร่วมของข้าราชการสำนักงานงบประมาณ ในการปฏิรูประบบราชการ”, **ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๕).

^{๘๔} สุรเดช มาสินทรัพย์, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานตำรวจชุมชนสัมพันธ์ของสถานีตำรวจภูธรอำเภอหนองบัว จังหวัดสงขลา”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๕).

^{๘๕} อรทัย ก๊กผล, **คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชน สำหรับนักบริหารท้องถิ่น**, (กรุงเทพมหานคร : จริยสุนันทวงศ์การพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๗ – ๑๘.

๓. การมีส่วนร่วมแบบสมบูรณ์ (Full Participation) เป็นการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการพัฒนาด้วยความเท่าเทียมกันทุกฝ่าย จัดเป็นการมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแท้จริงของประชาชนตามแนวความคิดและหลักการพัฒนาชุมชน เมื่อนำมาใช้ในการเรียนรู้จะสนับสนุนและส่งเสริมให้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ^{๘๖}

สุชาติ จักรพิสุทธิ์ ศึกษาเรื่องชุมชนกับการมีส่วนร่วมจัดการศึกษา สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนแบ่งได้ออกเป็น ๒ ลักษณะ ได้แก่

๑. ลักษณะการมีส่วนร่วมจากความเกี่ยวข้องทางด้านเหตุผล โดยการเปิดโอกาสให้สังคมองค์กรต่างๆ ในชุมชนประชาชนมีบทบาทหลักตามสิทธิหน้าที่ในการเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานตั้งแต่การคิดริเริ่มการพิจารณาตัดสินใจวางแผนการร่วมปฏิบัติและการรับผิดชอบในผลกระทบที่เกิดขึ้นรวมทั้งส่งเสริม ชักนำ สนับสนุนให้การดำเนินงานเกิดผล ประโยชน์ต่อชุมชนตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดด้วยความสมัครใจ

๒. ลักษณะการมีส่วนร่วมจากความเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ เป็นการมีส่วนร่วมของชุมชนที่การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ อารมณ์ รวมทั้ง ค่านิยมของประชาชนเป็นเครื่องชี้นำตนเองให้เข้ามามีส่วนร่วม แสดงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การกระทำที่บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ทำให้ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม เกิดความผูกพัน มีความรู้สึกรับผิดชอบต่อกิจกรรมที่ดำเนินงานด้วย ความสมัครใจ^{๘๗}

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม และพรณทิพย์ เพชรมาก ได้กล่าวถึง รูปแบบการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนไว้ใน เอกสารประกอบการสอนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาเมืองและชนบท โดยได้ข้อสรุปลักษณะการมีส่วนร่วมแบ่งออกเป็น ๖ ลักษณะ ได้แก่

๑. การรับรู้ข่าวสาร (Public Information) การมีส่วนร่วมแบบนี้ ประชาชนเป็นผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย และบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องได้รับการแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการที่จะดำเนินการ รวมทั้งผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ทั้งนี้ การแจ้งข่าวสารดังกล่าวจะต้องเป็นการแจ้งก่อนที่จะมีการตัดสินใจดำเนินโครงการ

๒. การปรึกษาหารือ (Public Consultation) เป็นรูปแบบของการมีส่วนร่วมที่มีการจัดการหารือระหว่างผู้ดำเนินการโครงการกับประชาชนที่เกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบ เพื่อรับฟังความคิดเห็นและการตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม นอกจากนี้ ยังเป็นช่องทางการกระจายข่าวสารข้อมูลไปยังประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้เกิดความเข้าใจ และเพื่อให้มีการให้ข้อเสนอแนะเพื่อประกอบทางเลือกการตัดสินใจ

^{๘๖} เฉลียว บุรีภักดี และคณะ, ชุดวิชาการวิจัยชุมชน ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตการจัดการและประเมินโครงการ, (นนทบุรี : เอส. อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์, ๒๕๔๕).

^{๘๗} สุชาติ จักรพิสุทธิ์, “การศึกษาทางเลือกของชุมชน”, วารสารศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น, (มิถุนายน – สิงหาคม ๒๕๔๗) : ๒๗.

๓. การประชุมรับฟังความคิดเห็น (Public Meeting) มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชน และฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับโครงการหรือกิจกรรมและผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจ ใช้เวทีสาธารณะในการทำความเข้าใจ การประชุมรับฟังความคิดเห็นมีหลายวิธีการ เช่น การประชุมระดับชุมชน (Community Meeting) การประชุมรับฟังความคิดเห็นเชิงวิชาการ (Technical Meeting)

๔. การประชาพิจารณ์ (Public Hearing) เป็นการประชุมที่มีขั้นตอนการดำเนินงานที่เป็นระบบ และมีความชัดเจนมากขึ้น เป็นเวทีในการเสนอข้อมูลอย่างเปิดเผยไม่มีการปิดบังของผู้ที่มีส่วนได้ และส่วยของโครงการ การประชาคมและคณะกรรมการจัดประชุมจะต้องมีองค์ประกอบของผู้เข้าร่วมที่เป็นที่ยอมรับ มีหลักเกณฑ์และประเด็นในการพิจารณาที่ชัดเจน และมีการแจ้งให้ทุกฝ่ายทราบอย่างชัดเจน

๕. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) เป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมของประชาชนให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจต่อประเด็นปัญหานั้นๆ ซึ่งอาจจะดำเนินการโดยการเลือกตัวแทนเข้าไปเป็นกรรมการที่มีอำนาจการตัดสินใจ

๖. การใช้กลไกทางกฎหมาย รูปแบบนี้ไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยตรง ในเชิงการป้องกันและแก้ไข แต่เป็นลักษณะของการเรียกร้องและการป้องกันสิทธิของตนเองอันเนื่องมาจากการไม่ได้รับความเป็นธรรม เพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ที่ตนเองควรจะได้รับ ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้ให้หลักเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้หลายประการ และประชาชนสามารถใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญทั้งในรูปแบบของปัจเจกหรือในรูปแบบกลุ่ม องค์กร ตามที่กฎหมายบัญญัติไว้^{๘๘}

จินตนา สุจิตานนท์ ได้แบ่งประเภทของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้เป็น ๒ ประเภท ดังนี้

๑) การมีส่วนร่วมที่แท้จริง (Genuine Participation) เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบโครงการ เริ่มตั้งแต่ร่วมศึกษาปัญหาและความต้องการ ร่วมหาวิธีแก้ปัญหา ร่วมวางนโยบายและแผนงาน ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่และร่วมปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้ และร่วมประเมินผลโครงการ

๒) การมีส่วนร่วมที่ไม่แท้จริง (No Genuine Participation) เป็นการมีส่วนร่วมเพียงบางส่วนโดยเฉพาะเข้าร่วมในการปฏิบัติตามโครงการที่ได้มีการกำหนดไว้แล้ว เช่น การเข้าเป็นสมาชิกหรือการร่วมเสียสละแรงงาน^{๘๙}

๒.๖.๓ กระบวนการการมีส่วนร่วม

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร ได้กล่าวถึงขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาองค์กรชุมชนนั้น มี ๖ ขั้นตอน ได้แก่^{๙๐}

^{๘๘} ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม และพรรณทิพย์ เพชรมาก, การบริหารสังคม ศาสตร์แห่งศตวรรษเพื่อสังคมไทยและสังคมโลก, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, ๒๕๕๑).

^{๘๙} จินตนา สุจิตานนท์, การศึกษาและการพัฒนาชุมชน, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๙).

ขั้นตอนที่ ๑ การมีส่วนร่วมในการริเริ่มการพัฒนาเป็นขั้นตอนที่องค์กรภาคประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในท้องที่ ตลอดจนจนมีส่วนในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการของชุมชนด้วย

ขั้นตอนที่ ๒ การมีส่วนร่วมในการวางแผนในการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่องค์กรภาคประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และวัตถุประสงค์ของโครงการ/กิจกรรมการพัฒนา รวมทั้งกำหนดวิธีการแนวทางในการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะนำไปใช้ในกิจกรรมการพัฒนา ตัวอย่างเช่น องค์กรชุมชนและเครือข่ายเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนแม่บทชุมชนและแผนพัฒนาตำบล เป็นต้น

ขั้นตอนที่ ๓ การมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนาเป็นขั้นตอนที่องค์กรชุมชน และประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหาร ประสานงาน และดำเนินการเพื่อให้กิจการเพื่อให้กิจกรรมลุล่วง เช่นองค์กรชุมชนเข้าไปดำเนินการพัฒนาระบบสหกรณ์ของชุมชน และพัฒนาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่

ขั้นตอนที่ ๔ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากกิจกรรมการพัฒนาเป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์อันพึงได้รับจากการพัฒนาของชุมชน หรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ

ขั้นตอนที่ ๕ การมีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ภาคประชาชนเข้าร่วมประเมินว่า การพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ใครได้รับผลประโยชน์ มีผลกระทบต่อชุมชนท้องที่หรือไม่ เป็นต้น ซึ่งในการประเมินผลนั้นอาจจะเป็นการประเมินผลความก้าวหน้าเป็นระยะๆ หรือกระทำในรูปของการประเมินผลรวม ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวมยอดของการดำเนินการ

ขั้นตอนที่ ๖ การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค ประสพการณ์ทำงาน และการสรุปบทเรียน เพื่อให้คนในชุมชนท้องที่ต่างๆ ทบทวนการทำงานของตนเอง และหาแนวทางเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาในระยะยาว

ถวิลวดี บุรีกุล ได้กล่าวถึง กระบวนการมีส่วนร่วมที่นำมาประมวลเป็นระดับไว้ได้อย่างน่าสนใจ โดยถวิลวดี ได้ทำวิจัยเรื่องประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม และได้ข้อสรุปถึงกระบวนการมีส่วนร่วม ควรจะมีลำดับขั้นประกอบไปด้วย การให้ข้อมูล การเปิดรับความคิดเห็นของประชาชน การปรึกษาหารือการวางแผนร่วมกัน การร่วมปฏิบัติและการควบคุมติดตามโดยประชาชน โดยเป็นการเริ่มจากการสื่อสารทางเดียว ซึ่งเป็นการให้ข้อมูลแต่เพียงอย่างเดียวไปจนถึงสื่อสารสองทางที่เป็นการ

^{๙๐} พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, “การสร้างองค์กรชุมชนและเครือข่ายการพัฒนาชุมชน”, เอกสารประกอบการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนากับพัฒนาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๓ - ๑๔.

ปรึกษาหารือ ร่วมคิด ร่วมวางแผน และเมื่อสื่อสารกันเข้าใจตรงกันแล้ว จึงเป็นการร่วมทำ และในที่สุดเป็นการร่วมติดตามควบคุม ซึ่งนับเป็นขั้นตอนของการมีส่วนร่วมสูงสุด^{๙๑}

ประพันธ์ สร้อยเพชร ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมที่แท้จริงน่าจะประกอบด้วย ๔ ขั้นตอนหลัก คือ ๑) การค้นหาปัญหา และสาเหตุ ๒) การวางแผนดำเนินกิจกรรม ๓) การลงทุนและการปฏิบัติงาน ๔) การติดตามและประเมินผล^{๙๒}

เมตต์ เมตต์การุณจิต ได้กล่าวถึง กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยที่มีความสอดคล้องกับ ทฤษฎี เรื่องวาทศิลป์ แต่ได้เพิ่มบางประเด็นที่เห็นว่า ยังมีข้อบกพร่องและอาจจะเสริมประเด็นดังกล่าวให้มีความชัดเจนขึ้น โดยเริ่มจาก ๑) การมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุ และความต้องการ ๒) มีส่วนร่วมในการวางแผน ๓) มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ๔) มีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ ๕) มีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล ๖) มีส่วนร่วมในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์^{๙๓}

Arnstein ได้แสดงตัวแบบ “ขั้นบันไดการมีส่วนร่วมของพลเมือง” หรือ “Ladder of Citizen Participation” ถือตัวแบบที่ได้รับความนิยมอย่างต่อเนื่องเพราะนำเสนอตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๖๙ ซึ่งแบ่งขั้นได้การมีส่วนร่วมของประชาชนออกเป็น ๘ ขั้น ประกอบด้วย

๑. ขั้นการควบคุม (Manipulation)
๒. ขั้นการรักษา (Therapy)
๓. ขั้นการให้ข้อมูล (Informing)
๔. ขั้นการรับฟังความคิดเห็น (Consultation)
๕. ขั้นการปรึกษาหารือ (Placation)
๖. ขั้นการเป็นหุ้นส่วน (Partnership)
๗. ขั้นมอบหมายอำนาจ (Delegated Power) และ
๘. ขั้นอำนาจพลเมือง (Citizen Control)^{๙๔}

โคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen and Uphoff) ได้กล่าวถึง ลักษณะการมีส่วนร่วมที่สัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมออกเป็น ๔ ขั้นตอน ดังนี้

^{๙๑} ถวิลวดี บุรีกุล, “แนวคิดของการมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตย”, จดหมายข่าว สถาบันพระปกเกล้า, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๘ (๒๕๔๓) : ๔ - ๖.

^{๙๒} ประพันธ์ สร้อยเพชร, “การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ศูนย์โรงเรียนตำบลแซ่ซ่าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (สาขาวิชาการวิจัยและสถิติทางการศึกษา : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗).

^{๙๓} เมตต์ เมตต์การุณจิต, การบริหารจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม: ประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และราชการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บุกพอยท์, ๒๕๕๓).

^{๙๔} Shery R. Arnstein, “A Ladder of Citizen Participation”, Journal of the American Planning Association 35 (July, 1969) : pp. 216 - 224.

๑. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ซึ่งอาจเป็นการตัดสินใจตั้งแต่ระยะเริ่มแรก การตัดสินใจในช่วงของกิจกรรมและการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรม

๒. การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม (Implementation) ซึ่งอาจเป็นไปในรูปของการเข้าร่วม โดยการให้การสนับสนุนด้านทรัพยากร การเข้าร่วมในการบริหารและการร่วมมือ รวมทั้งการเข้าร่วมในการร่วมแรงร่วมใจ

๓. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits) ซึ่งอาจจะเป็นผลประโยชน์ทางวัตถุทางสังคม และโดยส่วนตัว

๔. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) ซึ่งนับเป็นการควบคุมและตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมทั้งหมด และเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วมต่อไป^{๙๕}

๒.๖.๔ ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม

ภพธร จิตมั่น ได้ศึกษาปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมต่อการมีส่วนร่วมโดยได้ศึกษาแหล่งอำนาจและการตัดสินใจในชุมชนโดยพิจารณาแหล่งอำนาจที่นำมาซึ่งการใช้อำนาจ และการตัดสินใจในการเข้าร่วมดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนทั้งหมด ๑๓ ตัวแปร ซึ่งผลของการศึกษาพบว่า ความรู้และความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน มีค่าแลกเปลี่ยนสูงสุดเท่ากับ ๙ เงินค่าแลกเปลี่ยนรองลงมาเท่ากับ ๗ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ความรู้และความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ซึ่งก็คือ ผู้ที่มีการศึกษาสูงและเงินเป็นสิ่งหนึ่งที่แสดงถึงสถานภาพทางเศรษฐกิจ แหล่งอำนาจทั้งสองชนิดนี้ ถ้าผู้ใดได้ครอบครองหรือมีไว้ก็จะเป็นผู้มีบทบาทสูงในชุมชน โดยเฉพาะในการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน นอกจากฐานะทางเศรษฐกิจ และระดับการศึกษาแล้วคุณลักษณะทางสังคมไม่ว่าจะเป็นความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนนิสัย ประเพณีในบุคคลหรือกลุ่มคนก็อาจจะมีผลต่อการมีส่วนร่วมเช่นกัน จึงสรุปได้ว่า สถานภาพทางเศรษฐกิจ สถานภาพทางสังคม ไม่ว่าจะป็นระดับการศึกษา ความเชื่อ ค่านิยม นิสัย ประเพณี ตลอดจนความรู้สึกนึกคิด รวมทั้งการได้รับการยอมรับหรือการสนับสนุนจากผู้อื่นเป็นปัจจัย ซึ่งเป็นคุณลักษณะภายในของบุคคล หรือกลุ่มคนที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมทั้งสิ้น^{๙๖}

โคเฮน และอัฟฮอฟฟ์ (Cohen and Uphoff) ได้เสนอถึง บริบทของการมีส่วนร่วมว่าในการพิจารณาการมีส่วนร่วมจะต้องคำนึงถึงปัจจัยสภาพแวดล้อมซึ่งมีความซับซ้อนอย่างมากด้วย ได้แก่

^{๙๕} J.M. Cohen and N.T. Uphoff, "Participation's Place in Rural Development : Seeking Clarity through Specificity", Worle Development, 8 (3), (1989, p. 223, อ้างถึงใน สัมฤทธิ์ ต่อสติ, "การมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานของสถานบริการสาธารณสุขเขตเมือง กรณีศึกษา : ศูนย์แพทย์ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา", วิทยานิพนธ์วิทยาศาตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาบริหารสาธารณสุข: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒).

^{๙๖} ภพธร จิตมั่น, "การมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนในการป้องกันอาชญากรรม: ศึกษาเฉพาะกรณีสมาชิกสภาเทศบาลในจังหวัดปทุมธานี," วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๓).

๑. ปัจจัยทางกายภาพและชีวภาพ
๒. ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ
๓. ปัจจัยทางด้านการเมือง
๔. ปัจจัยทางด้านสังคม
๕. ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม
๖. ปัจจัยทางด้านประวัติศาสตร์

นอกจากนี้ โคอเฮน และอัฟฮอฟฟ์ ยังได้เสนอว่ามีบุคคล ๔ ฝ่ายที่มีส่วนสำคัญในการมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาสิ่งแวดล้อมชนบท ประกอบด้วย ประชาชนในท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ และบุคคลภายนอก สำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น ยังมีปัจจัยหลายอย่างที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม ได้แก่

๑. อายุและเพศ
๒. สถานภาพในครอบครัว
๓. ระดับการศึกษา
๔. สถานภาพทางสังคม เช่น ชั้นทางสังคม ศาสนา
๕. อาชีพ
๖. รายได้และทรัพย์สิน
๗. ระยะเวลาในท้องถิ่นและระยะเวลาที่อยู่ในโครงการ
๘. พื้นที่ดินถือครองและสถานภาพการทำงาน^{๙๗}

ชูชาติ พ่วงสมจิตร ได้เสนอปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมได้ ๓ ประการคือ

๑. ปัจจัยของสิ่งจูงใจ หมายถึง การที่ประชาชนจะเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ นั้นจะมีเหตุผลที่สำคัญ คือ ประการแรก มองเห็นว่าตนจะได้ผลตอบแทนในสิ่งที่ทำไป และประการที่สอง การได้รับการบอกกล่าวหรือได้รับการชักชวนจากบุคคลอื่นให้เข้าร่วมโดยมีสิ่งจูงใจเป็นตัวนำ

๒. ปัจจัยโครงสร้างของโอกาสหรือช่องทางในการเข้าร่วม หมายถึง การมองเห็นช่องทางในการมีส่วนร่วมและมองเห็นประโยชน์ที่จะได้รับหลังการมีส่วนร่วม ดังนั้น พื้นฐานทางด้านโครงสร้างของช่องทางมีส่วนร่วม จึงควรมีลักษณะดังนี้คือ ประการแรกเปิดโอกาสให้ทุกๆ คนในชุมชนมีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนารูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ประการที่สอง มีการกำหนดเวลาที่ชัดเจน

^{๙๗} Cohen, John M, and Uphoff, Norman T, "Rural Development participation: Concepts and measures for Project design, Implementation and Evaluation.", In Rural Development monograph, 2 The Rural Development Committee for International Studies, (Cornell University, January, 1997,) pp. 17-19.

แน่นอนเพื่อผู้ที่เข้าไปมีส่วนร่วมจะสามารถกำหนดเงื่อนไขตามสภาพเป็นจริงของตนได้ และประการที่สาม มีการกำหนดลักษณะของกิจกรรมที่แน่นอนว่าจะทำอะไร

๓. ปัจจัยด้านอำนาจในการส่งเสริมกิจกรรมของการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนสามารถกำหนดเป้าหมาย วิธีการ และผลประโยชน์ของกิจกรรมได้ การที่จะให้มนุษย์มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆ นั้นจะต้องมีปัจจัยดังกล่าวข้างต้นประกอบด้วย เป็นแนวทางในการกระตุ้นเพื่อให้กิจกรรมนั้นๆ ดำเนินไปด้วยดีนอกจากนี้ การที่ประชาชนจะตัดสินใจมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ และรับผิดชอบในกิจกรรมต่างๆ ทั้งระบบนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ ทั้งปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมซึ่งเป็นคุณลักษณะภายในด้านบุคคลและกลุ่มคน และปัจจัยทางด้านการสื่อสารซึ่งเป็นการรับรู้ข้อมูลที่เกิดขึ้นจากภายนอก^{๙๘}

ประยูร ศรีประสาธน์ ได้นำเสนอปัจจัยของการมีส่วนร่วม ว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม มีด้วยกัน ๓ ปัจจัย คือ ๑) ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ เพศ ๒) ปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจ ได้แก่ การศึกษา อาชีพ รายได้ และการเป็นสมาชิกกลุ่ม ๓) ปัจจัยด้านการสื่อสาร ได้แก่ การรับข่าวสารจากสื่อมวลชนและสื่อบุคคล^{๙๙}

Koufman ได้ศึกษา ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนในชนบท พบว่า อายุ เพศ การศึกษา ขนาดของครอบครัว อาชีพ รายได้และระยะเวลาการอยู่อาศัยในท้องถิ่น มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน^{๑๐๐}

๒.๖.๕ ประโยชน์ของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนไม่ว่าในหน่วยงานใดก็ตามเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาเพราะการมีส่วนร่วมมีคุณประโยชน์หลากหลายประการอย่างไรก็ตามประโยชน์ที่จะได้จากการมีส่วนร่วมของประชาชนขึ้นอยู่กับความจริงใจและความจริงจังในการดำเนินการด้วย ประโยชน์โดยทั่วไป คือ

๑. เพิ่มคุณภาพการตัดสินใจ การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลข่าวสาร และความคิดเห็นต่างๆ จะช่วยให้ได้ข้อมูลประกอบการตัดสินใจที่ครบถ้วนรอบคอบมากขึ้น นอกจากนั้นยังช่วยให้เกิดทางเลือกใหม่ทำให้การตัดสินใจรอบคอบและได้รับการยอมรับมากขึ้น โดยเฉพาะการตัดสินใจที่กระทบกับประชาชนโดยตรง

๒. ลดค่าใช้จ่ายและการสูญเสียเวลาเมื่อการตัดสินใจนั้นได้รับการยอมรับประชาชนเข้ามา

^{๙๘} ชูชาติ พ่วงสมจิตร, การวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนประถมศึกษาในเขตปริมณฑลกรุงเทพมหานคร, หน้า ๓๐.

^{๙๙} ประยูร ศรีประสาธน์, “ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของคณะกรรมการศึกษาประจำโรงเรียนประถมศึกษา”, รายงานการวิจัย, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๒).

^{๑๐๐} H.F. Koufman, Participation Organized Activities in Selected Kentucky Localities, (Agricultural Experiment Station Bulletins, March, 1989), p 57.

มีส่วนร่วมตั้งแต่ต้น รับทราบข้อมูล คำอธิบายต่างๆ เห็นประโยชน์ส่วนรวมที่จะได้รับจะช่วยลดความขัดแย้งระหว่างการนำไปปฏิบัติ แน่ใจว่ากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนมีค่าใช้จ่ายและใช้ระยะเวลาแต่เมื่อประชาชนยอมรับการนำโครงการไปสู่การปฏิบัติจะรวดเร็วขึ้นซึ่งในประเด็นนี้จะเห็นว่าโครงการของภาครัฐที่เร่งการตัดสินใจหรือปกปิดเมื่อประชาชนทราบภายหลังและต่อต้านบางโครงการนำไปสู่การปฏิบัติไม่ได้ล่าช้าเป็นปีๆบางโครงการ สามารถก่อสร้างได้เสร็จและประชาชนไม่ยอมให้เข้าไปดำเนินการกลายเป็นอนุสาวรีย์ร้างซึ่งเป็นเรื่องที่น่าเสียดายงบประมาณดังกล่าวสามารถนำไปสร้างคุณประโยชน์ได้มากมาย

๓. การสร้างฉันทามติสำหรับสถานการณ์ปัจจุบันการสร้างฉันทามติอาจเป็นเรื่องยาก สังคมเรากลายร่างเป็นพหุลักษณะและต้องยอมรับความหลากหลายแตกต่างทางความคิดกลไกที่ช่วยให้ความต่างนั้นได้มีการแลกเปลี่ยน คือ กลไกการมีส่วนร่วมของประชาชนในทางหลักการเราเชื่อว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนอาจช่วยป้องกันความขัดแย้งได้ แต่ในสังคมไทยที่ผ่านมาภาครัฐมักดำเนินการตัดสินใจไปก่อน เมื่อประชาชนต่อต้านจึงจัดกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งเข้าไปแล้วหากเกิดเป็นความขัดแย้งขึ้น จำเป็นต้องใช้หลักการจัดการความขัดแย้งเข้ามาแทน ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงสามารถช่วยลดความขัดแย้งทางการเมืองและเกิดความชอบธรรมในการตัดสินใจของรัฐ

๔. ร่วมมือในการนำไปปฏิบัติ การมีส่วนร่วมของประชาชน เมื่อประสบความสำเร็จจะทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและมีความกระตือรือร้นในการช่วยให้เกิดผลในทางปฏิบัติ

๕. ช่วยทำให้ผู้บริหารท้องถิ่นมีความใกล้ชิดกับประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชนช่วยให้ผู้บริหารและปฏิบัติงานในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเกิดความใกล้ชิด สร้างความสัมพันธ์ที่ดี สร้างความรู้สึกว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นของประชาชน ไม่ใช่เป็นของนักการเมืองเท่านั้น นอกจากนี้ด้วยความใกล้ชิดผู้บริหารท้องถิ่นจะไวต่อความรู้สึกห่วงกังวลของประชาชนและเกิดความตระหนักในการตอบสนองต่อความกังวลของประชาชน

๖. ช่วยพัฒนาความเชี่ยวชาญและความคิดสร้างสรรค์ของสาธารณชนการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการให้การศึกษาแก่ประชาชนเพื่อเรียนรู้กระบวนการตัดสินใจและเป็นเวทีฝึกผู้นำชุมชน

๗. ช่วยทำให้ประชาชนสนใจประเด็นสาธารณะมากขึ้น การมีส่วนร่วมเป็นการเพิ่มทุนทางสังคมและช่วยเสริมสร้างให้ประชาชนเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้นสอดคล้องกับการปกครองตามหลักประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม^{๑๐๑}

เฉียบ ไทยยิ่ง ได้แสดงประโยชน์ของการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

^{๑๐๑} อรรถัย ก๊กผล, **คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชน สำหรับนักบริหารท้องถิ่น**, หน้า ๒๖ - ๒๘.

๑. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ย่อมก่อให้เกิดการพึ่งตนเองได้ในที่สุด เนื่องจากเกิดการเรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาและสร้างความเจริญให้กับชุมชนหรือหมู่บ้านของตนผ่านกิจกรรมกระบวนการทำงานตามโครงการ

๒. การส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา เป็นการสะท้อนถึงความจริงใจของรัฐ ที่มีต่อการสนับสนุนให้ประชาชนมีเสรีภาพในการตัดสินใจ และกำหนดชะตากรรมของท้องถิ่นของตน

๓. เป็นช่องทางสะท้อนปัญหาความต้องการที่แท้จริงของท้องถิ่นได้ถูกต้องตรงประเด็น

๔. เป็นการสร้างฉันทามติร่วมกัน ซึ่งจะก่อให้เกิดความชอบธรรมในการตัดสินใจเนื่องจากการสร้างข้อตกลงที่เกิดจากการยอมรับร่วมกันภายในกลุ่ม

๕. เป็นการพัฒนาศักยภาพของบุคคล เพราะในกระบวนการมีส่วนร่วมย่อมจะต้องมีการแลกเปลี่ยนความรู้และข้อคิดเห็นระหว่างกัน ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นเสมือนเวทีในการเรียนรู้ที่มีประโยชน์อย่างมาก

๖. เป็นการสนับสนุนการพัฒนาความรักท้องถิ่นและความรับผิดชอบต่อสังคมให้เกิดขึ้นในพฤติกรรมของประชาชนในท้องถิ่น

๗. ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของผลงาน อันเนื่องมาจากโครงการพัฒนาที่จัดทำขึ้นในหมู่บ้าน และจะช่วยแบ่งเบาภาระของรัฐในการดูแลบำรุงรักษา^{๑๐๒}

ณรงค์ อภัยใจ ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการมีส่วนร่วมไว้ คือ

๑. เกิดการยอมรับการเปลี่ยนแปลงได้ง่ายกว่าการไม่มีส่วนร่วม กล่าวคือ เมื่อบุคคลได้เข้ามีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางด้านที่จะเปลี่ยนแปลงแล้ว จะเกิดการยอมรับมากกว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากบุคคลคนเดียวหรือกลุ่มเดียว เช่น ผู้บริหารพยายามให้มีการเปลี่ยนแปลงในองค์กรที่มีผลกระทบต่อพนักงาน โดยที่พนักงานไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตั้งแต่ต้นก็จะเกิดแรงต่อต้านจากพนักงาน

๒. ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชามีความราบรื่นและเกิดการปฏิสัมพันธ์กันในทางที่ดี

๓. ก่อให้เกิดความผูกพันระหว่างพนักงานกับองค์กร อันเนื่องมาจากการมีความรู้สึกที่ตนเองมีคุณค่าในการร่วมตัดสินใจขององค์กร

๔. เกิดความไว้วางใจฝ่ายบริหารมีมากขึ้น ความรู้สึกไว้วางใจเป็นองค์ประกอบที่จำเป็นอย่างหนึ่งในการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ

๕. การบริหารผู้ใต้บังคับบัญชาง่ายขึ้น เนื่องจากเกิดการยอมรับในการเปลี่ยนแปลง และยอมรับในอำนาจของผู้บริหารมีมากขึ้น

๖. การติดต่อสื่อสารจากเบื้องล่างสู่เบื้องบนดีขึ้น

^{๑๐๒} เฉียบ ไทยยิ่ง, องค์การและการจัดการกรุงเทพมหานคร, (สถาบันราชภัฏพระนคร, ๒๕๓๙), หน้า ๒๑.

๗. การตัดสินใจของฝ่ายบริหารมีคุณภาพมากขึ้น
๘. การสร้างทีมงานที่มีคุณภาพการมีส่วนร่วมช่วยปรับปรุงทีมงานให้ดีขึ้น ทีมงานมีความร่วมมือกันในการกำหนดเป้าหมายและการดำเนินงานให้บรรลุตามเป้าหมาย^{๑๐๓}

๒.๖.๖ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

ทฤษฎีการจูงใจของมาสโลว์ (Maslow's Theory of Motivation) สมมุติฐานของทฤษฎีนี้ คือ

๑. เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีความต้องการมากมาย และไม่มีที่สิ้นสุด
๒. สามารถจัดลำดับความต้องการเหล่านั้นตามความสำคัญได้เป็นขั้นๆ
๓. มนุษย์จะแสวงหาความต้องการที่มีความสำคัญหรือความจำเป็นมากกว่าก่อนเสมอ
๔. เมื่อได้ในสิ่งที่ต้องการแล้ว ความจำเป็นหรือความต้องการนั้นจะหมดไป
๕. จะเริ่มสนใจในความต้องการที่มี ความสำคัญเป็นอันดับรองลงมา ลำดับขั้นของความ ต้องการ หรือความจำเป็น เรียงตามลำดับดังนี้

๑) ความต้องการทางด้านสรีระวิทยา (Physiological Needs) เป็นความต้องการ ขั้นพื้นฐานของมนุษย์ (Survival Need) ได้แก่ ความต้องการทางด้านอาหาร ยา เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และความต้องการทางเพศ

๒) ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยของชีวิต (Safety and Security Needs) ได้แก่ ความต้องการที่อยู่อาศัยอย่างมีความปลอดภัยจากการถูกทำร้ายร่างกาย หรือถูกขโมยทรัพย์สิน หรือความมั่นคงในการทำงาน และการมีชีวิตอยู่อย่างมั่นคงในสังคม

๓) ความต้องการทางด้านสังคม (Social Needs) ได้แก่ ความต้องการความรัก ความต้องการที่จะให้สังคมยอมรับว่า ตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

๔) ความต้องการที่จะมีเกียรติยศชื่อเสียง (Self-Esteem Needs) ได้แก่ ความภาคภูมิใจ ความต้องการดีเด่นในเรื่องหนึ่งที่จะให้ได้รับการยกย่องจากบุคคลอื่น ความต้องการด้านนี้ เป็นความต้องการระดับสูงที่เกี่ยวกับความมั่นใจในตัวเอง ในเรื่องความสามารถ และความสำคัญของบุคคล

๕) ความต้องการความสำเร็จแห่งตน (Self-Actualization Needs) เป็นความต้องการในระบบสูงสุดที่อยากจะให้เกิดความสำเร็จในทุกสิ่งทุกอย่างตามความนึกคิดของตนเอง เพื่อ

^{๑๐๓} ณรงค์ อภัยใจ, “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของโรงเรียนบ้านเมืองกีด อำเภอมะแมง จังหวัดเชียงใหม่”, การศึกษาอิสระการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๙).

จะพัฒนาตนเองให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ ความต้องการนี้ จึงเป็นความต้องการพิเศษของบุคคล ที่จะพยายามผลักดันชีวิตของตนเองให้เป็นแนวทางที่ดีที่สุด^{๑๐๔}

มนุษย์ทุกคนล้วนมีความต้องการพื้นฐานตามลำดับชั้น โดยเฉพาะความต้องการในลำดับชั้นที่ ๓ นั่นคือ ความต้องการความรักและการยอมรับจากคนในสังคมหรือในชุมชน และในลำดับชั้นที่ ๔ คือ ความต้องการความนับถือยกย่องและสถานะจากสังคม ความต้องการเหล่านี้ผลักดันให้มนุษย์เข้าไปมีส่วนร่วมในสังคมในการดำเนินในกิจกรรมหรือมีส่วนร่วมในด้านต่างๆ ซึ่งจะทำให้เกิดการยอมรับจากสังคมและได้รับการยกย่องจากสังคมตามมา

ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน (Mass Persuasion) Maslow (มาสโลว์) กล่าวว่า การเกลี้ยกล่อม หมายถึง การใช้คำพูดหรือการเขียนเพื่อมุ่งให้เกิดความเชื่อถือ และการกระทำซึ่งการเกลี้ยกล่อมมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการปฏิบัติงาน และถ้าจะให้เกิดผลดีผู้เกลี้ยกล่อมจะต้องมีศิลปะในการสร้างความสนใจในเรื่องที่จะเกลี้ยกล่อม^{๑๐๕}

อำนาจ อนันตชัย ได้กล่าวว่า การที่ประชาชนไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคลหรือองค์กรประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ จะต้องทำให้เกิดความเชื่อว่าการกิจกรรมนั้นๆ มีประโยชน์และประสงค์ที่จะเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งการเกลี้ยกล่อมเป็นกระบวนการหนึ่งที่จะช่วยให้บุคคลเกิดความเชื่อ และประสงค์ที่จะร่วมกิจกรรมต่างๆ ซึ่งได้ให้ข้อเสนอว่า การเกลี้ยกล่อม หมายถึง การใช้คำพูดหรือการเขียนเพื่อให้ผู้ถูกเกลี้ยกล่อมกระทำในสิ่งที่พึงประสงค์ และผู้เกลี้ยกล่อมจะต้องมีศิลปะในการเกลี้ยกล่อม เพื่อให้เกิดความเชื่อ โดยจะต้องคำนึงถึงระดับความรู้ของผู้ถูกเกลี้ยกล่อมเวลา และสถานที่ด้วย ซึ่งหลักการเกลี้ยกล่อมว่า จะต้องอาศัยพฤติกรรมของมนุษย์ สัญชาตญาณ การศึกษาอบรม และความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมรอบตัวคนเราและการเกลี้ยกล่อมจะได้ผลดีต้องสร้าง

^{๑๐๔} สุวัฒน์ ศิริวัชรินทร์ และ ภาวนา สายชู, MBA Handbook : คู่มือสำหรับนักบริหาร และ นักศึกษาปริญญาโท, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : ออฟเซ็ท จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๒๔๕ - ๒๔๗.

^{๑๐๕} อคิน รพีพัฒน์, การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย, กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๗ - ๘, อ้างถึงใน ยุพาพร รูปงาม, “การมีส่วนร่วมของข้าราชการสำบประมาณในการปฏิรูประบบราชการ”, ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (สถาบันบัณฑิตพัฒนาบริหารศาสตร์, ๒๕๕๕).

ความสนใจในเรื่องที่จะเกลี้ยกล่อมให้เข้าใจแจ่มแจ้ง ให้เกิดศรัทธาตรงกับความต้องการของผู้ถูกเกลี้ยกล่อมซึ่งความต้องการของคน^{๑๐๖}

การเกลี้ยกล่อมมวลชนนั้น สร้างให้เกิดความเชื่อถือ ซึ่งมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการปฏิบัติงานและทำให้คนในชุมชนเกิดความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีเป้าหมายอย่างเดียวกันคือผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับชุมชน ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในชุมชนมากยิ่งขึ้น

ทฤษฎีการระดมสร้างขวัญของคนในชาติ (National Morale) คนเรามีความต้องการทางกายและใจ ถ้าคนมีขวัญดีพอ ผลของการทำงานจะสูงตามไปด้วย แต่ถ้าขวัญไม่ดี ผลงานก็ต่ำไปด้วย ทั้งนี้ เนื่องจากว่า ขวัญเป็นสถานการณ์ทางจิตใจที่แสดงออกในรูปพฤติกรรมต่างๆ นั่นเอง การจะสร้างขวัญให้ดี ต้องพยายามสร้างทัศนคติที่ดีต่อผู้ร่วมงาน เช่น การไม่เอาर्डเอาเปรียบ การให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับงาน การเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น เป็นต้น และเมื่อใดก็ตาม ถ้าคนทำงาน มีขวัญดีจะเกิดสำนึกในความรับผิดชอบ อันจะเกิดผลดีแก่หน่วยงานทั้งในส่วนที่เป็นขวัญส่วนบุคคล และขวัญของกลุ่ม ดังนั้น จะเป็นไปได้ว่า ขวัญของคนเรา โดยเฉพาะคนมีขวัญที่ดียอมเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ได้เช่นกัน^{๑๐๗}

การสร้างขวัญกำลังใจถือว่าเป็นส่วนสำคัญในการดำเนินการร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อให้การดำเนินงานต่างๆ เป็นไปในแนวทางเดียวกัน เพราะฉะนั้นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในชุมชน มีโอกาสได้แสดงความคิดเห็น และร่วมดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เป็นการสร้างขวัญกำลังใจที่ร่วมกัน ทำให้ประชาชนในชุมชนมีแรงผลักดันที่จะดำเนินงานต่างให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ทฤษฎีสร้างความรู้รักชาตินิยม (Nationalism) ปัจจัยประการหนึ่งที่น่าสู่การมีส่วนร่วมคือ การสร้างความรู้รักชาตินิยมให้เกิดขึ้น หมายถึง ความรู้สึกเป็นตัวของตัวเองที่จะอุทิศหรือเน้นค่านิยมเรื่องผลประโยชน์ส่วนรวมของชาติ มีความพอใจในชาติของตัวเอง พอใจเกียรติภูมิ จงรักภักดีผูกพันต่อท้องถิ่น^{๑๐๘}

การสร้างความรู้รักชาตินิยมนั้นทำให้ประชาชนในชุมชนในสังคมมีความรู้สึกที่จะกระทำสิ่งต่างๆ ร่วมกันเพื่อประโยชน์แก่ชุมชน แก่สังคม และแก่ประเทศชาติ เพราะทำให้เกิดความภาคภูมิใจ

^{๑๐๖} อำนาง อนันตชัย, การระดมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท สาขาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิศตอร์เฝ้าเวอร์พอยท์, ๒๕๒๗), หน้า ๓๒.

^{๑๐๗} อคิน รพีพัฒน์, การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย, หน้า ๘.

^{๑๐๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

ในชาติ และความรู้สึกผูกพันต่อท้องถิ่นที่ตนอาศัยอยู่ ทำให้เกิดการเข้าไปมีส่วนร่วมในชุมชน ที่ตนอาศัยอยู่

ทฤษฎีการสร้างผู้นำ (Leadership) การสร้างผู้นำจะช่วยจูงใจให้ประชาชนทำงานด้วยความเต็มใจเพื่อบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทั้งนี้ เพราะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญ ของการร่วมกลุ่มคน จูงใจไปยังเป้าประสงค์ โดยทั่วไปแล้วผู้นำอาจจะมีทั้งผู้นำที่ดี เรียกว่า ผู้นำปฏิฐาน (Positive Leader) ผู้นำพลวัต คือ เคลื่อนไหวทำงานอยู่เสมอ (Dynamic Leader) และผู้นำไม่มีกิจ ไม่มีผลงานสร้างสรรค์ ที่เรียกว่า ผู้นำนิเสธ (Negative Leader) ผลของการให้ทฤษฎีการสร้างผู้นำ จึงทำให้เกิดการระดมความร่วมมือปฏิบัติงานอย่างมีขวัญกำลังใจ งานมีคุณภาพ มีความคิด ริเริ่มสร้างสรรค์ และร่วมรับผิดชอบ ดังนั้น การสร้างผู้นำที่ดีย่อมจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ด้วยดีนั่นเอง^{๑๐๙}

ผู้นำถือว่าเป็นส่วนสำคัญในการดำเนินงานต่างๆ ในชุมชนหรือในสังคม เพราะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญของการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชนเพื่อที่ดำเนินงานต่างๆ ให้บรรลุเป้าหมายของชุมชนร่วมกัน ทั้งนี้เมื่อได้ผู้นำที่ดี ก็จะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนที่ดีต่อไป

ทฤษฎีการใช้วิธีและระบบทางการบริหาร (Administration and Method) การใช้ระบบบริหารในการระดมความร่วมมือ เป็นวิธีหนึ่งที่ยายเพราะใช้กฎหมาย ระเบียบ แบบแผนเป็นเครื่องมือในการดำเนินการ แต่อย่างไรก็ตาม ผลของความร่วมมือยังไม่มีระบบใดที่ดีที่สุดในเรื่องการใช้บริหาร เพราะธรรมชาติของคน ถ้าทำงานตามความสมัครใจอย่างตั้งใจ ไม่มีใครบังคับก็จะทำงานด้วยความรัก แต่ถ้าไม่ควบคุมเลยก็ไม่เป็นไปตามนโยบายและความจำเป็นของรัฐ เพราะการใช้ระบบบริหาร เป็นการให้ปฏิบัติตามนโยบายเพื่อให้บรรลุเป้าหมายเพิ่มความคาดหวังผลประโยชน์^{๑๑๐}

การใช้ระบบบริหารนั้นส่งเสริมการมีส่วนร่วม เพราะระเบียบต่างๆ เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานร่วมกันของคนในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักการการกระจายอำนาจส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนมากขึ้นเพราะงานต่างๆ ได้กระจายหน้าที่กันออกไปตามความเหมาะสมและความถนัดของแต่ละบุคคล

๒.๖.๗ หลักธรรมที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วม

หลักธรรมที่สนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน ได้แก่

อปปริหานิยธรรม ๗ ของกษัตริย์วัชชี หรือ วัชชีอปริหานิยธรรม ๗ ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อมเป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว สำหรับหมู่ชนหรือชุมชน

๑. หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์

^{๑๐๙} อ่างแล้ว, หน้า ๘.

^{๑๑๐} อ่างแล้ว, หน้า ๘ - ๙.

๒. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึง ทำข้อนี้
แปลอีกอย่างหนึ่งว่า พร้อมเพรียงกันลุกขึ้นป้องกันบ้านเมือง พร้อมเพรียงกันทำกิจทั้งหลาย

๓. ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ (อันขัดต่อหลักการเดิม) ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ (ตาม
หลักการเดิม) ถือปฏิบัติมั่นคงตามวัชชีธรรม (หลักการ) ตามที่วางไว้เดิม

๔. ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ในชนชาววัชชี เคารพนับถือท่านเหล่านั้น เห็นถ้อยคำของท่าน
ว่าเป็นสิ่งที่ควรรับฟัง

๕. บรรดากุลสตรีกุลกุมารีทั้งหลาย ให้อยู่ดีโดยมิถูกข่มเหง หรือฉุดคร่าขืนใจ

๖. เคารพสักการบูชาเจดีย์ (ปูชนียสถานและปูชนียวัตถุ ตลอดถึงอนุสาวรีย์ต่างๆ) ของวัชชี
(ประจำชาติ) ทั้งหลาย ทั้งภายในและภายนอก ไม่ปล่อยให้ธรรมิกพลีที่เคยให้เคยทำแก่เจดีย์เหล่านั้น
เสื่อมทรามไป

๗. จัดให้ความอารักขา ค้ำครอง ปูองกัน อันชอบธรรม แก่พระอรหันต์ทั้งหลาย(ในที่นี้กิน
ความกว้าง หมายถึง บรรพชิตผู้ดำรงธรรมเป็นหลักใจของประชาชนทั่วไป) ตั้งใจว่าขอพระอรหันต์
ทั้งหลายที่ยังมิได้มาพึงมาสู่แคว้น แคว้น ที่มาแล้วพึงอยู่ในแคว้นแคว้นโดยผาสุก^{๑๑๑}

สาราณียธรรม ๖ ธรรม ๖ อย่างที่มีอุปการะมากเป็นไฉน ได้แก่ สาราณียธรรม ๖ คือ
คุณผู้มีอายุทั้งหลาย

๑. ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เข้าไปตั้งกายกรรม ประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนพรหมจรรย์
ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้นี้ก็เป็นสาราณียธรรม กระทำให้เป็นที่รัก ให้เป็นที่เคารพ เป็นไป
เพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงกัน เพื่อความเป็นอันหนึ่งอัน
เดียวกันฯ

๒. ภิกษุเข้าไปตั้งวจีกรรม ประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้า
และลับหลัง แม้นี้ก็เป็นสาราณียธรรมฯ

๓. ภิกษุเข้าไปตั้งมโนกรรม ประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้า
และลับหลัง แม้นี้ก็เป็นสาราณียธรรมฯ

๔. ภิกษุยอมแบ่งปันลาภอันประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรมโดยที่สุดแม้มาตรว่าอาหาร
อันนับเนื่องในบาตร คือเฉลี่ยกันบริโภคกับเพื่อนพรหมจรรย์ ผู้มีศีลทั้งหลาย แม้นี้ก็เป็นสาราณียธรรมฯ

๕. ภิกษุเป็นผู้มีศีลเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง ในศีลอัน
ไม่ขาด ไม่ทะเลาะไม่ต่าง ไม่พริ้ว เป็นไทย อันวิญญูชนสรรเสริญแล้ว อันตณหาและทิฐิ ไม่ตะตะต้องแล้ว
เป็นไปเพื่อสมาธิแม้นี้ก็เป็นสาราณียธรรมฯ

๖. ภิกษุเป็นผู้มีทิฐิเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง ในทิฐิอัน
ประเสริฐ นำออกจากทุกข์ นำผู้ปฏิบัติตามเพื่อความสิ้นทุกข์ โดยชอบ แม้นี้ก็เป็นสาราณียธรรม

^{๑๑๑} อัง.สวดตค. (ไทย) ๒๓/๑๐/๑๘.

กระทำให้เป็นที่รัก ให้เป็นที่เคารพเป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงกันเพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ธรรม ๖ อย่างเหล่านี้มีอุปการะมาก^{๑๒}

สังคหัตถุ ๔ ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคีหลักการสงเคราะห์ ได้แก่

๑. ทาน การให้ คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

๒. ปิยวาจา หรือ เปยววัชชะ วาจาเป็นที่รัก วาจาคุตติมน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ่งใจ คือกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตาม

๓. อัตถจริยา การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

๔. สมานัตตตา ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอด้วยปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอกันในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี^{๑๓}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมในสังคมพุทธ คือ การที่พุทธศาสนิกชนจะต้องส่วนเข้ามาช่วยเหลือสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ให้มีความสงบสุข ดังนั้นการเข้ามามีส่วนร่วมจะต้องเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม กล่าวคือ

๑. คนมีคุณแก่ส่วนรวม สมาชิกที่ดีของสังคมจะเป็นผู้ช่วยสร้างสรรค์สังคม มีธรรม คือหลักความประพฤติ ดังนี้

๑.๑ มีหลักพรหมวิหาร คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐหรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่ กว้างขวางดุจพระพรหม ๔ อย่างคือ มีเมตตา คือ ความรักความปรารถนาดี มีไมตรีจิตที่ดี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข มีความกรุณา คือความสงสาร อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง มีมุทิตา คือ ความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ก็มีใจแช่มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นเขาทำดีงามประสบความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย พร้อมทั้งจะช่วยส่งเสริมสนับสนุน และมีอุเบกขา คือความมีใจเป็นกลาง มองตามความเป็นจริง ไม่เอนเอียง หรือมีอคติ เป็นต้น

๑.๒ บำเพ็ญการสงเคราะห์ คือ ปฏิบัติตามหลักการสงเคราะห์หรือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี ที่เรียกว่า สังคหัตถุ ๔ อย่างคือ ทาน คือ การให้ ความ

^{๑๒} ที.ปา. (ไทย)๑๑/๔๒๒/๓๐๐-๓๐๑.

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖).

เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ ด้วยปัจจัยสี่ หุ่น หรือทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจ และศิลปวิทยา แก่เพื่อนร่วมสังคม ปิยวาจา คือ เจรจาอ่อนหวาน พูดคำที่สุภาพ อ่อนโยนและเป็นคำที่มีประโยชน์ที่ผู้ฟังได้ฟังแล้วชื่นใจ สบายใจเห็นประโยชน์ในคำพูดนั้น พูดให้กำลังใจ เป็นต้น อัถถจริยา คือ การบำเพ็ญตนให้เป็นคนมีประโยชน์ต่อผู้อื่น ได้แก่ การไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่เพื่อนมนุษย์ และไม่นิ่งดูตายเมื่อผู้อื่นขอความช่วยเหลือ การสนับสนุนในสิ่งที่เห็นว่าถูกต้องดีงาม เป็นประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์ในสังคม และ สมานัตตา คือ การปฏิบัติตนสม่ำเสมอ ไม่ถือตัว ไม่หยิ่งจองหองในเมื่อได้ดีมีฐานะ ซึ่งได้แก่ การให้ความนับถือเพื่อนมนุษย์ ผู้มีฐานะศักดิ์ศรีเท่าเทียมกับตน ไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามบุคคลที่ด้อยกว่าตน เป็นต้น

๒. คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของหมู่ชน คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของหมู่ชน ซึ่งจะช่วยให้หมู่ชนอยู่ร่วมกันด้วยดี มีธรรม คือหลักความประพฤติ ดังนี้

๒.๑ พึ่งตนเองได้ คือทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนได้ พร้อมทั้งจะรับผิดชอบตนเอง ไม่ทำตัวให้เป็นปัญหาหรือเป็นภาระถ่วงหมู่คณะ หรือหมู่ญาติ ด้านการประพฤติธรรมสำหรับสร้างที่พึ่งตนเอง เรียกว่า นาคกรณธรรม ๑๐ ประการคือ มีศีล คือประพฤติดีมีวินัย มีพหุสังขละ คือมีการศึกษาเล่าเรียนมาก มีกัลยาณมิตรตาคือรู้จักคบคนดี มีโสวัจจัสตาคือเป็นคนพูดง่าย ไม่กระด้างดื้อรั้น มีกิงกรณียะสุ ทักขตา คือ เอาใจใส่ช่วยเหลือกิจการของหมู่คณะ มีธรรมกามตาคือ เป็นผู้ใฝ่ศึกษาหลักธรรม สิ่งดีงามทั้งหลาย มีวิริยารัมภะ คือมีความขยันหมั่นเพียร ไม่เกียจคร้าน มีสันตุญญี คือมีความรู้จักพอ ไม่โลภมาก มีสติ คือมีสติมั่นคง มีความรู้สึกตัวอยู่ตลอดเวลา และมีปัญญา คือเป็นผู้เข้าใจถึงเหตุผล รู้ดีรู้ชั่ว เป็นต้น

๒.๒ อยู่ร่วมในหมู่ด้วยดี ในด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่นที่เป็นเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ หรือร่วมชุมชน ตลอดจนพี่น้องร่วมครอบครัวพึงปฏิบัติหลักการอยู่ร่วมกัน ที่เรียกว่า สาราณียธรรม (ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน) มี ๖ ประการคือ มีเมตตาทายกรรม ได้แก่ การเข้าไปตั้งกายกรรมประกอบด้วย เมตตา นั่นคือ การอยู่ด้วยกันด้วยการกระทำดีต่อกัน ไม่เบียดเบียนทำร้ายกัน แต่มุ่งเน้นการสร้างความร่วมมือกัน เพื่อความผาสุกร่วมกัน เป็นต้น มีเมตตาวจกรรม ได้แก่ การเข้าไปตั้งวจกรรมประกอบด้วยเมตตา คือใช้หลักการพูด โดยการเจรจาให้เข้าใจกัน ไม่กล่าวร้ายเสียดสีกัน เป็นต้น มีเมตตามโนธรรม ได้แก่ การเข้าไปตั้งมโนกรรมประกอบด้วยเมตตา คือการไม่คิดทำร้ายซึ่งกันและกัน มีความซื่อสัตย์เคารพในความคิดเห็นซึ่งกันและกัน มีจิตเมตตาต่อกัน เป็นต้น แบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้มาด้วยความชอบธรรมแก่เพื่อนร่วมสังคม ได้แก่ การแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งในด้านอาหาร เครื่องอุปโภคบริโภคเครื่องมือการเกษตร ตลอดจนวิทยาการความรู้ต่างๆ ให้แก่เพื่อนร่วมสังคม รวมถึงตลอดถึงการรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน ไม่ทำลายระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อมวลมนุษย์ เป็นต้น รักษาความประพฤติ (ศีล) เสมอกัน ได้แก่ การอยู่ร่วมกันอย่างให้เกียรติซึ่งกันและกัน มีความเสมอภาคกัน และ มีความเห็นร่วมกัน ไม่วิวาทเพราะมี

ความเห็นผิดกัน ได้แก่ การอยู่ร่วมกันจะต้องยอมรับในกฎกติกาทางสังคมที่กำหนดไว้ ไม่กระทำตนเสมือนว่าเป็นการฝ่าฝืนมติของสังคม ไม่เอาไรต์เอาเปรียบกันหรือข่มเหงกีดกันผู้อื่น มีแต่จะสร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและสังคมที่ตนอาศัยอยู่ด้วย

๓. คนมีส่วนร่วมในการปกครองที่ดี สมาชิกของรัฐผู้มีส่วนร่วมให้เกิดการปกครองที่ดี โดยเฉพาะคนในสังคมประชาธิปไตย พึงรู้หลักและปฏิบัติดังนี้

๓.๑ รู้หลักอธิปไตย คือ รู้หลักความเป็นใหญ่ที่เรียกว่า อธิปไตย ๓ ประการคือ อุตตาริปไตย ถือตนเป็นใหญ่ คือ ถือเอาตนเอง ฐานะ ศักดิ์ศรี เกียรติภูมิ ของตนเป็นใหญ่ ฝ่ายที่เป็นกุศลในด้านนี้คือ การเว้นจากการทำความชั่ว มุ่งทำความดีด้วยการเคารพตนเอง โลกิยิปไตย ถือโลกเป็นใหญ่ คือ ถือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่ หนั้ไหวไปตามเสียงนินทา สรรเสริญ เป็นต้น ฝ่ายที่เป็นกุศลได้แก่ เว้นจากการทำความชั่ว มุ่งทำความดีด้วยการเคารพเสียงของชนหมู่มาก และ ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือ ถือหลักการ ความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ กระทำด้วยการคำนึงถึงสิ่งที่ได้ศึกษา ได้ตรวจสอบข้อเท็จจริง และยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การรู้จักพิจารณาอย่างถ่องแท้ ตามกำลังสติปัญญา และมุ่งคิดพิจารณาด้วยความบริสุทธิ์ใจ เป็นไปโดยชอบธรรม และเพื่อความดีงาม ตามหลักโดยทั่วไปได้แก่ การรู้จักเคารพหลักการ กฎ ระเบียบ กติกา และข้อบังคับทางสังคมหรือองค์กรนั้นๆ ดังนั้นหากเราต้องการถือเอาความถูกต้องเป็นใหญ่ จะต้องยึดหลักของธรรมาธิปไตย โดยมีได้ถือตนหรือถือโลกเป็นใหญ่

๓.๒ มีส่วนในการปกครอง โดยปฏิบัติตามหลักการมีส่วนร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองโดยส่วนเดียว ที่เรียกว่า อปรีธานิยธรรม คือ หมั่นประชุมกันเนื่องนิത്യพร้อมเพรียงกันประชุมไม่ทำตามอำเภอใจตนเองให้เกียรติผู้รู้ ผู้มีประสบการณ์ ให้เกียรติและคุ้มครองสตรี เคารพสักการะโบราณสถาน และดูแลรักษาผู้ทรงศีล^{๑๓๔}

สรุป การมีส่วนร่วม (Participation) จึงเป็นกระบวนการที่ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนในการคิด การตัดสินใจการวางแผนดำเนินเพื่อการพัฒนาชุมชนของตนเองเพื่อให้สังคมของตนเองนั้นมีการพัฒนาไปในทางที่ดียิ่งขึ้นไป การมีส่วนร่วมในลักษณะคือคนในชุมชนนั้นรู้สึกว่าเป็นเจ้าของร่วมกัน ร่วมคิด ร่วมปฏิบัติ ร่วมประเมินตรวจสอบและร่วมรับผิดชอบ รวมถึงมีส่วนในการร่วมรับผลประโยชน์และโทษที่เกิดขึ้น โดยการมีส่วนร่วมนั้น มี ๔ ด้าน คือการมีส่วนร่วมด้านการตัดสินใจ

๑. การมีส่วนร่วมด้านการตัดสินใจ หมายถึง ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในสิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชนร่วมกัน เพื่อประโยชน์ของชุมชนและประชาชนในชุมชนนั้นๆ

๒. การมีส่วนร่วมด้านการร่วมวางแผนหมายถึง ประชาชนในชุมชนมีส่วนในการคิด การวางแผน และร่วมกันตัดสินใจเพื่อที่จะดำเนินกิจกรรมบางอย่างให้สำเร็จร่วมกัน

^{๑๓๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การปลุกจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมในสังคมพุทธ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/fo๕๔๘๑๓๖๐๕๗/h๓wy-thi-๔/๔-๕> [๑๕ ตุลาคม ๒๕๕๙].

๓. การมีส่วนร่วมด้านการได้รับประโยชน์ หมายถึง ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมได้รับสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน เช่น โอกาสในการได้รับความช่วยเหลือ โอกาสในการพัฒนาสาธารณูปการพื้นฐาน เป็นต้น

๔. การมีส่วนร่วมด้านติดตามผลและประเมินผล หมายถึง ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการประเมินผลที่เกิดจากการดำเนินงานของชุมชน และมีส่วนร่วมในการติดตามผลของการดำเนินงานในชุมชน ว่าเป็นไปในแนวทางใดมีประสิทธิภาพมากเพียงใด

๒.๕.๘ การมีส่วนร่วมของชุมชน

การศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนตามแนวชายแดน จังหวัดเชียงราย เป็นการพัฒนาที่ส่วนเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยตรงและมีผู้ให้ความหมาย ดังต่อไปนี้

ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ในท้องที่หรือในเมืองเดียวกัน ภายใต้กฎหมายเดียวกันมีความสนใจในเรื่องต่างๆ คล้ายหรือร่วมกัน^{๑๑๕}

สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ^{๑๑๖} ให้ความหมายของชุมชนว่า คือ ประสบการณ์ ความรู้สึก และความสัมพันธ์ซึ่งไม่สามารถกำหนดทางภูมิศาสตร์หรือ โดยกฎเกณฑ์ที่เป็นทางการแต่เป็นสิ่งที่ประชาชนรู้สึกว่าเป็นสมาชิกอยู่ เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างคนและคนกับกลุ่มคน ชุมชนอาจจะมีขนาดเล็กหรือขนาดใหญ่ อาจเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา และอาจจะเข้มแข็งหรือเสื่อมสลายลงได้

พินิจ ลภธนานนท์^{๑๑๗} ได้ให้ความหมายว่า “การมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดขึ้นจากการมีความเชื่อว่าการพัฒนานั้นดีที่สุดในที่มีความถาวรที่สุดซึ่งเกิดมาจากพลังและความสามารถของประชาชนที่ประสานกำลังกันเพื่อพัฒนารวมถึงเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากที่สุดในการวางแผนพัฒนาชุมชนของตนเองและพัฒนาได้ตรงตามความต้องการของประชาชนส่งผลให้ประชาชนรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนา”

ศรีศักร วัลลิโภดม^{๑๑๘} ได้ให้ความหมายของชุมชนและท้องถิ่นไว้ดังนี้

^{๑๑๕} ไพรัตน์ เดชะรินทร์, **ทฤษฎีและแนวทางปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วัชรินทร์การพิมพ์, ๒๕๑๖), หน้า ๑๒.

^{๑๑๖} United Nation Development Programme (UNDP, 2003) Thailand Human Development Report 2003 Bangkok, p 13.

^{๑๑๗} พินิจ ลภธนานนท์, **พระสงฆ์ในชนบทภาคอีสานกับการพัฒนาตามหลักการพึ่งตนเอง**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๓๐.

^{๑๑๘} ศรีศักร วัลลิโภดม, **ความหมายของภูมิวัฒนธรรม การศึกษาจากภายในและสำนึกของท้องถิ่น**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิเล็ก - ประไพ วิริยะพันธุ์, ๒๕๕๐), หน้า ๙ - ๑๐.

ชุมชน หมายถึง จำนวนของครัวเรือนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เดียวกันเป็นหมู่ๆ เช่น หมู่หนึ่ง หมู่สอง ทำนองนั้น แม้ว่าจะมีชื่อเดียวกัน เช่น บ้านหนองขาว บ้านโคกโพธิ์ เป็นต้น

ท้องถิ่น หมายถึง หลายชุมชน หลายหมู่บ้าน ที่อยู่ในเขตการปกครองเดียวกันระดับตำบลและอำเภอ

สายทิพย์ สุคติพันธ์^{๑๑๙} ได้ให้ความหมายว่า “เป็นการเปลี่ยนแปลงกลไกพัฒนาจากการพัฒนาโดยภาครัฐมาเป็นประชาชนมีบทบาทหลักในการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงหมายถึงการทำให้เกิดอำนาจในการกำหนดการพัฒนาให้กับประชาชนน้อยที่สุดประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการวางแผนต่างๆ”

พาลาภ สิงหเสนี^{๑๒๐} ได้ให้ความหมายว่า “การมีส่วนร่วมของประชาชนคือการที่ประชาชนนั้นมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนเป็นกระบวนการเรียนรู้ตัดสินใจพัฒนาการเรียนรู้เพื่อแสดงออกถึงการตัดสินใจของตนเองและความต้องการของตนเองได้รวมถึงประชาชนได้รับประโยชน์จากการพัฒนาในด้านต่างๆ”

องค์การสหประชาชาติ^{๑๒๑} ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในฐานะที่เป็นกระบวนการในการพัฒนาว่า คือ การที่ประชาชนได้ก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถที่จะแสดงออกซึ่งความต้องการของตน ในการที่จะจัดอันดับความสำคัญของการมีส่วนร่วมกับการพัฒนาและได้รับประโยชน์จากการพัฒนานั้น ซึ่งเป็นไปโดยเน้นที่การให้อำนาจตัดสินใจแก่ประชาชนในชนบท โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนควรมีตั้งแต่ขั้นตอนของการเตรียมการจัดการ การวางแผน การควบคุมดูแล การใช้ทรัพยากร การมีส่วนร่วมในการบริการ และการได้รับประโยชน์จากการบริหารชุมชน ทั้งนี้จะต้องตระหนักและสร้างจิตสำนึกให้เห็นถึงความสำคัญของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และการใช้ประโยชน์จะต้องไม่เป็นการเบียดบังทำลายสิ่งแวดล้อม และควรให้ความสำคัญในรูปแบบของการรวมกลุ่มมากกว่าลักษณะของบุคคล^{๑๒๒}

^{๑๑๙} สายทิพย์ สุคติพันธ์, **อุดมการณ์พัฒนากับการสาธารณสุขมูลฐานในประเทศไทยในปัญหาผู้นำกับการกำหนดนโยบายแห่งชาติ**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔), หน้า ๙๒.

^{๑๒๐} พาลาภ สิงหเสนี, **การมีส่วนร่วมเพื่อคุณภาพชีวิตของชุมชนและการพัฒนาที่ยั่งยืน: กรณีศึกษาการแก้ปัญหาสารพิษในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด**, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๕), หน้า ๓๒.

^{๑๒๑} United Nation Organization, **United Nation Department of Internation Economic and SocialAffair, Popular Participation as a Strategy for Promoting Community Level Actionand Nation Development**, (Report of The Meeting for The Adhoc Group of Expert.) New York : United Nation, United Nation, 1981), p 11.

^{๑๒๒} บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, **อุตสาหกรรมगतท้องถิ่น**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เพรส แอนด์ ดีไซน์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๕๖.

ทั้งทางสมาคมนานาชาติเพื่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยมีการให้ความหมายของคานิยมหลักการของการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้^{๑๒๓}

๑. ประชาชนควรมีโอกาสแสดงความคิดเห็นในการตัดสินใจอันเกี่ยวข้องกับการกระทำที่มีผลกระทบต่อชีวิตของคนในชุมชน

๒. การมีส่วนร่วมของประชาชนหมายถึงคำสัญญาที่จะเปิดโอกาสให้ข้อเสนอแนะของประชาชนที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ

๓. กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนสื่อสารเข้าถึงจุดสนใจ (Interests) ต่างๆ ของผู้มีส่วนร่วมและสนองตอบความต้องการในกระบวนการของผู้มีส่วนร่วมทั้งหมด

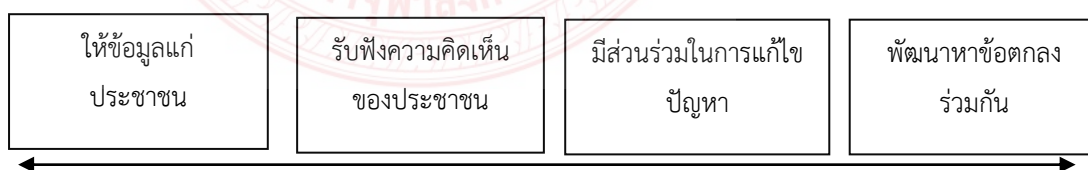
๔. กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนค้นหาและเอื้อให้เกิดการเข้าร่วมของประชาชนที่จะได้รับผลกระทบ

๕. กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนนำผู้มีส่วนร่วมเข้าพิจารณาว่าประชาชนจะมีส่วนร่วมได้อย่างไร

๖. กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนให้ผู้เข้าร่วมมีข้อมูลที่ประชาชนต้องการเพื่อใช้ในการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

๗. กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนสื่อสารกับผู้เข้าร่วมถึงวิธีการที่ความคิดเห็นของประชาชนจะมีผลต่อการตัดสินใจอย่างไร

กระบวนการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่อง ดังนี้



แผนภาพที่ ๒.๓ แสดงความต่อเนื่องของการมีส่วนร่วม^{๑๒๔}

๒.๖.๙ ลักษณะของการมีส่วนร่วม

ชุมชนเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากการเที่ยวโดยตรง การเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวจะมีส่วนให้การพัฒนาทางการท่องเที่ยวได้รับความร่วมมือจากชุมชนและช่วยลดความขัดแย้งด้านการจัดการแหล่งท่องเที่ยว ชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวยังได้รับประโยชน์จาก

^{๑๒๓} อ่างถึงใน เครย์ตัน ๒๐๐๕/๒๕๕๒, หน้า ๔.

^{๑๒๔} อ่างถึงใน เครย์ตัน ๒๐๐๕/๒๕๕๒ น.๖ เรื่องเดียวกัน

การท่องเที่ยวโดยตรงทั้งการยกระดับคุณภาพชีวิต การได้รับผลตอบแทนจากการท่องเที่ยวสามารถนำกลับมาบำรุงรักษาพัฒนาและการจัดการแหล่งท่องเที่ยว เมื่อชุมชนเข้ามีส่วนร่วมในการจัดการและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวก็จะเกิดความหวงแหนและจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว หลักการมีส่วนร่วมของชุมชนมีหลายรูปแบบด้วยกันดังที่ Reid^{๑๒๕} ได้เสนอไว้ ดังนี้

๑. การมีส่วนร่วมของชุมชน คนในชุมชนควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน โดยไม่ได้ดำเนินการโดยผู้นำชุมชนหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหากแต่ทุกคนในชุมชนมีบทบาทพร้อมกัน

๒. การมีส่วนร่วมของชุมชนควรเปิดโอกาสให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมกันความรับผิดชอบในงานต่างๆ และจัดแบ่งไปตามผู้ที่มีความถนัดในด้านนั้นๆ ถือเป็นกระจายอำนาจและความรับผิดชอบ รวมถึงเมื่อชุมชนมีกิจกรรมที่หลากหลายก็จะเป็นส่วนที่ทำให้คนในชุมชนเกิดความกระตือรือร้นที่จะเข้ามีส่วนร่วม

๓. การมีส่วนร่วมของชุมชนทำให้กิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้เปิดกว้างและมีความเป็นสาธารณะมากขึ้น คนในชุมชนได้รับข้อมูลข่าวสารต่างๆ ที่เกี่ยวกับชุมชนซึ่งเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น

๔. ในการมีส่วนร่วมของชุมชน ไม่มีความคิดเห็นใดเป็นความคิดเห็นที่ผิดๆ ความคิดเห็นจะได้รับความเคารพ การมีส่วนร่วมของชุมชนจะเป็นส่วนสนับสนุนให้คนในชุมชนได้รับสิ่งที่ดีร่วมกัน

๕. การมีส่วนร่วมของชุมชนทำให้ความแตกต่างระหว่างกลุ่มต่างๆ ภายในชุมชนลดลง ทุกคนในชุมชนได้รับการยอมรับไม่ว่าจะเป็นเรื่องของสีผิว อายุ เชื้อชาติ ผู้ที่มีส่วนร่วมในยุคแรก ระดับการศึกษา อาชีพ ชื่อเสียงส่วนบุคคล ความพิการ ศาสนา หรือปัจจัยอื่นๆ ยิ่งไปกว่านั้นการมีส่วนร่วมของชุมชนจะไม่มีแบ่งแยกหรือที่เคยเกิดขึ้นในอดีตทำให้คนไม่สามารถพัฒนาต่อไปได้ ดังนั้นจึงมีการสนับสนุนให้คนชุมชนได้มีส่วนร่วมมากขึ้น

๖. การมีส่วนร่วมของชุมชนต้องเปิดกว้างและเปิดใจ โดยไม่ควบคุมโดยหรือกลุ่มใด เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นผู้นำต้องมีอึดใจและต้องเน้นการทำงานที่ให้คุณภาพสูงและกระบวนการการตัดสินใจต่างๆ ต้องเป็นกระบวนการที่เปิดกว้าง

นอกจากนี้ บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา^{๑๒๖} ได้กล่าวถึง ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวไว้ ดังนี้

๑. การมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวของชุมชนอย่างแท้จริงคือ ชุมชนมีส่วนร่วมในขั้นตอนของการพัฒนาการท่องเที่ยวทุกขั้นตอน ตั้งแต่ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาทางการท่องเที่ยว การ

^{๑๒๕} Reid N.J., *Communities Participation: How People Power Brings Sustainable Benefits to Communities*, (USDA Rural Development, Office of Community Development, 2000), p 2.

^{๑๒๖} บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, *การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เพรส แอนด์ ดีไซน์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗๕.

ร่วมคิดและหาวิธีการแก้ไขปัญหาทางการท่องเที่ยว การร่วมวางนโยบาย วางแผนตัดสินใจ คิดหาวิธีใช้ทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น ร่วมปฏิบัติตามนโยบายหรือแผนงานการท่องเที่ยวให้บรรลุเป้าหมายตามที่ได้กำหนดไว้ รวมถึงการติดตามควบคุม และประเมินผลแผนการท่องเที่ยวให้เป็นไปตามขั้นตอนที่วางไว้

๒. การมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่นแบบไม่แท้จริง คือ การให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเพียงแค่บางส่วนเท่านั้น โดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามโครงการท่องเที่ยวที่ได้มีการวางแผนไว้แล้ว

ส่วนการจัดการท่องเที่ยวโดยมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นทางเลือกที่ตอบสนองและพัฒนาสู่กระบวนการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนได้ ภายใต้มิติต่างๆ ดังนี้

๑. มิติด้านสิ่งแวดล้อม ควรเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ การร่วมมือในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งจำกัดให้เกิดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมให้น้อยที่สุด

๒. มิติด้านการเมือง กิจกรรมนี้ควรเป็นส่วนหนึ่งของการรณรงค์การมีส่วนร่วมของประชาชนระดับล่าง โดยการสร้างกระบวนการวางแผนและการตัดสินใจในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

๓. มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม กิจกรรมนี้ควรสร้างสรรค์การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนต่างวัฒนธรรม เพื่อเพิ่มความเข้าใจและตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมทั้งการเท่าทันต่อวัฒนธรรมแบบเมืองที่เติบโตอย่างไร้รากฐาน

๔. มิติด้านเศรษฐกิจ คือ การกระจายรายได้ ผลกำไรที่เกิดจากการท่องเที่ยวเชิงชุมชนอย่างแท้จริง ประชาชนในพื้นที่ร่วมพัฒนาและควบคุมการเติบโตของการท่องเที่ยวภายในพื้นที่และรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมซึ่งจะต้องอาศัยชุมชนเจ้าของพื้นที่เป็นหลัก เพื่อให้การมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเพื่อให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวให้มีความสวยงามและนักท่องเที่ยวจะได้เกิดความประทับใจและนักท่องเที่ยวสามารถมาเที่ยวได้ การมีส่วนร่วมของชุมชนถือได้ว่า เป็นการให้ความสามัคคีซึ่งกันและกันได้

๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๗.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวกับการยกระดับทุนทางสังคม

ดลฤทัย โกวรธนะกุล และคณะ ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์ในลุ่มน้ำโขงบนฐานความเดิมแท้เพื่อต่อบรรณการท่องเที่ยวของอาเซียนผลการศึกษา พบว่า

๑) อัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ลุ่มน้ำโขงแบ่งเป็น ๔ ด้าน คือ อัตลักษณ์ด้านพื้นที่ ด้านทรัพยากรของชาติพันธุ์ ด้านประเพณีและวัฒนธรรมด้านการบริหารจัดการของชุมชน ทั้งนี้ การสร้างต้นแบบเพื่อ

รองรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมบนฐานความเดิมแท้ของกลุ่มชาติพันธุ์ลุ่มน้ำโขง คือ การนำเสนออัตลักษณ์ความเป็นภูมิสัญลักษณ์ที่สะท้อนประวัติศาสตร์ในอดีตมีแม่น้ำโขงเป็นเส้นขอบ การนำเสนอเรื่องราวของวิถีชีวิตกับการแต่งกายที่สะท้อนความเป็นพื้นถิ่น การแสดงทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์เชื่อมโยงกับความเดิมแท้ของตัวตนแห่งชาติพันธุ์ ๒) การพัฒนาศักยภาพวิถีกลุ่มชาติพันธุ์ลุ่มน้ำโขงในการจัดการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสร้างสรรค์ พบว่า มี ๘ ด้าน ประกอบด้วย ด้านที่พัก ด้านการคมนาคม ด้านสิ่งดึงดูดใจด้านกิจกรรม ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกด้านความปลอดภัย ด้านสุขอนามัย และด้านการตลาดโปรแกรมการท่องเที่ยวที่เพิ่มกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ของชาติพันธุ์ต่างๆ ๓) การพัฒนาและการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของการท่องเที่ยวในกลุ่มชาติพันธุ์ลุ่มน้ำโขงโดยการพัฒนาศาสตร์การท่องเที่ยว ๓ กลุ่ม คือ ธุรกิจที่พักแรม ธุรกิจสินค้าที่ระลึก ธุรกิจอาหารและเครื่องดื่ม ๔) การสร้างแบรนด์การท่องเที่ยวสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ลุ่มน้ำโขง โดยการกำหนดรูปแบบแบรนด์ โดยอาศัยศิลปะและวัฒนธรรมเกี่ยวกับการทอผ้าที่คล้ายกันของ ๘ ชนเผ่า นั่นคือ ทรงใจด้ายจะมีลักษณะคล้ายหมายเลข ๘ อันสื่อถึงวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขงที่เชื่อมโยงทั้ง ๘ เผ่าไว้ด้วยกัน ๕) การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์ในลุ่มน้ำโขงบนฐานความเดิมแท้เพื่อตอบรับแผนการท่องเที่ยวของอาเซียน คือ การนำอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ลุ่มน้ำโขงมาดำเนินการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสร้างสรรค์โดยการกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยว เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ผ่านการสร้างแบรนด์การท่องเที่ยวกลุ่มชาติพันธุ์ลุ่มน้ำโขงบนฐานความเดิมแท้เพื่อตอบรับแผนการท่องเที่ยวของอาเซียน^{๑๒๗}

จิรวัดน์ พิระสันต์ และคณะ ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมโดยชุมชนในเขตเทศบาลนครพิษณุโลก จากข้อมูลดังกล่าว ได้นำมาสู่แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวแบบใหม่ที่วางอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วม ประกอบด้วยการประชุม การสัมมนาและการปฏิบัติการหารือร่วมกันของภาคีที่เกี่ยวข้อง ในการการนำองค์ความรู้ในด้านวัฒนธรรมเพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาชุมชนในเขตเทศบาลนครพิษณุโลกให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว เช่น ดำเนิน ประวัตินามความเป็นมา ประเพณี พิธีกรรม ศิลปะการแสดงศิลปหัตถกรรม ฯลฯ ซึ่งล้วนเป็นอัตลักษณ์วัฒนธรรมของชุมชนมาใช้เพื่อพัฒนาระบบและโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ที่พักแรม ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก และขายสินค้าพื้นเมือง รวมทั้งการพัฒนาสิ่งสิ่งพิมพ์ของข้อมูลสินค้า

^{๑๒๗} ดลฤทัย โกวรรณะกุลและคณะ, “การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์ในลุ่มน้ำโขงบนฐานความเดิมแท้เพื่อตอบรับแผนการท่องเที่ยวของอาเซียน”, รายงานการวิจัย, (คณะวิทยาการจัดการ : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๗).

พื้นเมือง และข้อมูลเทศกาลและงานประเพณี เพื่อสะท้อนให้เห็นตัวตน และอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นของ
คนในชุมชนที่แท้จริง^{๑๒๘}

ณัฐฉินี ทองดี และคณะ ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของ
แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง ซี มูล ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพื่อเชื่อมโยงการท่องเที่ยว
ประเทศไทย ลาว และเวียดนาม ผลการวิจัย แบ่งออกได้ ๒ มิติ คือ

๑. มิติของชุมชนหรือผู้ให้บริการทางการท่องเที่ยว (Supply Side) พบว่า การยกระดับ
ขีดความสามารถและกลไกทางการตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมพื้นที่
ลุ่มน้ำโขงซี มูล ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือประเทศไทย จำเป็นต้องอาศัยกลไกสำคัญ ๓ กลไก คือ
กลไกด้านคนหรือทรัพยากรมนุษย์คือ สมาชิกในชุมชนท่องเที่ยวและเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน
กลไกด้านการจัดการ คือ การพัฒนาให้มีเครือข่ายและอาศัยเครือข่ายในการจัดการตลาดร่วมกัน รวมไปถึงการกำหนดให้มีแผนการจัดการเครือข่าย แผนการจัดการตลาดที่ชัดเจนสมบูรณ์เพื่อเป็นแนวทาง
ในการทำงานร่วมกันที่มีประสิทธิภาพของเครือข่าย และกลไกสุดท้าย คือ กลไกด้านงบประมาณเพื่อ
ใช้ในการขับเคลื่อนเครือข่ายสำหรับการพัฒนาศักยภาพและความสามารถของทรัพยากรมนุษย์ของ
เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนในการจัดการตลาดการท่องเที่ยวด้วยตนเอง และเพื่อสร้าง
กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนกับการจัดการตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของแหล่งมรดก
วัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการพัฒนาใน ๒ ด้าน คือ ด้านการจัดการเครือข่าย และด้าน
การจัดการตลาด ซึ่งอาศัยแนวคิดการพัฒนา ๓ มิติ คือ มิติความรู้ มิติความคิด และมิติของการมีส่วนร่วม
ร่วมในการจัดการท่องเที่ยวและการจัดการตลาดการท่องเที่ยว

๒. มิติของนักท่องเที่ยวหรือผู้รับบริการทางการท่องเที่ยว (Demand Side) พบว่า
พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวไทย ต่างประเทศ ลาวและเวียดนามมีความแตกต่างกัน lesiy ความ
ต้องการของนักท่องเที่ยว พบว่า โดยส่วนใหญ่มีความต้องการความเป็นมิตรไมตรีและการให้บริการ
ของคนท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับภาพลักษณ์และการรับรู้ของนักท่องเที่ยวที่ว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน
อีสาน มีภาพลักษณ์ที่ชัดเจนเรื่องของคนอีสาน มิตรไมตรี และสำหรับนักท่องเที่ยวชาวลาส่วนใหญ่มี
การรับรู้เรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชนในอีสานเรื่องของมรดกทางวัฒนธรรม สำหรับนักท่องเที่ยว
เวียดนามมีการรับรู้ต่อกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอย่าง หลากหลายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ^{๑๒๙}

^{๑๒๘} จีระวัฒน์ พิระสันต์ และคณะ, “การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมโดย
ชุมชนในเขตเทศบาลนครพิษณุโลก”, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๒.

^{๑๒๙} ณัฐฉินี ทองดี และคณะ, “การจัดการตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม
ลุ่มน้ำโขง ซี มูล ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพื่อเชื่อมโยงการท่องเที่ยวประเทศไทย ลาว และเวียดนาม”, รายงาน
การวิจัยฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๗.

วีระพล ทองมา และคณะ ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนของชุมชนชาวจีนในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่องอำเภอฝางจังหวัดเชียงใหม่ผลการประเมินศักยภาพของชุมชนทำให้ทราบว่าชุมชนชาวจีนยูนาน (บ้านยาง) นั้นมีศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในระดับมากทั้งนี้เนื่องจากในพื้นที่ของชุมชนเป็นที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์โรงงานหลวงที่ ๑ (ฝาง) ซึ่งถือว่าเป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต (Living SITE Museum) โดยมุ่งเน้นให้ชุมชนและคนภายในชุมชนเป็นศูนย์กลางของการนำเสนอเรื่องราวประวัติศาสตร์ความเป็นมาภูมิปัญญาความรู้และประสบการณ์ผ่านทางนิทรรศการวัตถุที่สะสมมาตั้งแต่อดีตหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้เชิงอนุรักษ์ควบคู่ไปกับ “โรงงานสีเขียว” ที่สร้างขึ้นตามแนวพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯที่ปรารถนาให้พิพิธภัณฑ์ในชุมชนบ้านยางเป็นแหล่งท่องเที่ยวใหม่เชิงอนุรักษ์และวัฒนธรรมนั่นเอง

ชุมชนชาวจีนยูนานบ้านยาง ยังคงรักษาเอกลักษณ์ด้านความเชื่อและค่านิยมตามวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวจีนมาตั้งแต่บรรพบุรุษอย่างแน่นแฟ้น ซึ่งนักท่องเที่ยวไม่จำเป็นที่จะต้องเดินทางไปไกลถึงประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน แต่สามารถศึกษาจากขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีชีวิตแบบชาวจีนยูนานได้ในชุมชนบ้านยางแห่งนี้ตั้งแต่สภาพของบ้านเรือนการแต่งกายการใช้ภาษาพูดการใช้ภาษาเขียนหรือแม้แต่การประกอบอาหารที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวจีนอย่างแท้จริงนอกจากนี้ชุมชนบ้านยางยังได้มีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ สำหรับนักท่องเที่ยวทั้งทางด้านที่พักแบบโฮมสเตย์ ซึ่งนักท่องเที่ยวจะมีโอกาสได้สัมผัสบรรยากาศของพี่น้องชาวจีนที่อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขภายใต้ความหลากหลายของศาสนาและความเชื่อโดยเฉพาะ ศาสดาเจ้า เจ้าแม่กวนอิม พุทธศาสนา คริสต์ศาสนา และอิสลาม เป็นต้น การได้ชิมและรับประทานอาหารเพื่อสุขภาพอันเลิศรสของชาวจีน เช่น สุกกี๊ยูนานชาหุ่มันโถและไก่ดำตุ๋นยาจีน เป็นต้น

สำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนนั้น ผู้ให้ข้อมูลรายงานว่ามีส่วนร่วมในระดับมากในกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรมทางความคิด (ความเชื่อและค่านิยม) และวัฒนธรรมบรรทัดฐาน (อาชีพและวิถีชีวิตประจำวัน) ส่วนด้านวัฒนธรรมบรรทัดฐาน (อาหารและพืชสมุนไพร) รวมทั้งด้านวัฒนธรรมทางวัตถุ (ศิลปะและหัตถกรรม) นั้นผู้ให้ข้อมูลมีส่วนร่วมในระดับปานกลางเท่านั้น^{๑๓๐}

ธเนศ ศรีสถิต และคณะ ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวบนฐานเชิงนิเวศวัฒนธรรมในเขตพื้นที่ตำบลพระธาตุ อำเภอนาตุน จังหวัดมหาสารคาม

ผลการวิจัยพบว่า

^{๑๓๐} วีระพล ทองมา และคณะ, “การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนของชุมชนชาวจีนในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่องอำเภอฝางจังหวัดเชียงใหม่”, รายงานผลการวิจัย, (คณะพัฒนาการท่องเที่ยว : มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๕๔).

๑) ด้านบริบทชุมชนและนิเวศวัฒนธรรมของชุมชน พบว่า ได้มีการสืบทอดวัฒนธรรมด้านการเลือกบริเวณพื้นที่ตั้งชุมชนและแหล่งน้ำ รวมถึงภูมิปัญญา ประเพณี และพิธีกรรมที่เกิดจากความสัมพันธ์กันระหว่างธรรมชาติกับความเชื่อ มาจากบรรพบุรุษซึ่งเป็นกลุ่มคนลาวที่ได้อพยพมาจากเมืองจำปาศักดิ์ในอาณาจักรศรีสัตนาคนหุต ลาวล้านช้าง ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓

๒) ด้านสถานการณ์การท่องเที่ยวในเขตพื้นที่พระธาตุนาดูน พบว่ามี

- (๑) จุดอ่อน คือ แหล่งท่องเที่ยวขาดระบบการบริหารจัดการ
- (๒) ด้านจุดแข็ง คือ มีองค์พระธาตุนาดูนซึ่งเป็นพระธาตุที่มีชื่อเสียง
- (๓) ด้านโอกาส คือ มีแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญและเป็นที่ยู่อักของคนในจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียง เช่น กุสันตรัตน์ กุ๋นน้อย
- (๔) ด้านอุปสรรค คือ แหล่งท่องเที่ยวตั้งอยู่ไกลจากจังหวัดมหาสารคาม การเข้าถึงค่อนข้างไม่สะดวก

๓) ด้านศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว พบว่ามีแหล่งท่องเที่ยว ๔ กลุ่ม โดยเรียงลำดับจากศักยภาพในระดับมากไปหาศักยภาพในระดับน้อย ได้แก่

- (๑) แหล่งท่องเที่ยวทางด้านศาสนาและความเชื่อ
- (๒) แหล่งท่องเที่ยวทางด้านเศรษฐกิจชุมชน
- (๓) แหล่งท่องเที่ยวทางด้านวัฒนธรรม
- (๔) แหล่งท่องเที่ยวทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ

๔) บทเรียนด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลพระธาตุ พบว่า แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน จะต้องมียุ่ประกอบสำคัญอยู่ ๒ ประการ คือ

(๑) การดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วม โดยกลุ่มผู้นำชุมชนและชาวบ้านจะต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ๓ ส่วน

(๒) ขั้นตอนการอนุมัติและการดำเนินโครงการด้านท่องเที่ยว โดยให้ยึดและปฏิบัติ ตาม “โครงสร้างการดำเนินงานอย่างมีส่วนร่วมขององค์การบริหารส่วนตำบลพระธาตุ และชุมชนตำบลพระธาตุ”

๕) ด้านศักยภาพของชุมชนในด้านการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนและชุมชน ๘ หมู่บ้าน ในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลพระธาตุ พบว่า ผู้นำชุมชนและชุมชนทั้ง ๘ หมู่บ้านมีศักยภาพในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวอยู่ในระดับมาก-มากที่สุด โดยเรียงลำดับจากด้านที่นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจในระดับมากไปหาระดับน้อย ได้แก่

- (๑) ด้านการให้บริการของบุคลากรในชุมชน
- (๒) ด้านกระบวนการ ขั้นตอนการให้บริการ

- (๓) ด้านวิทยาผู้ให้บริการของชุมชน
- (๔) ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก
- (๕) ด้านที่พักแรม ความพร้อมของห้องประชุมและอาหาร
- (๖) ด้านสถานที่ท่องเที่ยว

๖) ด้านรูปแบบการจัดการแหล่งท่องเที่ยวบนฐานนิเวศวัฒนธรรมในพื้นที่ตำบลพระธาตุ ตามหลักการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน พบว่า ชุมชนตำบลพระธาตุมีฐานการท่องเที่ยวอยู่ ๔ ฐาน ดังนั้นจึงทำให้รูปแบบการจัดการแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน ต้องมีองค์ ๔ ประกอบ ๔ ประการ ได้แก่

- (๑) รูปแบบการท่องเที่ยวที่เป็นเอกลักษณ์และแบบเฉพาะของชุมชนตำบลพระธาตุ คือ ๑) ประวัติศาสตร์ ๒) วัฒนธรรมและภูมิปัญญา ๓) อาชีพและวิถีชีวิต ๔) นิเวศวัฒนธรรม
- (๒) การบริหารจัดการงบประมาณเนื่องในกิจกรรมการท่องเที่ยว
- (๓) ผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ส่งผลต่อชุมชน
- (๔) การดำเนินงานและจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวของบุคลากรในชุมชนตำบลพระธาตุ^{๑๓๑}

พรทิพย์ กิจเจริญไพศาล ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนชาวมอญเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดปทุมธานี ผลการวิจัยสรุปได้ว่า จังหวัดปทุมธานี มีทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีศักยภาพสูงโดดเด่นด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวมอญด้านประวัติศาสตร์ด้านโบราณสถานและโบราณวัตถุได้แก่วัดมอญเตาโอ่งอ่างเครื่องปั้นดินเผาตุ่มสามโคก ตลอดจนด้านประเพณีเทศกาลได้แก่งานสงกรานต์งานแห่เสาหงส์ธงตะขาบและวิถีชีวิตของชุมชนชาวมอญได้แก่อาหารการกินการแต่งกาย

แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดปทุมธานีควรเน้นการพัฒนาคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนชาวมอญอนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญาและองค์ความรู้ให้คงอยู่อย่างต่อเนื่อง

แนวทางการพัฒนาด้านกิจกรรมท่องเที่ยวของชุมชนชาวมอญควรพัฒนาด้านการคมนาคมโดยการปรับปรุงถนนและพัฒนาเส้นทางเดินทางไปสู่แหล่งท่องเที่ยวให้เชื่อมโยงถึงกัน ตลอดจนพัฒนาด้านบริการและสิ่งอำนวยความสะดวกโดยการให้ข้อมูลด้านการท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยวควบคู่กับการให้ความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ^{๑๓๒}

^{๑๓๑} ธเนศ ศรีสถิต และคณะ, “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวบนฐานเชิงนิเวศวัฒนธรรมในเขตพื้นที่ตำบลพระธาตุ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม”, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๖), หน้า ๒๕.

^{๑๓๒} พรทิพย์ กิจเจริญไพศาล, “การศึกษาทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนชาวมอญเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดปทุมธานี”, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนและการจัดการการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๓).

จุฑารัตน์ เจือจิ้น ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม บ้านน้ำเชี่ยว จังหวัดตราด ผลการศึกษาพบว่า การจัดการท่องเที่ยวของบ้านน้ำเชี่ยว เริ่มต้นในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ โดยเน้นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นหลัก ด้วยจุดเด่น คือ ระบบป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์ และมีการนำวิถีชีวิต วัฒนธรรมของชาวมุสลิมในชุมชนบ้านน้ำเชี่ยวเข้าไปร่วมในการท่องเที่ยวของชุมชน แต่ยังคงขาดข้อมูลองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น วัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชุมชนบ้านน้ำเชี่ยวที่มีผู้คนทั้งมุสลิม ไทย และจีน อยู่ร่วมกันด้วยดีมาช้านาน และด้วยความเป็นชุมชนเก่าที่มีประวัติพัฒนาการมายาวนาน จึงทำให้มีทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่สามารถนำไปต่อยอดสู่การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีอยู่ก่อน เพื่อให้เกิดความเข้าใจชุมชนภาคภูมิใจ และธำรงรักษาวัฒนธรรมอันเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนเอาไว้ได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน^{๑๓๓}

ปรัชญาพร พัฒนผล ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยววัฒนธรรมแม่น้ำเพชรบุรี ผลการศึกษาพบว่า ตัวแทนชุมชนมีความคิดเห็นต่อการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยววัฒนธรรมเป็นไปในทิศทางที่สอดคล้องกัน คือ เห็นด้วยและพร้อมให้การสนับสนุนการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยววัฒนธรรม เนื่องจากการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวจะมีส่วนช่วยให้ชุมชน และแหล่งท่องเที่ยวในเขตเทศบาลเมืองเพชรบุรี รวมไปถึงศิลปวัฒนธรรม ประเพณีของเพชรบุรี จะเป็นที่ยู่งักกันมากขึ้น คนในชุมชนเกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเอง ก่อให้เกิดการกระจายรายได้ภายในชุมชน ทั้งนี้ตัวแทนชุมชนมีความคิดเห็นว่าการท่องเที่ยวอาจจะส่งผลกระทบต่อในแง่ของมลภาวะทางเสียงและขยะที่จะเกิดจากการท่องเที่ยว โดยตัวแทนชุมชนมีความต้องการที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวในทุกขั้นตอนไม่ว่าจะเป็น ขั้นตอนการวางแผนพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยว การบริหารจัดการทางการท่องเที่ยว การให้บริการทางการท่องเที่ยว การให้ข้อมูลและความรู้ด้านวิถีชุมชนแก่นักท่องเที่ยว รวมไปถึงด้านบริการขนส่ง^{๑๓๔}

ทิพาพร ไตรบรรณ ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์กรณีศึกษาหมู่บ้านอรัญญิก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผลการศึกษา พบว่า (๑) นโยบายการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวของภาครัฐยังไม่สามารถดำเนินการพัฒนาได้อย่างเต็มที่ โดยงานภาครัฐควรมีการร่วมมือกับชาวบ้านในหมู่บ้านอรัญญิก เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปได้ตามที่มุ่งหวัง (๒) ชาวบ้านในหมู่บ้านอรัญญิกยังขาดการมีส่วนร่วม และขาดความรู้ในการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว ดังนั้น หน่วยงานภาครัฐควรจัดหาบุคคลที่มีความรู้ด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวมาอบรม

^{๑๓๓} จุฑารัตน์ เจือจิ้น, “แนวทางการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม บ้านน้ำเชี่ยว จังหวัดตราด”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปกร, ๒๕๕๕).

^{๑๓๔} ปรัชญาพร พัฒนผล, “การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยววัฒนธรรมแม่น้ำเพชรบุรี”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารงานวัฒนธรรม, (วิทยาลัยนวัตกรรม : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๔).

ความรู้แก่ชาวบ้าน (๓) ผู้ประกอบการส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือกับหน่วยงานท้องถิ่น และคนในหมู่บ้านจะรับจ้างตีมีดส่งให้กับร้านค้าในหมู่บ้าน เป็นการกระจายรายได้ และมีส่วนร่วมของคนในชุมชน (๔) นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีทัศนคติเชิงบวกต่อปัจจัยต่างๆ ได้แก่ ด้านการเดินทาง ด้านความสะดวกและการจำกัดชยะ และด้านผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก ส่วนปัจจัยรองลงมาที่นักท่องเที่ยวมีทัศนคติควรปรับปรุงเพิ่มเติม ได้แก่ ด้านความปลอดภัย ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว ด้านอาหารและเครื่องดื่ม ด้านการบริการนักท่องเที่ยว^{๑๓๕}

วงศ์ธีรา สุวรรณิน และคณะ ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดในจังหวัดปทุมธานี ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ พบว่า ศักยภาพการท่องเที่ยวในตำบลโบราณสถาน และโบราณวัตถุมีหลายวัดที่มีพระพุทธรูปเก่าแก่สมัยสุโขทัย และพระนครศรีอยุธยา ส่วนอุโบสถและเจดีย์มีลักษณะเหมือนเจดีย์ชเวดากอง โบราณสถานเป็นสถาปัตยกรรมของมอญส่วนใหญ่สิ่งอำนวยความสะดวกด้านสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ เช่น ประปา ไฟฟ้า ถนนหนทางห้องสุขา และระบบรักษาความปลอดภัยอยู่ในระดับ ปานกลาง เนื่องจากวัดในจังหวัดปทุมธานีมีจำนวนนักท่องเที่ยวน้อยกว่าจังหวัดอื่นส่วนร้านค้าขายจะมีอยู่ตามชุมชนรอบๆ วัดการวิจัยเชิงปริมาณผลการวิจัย พบว่า วัดส่วนใหญ่มีภูมิทัศน์ที่สวยงามและมีพื้นที่โล่งกว้างส่วนทรัพยากรด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและประเพณี พบว่า วัดส่วนใหญ่มีโบสถ์และพระพุทธรูปที่สำคัญชุมชนจะจัดประเพณีร่วมกับวัด เช่น ตักบาตร ทำทาน และเวียนเทียนในวันสำคัญทางศาสนา พร้อมทั้งการรณรงค์ให้ประชาชนรักษาศิลปวัฒนธรรมในวันพระ และวันสำคัญทางศาสนา สำหรับวัดที่มีนักท่องเที่ยวทางวัดจะจัดมัคคุเทศก์หรือบุคลากรพาชมวัด ส่วนที่ต้องปรับปรุง คือ จุดประชาสัมพันธ์ยังมีน้อยทั้งบริเวณนอกวัดและในวัด^{๑๓๖}

๒.๗.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

สุมาลี จันทร์ชลอ และคณะ ได้ศึกษาความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของประชาชนในกรุงเทพมหานครในภาพรวม ประชาชนกรุงเทพมหานครมีความเข้าใจปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับพอใช้ คะแนนเฉลี่ยโดยรวม ๑๙.๐๘ (ประมาณร้อยละ ๗๖) ผลการเปรียบเทียบระหว่างประชาชนเพศชายและเพศหญิง และระหว่างประชาชนผู้ประกอบการอาชีพพบว่าแตกต่างกันของ

^{๑๓๕} ทิพาพร ไตรบรรณ, “แนวทางการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ : กรณีศึกษาหมู่บ้านอรัญญิก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยว, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, ๒๕๕๗).

^{๑๓๖} วงศ์ธีรา สุวรรณิน และคณะ, “การศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดในจังหวัดปทุมธานี” วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์ ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๓ กันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๗, (วิทยาลัยนวัตกรรมการจัดการ : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๗).

ความเข้าใจหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ผลการศึกษาพฤติกรรมกรรมการดำเนินชีวิตชีวิตของประชาชนที่พักอาศัยอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ในภาพรวมพบว่าประชาชนมีพฤติกรรมด้านการใช้จ่ายพอประมาณมีพฤติกรรมอยู่ในระดับบ่อยครั้งถึงเป็นประจำด้านความรอบคอบมีพฤติกรรมอยู่ในระดับบ่อยครั้ง ด้านความมีเหตุผลมีพฤติกรรมอยู่ในระดับบ่อยครั้ง ด้านการช่วยเหลือครอบครัวมีพฤติกรรมอยู่ในระดับบ่อยครั้ง ยกเว้นด้านการมีส่วนแก้ปัญหาในครอบครัว นักเรียนมีพฤติกรรมระดับนานครั้ง ประชาชนมีพฤติกรรมอยู่ในระดับบ่อยครั้งถึงนานๆ ครั้งด้านการช่วยเหลือสังคม ด้านการใส่ใจสิ่งแวดล้อม ส่วนด้านการพัฒนางานให้เจริญก้าวหน้ามีพฤติกรรมอยู่ในระดับนานๆ ครั้ง ผลการศึกษาพฤติกรรมของประชาชน ๕ กลุ่มย่อย คือ นักเรียน โรงเรียนเอกชน นักเรียนโรงเรียนรัฐบาล พนักงานในภาคอุตสาหกรรม ผู้ให้บริการ และผู้ประกอบการค้ารายย่อย พบว่ามีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ด้านความมีเหตุผล การดูแลสิ่งแวดล้อม การช่วยเหลือครอบครัว การช่วยเหลือสังคมและด้านความรอบคอบ ความแตกต่างอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ด้านการใช้จ่ายอย่างพอประมาณและการพัฒนาตนเองให้ก้าวหน้า ผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยคำร้อยละ พบว่า ประชาชนส่วนมาก มีความเห็นสอดคล้องกันว่าหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะช่วยพัฒนาสังคมได้ และเห็นด้วยที่ทุกครอบครัวต้องทำงบประมาณค่าใช้จ่าย และเห็นด้วยว่าการดำเนินชีวิตเศรษฐกิจพอเพียงจะทำให้สบายภายหลัง^{๑๓๗}

ทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์ และคณะ ได้ทำโครงการประเมินผลเปรียบเทียบในมิติต่างๆ ของประชาชนในการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้จากการวัดระดับความรู้และความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ประชาชนในทุกอาชีพยังไม่ค่อยมีความเข้าใจในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในด้านหลักการมีภูมิคุ้มกัน ประชาชนในภาคเกษตรมีความเข้าใจในระดับปานกลาง โดยเฉพาะด้านหลักการมีภูมิคุ้มกันและเงื่อนไขการมีความรู้และคุณธรรม ประชาชนในภาคบริการมีความเข้าใจในระดับมาก โดยเฉพาะด้านหลักการมีภูมิคุ้มกัน เจ้าของหรือผู้บริหารภาคอุตสาหกรรมมีความเข้าใจในระดับมาก โดยเฉพาะด้านหลักการมีภูมิคุ้มกัน และลูกจ้างภาคอุตสาหกรรมมีความเข้าใจในระดับมาก โดยเฉพาะหลักการมีภูมิคุ้มกัน ส่วนประชาชนในภาคราชการมีความเข้าใจในระดับมาก โดยเฉพาะด้านหลักการมีภูมิคุ้มกัน เมื่อศึกษาการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในทุกมิติพบว่าประชาชนทั่วไปนำมาประยุกต์ใช้ในระดับมาก ประชาชนในภาคเกษตรนำมาประยุกต์ใช้ในระดับปานกลาง และประชาชนในภาคบริการ นำมาประยุกต์ใช้ในระดับปานกลาง โดยนำมาใช้มากในมิติด้าน

^{๑๓๗} สุมาลี จันทร์ชลอ และคณะ, “การศึกษาความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของประชาชนในกรุงเทพมหานคร”, รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๕๑), หน้า ๖๙.

สังคมเช่นเดียวกัน สำหรับเจ้าของหรือผู้บริหารภาคอุตสาหกรรมนำมาประยุกต์ใช้ในระดับปานกลาง และประชาชนภาคราชการ นำมาประยุกต์ใช้ในระดับมากโดยนำมาใช้มากในมิติสังคม เช่นเดียวกัน นอกจากนี้ยัง พบว่า การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มาประยุกต์ใช้นั้นมีความสัมพันธ์กับระดับความรู้ความเข้าใจในหลักการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยผู้ที่มีความเข้าใจมากจะนำมาประยุกต์ใช้มาก ส่วนผู้ที่เข้าใจน้อยก็จะนำมาใช้น้อย^{๑๓๘}

กรณีการ ภิรมย์รัตน์ ได้สรุปเกี่ยวกับพฤติกรรมการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของนักศึกษา จะเห็นได้ว่ามีตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในด้านหลักการ ประกอบด้วย (๑) พอประมาณ (๒) มีเหตุผล (๓) มีภูมิคุ้มกันและด้านเงื่อนไขประกอบด้วย (๑) ความรู้ (๒) คุณธรรม (๓) ระดับความรู้ความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของนักศึกษา (๔) ระดับพฤติกรรมการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของนักศึกษา (๕) ความคิดเห็นของนักศึกษาในการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้^{๑๓๙}

สุนันท์ ศลโกสุม และไพฑูรย์ โพธิสาร ได้สรุปเรื่อง ศาสตร์พระราชากับการพัฒนาการศึกษา ไว้ว่า ศาสตร์พระราชาคือศาสตร์ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชบรมนาถบพิตร ที่ทรงพระราชทานให้ประชาชนทั้งประเทศในการดำเนินชีวิต ในการประกอบอาชีพ การศึกษา การพัฒนาประเทศ การทำให้มีความยั่งยืน จุดเริ่มต้นของศาสตร์พระราชาทรงพระราชทานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐานศาสตร์การพัฒนาประเทศ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” ศาสตร์พระราชาก็ได้ถูกนำไปใช้ในการพัฒนาการศึกษา ด้าน ๑) การพัฒนาสถานศึกษามีการพัฒนาหลักสูตร พัฒนาการเรียนการสอนโดยการบูรณาการเศรษฐกิจพอเพียงกับศาสตร์พระราชานในหัวข้อต่างๆ ๒) การพัฒนาผู้สอน มีการพัฒนาคุณสมบัติด้านคุณธรรมของผู้สอนพัฒนาเทคนิคการสอน สร้างนวัตกรรมสื่อการสอน และ ๓) พัฒนาผู้เรียนให้ผู้เรียนมีความรู้ ความคิด ปฏิบัติงานอย่างคิดวิเคราะห์ และส่งผลให้อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข^{๑๔๐}

^{๑๓๘} ทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์ และคณะ. “โครงการประเมินผลเปรียบเทียบในมิติต่างๆ ของประชาชนในการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้”, **รายงานวิจัย**, (ทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ศูนย์วิจัยและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑), หน้า ๗๙.

^{๑๓๙} กรณีการ ภิรมย์รัตน์, “พฤติกรรมการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏในเขตกรุงเทพมหานคร”, **รายงานการวิจัย**, (ได้รับทุนอุดหนุนจาก มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๓), หน้า ๓๕.

^{๑๔๐} สุนันท์ ศลโกสุม และไพฑูรย์ โพธิสาร, “ศาสตร์พระราชากับการพัฒนาการศึกษา”, **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**, (๑๒ (๙-๒๑) : ๑๒, ๒๕๖๑).

พระครูสถิตนราธิการ (วิชาญ นราธิโป) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง การจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑๗ ผลการวิจัย พบว่า ๑) สภาพการจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดยคณะสงฆ์ภาค ๑๗ ในภาพรวมมีการปฏิบัติการอยู่ในระดับมาก โดยที่ด้านการให้ความรู้และด้านการนำไปปฏิบัติ มีการปฏิบัติการในระดับมากที่สุด ส่วนการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ในระดับมาก ๒) การพัฒนาการจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมต้องพัฒนา ๓ ด้าน คือ ๒.๑) การใช้หลักทางสายกลาง มาอธิบายส่งเสริมสนับสนุนหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่กล่าวถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ๒.๒) การจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเชิงปฏิบัติ โดยวางแผนการดำเนินการสนับสนุนด้วยการสร้างแรงจูงใจให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน เตรียมการจัดหาแหล่งการเรียนรู้ในท้องถิ่น การสร้างองค์ความรู้ในชุมชน สร้างตัวอย่างการนำความรู้ไปใช้จริง และมีการทบทวนความรู้ ๒.๓) การเรียนรู้ในสังคมพหุวัฒนธรรมต้องตระหนักรู้ในความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่แตกต่าง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างวัฒนธรรม การยอมรับซึ่งกันและกัน ๓) กระบวนการจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑๗ ได้รับการรับรองจากการสัมมนาในกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเหมาะสมและสามารถนำไปใช้ได้จริง มีการดำเนินการได้ดังนี้ ๓.๑) หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การให้ความรู้ตามหลักพุทธธรรม คือ อริยมรรค ๘ เป็นหลักทางสายกลางที่มีความสำคัญกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ๓.๒) การนำไปปฏิบัติในชีวิตจริง ๓.๓) การส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ ๓.๔) ความสัมพันธ์ในสังคมพหุวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาที่สมดุลยั่งยืนและเป็นประโยชน์ในสังคมพหุวัฒนธรรมด้านจิตใจ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม ด้านบุคคล และครอบครัว ด้านชุมชน ด้านภาคธุรกิจ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และด้านเทคโนโลยี^{๑๔๑}

ทวี วัชรเกียรติศักดิ์ ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนโดยการพัฒนากลุ่มอาชีพ ในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลพลสงคราม อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา ผลการวิจัย พบว่า บริบทเชิงพื้นที่ในการดำเนินงานและการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนทั้งองค์การบริหารส่วนตำบล และชุมชน มีความพร้อมต่อการพัฒนาแนวทางและการดำเนินการส่งเสริมการสร้างเสริมความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนโดยการพัฒนากลุ่มอาชีพ จะต้องสร้างจากภายใน ภายนอก และทั้งภายในและภายนอกชุมชน ตามปัจจัยแห่งความสำเร็จ คือ ความรู้ การยอมรับ ศักดิ์ศรีที่เท่าเทียมของภาคีสมาชิก และการมีชุมชนเป้าหมายเป็นศูนย์กลางของการสร้างความเข้มแข็งโดยที่ผลการดำเนินการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนโดยการพัฒนากลุ่ม

^{๑๔๑} พระครูสถิตนราธิการ (วิชาญ นราธิโป), “การจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑๗” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑), บทคัดย่อ.

อาชีพเชิงรูปธรรมได้ทำให้มีการพัฒนา จัดตั้ง ดำเนินงานและขับเคลื่อนการจัดหาทุนของกลุ่มอาชีพใน ทั้ง ๑๕ หมู่บ้านตามความเหมาะสมและการตัดสินใจของแต่ละชุมชน^{๑๔๒}

สามารถ บุญรัตน์ และพระครูโกวิทอรธวาทิ ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง การพัฒนาประเทศ ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในยุคไทยแลนด์ ๔.๐ ผลการวิจัย พบว่า รัฐบาลควรมีนโยบายและ กลไกเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศด้วยการส่งเสริมและสนับสนุน ดังนี้ ๑) การเสริมสร้างองค์ ความรู้และความเข้าใจเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้กับข้าราชการและประชาชน ๒) การกำหนด ระเบียบการใช้จ่ายงบประมาณภาครัฐอย่างมีประสิทธิภาพและเคร่งครัดให้มากที่สุด ๓) การส่งเสริม ระบบเศรษฐกิจชุมชนและความเข้มแข็งในชุมชนได้อย่างอิสระ ๔) การพัฒนาศักยภาพภาค เกษตรกรรมให้มีคุณภาพเทียบเท่าภาคเอกชนขนาดใหญ่ ๕) การส่งเสริมหน่วยงานกำกับดูแล จริยธรรมทางการเงินในระดับจังหวัด และ ๖) รัฐบาลจะต้องเป็นแบบอย่างและสัญลักษณ์การ ดำเนินงานภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง^{๑๔๓}

สุเมธ งามกนก ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียงในบริบทสังคมไทย : กรณีศึกษา หมู่บ้านนาสักและหมู่บ้านสบจาง เป็นงานวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ (Knowledge outcome) เกี่ยวกับวิถีการดำรงชีวิต ความเป็นอยู่ของประชาชน ตลอดจนโลกทัศน์ ทศนคติ ของประชาชนต่อวิถี ชีวิตที่เป็นอยู่ เพื่อนำไปสู่การเชื่อมโยงกับวิถีการดำเนินชีวิตตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจ พอเพียง ที่อาจก่อให้เกิดการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ไปสู่การประพฤติปฏิบัติของ ประชาชนได้อย่างแพร่หลายมากขึ้น ขณะเดียวกันจะก่อให้เกิดความรู้ด้านปฏิบัติ (action outcome) ที่เป็นประโยชน์ต่อการกำหนดแนวทางการปฏิบัติ^{๑๔๔}

จากการศึกษา ผู้วิจัยสามารถสรุปความหมาย แนวคิด ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยหลักปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียง จะเห็นได้ว่า นักวิชาการได้ศึกษาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ผลของ การศึกษาเป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นว่า ถ้านำไปปฏิบัติจริงๆ แล้ว ย่อมจะได้ผลดี เพราะสามารถบริหารจัดการ ตามอัตราส่วนของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจ และลดความเสี่ยงการประกอบการลงได้ จะเห็นได้ว่ามี ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในด้านหลักการประกอบด้วย ๑) ความรู้ ๒) คุณธรรม ๓) ระดับความรู้ความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ๔) ระดับ

^{๑๔๒} ทวี วัชรเกียรติศักดิ์, “การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนโดยการพัฒนากลุ่มอาชีพ ในพื้นที่ท้องที่การบริหารส่วนตำบลพลสงคราม อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา”, วารสารวิชาการบริหารธุรกิจ.

^{๑๔๓} สามารถ บุญรัตน์ และพระครูโกวิทอรธวาทิ, “การพัฒนาประเทศตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียงในยุคไทยแลนด์ ๔.๐”, วารสาร มจร. พุทธปัญญาปริทรรศน์, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๖๑) : ๑๙๗ – ๒๐๖.

^{๑๔๔} สุเมธ งามกนก, “เศรษฐกิจพอเพียง:จากสถานศึกษาสู่ชุมชนยั่งยืน”, วารสารการศึกษาและ พัฒนาสังคม, (ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๕๔) : ๖-๑๗.

พฤติกรรมการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง แต่กลับเพิ่มมูลค่าขึ้นได้ ลดอัตราความเสี่ยงความประพบัติการใช้จ่ายลงได้ จึงสร้างความมั่นคง และความยั่งยืนในครอบครัวและชุมชน สร้างชุมชนแห่งสันติภาพ ปัญญาภาพและเอกภาพในชุมชน

๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้สอดคล้องกับแผนงานวิจัย เรื่อง นวัตกรรมของดีอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์: การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนเรียนรู้ชุมชนสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ภายใต้กรอบแนวคิด “๑ เงื่อนไข” คือ ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม ดังนี้



แผนภาพที่ ๒.๔ กรอบแนวคิดการวิจัย

ขับเคลื่อนภายใต้แนวคิด “นวัตกรรม ๓ ห่วง+๑ เงื่อนไขการมีส่วนร่วม” โดยการผนวก Research1 (R1) เรื่อง การค้นหาอัตลักษณ์ ประวัติศาสตร์ การอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่น เข้ากับ

Research2 (R2) เรื่อง การอนุรักษ์และการต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอำเภอหนองบัว และ
Research3 (R3) เรื่อง การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของดีชุมชนและระบบเศรษฐกิจชุมชน เกิดการ
สานนวัตวิถีทั้ง ๓ เมืองค์ประกอบดังนี้ นวัตกรรมรักษ์ถิ่น นวัตกรรมของดีชุมชน และนวัตศึกษภาพชุมชน
เป็น Development1 (D1) สู่แผนและเทคโนโลยีส่งเสริมและพัฒนา “นวัตวิถีของดีอำเภอหนองบัว
จังหวัดนครสวรรค์: การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนเรียนรู้ชุมชน
สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน” อย่างเป็นรูปธรรมต่อไป



บทที่ ๓

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่อง การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน มีวัตถุประสงค์คือ ๑) เพื่อยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ๒) เพื่อสร้างเครือข่ายแหล่งทุนชุมชนในอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี ดังนั้นผู้วิจัยจึงแบ่งวิธีดำเนินการวิจัยออกเป็น ๖ ประเด็น คือ ๑) รูปแบบการวิจัย ๒) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ๓) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ๔) การเก็บรวบรวมข้อมูล ๕) การวิเคราะห์ข้อมูล ๖) การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย ๗) สรุปกระบวนการวิจัย มีรายละเอียดดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบเชิงพัฒนาและประยุกต์ (Development) เป็นการวิจัยแบบผสมผสานในเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวิธีการวิจัย ดังนี้

๓.๑.๑ การศึกษาในเชิงเอกสาร (Document Study) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญา ชชาติพันธุ์ จดหมายเหตุ หนังสือ รายงานการวิจัย ภาพถ่ายและเอกสารแสดงถึงความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นแนวคิด หลักการและความเป็นมา รูปแบบ ความสัมพันธ์ ดังนี้

(๑) ศึกษา ค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญา ชชาติพันธุ์ จดหมายเหตุ หนังสือ รายงานการวิจัย

(๒) ทำการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดการดำเนินกิจกรรม OTOP นวัตกรรมของกรมพัฒนาชุมชน

(๓) สรุปผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิด หลักการ รูปแบบความเป็นมาเพื่อนำสู่ข้อมูลชุดความรู้

๓.๑.๒ การศึกษาในภาคสนามเชิงคุณภาพและปฏิบัติ (Filed Study Qualitative Research/Action Research) การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในพื้นที่ ๑๕ ชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา โดยมีขั้นตอนการศึกษาดังนี้

๑. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประชุมกลุ่มย่อย ประกอบด้วย ผู้แทนเครือข่ายที่เข้าร่วมเป็นแกนนำในการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและ

ประเพณีท้องถิ่น ประกอบด้วย หน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ พัฒนาชุมชนจังหวัด พัฒนาชุมชนอำเภอ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครสวรรค์ สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด หน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ ได้แก่ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ สถานศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ท้องถิ่น ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน และภาคประชาชน ได้แก่ กลุ่มองค์กร ประชาชนชุมชนและเครือข่ายเอกชน จำนวน ๔๐ คน โดยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

๒. ดำเนินการศึกษาเชิงปฏิบัติ พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ศึกษาการยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน เฉพาะเขตการปกครองเขตเทศบาลตำบลหนองบัว มีพื้นที่การปกครอง ๖.๒๕ ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครองเป็น ๒ ตำบล ประกอบด้วย ๑๕ ชุมชน

๓. ดำเนินการศึกษาวเคราะห์ตามแนวคิด รูปแบบ การจัดการ กระบวนการเกี่ยวกับการจัดทำชุดความรู้ สื่อเทคโนโลยี แผนที่การท่องเที่ยวตามแนวคิดนวัตกรรมวิถีของดีชุมชน : การต่อยอดภูมิปัญญาสู่การเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจโดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการศึกษาวิจัย

๔. สรุปและนำเสนอผลการศึกษาทั้งหมดที่ได้มาจากในเชิงเอกสาร การวิจัยแบบเชิงพัฒนาและประยุกต์ โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องได้รับทราบ

๕. วิเคราะห์รูปแบบแนวทางการพัฒนาที่สามารถพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากให้เกิดรายได้กับชุมชน โดยยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน อย่างทั่วถึง กระตุ้นเศรษฐกิจและสังคมภายในประเทศให้มีความเข้มแข็งในระดับต่างๆ ได้

๖. สรุปผลการศึกษาวิจัยและข้อเสนอแนะ

๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

(Key Informant) เป็นการศึกษาวิจัยในเชิงมุ่งเน้นการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) ร่วมกับนำเครือข่ายต่างๆ จำนวน ๔๐ คน

๑) จากผู้ที่เกี่ยวข้องกับผู้เกี่ยวข้องที่เป็นผู้แทนเครือข่ายเข้าร่วมเป็นแกนนำในการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น ร่วมทำการสัมภาษณ์ ประกอบด้วย หน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ พัฒนาชุมชนจังหวัด พัฒนาชุมชนอำเภอ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครสวรรค์ สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด หน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ ได้แก่ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ สถานศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ท้องถิ่น ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน และภาคประชาชน ได้แก่ กลุ่มองค์กร ประชาชนชุมชนและเครือข่ายเอกชน

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๓๐ ท่าน

ลำดับที่	ชื่อ-ฉายา/นามสกุล	ตำแหน่ง/คุณวุฒิ/ตัวแทน
๑	พระใบฎีกาธนกร โฆษธมโม	เจ้าอาวาสวัดหนองม่วง
๒	นางทองใบ เหว่าโต	ปราชญ์ชาวบ้าน/ตัวแทนกลุ่มชนมไทย
๓	นางกำไร ไยอินทร์	ปราชญ์ชาวบ้าน/ตัวแทนกลุ่มอาหารท้องถิ่น
๔	นางจรรยา แก้วโต	ปราชญ์ชาวบ้าน
๕	นายประทีป พรหมอ่อน	ปราชญ์ชาวบ้าน
๖	นายลอง คุ่มศิริ	ปราชญ์ชาวบ้าน
๗	นายเฟียน ส่งอู่	ปราชญ์ชาวบ้าน
๘	นายกlinik โอภาซี	ปราชญ์ชาวบ้าน
๙	นายบุญธรรม ครองชนม์	ปราชญ์ชาวบ้าน
๑๐	นายธนนชัย มากน้อย	ปราชญ์ชาวบ้าน
๑๑	นายธนา ยศอ่อน	ปราชญ์ชาวบ้าน
๑๒	นายเฉลิม เหว่าโต	ปราชญ์ชาวบ้าน/ตัวแทนกลุ่มเกษตรกร
๑๓	นางบุญเรือน มั่งมี	ปราชญ์ชาวบ้าน/ตัวแทนกลุ่มกระยาสาทร
๑๔	นายทวีศักดิ์ ศรสุรินทร์	ปราชญ์ชาวบ้าน/ตัวแทนกลุ่มเกษตรกร
๑๕	นางดำ แพน้อย	ปราชญ์ชาวบ้าน/ตัวแทนกลุ่มเกษตรกร
๑๖	นายมานะ เพ็งพรม	ปราชญ์ชาวบ้าน/ตัวแทนกลุ่มเกษตรกร
๑๗	นายเลี่ยม โลหะเวช	ปราชญ์ชาวบ้าน/ตัวแทนกลุ่มไม้กลึง
๑๘	นายอำนาจ ศรสุรินทร์	สื่อท้องถิ่น
๑๙	นางอำไพ โอภาซี	ปราชญ์ชาวบ้าน/ตัวแทนกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า
๒๐	นางหล่อ สกุลมา	ประธานแม่บ้าน/ปราชญ์ชาวบ้าน
๒๑	นายไกรแสน เหมือน	ปราชญ์ชาวบ้าน
๒๒	นายหลอม ยิ้มปาน	ตัวแทนกลุ่มจักรสาน
๒๓	นางสาวกมลชนก เพ็งพรม	พนักงานเทศบาลตำบลหนองบัว
๒๔	นางวาสนา สุขสีพันธ์	นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ
๒๕	นางขวัญสุดา โลหะเวช	นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ
๒๖	ส.อ.นิวัฒน์ ธรรมรักชัย	นักวิชาการพัฒนาชุมชนปฏิบัติการ
๒๗	นายสี อินแดน	ปราชญ์ชาวบ้าน
๒๘	นางมี สีสวย	ปราชญ์ชาวบ้าน

๒๙	นายแสวง อยู่ศรี	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๔
๓๐	นางบุญธรรม คำชม	ปราชญ์ชาวบ้าน

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิเข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussions) จำนวน ๑๐ คน

ลำดับที่	ชื่อ-ฉายา/นามสกุล	ตำแหน่ง/คุณวุฒิ/ตัวแทน
๑	ว่าที่ ร.ต.ธรราร ขี้งั้น	นายอำเภอหนองบัว
๒	นางดลฤดี ดิยะโสภณจิต	นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลหนองบัว
๓	นายประสงค์ โอภาสี	กำนันตำบลหนองกลับ
๔	นายยวน สกุลมา	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๔
๕	นางเยาวรัตน์ พันธุ์ทอง	พัฒนาการอำเภอหนองบัว
๖	นางวรรณณี เชื้อมโหฬาร	ผู้อำนวยการกลุ่มกิจการพิเศษ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครสวรรค์
๗	นายอรรถ คล้ายนุ่น	ข้าราชการบำนาญ
๘	นายสมศักดิ์ อ่อนสำลี	ข้าราชการบำนาญ
๙	นายชิน สีสวย	ข้าราชการบำนาญ
๑๐	นางวัชรีย์ อินทราชา	ตัวแทนผู้ประกอบการ

ลำดับชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๙ รูป/คน

ลำดับที่	ชื่อ-ฉายา/นามสกุล	ตำแหน่ง/คุณวุฒิ/ตัวแทน/ที่อยู่
๑	พระใบฎีกาธนกร โฆษธมโม	เจ้าอาวาสวัดหนองม่วง ตำบลหนองกลับ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์
๒	นางจรรยา แก้วโต	เจ้าของนาและแหล่งค้นพบหลักฐานทางโบราณคดี ตำบลหนองกลับ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์
๓	นางทองใบ เหว่าโต	ปราชญ์ชาวบ้าน ตำบลหนองกลับ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์
๔	นายลอง คุ่มศิริ	ปราชญ์ชาวบ้าน ตำบลหนองกลับ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์
๕	นายประทีป พรหมอ่อน	ปราชญ์ชาวบ้าน ตำบลหนองกลับ อำเภอหนองบัว จังหวัด

		นครสวรรค์
๖	นายอรรถ คล้ายนุ่น	ข้าราชการบำนาญ/ปราชญ์ชาวบ้าน ตำบลหนองกลับ อำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์
๗	นายเนียน ส่งอู่	ปราชญ์ชาวบ้าน ตำบลหนองกลับ อำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์
๘	นายก๊อ โอภาสี	ปราชญ์ชาวบ้าน ตำบลหนองกลับ อำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์
๙	นายบุญธรรม ครองชนม์	ปราชญ์ชาวบ้าน ตำบลหนองกลับ อำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ประกอบด้วย การสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย การปฏิบัติการในพื้นที่ การจัดเวทีประชุมระดับอำเภอ โดยมีเครื่องมือที่สำคัญได้แก่

๑. การสัมภาษณ์ คณะผู้วิจัยสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) สำหรับเครือข่ายในการดำเนินงานวิจัย

๒. การจัดประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) ร่วมกับกลุ่มเครือข่ายในการดำเนินงานวิจัย

๓. การปฏิบัติการเชิงพื้นที่จำนวน ๑๕ ชุมชน ในลักษณะของโครงการเชิงพัฒนาและประยุกต์

๔. การสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของเครือข่ายในการร่วมปฏิบัติการ เพื่อสามารถให้เห็นการร่วมมือของภาคประชาสังคม

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๔.๑ งานวิจัยเชิงคุณภาพ สามารถเก็บรวบรวมข้อมูล/การดำเนินการที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลและมีแนวปฏิบัติได้ดังนี้

๑) การวิเคราะห์เชิงเอกสาร ศึกษาจากเอกสารต่างๆ โดยการรวบรวมจากหนังสือวารสารบทความ งานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวกับหลักการ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนข้อมูลทางสถิติที่รวบรวมโดยหน่วยงานราชการหรือสถาบันการศึกษาและแหล่งข้อมูลที่เป็นที่ยอมรับ คณะผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนบทความงานวิจัยในวารสาร สิ่งพิมพ์ต่างๆ แล้ว ทำให้เห็นกรอบแนวคิดประเด็นปัญหาของการวิจัย จากเอกสารที่ได้มีการทบทวนก่อนหน้า หลังจากที่ได้ทบทวนเอกสาร

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องอย่างละเอียดแล้ว คณะผู้วิจัยได้สร้างเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย และจากการทบทวนวรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดเก็บข้อมูลตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

(๑) จัดเตรียมเครื่องมือตามจำนวนกลุ่มตัวอย่าง โดยให้แบบสัมภาษณ์เจาะลึก (In -depth Interview Guide) สำหรับเครือข่ายในการดำเนินงานวิจัย

(๒) เตรียมการจัดประชุมกลุ่มย่อย(Focus Group)ร่วมกับกลุ่มเครือข่ายในการดำเนินงานวิจัย

(๓) เตรียมแนวทางการปฏิบัติการเชิงพื้นที่จำนวน ๑๕ ชุมชน ในลักษณะของโครงการเชิงพัฒนาและประยุกต์

(๔) เตรียมการบันทึกการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของเครือข่ายในการร่วมปฏิบัติการ เพื่อสามารถให้เห็นการร่วมมือของภาคประชาชนสังคม

(๕) ออกหนังสือเชิญจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ขออนุญาตและขอความร่วมมือเพื่อเข้าร่วมกิจกรรมเครือข่าย

๒) การสัมภาษณ์ (Interview) การวิจัยครั้งนี้ใช้ทั้งการทำกิจกรรมระดมสมองและการสัมภาษณ์ ทั้งที่เป็นแบบกึ่งทางการ (Semi-formal interview) และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal interview) ดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่มประชากรทั้งหมด จึงมีขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้

(๑) ขั้นตอนการทำการกิจกรรมและเตรียมการสัมภาษณ์ ได้แก่ การสัมภาษณ์ การจัดประชุมกลุ่มย่อย การปฏิบัติการเชิงพื้นที่ การสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออก โดยก่อนลงพื้นที่ชุมชนเพื่อรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้เริ่มต้นด้วยการนัดหมายวันเวลาที่จะทำกิจกรรมและการสัมภาษณ์กับกลุ่มตัวแทนชุมชนและร่วมกับส่วนงานเครือข่าย คือตัวแทนจากสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ตัวแทนจากเทศบาลตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ตัวแทนจากกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (คลังปัญญาท้องถิ่น) ตัวแทนจากที่ว่าการอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ และตัวแทนจากสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครสวรรค์ พร้อมกับดำเนินการประสานงานเอกสารเกี่ยวกับการยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน พร้อมกันนั้น คณะผู้วิจัยจะต้องศึกษาประเด็นคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล เตรียมและศึกษากระบวนการกิจกรรม รวมถึงวิธีใช้เครื่องบันทึกเสียง การถ่ายภาพ การเตรียมสมุดจดบันทึกและอุปกรณ์ต่างๆ ให้พร้อมก่อนดำเนินการ

(๒) ขั้นตอนการทำการกิจกรรมและดำเนินการสัมภาษณ์ ได้แก่ ก่อนการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะสนทนาสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้สัมภาษณ์ แจ้งวัตถุประสงค์ของการทำการกิจกรรมและการสัมภาษณ์ อธิบายเหตุผลและขออนุญาตใช้เครื่องบันทึกเสียงในขณะที่สัมภาษณ์ ขออนุญาตใช้กล้องถ่ายรูปเพื่อใช้อ้างอิง

ในการสัมภาษณ์ รวมทั้งแจ้งให้ทราบว่าข้อมูลต่างๆ ที่บันทึกเสียงไว้ผู้วิจัยจะเก็บไว้เป็นความลับ หากผู้ให้สัมภาษณ์ไม่ประสงค์ที่จะให้บันทึกเสียงในช่วงใด ผู้วิจัยก็จะไม่บันทึกเสียง

๓) การดำเนินการที่หลากหลายที่คณะผู้วิจัยได้ใช้เพราะดำเนินเพื่อให้ได้ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาเหล่านี้ด้วย คือ ๑)การจัดทำชุดความรู้ ๒)การจัดทำสื่อถ่ายทอดเทคโนโลยี ๓) แผนที่การท่องเที่ยว

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาทั้งในเชิงเอกสาร ((Documentary Research) และข้อมูลเชิงประจักษ์ จากการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย การปฏิบัติกรในพื้นที่ เป็นกระบวนการศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพ และเชิงปฏิบัติ (Qualitative/action Research) โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมุ่งเน้นสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ตามประเด็นหัวข้อดังนี้

๑. วิเคราะห์แนวคิด รูปแบบและแนวปฏิบัติตามโครงการโครงการนวัตวิถีของดีอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์: การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน
๒. นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพมาทำการสังเคราะห์เพื่อจัดทำชุดข้อมูล
๓. การวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลโดยการเชื่อมโยงแนวคิดทฤษฎีที่ได้กล่าวแล้วเพื่อให้เห็นถึงกระบวนการ แนวทางในการดำเนินงาน

๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

การนำเสนอข้อมูลในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบภาพถ่ายและการพรรณนาความประกอบการบรรยายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ OTOP นวัตวิถี เศรษฐกิจเป็นกรวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมุ่งเน้นศึกษาความเป็นมาของผู้คนในท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ภูมิปัญญา รวมถึงประเพณีที่สืบทอดมาอย่างยาวนาน เพื่อนำไปสู่การยกระดับทุนทั้งที่อยู่ในตัวคน และกระจายอยู่ในสถานที่ต่างๆ ให้รวบรวมเป็นหมวดหมู่ และง่ายต่อการบริหารจัดการของภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การศึกษาของเยาวชนในสถานศึกษา ประชาชนทั่วไป เพื่อสร้างความรักและหวงแหนวัฒนธรรมชาติพันธุ์ในท้องถิ่นของตน ที่สำคัญเพื่อนำไปสู่การสร้างชุดความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาเพื่อต่อยอดการพัฒนาแบบผลิตภัณฑ์ และผลิตโปรแกรมชุมชนท่องเที่ยว ผลักดันให้ภาครัฐขับเคลื่อนเป็นนโยบายสาธารณะ และสร้าง (Application) แผนที่บูรณาการท่องเที่ยวชุมชนเชื่อมโยงอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่สามารถพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนอย่างทั่วถึง

ที่ส่งเสริมการขับเคลื่อนโครงการ OTOP นวัตกรรมเพื่อการยกระดับแหล่งทุนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

๓.๗ สรุปกระบวนการวิจัย



แผนภาพที่ ๓.๑ เป้าหมายที่คาดว่าจะได้รับ/ผลผลิต/ผลลัพธ์

๑. เกิดเครือข่ายที่เข้าร่วมเป็นแกนนำชุดในการพัฒนาความรู้ภูมิปัญญาและรูปแบบการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ ประกอบด้วย หน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ พัฒนาชุมชนจังหวัด พัฒนาชุมชนอำเภอ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครสวรรค์ สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด หน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ ได้แก่ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ สถานศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ท้องถิ่น ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน และภาคประชาชน ได้แก่ กลุ่มองค์กร ปราชญ์ชุมชนและเครือข่ายเอกชน จำนวน ๓๙ คน ในการขับเคลื่อนโครงการเพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวสู่ความเชื่อมโยงระบบเศรษฐกิจชุมชน

๒. เกิดชุดความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญา จำนวน ๑ ชุด และชุดความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ ของอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ อีก ๑ ชุด ภายใต้กรอบแนวคิดศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

๓. ได้แผนที่บูรณาการท่องเที่ยวชุมชนเชื่อมโยงอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่สามารถพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนอย่างทั่วถึง ๑ ชิ้น

๔. ชุดความรู้นำไปสู่การสร้างสำนักจิตสำนึกถึงเห็นถึงคุณค่า ความภูมิใจ และศักดิ์ศรีในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ที่เป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษในท้องถิ่น ซึ่งนำไปสู่การสร้างความร่วมมือเชิงเครือข่ายภาคประชาสังคม เพื่อนำเข้าสู่การอนุรักษ์โดยเริ่มจากเยาวชนในสถานศึกษา อีกทั้งชุดความรู้ดังกล่าวเป็นข้อมูลสำคัญในการขับเคลื่อนนโยบายภาครัฐระดับท้องถิ่นที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตภายใต้กรอบแนวคิดยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี

๕. สร้างความเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยวบนอัตลักษณ์ของชุมชนในด้านภูมิปัญญาผนวกเข้ากับวิถีชีวิตของดีชุมชนด้านการต่อยอดผลิตภัณฑ์ให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ และนวัตกรรมศักยภาพชุมชนด้านการจัดการแหล่งท่องเที่ยว พัฒนาเศรษฐกิจฐานรากให้เกิดรายได้กับชุมชนอย่างทั่วถึง กระตุ้นเศรษฐกิจและสังคมภายในประเทศให้มีความเข้มแข็ง

๖. เกิดการน้อมนำศาสตร์พระราชามาสร้างดุลยภาพเพื่อความยั่งยืนของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม และเป็นต้นแบบให้แก่พื้นที่อื่นๆ ที่มีบริบทใกล้เคียงกันนำไปประยุกต์ใช้การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวโดยคำนึงถึงเป็นประการสำคัญตามระบบเศรษฐกิจกระแสรอง สังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและจิตใจ

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่อง การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน มีวัตถุประสงค์เพื่อยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน และเพื่อศึกษาพัฒนาการของเครือข่ายแหล่งทุนชุมชนในอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ด้วยการสืบค้นแหล่งทุนต่างๆ ที่ปรากฏในอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต ความเชื่อ ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นที่มีความสำคัญ พร้อมทั้งการบูรณาการภูมิปัญญาหรือแหล่งทุนที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนาและการน้อมนำศาสตร์พระราชาสู่การปฏิบัติ นำไปสู่การยกระดับให้เป็นแหล่งเรียนรู้ตามวิถีพอเพียงสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ สอดรับกับแผนท่องเที่ยวชุมชนภายใต้แผนการวิจัย มีผลการวิจัยดังต่อไปนี้

- ๔.๑ สภาพทั่วไปและแหล่งทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญของอำเภอหนองบัว
- ๔.๒ การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน
- ๔.๓ การสร้างเครือข่ายแหล่งทุนชุมชนอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน
- ๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

๔.๑ สภาพทั่วไปและแหล่งทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญของอำเภอหนองบัว

งานวิจัยฉบับนี้ศึกษาแหล่งทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต การยกระดับทุนทางสังคม ศาสตร์พระราชากับการพัฒนาที่ยั่งยืน การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อค้นหาจุดเด่นของชุมชน ที่แบ่งทุนทางวัฒนธรรมจนเป็นส่วนหนึ่งของการตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ ๑ เรื่องการยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

๑. พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในอดีตมักจะมีคำนิยามถึงว่า ที่อยู่อาศัยจะต้องอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำ เป็นสำคัญ เพราะน้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตใช้ในการอุปโภคบริโภค เป็นแหล่งอาหาร รวมทั้งเป็นเส้นทางคมนาคมจากชุมชนหนึ่งไปอีกชุมชนหนึ่งอีกด้วย ดังนั้นเราจึงพบว่า มีการค้นพบร่องรอยการตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของชุมชนโบราณมากมายกระจายตัวอยู่ตามลุ่มน้ำต่างๆ แม้กระทั่งในปัจจุบันการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ส่วนใหญ่ก็ยังคงอาศัยที่ราบลุ่มน้ำเป็นที่ตั้งถิ่นฐาน

๑) ชุมชนโบราณที่เกี่ยวข้องในบริเวณใกล้เคียงกับอำเภอหนองบัว

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนโบราณในพื้นที่อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ก็มีความจำเป็นที่จะต้องกล่าวถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำป่าสัก

ในท้องที่จังหวัดเพชรบูรณ์ และมีปัจจัยหลายด้านมาเกี่ยวข้องชุมชนเล็กๆ ที่พัฒนาเป็นชุมชนเมืองในเวลาต่อมา ถึงแม้ว่าเมืองต่างๆจะกลายเป็นเมืองร้างมาแล้วหลายร้อยปี แต่ก็ยังหลงเหลือร่องรอยโบราณสถานต่างๆ ให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่อย่างชัดเจน เช่น เมืองโบราณศรีเทพที่พบโครงกระดูกมนุษย์ พบเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น ภาชนะดินเผา เครื่องมือเหล็ก และเครื่องประดับ เช่น กำไลสำริด และลูกปัดแก้ว ผังร่วมกับโครงกระดูก หลักฐานเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าในช่วงเวลาประมาณ ๒,๐๐๐ ปีที่ผ่านมา มีผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่นี้ ก่อนที่จะพัฒนาขึ้นเป็นเมืองศรีเทพ^๑ นอกจากนี้ยังมีแหล่งโบราณคดีอีกหลายแห่งที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านหนองแดง อำเภอศรีเทพ ที่มีการพบเครื่องมือหิน โลหะ เปลือกหอย และเครื่องปั้นดินเผาหลายเชือกทาบ ชุมชนโบราณเหล่านี้สันนิษฐานว่าน่าจะมีอายุอยู่ในช่วงยุคโลหะตอนปลาย หรืออยู่ในสังคมที่มีการใช้เครื่องมือเหล็กแล้ว เป็นช่วงเวลาสุดท้ายก่อนการเข้าสู่สังคมแบบรัฐสมัยทวารวดีในเวลาต่อมา^๒ และกล่าวกันว่าศรีเทพน่าจะอยู่ในเส้นทางผ่านสำคัญของวัฒนธรรมโดยพบว่าในเขตวัฒนธรรมทวารวดีนับถือพุทธศาสนาแบบเถรวาท และวัฒนธรรมของผู้คนที่ใช้ภาษาเขมรและนับถือพุทธศาสนาแบบมหายานและศาสนาฮินดู^๓ ต่อมาวัฒนธรรมทวารวดีเสื่อมลง วัฒนธรรมเขมรโบราณที่รุ่งเรืองในแถบลุ่มน้ำมูลจากดินแดนอีสานใต้ก็เข้ามามีอิทธิพลแทนที่ ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘ ในช่วงเวลาดังกล่าวได้มีการปรับเปลี่ยนการนับถือศาสนาพุทธมาเป็นศาสนาฮินดู ส่วนชุมชนเมืองศรีเทพก็มีจำนวนผู้คนเพิ่มมากขึ้น จนต้องมีการขยายตัวเมืองออกมาอีก จนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ อาณาจักรเขมรเริ่มเสื่อมอำนาจลงจึงทำให้ในช่วงนี้เมืองศรีเทพมีความสำคัญลดลง จนกระทั่งถูกทิ้งร้างไปในที่สุด

ต่อมามีการพบร่องรอยชุมชนโบราณซึ่งเป็นเมืองที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบในวัฒนธรรมสมัยทวารวดีซึ่งได้รับวัฒนธรรมทางการเมือง สังคมและวัฒนธรรมจากอินเดียหลายแห่ง จากการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์มีการพบร่องรอยการเข้ามาตั้งถิ่นฐานและใช้พื้นที่ประกอบกิจกรรมต่างๆ ของผู้คนในบริเวณนี้ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีการพบโบราณสถานที่ก่อด้วยอิฐ และมีการพบโบราณวัตถุ เช่น พระพุทธรูป พระพิมพ์ เทวรูป จารึก ตราดินเผา ตุ๊กตาดินเผา แวดินเผา แท่นบดยา ภาชนะดินเผาแบบต่างๆ เครื่องใช้ที่ทำจากโลหะสำริดและเหล็ก เครื่องประดับจากงาช้าง เปลือกหอยและกระดูกสัตว์ ลูกปัดหินและลูกปัดแก้ว เป็นต้น ชุมชน

^๑ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดนครสวรรค์, หน้า ๘๕.

^๒ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, “ถมอรัตน์ เขาคักดีสิทธิ์ของเมืองศรีเทพ”, เมืองโบราณ, ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๔๕) : ๒๖.

^๓ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, “ถมอรัตน์ เขาคักดีสิทธิ์ของเมืองศรีเทพ”, เมืองโบราณ, ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๔๕) : ๒๖.

สมัยก่อนประวัติศาสตร์เหล่านี้มักเลือกพื้นที่ในการตั้งถิ่นฐานโดยพิจารณาถึงแหล่งน้ำ พื้นที่ราบ สำหรับการปลูกข้าว และพื้นที่แบบลอนลูกคลื่นสำหรับปลูกพืชไร่ เลี้ยงสัตว์ ล่าสัตว์ป่าและเก็บพืชป่า ดังตัวอย่างแหล่งโบราณคดีในเขตอำเภอตากลี เขตอำเภอตากฟ้า เป็นต้น^๔ ต่อมามีการค้าที่ขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดการขยายตัวของกลุ่มคนไปตามที่ราบลุ่มแม่น้ำสายใหญ่ๆ และตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์ และมีชุมทางการค้าริมฝั่งแม่น้ำน่านและเมืองนครไทยซึ่งมีสินค้าจำพวกของป่ามากมาย^๕ จนเมื่อสุโขทัยขยายอำนาจปกครองบ้านเมืองในบริเวณลุ่มแม่น้ำปิง แม่น้ำยม แม่น้ำน่าน แม่น้ำป่าสัก และลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ก็มีการพบร่องรอยชุมชนโบราณที่อยู่ภายใต้อำนาจทางการเมืองและวัฒนธรรมจากราชสำนักกรุงสุโขทัยกระจายอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว

๒) ภาวะสงครามกับการเคลื่อนย้ายคนจากริมแม่น้ำเจ้าพระยาไปยังพื้นที่ด้านในเขตอำเภอหนองบัว

ด้วยพื้นที่บริเวณจังหวัดนครสวรรค์และใกล้เคียงได้รับผลกระทบจากภาวะสงครามบ่อยครั้ง จึงทำให้ผู้คนที่ย้ายอยู่ในบริเวณอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ไม่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่มีความสืบเนื่องกัน เพียงแต่มีผู้คนต่างบ้านต่างเมืองและใกล้เคียงเดินทางสัญจรไปมาผ่านบริเวณดังกล่าวและมีการตั้งถิ่นฐานเป็นการชั่วคราวเท่านั้น

ภายหลังที่ราชสำนักกรุงศรีอยุธยาล่มสลายแล้ว ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก็มีพระยาตากรวบรวมกำลังพลขับไล่กองทัพกรุงอังวะที่เหลืออยู่บางส่วนออกไปได้ แล้วสถาปนาราชธานีขึ้นมาใหม่ที่เมืองธนบุรี และสถาปนาตนเองขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีหรือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้มีความพยายามที่จะขยายอำนาจเพื่อรวบรวมดินแดนของกรุงศรีอยุธยาเดิมให้กลับมาอยู่ใต้ศูนย์อำนาจรัฐของพระองค์ ได้ทรงนำกำลังออกปราบปรามหัวเมืองต่างๆ ที่ตั้งตนเป็นอิสระตามภูมิภาคต่างๆ ภายหลังการล่มสลายของกรุงศรีอยุธยา เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีสามารถปราบปรามกองกำลังชุมนุมเจ้าพระฝางซึ่งเป็นชุมนุมสุดท้ายได้ในปี พ.ศ. ๒๓๑๓ หัวเมืองฝ่ายเหนือก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจของราชสำนักกรุงธนบุรี ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๑๘ ราชสำนักกรุงอังวะได้ส่งกองทัพเข้ามาโจมตีหัวเมืองฝ่ายเหนือ การยกทัพมาครั้งนี้เป็นความพยายามของกรุงอังวะที่จะปราบปรามกรุงธนบุรีซึ่งสถาปนาขึ้นมาใหม่ต่อจากกรุงศรีอยุธยา และการที่มีเป้าหมายสำคัญที่เมือง

^๔ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดนครสวรรค์, หน้า ๔๙.

^๕ สุจิตต์ วงษ์เทศ, กรุงสุโขทัยมาจากไหน?, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๘), หน้า ๗๘-๘๕.

พิษณุโลกและหัวเมืองฝ่ายเหนืออื่น ๆ ก็เพราะว่ากองทัพกรุงอังวะต้องการใช้ไพร่พลเมืองพิษณุโลกเป็นฐานกำลังและแหล่งเสบียงอาหารเพื่อที่จะยกเข้าตีกรุงธนบุรีเช่นเดียวกับสมัยพระเจ้าบุเรงนอง^๖

พอหลังจากภาวะสงครามสงบแล้วก็ยังมีชาวเมืองบาง ส่วนที่หลบหนีเข้าป่าเริ่มทยอยกลับเข้ามาอยู่ในเมืองตามเดิม ในช่วงแรกก็ยังมีปริมาณน้อยมากจนไม่อาจฟื้นฟูเมืองขึ้นมาใหม่ได้ ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ทรงปราบดาภิเษกเป็นปฐมกษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ใน พ.ศ.๒๓๒๕ ก็ได้ทำการฟื้นฟูบ้านเมืองในหัวเมืองปักษ์ใต้และฝ่ายเหนือขึ้นมาใหม่ แต่ต่อมาที่ริมน้ำบริเวณปากน้ำโพเกิดเป็นที่ประชุมชน มีเรือแพขึ้นไปจอดค้าขายในแม่น้ำปิงและแม่น้ำน่านมากมายเหมือนเป็นเมืองหนึ่งในลำน้ำ ที่บนบกทางตอนข้างหน้าเมืองเดิมก็เกิดตลาดห่างห่อ ที่ปากน้ำโพจึงกลายเป็นท่าเลการค้าขายอันสำคัญขึ้นฝ่ายเหนือแห่งหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม ร่องรอยวัฒนธรรมที่ยังคงอยู่ก็คือการเล่นกลองม้งคละอันเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนโบราณในวัฒนธรรมสุโขทัย โมเคิล ไรค์ นักวิชาการด้านภาษาศาสตร์ได้ให้ความเห็นเรื่องกลองม้งคละว่าในรัชสมัยของพระมหาธรรมราชาลิไทยได้มีการนำพระพุทธรูปจากลังกาเข้ามา โดยเฉพาะองค์พระมหาสามีสังฆราชและพระผู้ใหญ่อีกหลายรูปก็มีการไปมาหาสู่กันระหว่างสุโขทัยกับลังกา น่าจะมีการนำม้งคละเอริเข้ามาด้วย เดิมกลองม้งคละใช้ตีประโคมยามสงครามหรือให้กำลังใจทหารในลังกา ต่อมาภายหลังพระมหากษัตริย์ผู้ศรัทธาในพระพุทธศาสนาทรงเห็นดนตรีม้งคละและการรำม้งคละเป็นของสูง จึงมีศรัทธาถวายวัด จนกลายเป็นเครื่องประดับพระบารมีพระบรมสารีริกธาตุ แล้วชาวบ้านยังใช้ดนตรีม้งคละในพิธีมงคลทุกอย่างส่วนในบ้านหนองบัว-หนองกลับยังมีการใช้ดนตรีม้งคละในงานอวมงคลอย่างงานศพด้วย

๓) การเข้ามาของชาวจีนในเขตอำเภอหนองบัว

หลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง เมื่อ พ.ศ.๒๓๙๘ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้ระบบการค้าแบบทุนนิยมหรือเสรีนิยมเข้ามา กรุงเก่าหรือพระนครศรีอยุธยา กลายเป็นแหล่งรวมสินค้าสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นข้าวและไม้สักจากภาคเหนือตามลำแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำป่าสัก ซึ่งเตรียมส่งไปกรุงเทพฯ ทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนที่ตั้งอยู่ตามเมืองท่าต่างๆ การขยายตัวทางการค้านี้เองเป็นผลให้มีชาวจีนหลังไหลเข้ามาขายแรงงานและประกอบการค้าตามหัวเมืองต่างๆ มากขึ้น ชาวจีนเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความเจริญทางเศรษฐกิจในเมืองเพชรบูรณ์ในฐานะเป็นหัวเมืองใหญ่ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๕ โดยเริ่มมีชาวจีนกลุ่มแต้จิ๋วและไหหลำ เข้ามาประกอบกิจการรายย่อยและการค้าขนาดใหญ่

^๖ สุเนตร ชุตินธรานนท์, **พม่ารบไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๕๔), หน้า ๒๔๓.

ต่อมาชาวจีนกลุ่มนี้หลายคนก็ได้แต่งงานกับชาวไทยพื้นถิ่นและตั้งหลักปักฐานอย่างเป็นทางการ ทำการขยายกิจการการค้าและการเป็นผู้รับซื้อสินค้าในลักษณะ “พ่อค้าคนกลาง” ไปตามชุมชนต่างๆ ที่เริ่มขยายชุมชนออกไปตามที่ราบซึ่งเป็นแหล่งเพาะปลูกข้าวและพืชเศรษฐกิจต่างๆ เช่น ข้าวโพด ฝ้าย ถั่วเหลือง และถั่วเขียว เป็นต้น ชาวจีนเหล่านี้ได้รวมตัวกันทำกิจกรรมและมีการสร้างศาลเจ้าอย่างวัฒนธรรมจีนขึ้นมาเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมร่วมกันของชาวจีนในตัวอำเภอหนองบัว ชาวจีนกลุ่มนี้เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้กับถนน และประกอบอาชีพพ่อค้าคนกลาง ทำธุรกิจรับซื้อพืชไร่และผลผลิตทางการเกษตรจากชาวไทยพื้นถิ่นและชาวอีสานที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในละแวกใกล้เคียง แล้วส่งไปขายต่อยังจังหวัดนครสวรรค์หรือจังหวัดลพบุรี บางคนก็ทำธุรกิจร้านขายของชำจนทำให้มีผู้คนจากต่างจังหวัดอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนในเขตท้องที่อำเภอหนองบัวในปัจจุบันเป็นจำนวนมาก ชาวจีนที่เป็นชนชั้นนำในอำเภอหนองบัวต้องพัฒนาตัวเองให้สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป กลุ่มชาวจีนชนชั้นนำสะสมทุนจากการค้ารูปแบบต่างๆ อย่างพ่อค้าคนกลาง นายทุนเงินกู้ กลายเป็นเจ้าของทุนในหลายด้าน ทั้งการเกษตร อุตสาหกรรม และคมนาคม แต่ถึงกระนั้น ก็ยังเป็นผู้ขับเคลื่อนเศรษฐกิจที่สำคัญของอำเภอหนองบัวจนถึงปัจจุบัน

๔) พัฒนาการและความเป็นมาของอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัด มีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอและจังหวัดข้างเคียง ดังนี้ อำเภอบางมูลนากและอำเภอดงเจริญ จังหวัดพิจิตร อำเภอชนแดนและอำเภอบึงสามพัน จังหวัดเพชรบูรณ์ อำเภอไพศาลีและอำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์

เดิมทีนั้นบริเวณส่วนหนึ่งของอำเภอหนองบัวขึ้นกับอำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ ต่อมาทางราชการเห็นว่าชุมชนหนองบัวเป็นชุมชนใหญ่และอยู่ห่างไกลจากตัวอำเภอชุมแสง สมควรที่จะแยกออกมาเป็นอีกอำเภอหนึ่ง เพื่อความสะดวกในการคมนาคม การปกครองและการบริหารราชการต่างๆ วันที่ ๙ ธันวาคม ๒๔๙๐ กระทรวงมหาดไทยจึงได้แยกพื้นที่ตำบลหนองบัว ตำบลห้วยร่วม และตำบลห้วยใหญ่ อำเภอชุมแสง มาตั้งเป็น กิ่งอำเภอหนองบัว ขึ้นกับอำเภอชุมแสง ต่อมาวันที่ ๙ มิถุนายน ๒๔๙๑ โอนพื้นที่ตำบลธารทหาร (ยกเว้นหมู่ที่ ๑) ของอำเภอท่าตะโก ไปขึ้นกับกิ่งอำเภอหนองบัว อำเภอชุมแสง วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๓ เปลี่ยนแปลงเขตจังหวัดพิจิตร และจังหวัดนครสวรรค์ โดยโอนพื้นที่ตำบลหนองกลับ อำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร มาขึ้นกับกิ่งอำเภอหนองบัว อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์

ปัจจุบันอำเภอหนองบัวแบ่งการปกครองออกเป็น ๙ ตำบล ๑๐๗ พัฒนาการทางด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมของชาวอำเภอหนองบัวได้สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการความเจริญรุ่งเรืองเนื่องจากอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์เป็นอำเภอที่ไม่มีแม่น้ำสายใหญ่ไหลผ่าน ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือเขากั้นระหว่างทางเมืองและมีแม่น้ำสายใหญ่คือแม่น้ำน่านไหลผ่าน จากอำเภอชุมแสง

ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับเส้นทางการค้าขายในสมัยโบราณผ่านทางเรือ ทำให้อำเภอนองบัวนี้รับวัฒนธรรมจากสถานที่หลายๆแห่ง ผู้คนส่วนใหญ่อพยพมาจากทางทิศตะวันออกผสมกับผู้ที่อยู่ในพื้นที่ดั้งเดิมทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรมใหม่ ในขณะที่เดียวกันทำให้มีอัตลักษณ์วัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะผสมผสานระหว่างภาคกลางกับภาคอีสาน แต่ถึงกระนั้นวัฒนธรรมยังมีความหลากหลายที่ยึดติดกับพระพุทธศาสนาที่ชาวอำเภอนองบัวได้ยึดเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตแม้จะมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ แต่ปัจจุบันนี้ได้หลอมรวมเป็นวัฒนธรรมเดียวกันได้อย่างลงตัวและมีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งกลายเป็นอำเภอนองบัวในปัจจุบัน

๔.๑.๒ แหล่งทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญของอำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

ในประเด็นต่อไปนี้จะนำเสนอแหล่งทุนทางด้านวัฒนธรรมที่สำคัญของอำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ เป็นส่วนหนึ่งในการตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ ในประเด็นที่ ๒ แหล่งทุนมีลักษณะอย่างไร แบ่งออกเป็นกี่กลุ่ม ที่นอกเหนือจากข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ โดยใช้วัฒนธรรมเป็นตัวแบบในการกำหนดกลุ่มในการศึกษาค้นคว้าในภาพรวม หลักจากนั้นนำข้อมูลที่ได้สังเคราะห์เนื้อหาเพื่อนำไปสู่การยกระดับแหล่งทุนที่เน้นเรื่องวิถีชีวิต เศรษฐกิจพอเพียง การสอดแทรกองค์ความรู้เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และความสัมพันธ์ชุมชน ที่สำคัญองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจะต้องเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชน และเชื่อมโยงแผนการท่องเที่ยวของชุมชนไปพร้อมกัน แหล่งทุนทางด้านวัฒนธรรม แบ่งออกเป็น ๕ ด้าน ดังต่อไปนี้

๑) วัฒนธรรมทางภาษาและวรรณคดี

๑.๑) วัฒนธรรมทางภาษา พบว่า ชาวอำเภอนองบัวโดยเฉพาะในพื้นที่ศึกษาซึ่งเป็นพื้นที่ภายใต้การปกครองของเทศบาลตำบลหนองบัวประกอบไปด้วย ๑๕ ชุมชน ครอบคลุม ๒ ตำบล คือ ตำบลหนองบัวและตำบลหนองกลับ และชุมชนรอบนอกทั้ง ๗) ตำบล ประกอบด้วย ๑) ตำบลธารทหาร ๒) ตำบลห้วยร่วม ๓) อำเภอย่อยถั่วใต้ ๔) ตำบลห้วยถั่วเหนือ ๕) ตำบลห้วยใหญ่ ๖) ตำบลทุ่งทอง และ ๗) ตำบลวังบ่อ โดยทั้งสองส่วนนี้จะมีลักษณะการใช้ภาษาที่แตกต่างกันเมื่อเปรียบเทียบแล้ว พบว่าชุมชนในเขตปกครองของเทศบาลอำเภอนองบัวจะใช้ภาษาท้องถิ่นในการสื่อสารเพียงภาษาเดียว ซึ่งต่างจากชุมชนรอบนอกทั้ง ๗ ตำบลดังที่กล่าวไปแล้ว ส่วนใหญ่จะมีการใช้ภาษาที่ผสมผสานตามกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในอำเภอนองบัวในภายหลังซึ่งจะประกอบไปด้วยภาษาไทยโคราชภาษาไทยอีสาน และภาษาไทยของท้องถิ่น เป็นต้น แต่ในการศึกษาในครั้งนี้ได้มุ่งศึกษาในพื้นที่เขตปกครองของเทศบาลตำบลหนองบัวตำบล ๑๕ ชุมชน พบว่าชาวอำเภอนองบัวในเขตเมืองจะมีภาษาพูดที่เป็นลักษณะเฉพาะซึ่งคล้ายคลึงกับกลุ่มภาษาตามลุ่มน้ำน้ำเจ้าพระยา และลุ่มแม่น้ำน่าน ในตอนกลางของประเทศที่จังหวัดอุทัยธานี จังหวัดชัยนาท จังหวัดพิษณุโลกจังหวัดพิจิตร และสุโขทัย ซึ่งอยู่ห่างออกไปทางด้านทิศตะวันตก

ลักษณะของภาษาที่ค้นพบจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในอำเภอหนองบัวพบว่า ปัจจุบันนี้ถึงแม้การสื่อสารและเทคโนโลยีที่ทันสมัย ทำให้สื่อภายนอกเข้ามามีบทบาทในชุมชนอำเภอหนองบัว แต่กลับพบว่า ปัจจุบันนี้การใช้ภาษาของชาวอำเภอหนองบัว ยังใช้ภาษาดั้งเดิมในการสื่อสารของคนทุกวัย แต่ลักษณะความเป็นภาษาดั้งเดิมก็จะเริ่มผสมผสาน กลายเป็นภาษาไทยแบบภาษากลางมากยิ่งขึ้น ซึ่งบางคำที่ใช้เฉพาะเริ่มหายไปบ้างเป็นบางส่วน ในภาพรวมก็ถือว่าภาษาที่ยังใช้อยู่ในปัจจุบันยังเป็นภาษาดั้งเดิมแต่มีความเข้มข้นน้อยลงในกลุ่มวัยรุ่น จะมีความเข้มข้นในกลุ่มวัยกลางคนและกลุ่มผู้สูงอายุลักษณะภาษานั้นจะมีการออกเสียงที่เหนือ แต่ไม่ถึงกับในกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง เช่น จังหวัดสุพรรณ จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดนครปฐม แต่จะมีลักษณะที่เหนือคล้ายๆ กับกลุ่มจังหวัดในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำน่านตอนกลางที่จังหวัดอุทัยธานี จังหวัดชัยนาท จังหวัดพิษณุโลก จังหวัดพิจิตร และจังหวัดสุโขทัย แต่จะมีการใช้ศัพท์ที่แตกต่างกันเป็นลักษณะเฉพาะ ดังตารางเปรียบเทียบต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๑ แสดงการเปรียบเทียบภาษา

ที่	ภาษาไทย (กลาง)	ภาษาท้องถิ่น	หมายเหตุ
๑	ไปซื้อเนื้อหมูที่ตลาด	ไปซื้อเนื้อหมูที่ตลาด	ข้อสังเกตจะเห็นได้ว่าภาษากลางกับภาษาถิ่นนั้นจะมีความแตกต่างกันโดยนำวรรณยุกต์ คือ “ไม่เอก” ไปเติมในบางคำที่ออกเสียง “สามัญ” ก็จะทำให้ภาษานั้นมีความและแตกต่างไปจากเดิม ดังตัวอย่าง
๒	เห็นรองเท้าของฉันใหม่	เห็นรองเท้าของฉันใหม่	
๓	หมากัด	หมากัด	

นอกจากเอกลักษณ์ด้านการออกเสียงที่มีลักษณะเฉพาะแล้ว คำเรียกบางอย่าง คน สัตว์ สิ่งของ ก็ยังมีลักษณะเฉพาะ เช่น ปลาเค็มเรียกว่าปลาเกลือ ปลาไร้สับเรียกว่าพริกเกลือ รองเท้าเรียกว่าเกือก ผ้าขนหนูเรียกผ้าห่ม ส่วนผ้าห่มจะเรียกมุ้งห่ม เป็นต้น

๒) แหล่งโบราณคดีวัดหนองม่วง ตำบลหนองกลับ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

นครสวรรค์ เป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่มีการค้นพบร่องรอยชุมชนโบราณสืบเนื่องมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์เรื่อยมา มีการพบร่องรอยวัฒนธรรมทวารวดีเกือบทุกอำเภอของจังหวัด อาทิเช่น เมืองโบราณจินเสน อำเภอตากลี ที่มีชื่อเสียงโด่งดังในการจัดพิพิธภัณฑ์จนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัด, เมืองโบราณทัพชุมพล อำเภอเมืองนครสวรรค์, เมืองโบราณดงแม่นางเมือง อำเภอบรรพตพิสัย และเมืองโบราณโคกไม้เดนหรือเมืองบน อำเภอพยุหะ

คีรี สืบเนื่องมาจนถึงถึงการเข้ามาของวัฒนธรรมเขมรโบราณ วัฒนธรรมสุโขทัย วัฒนธรรมอยุธยา เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน^๗

วัดหนองม่วง ตำบลหนองกลับ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนคุณธรรมวัดหนองม่วง เป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา การเกษตร ศิลปหัตถกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และสร้างความสงบสันติสุขขึ้นในชุมชน ก็เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่มีการบร่ำร่ายหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์โบราณคดีที่มีความน่าสนใจแห่งหนึ่งในอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ แม้ว่าความเป็นมาของวัดหนองม่วงตามหลักฐานราชการจะมีอายุไม่มากนัก แต่พื้นที่แห่งนี้ก็มีร่องรอยการถูกใช้งานในลักษณะพื้นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนามาตั้งแต่สมัยทวารวดีแล้ว

๒.๑) ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับวัดหนองม่วง วัดหนองม่วง ตั้งอยู่ในท้องที่หมู่ที่ ๔ ตำบลหนองกลับ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ที่ดินที่ตั้งวัดมีเนื้อที่ ๑๙ ไร่ ๓ งาน ๔๑ ตารางวา น.ส. เลขที่ ๑๙๑ มีที่ธรณีสงฆ์จำนวน ๒ แปลงเนื้อที่ ๑๙ ไร่ ๓ งาน ๔๑ ตารางวา โฉนดที่ดินเลขที่ ๑๙๑ น. ส. ๓ เลขที่ ๑๙๐ ภายในวัดหนองม่วงมีอาคารเสนาสนะที่สำคัญ ได้แก่ ศาลาการเปรียญ หอสวดมนต์ กุฏิสงฆ์ วิหาร โรงครัว เรือนเก็บพัสดุ เรือนรับรอง และมีศูนย์การเรียนรู้ชุมชนคุณธรรมวัดหนองม่วงอยู่ในวัดด้วย^๘

๒.๒) ร่องรอยชุมชนโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในบริเวณใกล้เคียงวัดหนองม่วง
ในบริเวณใกล้เคียงกับวัดหนองม่วงมีการสำรวจพบแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์บริเวณหนองสรวงซึ่งมีลักษณะเป็นที่ราบทุ่งนาของชาวบ้านอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของวัดหนองม่วง ในเขตหมู่ที่ ๔ ตำบลหนองกลับ จากการสัมภาษณ์เจ้าของที่ดินทำให้ทราบว่าบริเวณดังกล่าวมีการพบเศษภาชนะดินเผาเป็นจำนวนมาก ต่อมาจึงมีผู้มาขอเช่าที่นาทำการขุดหาของมีค่า ทำให้มีการขุดพบโบราณวัตถุประเภทต่างๆ จำนวนมาก เช่น ภาชนะดินเผา ขวานหินขัด เครื่องมือโลหะ กำไลหิน ลูกปัดหินและลูกปัดแก้ว เป็นต้น ซึ่งพบปะปนกับเศษกระดูกมนุษย์ ส่วนที่เป็นรายละเอียดสำคัญของโบราณวัตถุที่พบนั้น กลุ่มผู้ที่ทำการขุดไม่ได้แจ้งให้เจ้าของที่นาทราบ ภายหลังเจ้าของที่นาจึงไม่อนุญาตให้ทำการขุดต่อ แต่ก็ทำให้มีการพบเศษกระดูกมนุษย์และเศษภาชนะดินเผากระจายทั่วบริเวณที่นา^๙ จากการสำรวจของคณะวิจัยเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๖๓ พบว่าในพื้นที่หนองสรวงมีเศษภาชนะดินเผาแบบที่เผาด้วยความร้อนไม่มาก ด้านนอกมีการตกแต่งลวดลายด้วยลายเชือกทาบ

^๗ ธนิต อยู่โพธิ์, โบราณวัตถุสถานสมัยทวารวดีแห่งใหม่และรายงานการขุดค้นโบราณวัตถุสถาน ณ บ้านโคกไม้เดน อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์, (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๘), หน้า ๔๗.

^๘ สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑ เมื่อ วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๓.

^๙ สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๒ เมื่อ วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๓.

และลายขีด และมีเศษกระดูกมนุษย์กระจายอยู่เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีการสำรวจพบชิ้นส่วน ตะกรันเหล็กจำนวนหนึ่ง

เมื่อพิจารณาจากโบราณวัตถุที่พบซึ่งมีลักษณะเดียวกับเศษภาชนะดินเผาที่พบตามแหล่ง โบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่อยู่ในบริเวณจังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ทางทิศใต้ของ อำเภอหนองบัว จึงทำให้สันนิษฐานแหล่งโบราณคดีหนองสรวงน่าจะเคยเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ใน สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายมาก่อน ด้วยทำเลที่ตั้งเป็นที่ราบที่กั้นลำห้วยซึ่งไหลมาจากบริเวณ เขาพระทางทิศตะวันออกของอำเภอหนองบัว ทั้งนี้ แหล่งโบราณคดีแห่งนี้อาจมีมนุษย์อาศัยอยู่ในช่วง สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย (ยุคเหล็ก) ที่มีการถลุงแร่เหล็กมาใช้เองต่อเนื่องกับช่วงต้นสมัย ทวารวดี เนื่องจากเป็นช่วงที่มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและของมีค่ากับสังคมภายนอก ดังจะพบว่ามี การพบลูกปัดหินและลูกปัดแก้วจำนวนมากในแหล่งโบราณคดีนี้ ซึ่งลูกปัดหินและลูกปัดแก้วก็เป็น ที่นิยมอย่างมากในช่วงสมัยทวารวดีอีกด้วย

การพบร่องรอยชุมชนโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในบริเวณใกล้เคียงวัดหนองม่วงมี ความสอดคล้องกับการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในอดีตที่มักคำนึงถึงการสร้างที่อยู่อาศัยจะต้องอยู่ใกล้กับ แหล่งน้ำเป็นสำคัญ เพราะน้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต ใช้ในการอุปโภคบริโภค เป็นแหล่ง อาหาร รวมทั้งเป็นเส้นทางคมนาคมจากชุมชนหนึ่งไปอีกชุมชนหนึ่งอีกด้วย^{๑๐} ดังนั้นเราจึงพบว่า มี การค้นพบร่องรอยการตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของชุมชนโบราณมากมายกระจายตัวอยู่ตามลุ่มน้ำ ต่างๆ ทั้งสายเล็ก สายใหญ่และแหล่งน้ำอื่นๆ เช่น หนองหรือบึง เป็นต้น แม้กระทั่งในปัจจุบันการตั้ง ถิ่นฐานของมนุษย์ส่วนใหญ่ก็ยังคงอาศัยที่ราบลุ่มน้ำเป็นที่ตั้งถิ่นฐาน

นอกจากนี้ ในพื้นที่อำเภอใกล้เคียงกับอำเภอหนองบัว ยังมีการสำรวจและขุดค้นทาง โบราณคดีที่แสดงให้เห็นร่องรอยการเข้ามาตั้งถิ่นฐานและใช้พื้นที่ประกอบกิจกรรมต่างๆ ของผู้คนใน บริเวณนี้ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ประมาณ ๓,๐๐๐ - ๒,๗๐๐ ปีมาแล้ว บางแห่งอาจไกลถึง ๔,๕๐๐๐ - ๓,๕๐๐๐ ปีมาแล้ว เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านใหม่ชัยมงคล ตำบลสร้อยทอง อำเภอตากลี ชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์เหล่านี้มักเลือกพื้นที่ในการตั้งถิ่นฐานโดยพิจารณาถึงแหล่งน้ำ พื้นที่ราบ สำหรับการปลูกข้าว และพื้นที่แบบลอนลูกคลื่นสำหรับปลูกพืชไร่ เลี้ยงสัตว์ ล่าสัตว์ป่าและเก็บพืช ป่า ดังตัวอย่างแหล่งโบราณคดี เช่น บ้านพุฆิมัน บ้านพุช้างลั้ง บ้านจันเสน บ้านใหม่ชัยมงคล ในเขต อำเภอตากลี บ้านหนองใหญ่ บ้านพุนิมิต บ้านซับตะเคียน ในเขตอำเภอตากฟ้า เป็นต้น ซึ่งล้วนอยู่ไม่ ไกลจากแหล่งโบราณคดีหนองสรวงเท่าใดนัก

๒.๓) ร่องรอยวัฒนธรรมสมัยทวารวดีในพื้นที่วัดหนองม่วง ในบริเวณวัดหนองม่วง มี เนินดินย่อมๆ อยู่ใกล้กับหนองม่วงซึ่งเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ของชุมชน มีการพบหินตั้งปักอยู่รอบเนิน

^{๑๐} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๖ เมื่อวันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๓.

ดินที่มีอิฐดินเผาปะปนอยู่ในลักษณะ ๘ ทิศ เช่นเดียวกับการปักโบเสมา หินตั้งที่พบเป็นแท่งหินธรรมชาติไม่มีการตกแต่งรูปทรงและสลักลวดลายแต่อย่างใด หินตั้งกลุ่มนี้เป็นหินแกรนิตสีชมพูซึ่งไม่ปรากฏในบริเวณพื้นที่ดังกล่าว หากแต่มีความใกล้เคียงกับกลุ่มหินที่บริเวณเขาพระทางทิศตะวันออกของอำเภอหนองบัว จึงมีความเป็นไปได้ว่าหินเหล่านี้ น่าจะถูกเคลื่อนย้ายมาจากเขาพระ เพื่อปักเป็นสัญลักษณ์เขตพัทธสีมาหรือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมของชุมชนในวัฒนธรรมสมัยทวารวดี ทั้งนี้ เนื่องจากว่าคติการใช้แท่งหินธรรมชาติมาปักแสดงเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เช่นนี้พบได้ทั่วไปตามชุมชนโบราณสมัยทวารวดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในชุมชนโบราณสมัยทวารวดีบริเวณใกล้เคียงกับอำเภอหนองบัว อย่างชุมชนโบราณเมืองโคกไม้เดนก็มีการพบการนำแท่งหินธรรมชาติมาใช้ในการปักกำหนดเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกัน^{๑๑}

นอกจากนี้ ตำแหน่งที่ตั้งของวัดหนองม่วง อำเภอหนองบัว ยังอยู่ในตำแหน่งกึ่งกลางระหว่างชุมชนโบราณสมัยทวารวดีที่อำเภอทับคล้อ จังหวัดพิจิตร กับชุมชนโบราณเมืองไพสาลีซึ่งเป็นชุมชนโบราณสมัยทวารวดีที่อยู่ทางทิศใต้ของอำเภอหนองบัว จึงมีความเป็นไปได้ว่าบริเวณบ้านหนองม่วงอาจเคยเป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณในสมัยทวารวดี แต่อาจไม่ได้เป็นชุมชนขนาดใหญ่ระดับเมืองที่มีคูน้ำคันดิน อาจเป็นเพียงชุมชนหมู่บ้านที่มีพัฒนาการมาจากชุมชนโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่บริเวณหนองสรวงก็เป็นได้ ปัจจุบันหินตั้งกลุ่มนี้ทางวัดได้มีการขุดหินตั้งดังกล่าวขึ้นมาและปักไว้ในตำแหน่งใกล้เคียงที่เดิม เพื่อให้เห็นหินตั้งชัดเจนขึ้น

เมื่อพิจารณาจากข้อมูลร่องรอยวัฒนธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ก็จะพบว่า ในเขตจังหวัดนครสวรรค์มีการพบร่องรอยชุมชนโบราณในสมัยทวารวดีหลายแห่ง ส่วนใหญ่เป็นชุมชนโบราณที่มีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๑ จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เช่น เมืองบนในเขตตำบลทำนน้ำอ้อย อำเภอพยุหะคีรี เมืองจันเสนในเขตตำบลจันเสน อำเภอตาคลี เมืองดอนคาในเขตตำบลท่าตะโก อำเภอท่าตะโก เมืองไพสาลีในเขตตำบลไชยสำโรง อำเภอไพสาลี เมืองดงแมนางเมืองในเขตตำบลตาสัง อำเภอบรรพตพิสัย เมืองทัพชุมพลในเขตตำบลหนองกรด อำเภอเมืองนครสวรรค์ เป็นต้น นอกจากนี้ บริเวณอำเภอทับคล้อ จังหวัดพิจิตร ซึ่งอยู่ห่างจากวัดหนองม่วงไปทางทิศเหนือประมาณ ๔๐ กิโลเมตรก็มีร่องรอยชุมชนโบราณสมัยทวารวดีเช่นเดียวกัน

ปกติแล้วชุมชนโบราณเหล่านี้มีการพบโบราณสถานที่ก่อด้วยอิฐ และมีการพบโบราณวัตถุ เช่น พระพุทธรูป พระพิมพ์ เทวรูป จารึก ตราดินเผา ตุ๊กตาดินเผา แท่นบดยา ภาชนะดินเผา รูปแบบต่างๆ เครื่องใช้ที่ทำจากโลหะสำริดและเหล็ก ลูกปัดหินและลูกปัดแก้ว เป็นต้น นอกจากนี้ บริเวณเมืองโบราณโคกไม้เดนยังมีการพบกลุ่มแผ่นหินตั้งหรือโบเสมาคู่ปักตามทิศทั้ง ๘ ลักษณะโบเสมาไม่มีการลวดลายแต่เป็นแผ่นหินธรรมชาติ รูปแบบการปักหินตั้งหรือโบเสมาเช่นนี้พบได้ทั่วไปตามชุมชน

^{๑๑} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๓ เมื่อ วันที่ ๔ กันยายน ๒๕๖๓.

โบราณสมัยทวารวดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และที่วัดพระพรามค์เหลือริมแม่น้ำเจ้าพระยาก็มีใบเสมาหรือหินตั้งขนาดใหญ่สมัยทวารวดีปักอยู่ ๑ ใบ ซึ่งถือเป็นรูปแบบการปักหินตั้งที่คล้ายคลึงกับกลุ่มหินตั้งที่พบภายในวัดหนองม่วงอีกด้วย

ปัจจุบันทางวัดหนองม่วงได้มีการสร้างอาคารที่เรียกว่า “วิหาร” ขึ้นในบริเวณกึ่งกลางของกลุ่มหินตั้งดังกล่าว และใช้เป็นสถานที่ในการทำกิจกรรมทางศาสนาที่สำคัญ รวมทั้งเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านให้ความเคารพศรัทธาเป็นอย่างมาก

๒.๔) ร่องรอยโบราณสมัยอยุธยาในวัดหนองม่วงและบริเวณใกล้เคียง ด้วยพื้นที่บริเวณจังหวัดนครสวรรค์และใกล้เคียงได้รับผลกระทบจากภาวะสงครามบ่อยครั้ง จึงทำให้ผู้คนที่ย้ายอยู่ในบริเวณอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ไม่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่มีความสืบเนื่องกัน เพียงแต่มีผู้คนต่างบ้านต่างเมืองและใกล้เคียงเดินทางสัญจรไปมาผ่านบริเวณดังกล่าวและมีการตั้งถิ่นฐานเป็นการชั่วคราวเท่านั้น สอดคล้องกับการพบหลักฐานโบราณคดีที่ไม่ปรากฏความสืบเนื่องทางพัฒนาการการใช้งานในพื้นที่เลย

จากเหตุการณ์ความไม่สงบในภาวะสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับพม่าที่มีการเคลื่อนทัพตามลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองนครสวรรค์ถูกใช้เป็นที่พักพิงพลมาโดยตลอดแทบทุกสงครามสำคัญๆ จึงมีผู้คนในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนต้นแตกฉานเช่นไปตามพื้นที่ต่างๆ เพื่อเอาตัวรอดตามภาวะวิสัยที่พึงจะทำได้ ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้ว่ามีราษฎรกลุ่มหนึ่งได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตอำเภอหนองบัว โดยอาจจะเคยอาศัยอยู่ในเขตเมืองนครสวรรค์ได้อพยพโยกย้ายถิ่นฐานเข้ามาตั้งในพื้นที่บ้านหนองม่วงในช่วงบ้านเมืองสงบ^{๑๒} แต่คงไม่ใช่ชุมชนดั้งเดิมที่ตั้งถิ่นฐานสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยทวารวดีหรือสมัยสุโขทัย เนื่องจากไม่พบหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีในชุมชนที่สามารถเชื่อมโยงพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานยาวไปจนถึงสมัยสุโขทัยได้^{๑๓}

มีการพบซากโบราณสถานซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นซากวิหารของวัดในสมัยอยุธยาอยู่กลางทุ่งนาทางทิศเหนือของบ้านหนองม่วง ตำบลหนองกลับ ชาวบ้านในละแวกนั้นเรียกว่า “เนินโบสถ์” แม้ว่าในสภาพปัจจุบันจะถูกทำลายจากการปรับที่ดินเพื่อใช้งาน แต่ก็มีคำบอกเล่าของชาวบ้านและคนที่รับจ้างขุดรถไถมาปรับพื้นที่ดังกล่าวยืนยันข้อมูลได้^{๑๔}

จากการสำรวจและสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องในช่วงเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๖๓ พบว่าเนินดินดังกล่าวมีก้อนหินแกรนิตสีชมพูปักล้อมในลักษณะสี่เหลี่ยม ขนาดความกว้าง ๑๐ X ๑๐ เมตร หินตั้ง

^{๑๒} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๘ เมื่อวันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๓.

^{๑๓} คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดนครสวรรค์**, (กรุงเทพมหานคร : ศุภสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔).

^{๑๔} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๔ เมื่อวันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๓.

กลุ่มนี้เป็นหินแกรนิตสีชมพูซึ่งไม่ปรากฏในบริเวณพื้นที่ดังกล่าว หากแต่มีความใกล้เคียงกับกลุ่มหินที่บริเวณเขาพระทางทิศตะวันออกของอำเภอหนองบัว จึงมีความเป็นไปได้ว่าหินเหล่านี้ น่าจะถูกเคลื่อนย้ายมาจากเขาพระ เพื่อประกอบอาคารในสมัยอยุธยา^{๑๕}

เหตุที่สันนิษฐานว่า โบราณสถานแห่งนี้เป็นสิ่งปลูกสร้างในสมัยอยุธยานั้น เนื่องจากว่า นอกเหนือจากการพบแท่งหินที่ปักล้อมดังกล่าวแล้ว ภายในเนินดินแห่งนี้มีการพบเศษอิฐดินเผา รูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าจำนวนหนึ่ง มีขนาดประมาณ ๑๐X๒๕ เซนติเมตร และหนาประมาณ ๒-๓ เซนติเมตร มีเกล็ดผสมเล็กน้อย เนื้ออิฐไม่แน่นมาก เนื่องจากดินที่ใช้ปั้นอิฐน่าจะเป็นดินในบริเวณแถบนี้ซึ่งไม่ใช่ดินเดียวแต่มีกรวดทรายปะปนจำนวนมาก อิฐดังกล่าวมีลักษณะขนาดและรูปทรงใกล้เคียงกับอิฐที่นิยมใช้ในสมัยอยุธยา^{๑๖}

ในขณะเดียวกันก็มีการพบเศษอิฐลักษณะเช่นเดียวกันนี้ที่บริเวณทิศตะวันออกภายในเขตหินตั้งที่วัดหนองม่วงด้วย แม้จะมีการพบเศษอิฐในพื้นที่ด้านหลังวิหารวัดหนองม่วงจำนวนไม่มากนักนี้เนื่องจากการขุดลอกหนองม่วงแล้วนำดินมาถมด้านหลังวิหาร จึงทำให้ในปัจจุบันมีการพบเศษอิฐจำนวนไม่มาก^{๑๗} หากแต่คำบอกเล่าของชาวบ้านนั้นระบุว่าเดิมทีนั้นมีการพบเศษอิฐเป็นเนินย่อมๆ เลยทีเดียว การพบร่องรอยเศษอิฐดังกล่าวถือเป็นหลักฐานที่สะท้อนหรือทำให้สันนิษฐานได้ว่าในสมัยอยุธยาได้มีการใช้งานพื้นที่ภายในกลุ่มหินตั้งในวัดหนองม่วงประกอบพิธีกรรมทางศาสนาด้วย

นอกจากนี้ จากการพบโบราณสถานดังกล่าวทำให้สันนิษฐานได้ว่าในสมัยอยุธยาในบริเวณอำเภอหนองบัวอาจจะมีชุมชนโบราณระดับหมู่บ้านในสมัยอยุธยาตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับวัดหนองม่วงอย่างน้อย ๒ แห่ง แต่ภายหลังคงเผชิญกับภาวะสงครามจึงได้ทิ้งร้างโยกย้ายถิ่นฐานจนทำให้ศาสนสถานทั้งสองแห่งถูกทิ้งร้างไปในที่สุด

๒.๕) การสร้างวัดหนองม่วงในยุคปัจจุบัน ก่อนการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านหนองม่วงยุคปัจจุบัน จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านทำให้ทราบว่าเดิมทีบริเวณวัดหนองม่วงเป็นป่ากร้างอยู่ใกล้กับหนองม่วงซึ่งมีต้นมะม่วงป่าขนาดใหญ่ขึ้นอยู่จนเป็นที่มาของชื่อ “หนองม่วง” ผู้คนกลุ่มแรกๆ ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณตำบลหนองกลับได้เข้ามาพบร่องรอยการปักหินตั้งและซากอิฐดินเผาอันเป็นสัญลักษณ์ของโบราณสถานและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เคยถูกใช้งานเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนามาตั้งแต่อดีตกาล^{๑๘} จึงปรากฏข้อมูลว่ามีการพบร่องรอยเสาไม้ซึ่งเป็นลักษณะเสาอาคารและมีการทำเป็นเพิงชั่วคราวเพื่อใช้ในการทำสังฆกรรม เช่น มีการประกอบพิธีอุปสมบทในบริเวณ

^{๑๕} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๕ เมื่อ วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๓.

^{๑๖} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๖ เมื่อ วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๓.

^{๑๗} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๔ เมื่อ วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๓.

^{๑๘} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๘ เมื่อ วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๓.

ดังกล่าวนี้ด้วย ภายหลังเมื่อมีการสร้างวัดหนองบัวและสร้างโบสถ์ขึ้นจึงไม่มีการทำสังฆกรรมในพื้นที่นี้ จนปล่อยให้รกร้างไป^{๑๙}

ต่อมามีการพัฒนาพื้นที่ป่ากร้างติดกับหนองม่วงให้เป็นพื้นที่สำนักสงฆ์โดยได้เริ่มพัฒนา ใน พ.ศ. ๒๕๒๕ โดยพระครูภาวนาวรรคุณ (พยนต์ เขมเทโว) เจ้าอาวาสวัดเกตุมดีศรีวราราม ตำบล บางโพธิ์ด อําเภอเมืองสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสาคร และพระครูวิสุทธิภาวนาคูณ (โกศล จนทวน โณ) เจ้าอาวาสวัดทับคล้อ (สวนพระโพธิสัตว์) ตำบลทับคล้อ อําเภอทับคล้อ จังหวัดพิจิตร เป็นผู้นำในการพัฒนา ซึ่งชาวบ้านเล่าว่า พระครูวิสุทธิภาวนาคูณ (โกศล จนทวน โณ) ได้ทำการภาวนาจนเกิด นิमितเห็นพื้นที่วัดหนองม่วงว่าเป็นวัดเก่าแก่ จึงได้นำคณะศิษย์มาพัฒนา และท่านเป็นผู้ชี้จุดที่ เกี่ยวข้องกับตำแหน่งที่ดินตั้งภายในวัดหนองม่วงปักอยู่ จนครบทั้ง ๘ หลัก ซึ่งอยู่ในลักษณะผังรูป สี่เหลี่ยมผืนผ้า^{๒๐}

พระครูวิสุทธิภาวนาคูณ (โกศล จนทวน โณ) ได้ส่งพระภิกษุจำนวน ๕ รูป ซึ่งมีทั้ง พระภิกษุชาวไทยและชาวต่างประเทศมาจำพรรษาและพัฒนาเป็นที่ปฏิบัติธรรมโดยใช้ชื่อสถานที่ว่า “สวนบัวม่วง” จากนั้นก็มีพระภิกษุเข้ามาพำนักจำพรรษาอย่างต่อเนื่อง และมีการสร้างอาคาร เสนาสนะต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกต่อการบำเพ็ญกุศล จนได้รับการพัฒนาและยกสถานะเป็นวัด ถูกต้องตามกฎหมายเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๘ โดยใช้ชื่อ “วัดหนองม่วง” ปัจจุบันวัดหนองม่วงมี พระใบฎีกา ธนกร โฆษธมโม เป็นเจ้าอาวาส และได้รับการพัฒนาเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ทางด้านวัฒนธรรมและ เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนตำบลหนองกลับ^{๒๑}

จากร่องรอยหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่ปรากฏทำให้สันนิษฐานได้ว่า บริเวณวัดหนองม่วงน่าจะเคยเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนามาตั้งแต่สมัยทวารวดีแล้ว ดังมี การพบร่องรอยการปักหินตั้งจำนวน ๘ หลัก ในผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หินตั้งกลุ่มนี้เป็นหินแกรนิตจาก เขาพระในเขตอําเภอหนองบัว ไม่มีการสลักลวดลายอย่างไบเซมาหินทรายที่พบในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ แต่มีความคล้ายคลึงกับกลุ่มหินตั้งที่พบในเขตชุมชนโบราณเมืองโคกไม้เดนหรือ เมืองบน อําเภอพยุหะคีรี ซึ่งเป็นชุมชนโบราณในสมัยทวารวดี

ต่อมาก็คงมีการรับรู้เกี่ยวกับการเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาโดยตลอด ดังพบเศษอิฐจำนวนหนึ่งอยู่ภายในพื้นที่เขตการปักหินตั้ง ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับกลุ่มอิฐที่พบใน โบราณสถานสมัยอยุธยาบริเวณเนินโบสถ์ที่อยู่ไม่ไกลจากวัดหนองม่วงมากนัก ทำให้สันนิษฐานได้ว่า

^{๑๙} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๗ เมื่อ วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๓.

^{๒๐} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๘ เมื่อ วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๓.

^{๒๑} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๙ เมื่อ วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๓.

ในสมัยอยุธยาคงมีการใช้พื้นที่บริเวณวัดหนองม่วงประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และมีการใช้งานมาจนถึงราว พ.ศ. ๒๕๐๐ จึงเลิกมีการใช้พื้นที่นี้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและปล่อยให้รกร้างไป

ดังนั้น วัดหนองม่วงและแหล่งโบราณคดีที่อยู่ใกล้เคียงจึงเป็นแหล่งโบราณคดีที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นมาของการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในบริเวณอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ที่ทำให้เห็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่มีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง สมควรที่จะได้รับการศึกษา สืบค้นและเผยแพร่ให้เป็นที่รับรู้และเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์โบราณคดีของชุมชนต่อไป

๔.๒.๒ วัฒนธรรมทางวัตถุ

ด้านวัฒนธรรมทางวัตถุที่พบในอำเภอหนองบัวและออกเป็น ๔ ประเภท คือ อาหาร ที่อยู่ อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ซึ่งเป็นความเกี่ยวข้องกับความสุขทางด้านกาย โดยเฉพาะการกินดีมีสุขมี ความสบายในการครองชีพ วัฒนธรรมประเภทนี้ ได้แก่ สิ่งจำเป็นเบื้องต้นในการดำรงชีวิตตั้งรายละเอียดต่อไปนี้

๑) อาหาร ถือเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ และนับยะสำคัญเกี่ยวกับเรื่องอาหารท้องถิ่นของชาวอำเภอหนองบัว ถือเป็นหนึ่งในวัฒนธรรมทางวัตถุ ๔ ประเภทที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิต จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า มีอาหารทั้งประเภทคาวและหวานที่ถือเป็นอัตลักษณ์ประจำท้องถิ่น สามารถจะนำมาเป็นจุดเด่น ยกกระดับให้เป็นของดีประจำอำเภอหนองบัว แบ่งเป็น ๒ ประเภท อาหารคาว เช่น แกงพริกเกลือและปลาร้าสับ อาหารหวาน ได้แก่ ขนมหวานหลายชนิด เช่น ข้าวเม่าหรือกระยาสารท ขนมข้าวโปรง ขนมใส่ไส้ ขนมกง ขนมสามเกลอ ดังภาพ



แผนภาพที่ ๔.๑ แสดงผลิตภัณฑ์อาหารหวาน

ยิ่งไปกว่านั้นอาหารของชาวอำเภอหนองบัว ยังสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบันในการวิจัยครั้งนี้ได้แบ่งกลุ่มผลิตภัณฑ์ชุมชนออกเป็น ๕ กลุ่ม กลุ่มที่ ๑ กลุ่มผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่ กลุ่มที่ ๒ กลุ่มผลิตภัณฑ์แปรรูปไม้จริง กลุ่มที่ ๓ กลุ่มผลิตภัณฑ์รักษ์โลกทดบรรจุภัณฑ์แทนพลาสติก กลุ่มที่ ๔ ผลิตภัณฑ์ขนมไทยและธนาฉาก้วย และกลุ่มที่ ๕ ผลิตภัณฑ์พริกเกลือ (ปลาร้าสับ) ดังภาพ



แผนภาพที่ ๔.๒ แสดงผลิตภัณฑ์ชุมชน “พริกเกลือ ปลา ร้า สับ”

จะเห็นได้ว่าในบรรดาผลผลิตที่เกิดจากการวิจัยครั้งนี้ ได้มีการส่งเสริมอาชีพออกเป็น ๕ กลุ่ม ซึ่งมีจำนวน ๒ กลุ่มที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมการกินโดยตรงของชาวอำเภอหนองบัว และสิ่งที่ได้ผ่านการคัดเลือกถือว่าเป็นที่ยอมรับของคนในพื้นที่วิจัย และลักษณะการดำรงชีวิตในเรื่องการกินของชาวอำเภอหนองบัวนั้น เป็นการใช้ชีวิตแบบวิถีชุมชนซึ่งต่างจากวิถีชีวิตของผู้คนในเขตเมือง ชาวบ้าน ๑๕ ชุมชนมีแนวทางดำเนินวิถีชีวิตแบบพอเพียง จากการสังเกตและสัมภาษณ์ทำให้ทราบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ยังยึดถือวิถีชีวิตที่อยู่ในชุมชนเพราะหาง่ายและมีให้รับประทานตลอดปี ยิ่งไปกว่านั้นยังสามารถที่จะจำหน่ายในตลาดชุมชนด้วย^{๒๒} เหตุผลที่ว่าชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในอำเภอหนองบัวแห่งนี้มักจะปลูกพืชไว้รับประทานเองแทบทุกจะหลังคาเรือน เพราะประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกร มีเพียงอาหารไม่กี่ประเภทที่จะต้องไปซื้อหาจากตลาด เช่น เนื้อสัตว์และเครื่องเทศต่างๆ ส่วนผักก็จะเก็บสดๆ จากสวนหลังบ้านหรือจากการแบ่งปันจากเพื่อนบ้าน

การดำเนินการลงพื้นที่วิจัยเพื่อวิเคราะห์หาข้อมูลทั่วไปของชุมชนพร้อมกับหาความต้องการของผู้บริโภคผลิตภัณฑ์ชุมชนอำเภอหนองบัว จากนั้นประชุมปรึกษาเพื่อปรับภาพลักษณ์ผลิตภัณฑ์ให้เป็นวิสาหกิจชุมชน โดยมีชื่อผลิตภัณฑ์ มีแบบโลโก้ มีบรรจุภัณฑ์ที่เหมาะสมสวยงาม และมีการสื่อสารทางการตลาด ความพร้อมของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การแปรรูป แล้วระดมสมองโดยการประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) และการประชุมเครือข่ายเพื่อวิเคราะห์แนวทางการผลิตและจัดจำหน่าย โดยสถานการณ์ของผลิตภัณฑ์ของชุมชนก่อนการวิจัยวิเคราะห์ SWOT มีดังนี้

ด้านจุดแข็ง (Strengths) คือ ๑) วัตถุดิบมีเพียงพอต่อการผลิต ๒) สมาชิกในเครือข่ายมีความสามัคคี ให้ความร่วมมือ ๓) มีความรู้ความสนใจด้านวัตถุดิบในท้องถิ่น ๔) มีราคาเหมาะสม

^{๒๒} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๓ เมื่อวันที่ ๔ กันยายน ๒๕๖๓.

ด้านจุดอ่อน (Weaknesses) คือ ๑) ผลิตภัณฑ์ยังผลิตได้น้อย ๒) ผลิตภัณฑ์ไม่เป็นที่รู้จัก ๓) เริ่มทำขายในกลุ่มเพื่อนบ้านในชุมชนใกล้เคียง ๔) ไม่มีการประชาสัมพันธ์ ๕) ไม่มีชื่อแบรนด์ ผลิตภัณฑ์ ๖) ไม่มีโลโก้ผลิตภัณฑ์ ๗) ขาดบุคลากรด้านการตลาด ๘) ช่องทางการจัดจำหน่ายไม่หลากหลาย

ด้านโอกาส (Opportunities) คือ ๑) เป็นอาหารที่คนไทยทั่วไปสามารถรับประทานได้ ๒) เป็นผลิตภัณฑ์อาหารที่สามารถใช้เทคโนโลยีด้านสื่อสังคมออนไลน์ประชาสัมพันธ์ได้ ๓) หน่วยงานท้องถิ่น ภาครัฐ และเอกชนให้ความร่วมมือและยินดีสนับสนุน

อุปสรรค (Threats) คือ ๑) เป็นผลิตภัณฑ์ที่แม้จะมีคู่แข่งน้อย แต่เป็นลักษณะของพื้นที่บ้านที่เป็นอัตลักษณ์ประจำท้องถิ่นมากกว่าความเป็นสากล ๒) มีความตื่นตัวของผู้จำหน่ายที่เปิดรับฝากจำหน่ายน้อย

เมื่อได้รับความร่วมมืออย่างดีจากตัวแทนในชุมชนที่เข้าร่วมประชุมและทำกิจกรรมร่วมกัน ทำให้เกิดการปรับภาพลักษณ์ผลิตภัณฑ์ชุมชนอำเภอหนองบัว ดังนี้ ๑) ด้านการตั้งชื่อ ใช้ชื่อแบรนด์ว่า “พริกเกลือ ปลา ร้า สับ” “ขนมไทย” “ธนาเฉาก๊วย” เพื่อให้คงความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนอำเภอหนองบัว โลโก้สื่อความหมายถึงความสวยงามในความเป็นธรรมชาติ เพื่อการจดจำง่าย มีภาพของโลโก้ ๒) ด้านบรรจุภัณฑ์ก็มีความเหมาะสมตามขนาดและราคาสินค้า ๓) ด้านการสื่อสารทางการตลาด มีการทำการสื่อสารทางการตลาด โดยมีถ่ายรูปผลิตภัณฑ์เพื่อทำการประชาสัมพันธ์บน Facebook มีการแจกใบปลิวเพื่อให้ผู้ที่สนใจได้อ่าน

๒) ที่อยู่อาศัย ที่อยู่อาศัยของชาวอำเภอหนองบัวแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ แบบดั้งเดิมและแบบทันสมัย สิ่งปลูกสร้างหรือที่อยู่อาศัยในปัจจุบันนี้ ถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัย มีการนำวัสดุอื่นมาทดแทน เมื่อได้ก้าวย่างเข้าสู่อำเภอหนองบัวแล้ว ก็ให้เห็นได้ว่าชาวอำเภอหนองบัวยังมีการอนุรักษ์ศิลปะเกี่ยวกับสิ่งปลูกสร้างไว้ได้อย่างสมบูรณ์เนื่องด้วยสภาพภูมิอากาศของจังหวัดนครสวรรค์เป็นเมืองเขตร้อนแล้ง ในหน้าร้อนมีอากาศร้อนจัดในฤดูฝนจะมีฝนตกในปริมาณมากน้อย ซึ่งจะมีความแตกต่างกันในแต่ละปี ด้วยเหตุนี้ความเปลี่ยนแปลงทางด้านสภาพภูมิอากาศ ประชาชนจึงเลือกที่จะปลูกที่อยู่อาศัยหรือสิ่งก่อสร้างตามแบบดั้งเดิม มักจะสร้างด้วยไม้ทั้งหลัง มีใต้ถุนโล่งแข็งแรงสามารถจะเป็นที่พักอาศัยในยามฤดูร้อน และอีกนัยยะสำคัญหนึ่งยังเป็นที่เก็บอุปกรณ์ทางการเกษตร คอกปุ๋ยสัตว์ โรงครัวรวมถึงการเก็บผลผลิตทางการเกษตรและพันธุ์พืช

๓) เครื่องนุ่งห่ม การแต่งกายของชาวอำเภอหนองบัว เป็นแบบเรียบง่ายแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะด้วยกัน ลักษณะแรกจะแต่งกายแบบพื้นบ้านหรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งก็คือแบบอนุรักษ์นิยม มักจะพบเห็นกับชาวบ้านวัยกลางคนจนถึงผู้สูงอายุ ผู้ชายมักจะนุ่งกางเกงขาก๊วย และกางเกงทรงกระบอก สวมเสื้อเชิ้ตหรือเสื้อแขนยาวทั่วไป ส่วนผู้หญิงมักจะนุ่งผ้าถุงและเสื้อแขนกระบอกแขนสั้น ซึ่งจะพบเห็นได้ในงานบุญ เทศกาลต่างๆ เมื่อถึงฤดูกาลปกติก็จะนุ่งกางเกงทั่วไปและใส่เสื้อตาม

อิสระแต่ปกปิดมิดชิด ในขณะที่วัยรุ่นปัจจุบันมักจะนิยมใส่เสื้อผ้าแฟชั่น แต่เมื่อถึงงานบุญหรือเทศกาลต่างๆ ก็มักจะนุ่งห่มเสื้อผ้าตามแบบฉบับอนุรักษ์นิยมเช่นเดียวกัน

๔) ยารักษาโรค เนื่องจากปัจจุบันการแพทย์มีความเจริญก้าวหน้าไปไกล ทำให้บทบาทเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรในการรักษาอาการเจ็บป่วยค่อนข้างน้อย อีกประการหนึ่งเยาวชนรุ่นใหม่ก็ให้ความสำคัญน้อยกับวิธีการรักษาแบบแพทย์แผนโบราณ จึงถือเป็นวิกฤตในการสืบทอดภูมิปัญญาหมอชาวบ้าน เกี่ยวกับองค์ความรู้ในการรักษาอาการเจ็บป่วยโดยวิถีธรรมชาติ หันเข้าไปให้ความสำคัญกับการรักษาแบบแพทย์แผนปัจจุบัน แต่ยังมีคนอีกจำนวนหนึ่ง ที่ยังให้ความสำคัญเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรในการรักษาอาการเจ็บป่วย องค์ความรู้ดังกล่าวยังคงอยู่กับผู้สูงอายุ เช่น การใช้ใบสาบเสือห้ามเลือด การใช้เม็ดมะเกลือในการถ่ายพยาธิ การใช้หอมหัวแดงผสมกับเหล้าขาวติดบาดแผลเพื่อรักษาอาการบาดทะยัก รวมถึงการใช้คาถาอาคมในการปรับเป่าอาการเจ็บปวดบางประการ ฯลฯ เป็นต้น

๔.๒.๓ วัฒนธรรมทางจิตใจ

จุดเด่นของอำเภอหนองบัว อีกประการหนึ่ง คือ ชาวอำเภอหนองบัวปัจจุบันนี้ยังมีวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ถึงแม้ว่าความเป็นสังคมเมืองกำลังเข้ามาแทนที่และเผชิญหน้ากับเศรษฐกิจกระแสหลักหรือบริโภคนิยม ส่งผลกระทบให้รูปแบบการดำเนินชีวิตเปลี่ยนแปลงไปบ้างแต่ไม่มากนัก จะเห็นได้ว่าปัจจุบันนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นด้านปรัชญาหรือแนวคิดเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต การเคารพนับถือศาสนา ประเพณีที่งดงามยังได้รับการรักษาและเป็นแบบแผนในการดำเนินวิถีชีวิตจนปัจจุบัน ดังนี้

ด้านปรัชญาและความเชื่อ ชาวอำเภอหนองบัวมีปรัชญาการดำเนินชีวิตหลายด้ายด้วยกันไม่ว่าจะเป็น การให้ยึดถือหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นหลักในการดำเนินชีวิต โดยมุ่งให้คนละชั่วกลัวบาป ประกอบแต่กรรมดี มีพระสงฆ์เป็นผู้อบรมสั่งสอนให้อยู่ภายใต้กฎธรรมชาตินอกเหนือจากกฎธรรมชาติแล้ว ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีบรรพบุรุษเป็นการปลูกฝังให้ระลึกถึงผู้ที่เสียชีวิตไปแล้ว แสดงถึงการสร้างกตัญญูกตเวทิตาธรรมในผู้มีพระคุณ

ปรัชญาความเชื่อเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ ชาวอำเภอหนองบัวมีการสืบทอดการนับวันเดือนตามปีปฏิทินจันทรคติ และปัจจุบันนี้ก็ยังใช้ในการกำหนดฤดูกาลเพาะปลูก โดยบางปีจะมีเดือน ๘ ถึง ๒ วัน ถ้านับแบบสุริยคติอาจารย์ทำให้มีความคาดเคลื่อนมากกว่า ถึงแม้ว่าปัจจุบันจะมีเทคโนโลยีเพื่อใช้ในการพยากรณ์อากาศ ชาวอำเภอหนองบัวเองก็ยังใช้หลักการดังกล่าวเพื่อประกอบการตัดสินใจ

ปรัชญาความเชื่อเกี่ยวกับประเพณี ในประเด็นนี้จะเห็นได้จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในการดำเนินชีวิตตามวิถีวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น การจัดกิจกรรมของชาวบ้านที่อยู่บริเวณรอบวัดหนองม่วง วัดเทพสุธาवास และวัดหนองบัวหนองกลับ ในอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ สะท้อนให้เห็นถึงความยึดมั่น เชื่อมั่นในประเพณีของตน ความจริงแล้วแต่ละประเพณีนั้นจะมีการ

แทรกปรัชญาไว้ในประเพณีนั้นเสมอ เช่น ประเพณีลอยกระทง ที่จัดขึ้นในวันเพ็ญเดือน ๑๒ ซึ่งตรงกับเดือนพฤศจิกายนของทุกๆ ปี วันลอยกระทง เป็นประเพณีสำคัญที่ชาวไทยสืบทอดกันมาช้านาน ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อแสดงความสำนึกในพระคุณของพระแม่คงคา หรือสายน้ำที่หล่อเลี้ยงชีวิต ที่ให้ความอุดมสมบูรณ์ ความเย็น ความชุ่มชื้นแก่สรรพชีวิต อีกทั้งยังเป็น การขอขมาต่อพระแม่คงคาที่เราได้ชำระล้างหรือทิ้งสิ่งสกปรกลงไปในแม่น้ำลำคลอง นอกจากนี้หลายคนยังเชื่อว่าการลอยกระทงเป็นการสะเดาะเคราะห์ ผากทุกข์โศกโรคภัยไปกับกระทงให้สายน้ำพัดพาไป คนส่วนใหญ่จึงได้อธิษฐานขอพร ขอในสิ่งที่ตนเองปรารถนา ก่อนจะทำการปล่อยกระทงลงแม่น้ำ

นอกจากนี้ยังได้สอดแทรกวิธีการสอน เรื่องความกตัญญูรู้คุณผ่าน “วัฒนธรรมข้าว” ตั้งแต่กระบวนการเพาะปลูก กระบวนการดูแล กระบวนการเก็บเกี่ยว และการใช้ประโยชน์จากผลผลิต ในแต่ละกระบวนการภายใต้แนวคิดวัฒนธรรมข้าวกับการส่งเสริมคุณธรรมขั้นพื้นฐาน จะเห็นได้ว่าชาวอำเภอหนองบัวจังหวัดนครสวรรค์นั้น ถือว่าข้าวเป็นพืชที่มีพระคุณในการหล่อเลี้ยงชีวิตในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการนำมาใช้เพื่อการดำรงชีวิต การแลกเปลี่ยนเป็นเงินเพื่อนำไปใช้สอยในกิจกรรมต่างๆ การส่งเสริมให้ประชาชนระลึกถึงบุญคุณของพืชโดยเฉพาะข้าวหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “พระแม่โพสพ” เพราะฉะนั้นการใช้สอยหรือการกระทำต่อข้าวต้องทำด้วยความเคารพ และต้องกินต้องใช้ให้อย่างประหยัด แสดงให้เห็นถึงการสอนให้ประชาชนรู้จักประหยัด มัธยัสถ์ อดออม และใช้สอยทรัพย์สินหรือผลประโยชน์จากทรัพย์สินนั้นให้เกิดความคุ้มค่ามากที่สุด เมื่อพิจารณาแต่ละประเด็นแล้วจะเห็นว่าแต่ละกระบวนการ ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการเพาะปลูกก็จะมีพิธีแลงนาขวัญ ซึ่งถือว่าเป็นพิธีกรรมคู่กับประเทศไทยมาอย่างช้านาน และที่สำคัญยังผูกติดกับชีวิตของประชาชนที่เป็นเกษตรกร กระบวนการดูแลในระหว่างที่ต้นข้าวงอกขึ้นมาแล้วนั้นต้องมีการดูแล และมีการทำขวัญข้าวในขณะที่ต้นข้าวกำลังตั้งท้องเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่เกษตรกรเอง เพื่อที่จะให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก กระบวนการเก็บเกี่ยวสะท้อนให้เห็นว่าหลังจากที่เก็บเกี่ยวเมล็ดข้าวจากท้องนาแล้ว ยังได้มีกิจกรรมที่เรียกว่าเรียกขวัญข้าวในอดีตก่อนที่จะนำข้าวขึ้นยุ้งฉางได้ไปเก็บข้าวที่ตกอยู่ตามท้องนา มาไว้ในยุ้งฉางของตนเอง หลังจากนั้นชาวบ้านก็จะร่วมกันนำข้าวที่เก็บเกี่ยวขึ้นยุ้งฉางเรียบร้อยแล้วไปบริจาคให้วัดเพื่อทำพิธีใหญ่ก็คือพิธีเรียกขวัญข้าว ซึ่งสอดคล้องกับคำขวัญวัดหนองม่วง ปรัชญาแนวคิดหรือความเชื่อเกี่ยวกับข้าวนั้นยังสะท้อนให้เห็นถึงการนำผลผลิตไปใช้ประโยชน์โดยถือว่าข้าวเป็นพืชที่มีพระคุณการกินการใช้ก็ต้องใช้อย่างประหยัด กินก็กินอย่าให้เหลือแสดงให้เห็นถึงความมุ่งหมายที่บรรพบุรุษมุ่งที่จะสอนให้ลูกหลาน กตัญญู ประหยัด อดทนและอดออมเป็นสำคัญ



แผนภาพที่ ๔.๓ แสดงภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านปรัชญา ศาสนา ประเพณี

๔.๒.๔ วัฒนธรรมทางจารีตหรือขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นอีกหนึ่งวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะของชาวอำเภอหนองบัวที่เกี่ยวกับการประพาศติคนในสังคมแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๑) จารีตประเพณี เป็นประเพณีที่บรรพชนได้ถือปฏิบัติกันมาแต่อดีต ถ้าฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามถือว่าเป็นความผิด ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับหลักธรรม ศีลธรรม และจริยธรรม ชาวอำเภอหนองบัว ยังมีวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม สามารถที่สัมผัสได้ถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะเรื่องหลักธรรม ศีลธรรม และจริยธรรม โดยมีการอบรมสั่งสอนบุตรหลานโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาสั่งสอนให้รู้จักผิดชอบชั่วดี เช่น หลักการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว นำไปสู่การประพาศติปฏิบัติได้เป็นอย่างดี

๒) ขนบประเพณี เป็นประเพณีที่ได้วางเป็นระเบียบแบบแผนไว้แล้ว เป็นการกระทำที่ฝูงชนนับถือ และถือปฏิบัติต่อกันมา ด้านขนบประเพณีนั้น ซึ่งถือว่าบรรพบุรุษได้วางไว้เป็นระเบียบแบบแผนแล้ว ปัจจุบันจะเห็นได้ว่า วิถีชีวิตยังได้ยึดติดกับหลักการเดิม คิดเป็นร้อยละ ๙๐ มีบางส่วนที่กำลังจะสูญหาย เช่น พิธีบวชนาคหมู่ ซึ่งเป็นประเพณีใหญ่ของชาวอำเภอหนองบัว ในสภาพเศรษฐกิจที่ชาวบ้านจะต้องหาเลี้ยงชีพ และการออกไปทำงานต่างพื้นที่ ผู้ที่ครบเวลาบวชมีข้อจำกัดที่ผูกติดกับภาระงาน หรืออาชีพที่ทำอยู่ ซึ่งต่างจากเดิมผู้คนมันจะไม่นิยมเดินทางออกไปทำงานทำนอกพื้นที่ ทำให้มีเวลาในการเข้าอุปสมบทหมู่^{๒๓} อีกประการหนึ่งประเพณีประเพณีที่มีความสลับซับซ้อน มีกระบวนการที่ยืดยาว ไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบัน^{๒๔} จึงเริ่มที่จะเลือนลางหายไปตามวันเวลาแต่ส่วนใหญ่แล้ว ขนบประเพณีแบบดั้งเดิมยังคงอยู่กับวิถีชีวิตคนทุกรุ่นทุกวัย ไม่ว่าจะเป็นประเพณีที่เกี่ยวกับการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ประเพณีที่สอดคล้องกับพระพุทธศาสนา เช่น ทำบุญเดือน

^{๒๓} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๒ เมื่อ วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๓.

^{๒๔} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑ เมื่อ วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๓.

สาม ทำบุญเทศกาลเข้าพรรษา-ออกพรรษา ทำบุญเดือนสิบ การฟังเทศน์มหาชาติ พิธีเรียกขวัญข้าว พิธีลอยกระทงเพื่อขอขมาแม่น้ำ และงานประจำปีที่วัดจตุรพักตรพิมาน

๓) ธรรมเนียมประเพณี เป็นประเพณีเกี่ยวกับเรื่องธรรมดาสามัญชนที่นิยมปฏิบัติสืบต่อกันมา เช่น กิริยามารยาท การพูด การบริโภค การแต่งตัว การเป็นแขกไปเยี่ยมผู้อื่น การเป็นเจ้าของบ้านในการต้อนรับแขก ด้านธรรมเนียมประเพณีของชาวอำเภอนองบัวเป็นคนที่มีความซื่อสัตย์ เป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน และมีลักษณะนิสัยที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ จะเห็นได้จากการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในงานและพิธีต่างๆ จะมีผู้ร่วมงานฝ่ายเจ้าภาพและแขกผู้ร่วมงาน ไปร่วมงานเป็นจำนวนมาก ด้วยโครงสร้างทางสังคมของอำเภอนองบัวนั้น มีลักษณะผูกติดกับระบบเครือญาติ เพราะชาวอำเภอนองบัวมักจะมีคู่สมรสในพื้นที่เดียวกัน ทำให้โครงสร้างของระบบเครือญาติขยายออกไปเรื่อยๆ ดังนั้นในประเด็นเรื่องธรรมเนียมประเพณี ไม่ว่าจะเป็นกิริยามารยาท การพูด การบริโภค การแต่งตัว การต้อนรับ จะปฏิบัติด้วยความจริงใจ และที่สำคัญจะเน้นเรื่องกิริยามารยาทเป็นสำคัญ โดยเฉพาะการเคารพผู้อาวุโส ผู้ใหญ่เหมือนอย่างในอดีต

๔.๒.๕ วัฒนธรรมทางสุนทรียะ เป็นความเจริญในทางวิชาความรู้ที่เกี่ยวกับความนิยม ความงดงาม และความไพเราะ เช่น ทศนศิลป์ ดนตรี นาฏศิลป์ ซึ่งเชื่อมโยงกับศิลปะไทย หมายถึง การแสดงออกและการสร้างสรรค์งานในด้านต่างๆ ของมนุษย์ที่อิงจากความเชื่อ ความคิด วัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น จินตนาการ และอารมณ์ความรู้สึกจนออกมาเป็นศิลปะที่งดงาม ศิลปะการแสดง เป็นงานศิลปะที่สามารถรับรู้ได้โดยการชมและการฟัง เหมือนกับ ดนตรี นาฏศิลป์

๑) เพลงพื้นบ้าน เป็นการแสดงประจำท้องถิ่นของชาวอำเภอนองบัว ที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน หลังจากคณะวิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อสืบค้น ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและประเพณี ที่สำคัญของอำเภอนองบัว พบว่า การแสดงดังกล่าวกำลังจะสูญหายไป จึงสนับสนุนให้มีการรวมตัวของประชาชนที่มีความรู้เกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน เพื่อทำการรื้อฟื้นการแสดงอีกครั้ง การแสดงดังกล่าวเป็นการแสดงโดยการขับร้อง ประกอบกับการร่าย มีลักษณะของการเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาวในอดีต มักจะทำการแสดงในรื่นเริงต่างๆ หรือในการเฉลิมฉลองหลังเทศกาลกาลเก็บเกี่ยวพืชผลทางการเกษตร ด้วยการรวมตัวของคณะแม่เพลงในการทำหน้าที่เรียบเรียงเนื้อหา ทำนอง คำร้อง และส่งต่อให้กลุ่มแม่เพลง และแม่บ้านได้ทำการแสดง เป็นการยกระดับการแสดงศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นให้สอดคล้องกับการดำเนินงานชุมชนท่องเที่ยววิถี บึงบอกลึงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมในท้องถิ่น และใช้แสดงในการต้อนรับนักท่องเที่ยวผู้เข้ามาเยือนอำเภอนองบัวจังหวัดนครสวรรค์ ดังภาพต่อไปนี้



แผนภาพที่ ๔.๔ แสดงการรวมกลุ่มของแม่เพลง

๒) ตัวอย่างเนื้อร้องเพลงพื้นบ้าน

คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการรวบรวมเพลงพื้นบ้าน หลังจากนั้นได้เชิญผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียบเรียงเนื้อหา ทำนองและคำร้องโดยให้คงอัตลักษณ์ความเป็นเพลงพื้นบ้านของชาวอำเภอหนองบัวมากที่สุด จำนวน ๔๕ เพลง ซึ่งในแต่ละบทเพลงจะมีเนื้อหาที่บอกเล่าถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอำเภอหนองบัวได้เป็นอย่างดี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

๒.๑ เพลงเชิญชิมาร้าง

สวัสดีเชิญชิมาร้าง	ทุก ๆ คำที่ได้มาร้องเชิญ
ฉันมองเธออย่าเมิน (ซ้ำ)	ฉันร้องเชิญเธอไม่อย่ากรำ
ร่าหนอยได้เป็นขวัญตา	ฉันได้มาอ่อนวอนแต่หัวค่ำ
หวานใจสั่งไว้ไม่ให้ร่า (ซ้ำ)	เธออย่าทำเป็นคนสองใจ
คนสองใจ ฉันไม่อย่ากรำ	

๒.๒ เพลงรำเถิด

รำเถิดนะพองามงอน	มาถึงวงก่อนทำไมไม่รำ
ยืนอยู่คอยใคร	ทำไมฉันละจี๊ะ
นั่งอยู่คอยใคร	ทำไมฉันละจำ
คู่รักไม่มา ไม่เต็มใจรำ	

๒.๓ เพลงใครรำสวย

ใครรำสวยกว่าใคร	มองไปแล้วก็มองมา
คู่หน้าก็รำสวยเด่น	คู่ที่ ๒ สวยเด่นงามตา
คู่ที่ ๓ สวยงามสง่า	คู่ที่ ๔ หวานตา
คู่ที่ ๕ หวานใจ	

๒.๔ เพลงโค้งแต่คนสวยๆ

โค้งแต่คนสวยๆ	ฉันรำด้วยจะเป็นไรไป
---------------	---------------------

โค้งแล้วก็โค้งซ้ำ

ผู้ชายหลายใจ

ฉันยังจำหน้าได้ (ซ้ำ)

รักผู้หญิงหลายคน

๒.๕ เพลง โหงหยก

โหงหยกแม่คนสวยเอ๋ย

เอ้า เธอยิ้มนิด

ยักคิ้วหลิวตา

ทราชมเชยรำคู่กับพี่ก็มา

ฉันก็ยังก็ติดตา (ซ้ำ)

แม่คนสวยเอ๋ย

๒.๖ บ้านอยู่ไกลแสนไกล

บ้านอยู่ไกลแสนไกล

ฉันรักเธอคนเดียว

โอ พ่อดวงตาดำ

พาค้นไปสาบาน

จิตใจฉันไผ่ละเมอ

หากว่ารักฉันจริง

ใจไม่วายมาเทียว

มาเทียวในวงฟ้อนรำ

คิดถึงเธอทุกวันยันค่ำ

อย่าทำให้ฉันซ้ำใจ

พาค้นไปที่บ้าน

ต่อหน้าบันดาลของเธอ

๒.๗ เพลง รำก็รำกันเสีย

รำก็รำกันเสีย

ไปไหนลูกเมียมาตาม (ซ้ำ)

๒.๘ เพลง รักกันยังไม่ทันจะถึงปี

รักกันยังไม่ทันจะถึงปี

รักกันไม่ยั่งยืน

ถ้าไปรักคนอื่น

เดี๋ยวเมียมาจะไม่ได้รำ

คนไหนไม่รำคนนั้นกลัวเมีย

เหตุไฉนนารี

เธอไม่รักอรักฉันลับคืบ (ซ้ำ)

ระวังตัวไว้ให้ดี

๒.๙ เพลง รักเอ๋ย

รักเอ๋ย แม่ชื่นใจเอ๋ย

คู่เคยสนทนา

คู่รักไม่มาก้มหน้าไม่เงย

ถูกลมเขาลวง อย่าเป็นห่วงน้องเลย

คู่รักฉันนี้เอ๋ย

จากไปหลายวันจะเจอหน้า (ซ้ำ)

นารีจะทำให้พี่เป็นห่วง (ซ้ำ)

๒.๑๐ เพลง เรือน้อย

เรือน้อยลอยยวนในสระแก้ว

กลางคืนกลางวัน

ละเมอกอดหอมอนพะว้าพะวง

ฉันไม่ได้สั่งเธอยังอุตสาฆ่า

คนนี้แน่แล้วคู่รักของฉัน

ไม่เป็นตาหลับนอน

เชิญเธอมารำกับฉันบ้าง/เชิญจ๊ะ (ซ้ำ)

๒.๑๑. เพลง เขาติน

เขาดินเอ๋ยวันนา	หนุ่มโสภาเขามาเดินเล่น
เดินคนเดียวเหลือวแลหาคู่	เห็นอยู่กับแม่เนื้อเย็น
ไปไหนกันกันละจ๊ะ	จะไปเที่ยวเล่น (ซ้า)
ไปซื้อหวานเย็น	มาให้เธอกิน

๒.๑๒. เพลง หงส์

หงส์ หงส์ หงส์	ย่างอลไปนะ
ปีกของเจ้าจะทัก ทักกลางหนอง	อย่างอลไปเลย
นึกว่าจะมีคู่ครอง	บอกให้ฉันมาจง
หงส์ ละหงส์ทองขยับปีกบิน (ซ้า)	

๒.๑๓. เพลง พรึม พรึม พรึม

พรึม พรึม พรึม	อย่าเพิ่งลืมนกันเสียเลย
ฝากรักเอาไว้เถิดเอย	เถิดนะพ่อคนบ้านไกล
อีกสองสามวัน	ไปจากกันเสียแล้ว
หงส์ทองน้องแก้ว	คราวนี้จะเห็นหน้าใคร
เห็นหน้าคนอื่นทำไมไม่ชื่นหัวใจ	หาบ่นว่าหนักไม่เท่าคู่รักจากไป
จำปออยู่บนฟ้า	จำปออยู่บนสวรรค์
เด็ดดอกพิกุลเรามาทำบุญร่วมกัน	

๒.๑๔. สายหยุด

สายหยุด สายหยุด ตู๊ดโต้ง	เกสรเกล็ดแก้วมณี
เป็นบุญตาม มหา ะรี	กุหลาบราตรี กลิ่นหอมทวน
ขอพี่ดอกได้ไหม (ซ)	อ้อยไม่ได้ดอกพี่ (ญ)
สองดอกได้ไหม (ซ)	อ้อยไม่ได้ดอกพี่ (ญ)
ส่วนตัวพี่ชายก็ไปตามเคย	

๒.๑๕. เพลง ไอ้กุหลาบทรมาย

ไอ้ กุหลาบทรมาย	ลืมนเลยพ่อทางตางอน
มาพบรักใหม่อยากได้รักซ้อน (ซ้า)	รักใหม่เข้ามาซ้อนรักก่อนลืมนเลย

๒.๑๖. เพลง แม่วันทอง

วันทองเป็นคนสองใจ	เชื่อไม่ได้น้ำใจแม่วันทอง
ผิวไม่รักกลับไปมีผิวใหม่ (ซ้า)	เชื่อไม่ได้น้ำใจแม่วันทอง
เห็นกระดูกแล้วน้องจะนั่งร้องไห้ (ซ้า)	มาสิมาฆ่าให้ตายดูใจแม่วันทอง(ซ้า)

๒.๑๗. เพลง หนูคนดี

หนู หนูคนดี	เดี๋ยววันนี้หนูไปรักกับใคร
บอกพี่หน่อยได้ไหม	โอ้ ไม่ได้หลอกพี่ (ซำ)
ผู้คนเขามี	เขาวางจะรักกัน
ใครว่าก็ซึ้ง	ใครเขาซึ้งฉันละ (ซำ)
ธรรมดาหนุ่มสาวก็ต้องรักกัน	

๒.๑๘. เพลง หนูเอ๋ย

หนูเอ๋ยไม่อยากจะกิน	หล่อเหลือเกินเมื่อยามเธอพอน
เอวบางร่างอรชรน แหม่ (ซำ)	ใครเขาสอนให้พอนรำเอ๋ย

๒.๑๙. เพลง บ้านของพี่น้ำใส

บ้านของพี่น้ำใส	ถ้าไม่ตายจะตามไปตัก
น้องจนไม่มีคนจะรัก (ซำ)	จะตามไปตักกลัวรักไม่อาลัย

๒.๒๐. เพลง ใจชาย

ใจชายพูดไม่จริงสักอย่าง	นำทางให้ผู้หญิงหลงเดิน
ใจชายซึ้งร้ายเหลือเกิน แหม่ (ซำ)	หญิงใดหลงเดินจะต้องซำใจ

ดังนั้น ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นของอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ได้แบ่งออกเป็น ๕ ประเภท ประกอบด้วย ๑) วัฒนธรรมทางภาษาและวรรณคดี ๒) วัฒนธรรมทางวัตถุ ๓) วัฒนธรรมทางจิตใจ ๔) วัฒนธรรมทางจารีตหรือขนบธรรมเนียมประเพณี และ ๕) วัฒนธรรมทางสุนทรียะ

โดยภาพรวมวัฒนธรรมทั้ง ๕ ด้านนี้ ยังปรากฏให้เห็นได้โดยทั่วไปในวิถีชีวิตของชาวอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ โดยเฉพาะวัฒนธรรมทางด้านภาษาและวรรณคดี ภาษานั้นถือว่าเป็นตัวบ่งบอกเอกลักษณ์ แล้วยังสามารถจงบอกถึงแหล่งที่มาของวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และวัฒนธรรมทั้งหมด โดยเฉพาะวัฒนธรรมทางด้านภาษามีแหล่งที่มาหลากหลาย มีการนำเอาวัฒนธรรมอื่น เช่น วัฒนธรรมอีสาน ผลจากการสืบค้นทางประวัติศาสตร์ พบว่า ประชากรส่วนหนึ่งได้มีการอพยพมาจากภูเขียวภูเวียง ทางด้านทิศตะวันออกปัจจุบันคือ จังหวัดชัยภูมิ ส่วนหนึ่งในการย้ายถิ่นฐานมาจากทิศตะวันออกเฉียงใต้เส้นทางประวัติศาสตร์จากอำเภอหนองบัวไปบรรจบกับโคราช หรือจังหวัดนครราชสีมาในปัจจุบัน ทำให้วัฒนธรรมทางภาษาและวัฒนธรรมบางอย่างมีความสอดคล้องกันกับพื้นที่ดังกล่าว ประการสำคัญการรับวัฒนธรรมจาก ๒ พื้นที่แล้ววัฒนธรรมทางด้านภาษาเดิมของท้องถิ่นอำเภอหนองบัว ซึ่งจะมีการใช้ภาษากลางเหมือนกับภาคกลางในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และลุ่มแม่น้ำน่านตอนกลาง ได้แก่ จังหวัดพิจิตร จังหวัดพิษณุโลก จังหวัดสุโขทัย จังหวัดกำแพงเพชร จังหวัดชัยนาท และจังหวัดอุทัยธานี ซึ่งมีลักษณะภาษาที่ใกล้เคียงกันเพราะฉะนั้นวัฒนธรรมจึงเป็นจุดเด่น

ของชาวอำเภอหนองบัว เกิดจากการหล่อๆ ของวัฒนธรรมที่หลากหลาย วัฒนธรรมภาษาประจำถิ่น และการวัฒนธรรมภาษาจากพื้นที่อื่น ก่อให้เกิดวัฒนธรรมด้านภาษาใหม่ซึ่งเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของชาวอำเภอหนองบัว มีลักษณะเฉพาะและศัพท์บางคำสอดคล้องกับไทยอีสาน และไทยโคราช

ในประเด็นวรรณคดี พบว่า วรรณคดีในท้องถิ่นอำเภอหนองบัวที่เป็นลายลักษณ์อักษรมีค่อนข้างน้อย จากการสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลภาคสำรวจพื้นที่โบราณคดี พบว่า ชุมชนอำเภอหนองบัวนี้ ได้มีการก่อตั้งมายาวมาอย่างยาวนานที่สืบค้นได้ประมาณ ๑๕๐ ปี ยังกั้นพบแหล่งโบราณคดีที่สอดคล้องกับประวัติศาสตร์ในสมัยทวารวดีอยู่หลายแห่ง เช่น ชุมชนโบราณบ้านหนองสรวง ซึ่งแสดงว่าอำเภอหนองบัวเคยมีชุมชนโบราณตั้งอยู่มานานแล้ว โดยตั้งอยู่กระจัดกระจายไปตามแหล่งน้ำต่างๆ และค้นพบวัดโบราณอีกหลายแห่ง เช่น วัดสระโบสถ์ วัดหนองม่วง โดยพบอิฐกำแพงเก่าสมัยอยุธยา นักโบราณคดีได้สันนิษฐานว่าวัดดังกล่าวได้สร้างขึ้นในราวปลายกรุงศรีอยุธยา

วัฒนธรรมทางด้านวัตถุ ในประเด็นดังกล่าวนี้ มีเนื้อหาที่เกี่ยวกับปัจจัย ๔ ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ในที่นี้หมายถึงชาวอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ประกอบด้วย อาหาร ที่อยู่อาศัยเครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรค พบว่า วัฒนธรรมการกินของชาวอำเภอหนองบัวมีลักษณะที่เรียบง่ายโดยส่วนใหญ่จะเน้นการนำวัตถุดิบทางธรรมชาติที่อยู่ในป่าชุมชน และมีอยู่อย่างมากมายที่กระจัดกระจายอยู่ตามพื้นที่อำเภอหนองบัว แบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ วิถีชีวิตการกินแบบดั้งเดิมจะพบในวัยกลางคนกับผู้สูงอายุ ส่วนวัฒนธรรมการกินแบบสมัยใหม่จะพบในวัยรุ่น ถึงแม้ว่าจะมีผู้คนอพยพเข้ามาอยู่ในอำเภอหนองบัวจำนวนมากในปัจจุบัน แต่วัฒนธรรมการกินแบบดั้งเดิมก็ยังคงอยู่กับวิถีชีวิตประจำวันของชาวอำเภอหนองบัว แทบจะไม่มีเปลี่ยนแปลง รวมถึงการแต่งกายชาวอำเภอหนองบัว โดยภาพรวมในปัจจุบันนี้ จะพบการแต่งกายแบบดั้งเดิมโดยผู้หญิงแต่ใส่เสื้อคอกระเช้าและนุ่งผ้าถุง ผู้ชายจะแต่งตัวโดยใส่เสื้อเชิ้ตแขนยาวและสวมกางเกงทรงกระบอก ซึ่งจะพบได้ในเทศกาลหรืองานบุญต่างๆ ในวันธรรมดาก็จะแต่งกายด้วยชุดลำลองตามสมัย การใช้ภูมิปัญญาสมุนไพรเพื่อนำมาสกัดเป็นยารักษาโรคในปัจจุบัน พบว่า คนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการรักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบันมากกว่า ประกอบกับเทคโนโลยีทางการแพทย์ที่พัฒนาไปไกล และมีผลการรักษาที่แม่นยำและเป็นวิทยาศาสตร์ ส่งผลให้การรักษาโรคตามวิถีแพทย์แผนโบราณได้มีบทบาทน้อยลง ในการทำหน้าที่รักษาสุขภาพในปัจจุบัน เช่น หมอยา หมอธรรม แต่ก็ยัง พบว่า มีประชาชนบางส่วนที่ยังให้ความสำคัญกับการรักษาโรคโดยใช้วิธีแผนโบราณซึ่งจะพบได้กับผู้สูงอายุ

วัฒนธรรมทางด้านจิตใจ และวัฒนธรรมทางจารีตหรือขนบธรรมเนียมประเพณี จะมีลักษณะคล้ายกัน คือ มีองค์ประกอบอยู่ ๓ ประการ ๑ ศาสนา ๒ คติธรรม ๓ ศิลธรรม พบว่า การใช้ชีวิตของชาวอำเภอหนองบัวจังหวัดนครสวรรค์ส่วนใหญ่ ประชาชนจะนับถือพระพุทธศาสนาและมีความเคารพในผีบรรพบุรุษ เพราะฉะนั้นลักษณะศาสนาที่พบ ในอำเภอหนองบัวซึ่งเป็นพื้นที่การวิจัยพบว่า ลักษณะศาสนาจะมีความผสมผสานมีลักษณะพิเศษ คือ เป็นพระพุทธศาสนาผสมพราหมณ์

และผี ในขณะที่พระพุทธศาสนาที่เป็นพระพุทธศาสนาแบบปริสฺฐิแล้วมีรูปแบบโดยจะได้รับการสอนตรง จากพระสงฆ์ซึ่งเป็นตัวแทนของศาสนา ในการอบรมสั่งสอนให้ประชาชนได้แยกแยะออกถึงความผิดชอบชั่วดี ส่วนเรื่องคติธรรมความเชื่อศีลธรรมนั้นเพราะมีความพิเศษ คือ มีที่มาจากหลายมีความผสมผสานระหว่างศาสนาพุทธ พราหมณ์และผี เช่น ใช้หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ยกตัวอย่างเช่น การอบรมสั่งสอนให้ประชาชนทั่วไปละชั่วกลัวบาป ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น ส่วนคติธรรมนั้นและก็ยังแฝงไปด้วยสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้และก็ยังไม่มีการพิสูจน์ซึ่งเป็นความเชื่อเฉพาะท้องถิ่น แฝงอยู่ด้วย เช่น หลอกให้คนมีความกลัวและละอายต่อบาปซึ่งมีความสอดคล้องกับความเชื่อแบบผี ซึ่งมีลักษณะไม่สามารถอธิบายได้เชิงวิทยาศาสตร์ โดยเหตุและผลแต่จะทำให้คนเกรงกลัวและไม่กล้ากระทำความผิดนั้น ส่วนศีลธรรมเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน อำเภอนองบัวนั้นมีศีลธรรมที่แบบเฉพาะส่วนใหญ่ จะปฏิบัติตามบรรพบุรุษหรือจะเชื่อคำสั่งสอนจากผู้ใหญ่ จนเป็นระเบียบแบบแผนแห่งความดีงามของชาวอำเภอนองบัวในปัจจุบัน

วัฒนธรรมทางสุนทรียะ ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์จะเกิดในสถานที่แห่งใดทั่วทุกมุมโลก ศิลปะการแสดงถือว่าเป็นวัฒนธรรมที่สำคัญอีกประการหนึ่ง เพื่อให้เกิดสุริยะทางอารมณ์ หรือการผ่อนคลาย ด้วยวิธีการฟังหรือจะเป็นการชมก็ตาม เพราะฉะนั้นในประเด็นเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางสุนทรียะของชาวอำเภอนองบัวนั้น ก็แยกเช่นเดียวกันกับมนุษย์โลก มีพัฒนาการอยู่ ๒ ระยะด้วยกันระยะหนึ่ง เมื่อราว ๓๐-๕๐ ปีที่ผ่านมา ได้มีการย้ายถิ่นฐานของคนต่างถิ่นเข้ามาอยู่ในพื้นที่ตัวอำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ก็คือชาวไทยโคราชอพยพเข้ามาตั้งรกรากในบริเวณรอบหรือรอบนอกอำเภอนองบัว การเข้ามาในครั้งนั้นได้นำเอาวัฒนธรรมศิลปะการแสดงเข้ามาด้วยคือ เพลงโคราช ทำให้ปัจจุบันนี้ผู้สูงอายุอำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ยังให้ความสำคัญกับการชมศิลปะการแสดงเพลงโคราช แต่ในขณะที่เดียวกันอำเภอนองบัว ยังมีศิลปะการแสดงในการร้องเพลงประกอบกรำวง ซึ่งเป็นของท้องถิ่นเอง เรียกว่า เพลงพื้นบ้าน ที่น่าสนใจคือ เพลงพื้นบ้านดังกล่าวมีจำนวนมากกว่า ๔๕ เพลง จากการวิจัยในครั้งนี้ได้สืบค้นศิลปะการแสดงท้องถิ่น โดยได้รวมกลุ่มประชาชนชาวบ้านด้านศิลปะวัฒนธรรมและการแสดงท้องถิ่น ส่วนใหญ่เป็นแม่บ้านได้ทำการรวบรวมเพลงพื้นบ้าน โดยการมีส่วนร่วมของกลุ่มแม่เพลง หลังจากนั้นได้นำเพลงที่ได้จากการเรียบเรียง คำร้อง/ทำนองใหม่ มอบให้กลุ่มแม่เพลงได้ทำการแสดง เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ที่จะจัดแสดงขึ้นให้กับผู้มาเยือนได้ชมตามโอกาสต่างๆ

ดังนั้น การศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมและประเพณี หรือที่เรียนว่าภูมิปัญญาทั้งที่ยึดติดอยู่กับตัวคน แม้กระทั่งสถานที่ที่สำคัญในอำเภอนองบัวแล้ว จากการศึกษายังมีสิ่งที่ที่น่าสนใจอีกประการก็คือ การใช้ชีวิตแบบวิถีพอเพียง เช่น การปลูกพืชผักสวนครัวไว้กินเอง ในขณะเดียวกันยังสามารถนำไปขาย เปลี่ยนเป็นเงินนำมาใช้จ่ายในครัวส่วนได้อีกส่วนหนึ่ง ทำให้

ชาวบ้านบางกลุ่มมีรายได้ตลอดปี แต่พบว่าส่วนใหญ่ชาวบ้านยังมีหนี้สินแทบทุกหลักคาเรือนเพราะขาดองค์ความรู้ในการใช้ชีวิตทำให้ไม่สามารถหลุดพ้นจากวงจรดังกล่าวได้

๔.๒ การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

ข้อความสำคัญที่ปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ สารสำคัญของหลักการพัฒนาประเทศที่สำคัญในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ ยึดหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” “การพัฒนาที่ยั่งยืน” และ “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” ที่ต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๙-๑๑ และยึดหลักการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ลดความเหลื่อมล้ำและขับเคลื่อนการเจริญเติบโตจากการเพิ่มผลิตภาพการผลิตบนฐานการใช้ภูมิปัญญาและนวัตกรรมสำหรับการกำหนดวิสัยทัศน์ของแผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ยึดวิสัยทัศน์ของกรอบ ยุทธศาสตร์ชาติที่กำหนดว่า “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ในขณะที่การกำหนดเป้าหมายและตัวชี้วัดในด้านต่างๆ ของแผนพัฒนาฯ ได้ยึดเป้าหมายอนาคตประเทศไทยปี ๒๕๗๙ ที่เป็นเป้าหมายยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี มาเป็นกรอบในการกำหนดเป้าหมายที่จะบรรลุใน ๕ ปี โดยที่เป้าหมายและตัวชี้วัดต้องสอดคล้องกับกรอบเป้าหมาย การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ที่องค์การระหว่างประเทศกำหนดขึ้น อาทิ การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development goals : SDGs) ที่องค์การสหประชาชาติกำหนดขึ้น เป็นต้น ส่วนแนวทางการ พัฒนา ได้บูรณาการนโยบายหรือประเด็นพัฒนาที่สำคัญของประเด็นการปฏิรูปประเทศ ๓๗ วาระ และ ไทยแลนด์ ๔.๐ การจัดทำแผนขับเคลื่อนและการติดตามประเมินผลเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งจากภาครัฐ เอกชน ประชาชน และภาคการศึกษา ในทุกพื้นที่ของประเทศเป็นกลไกประชารัฐที่รวมพลัง ให้สามารถกำหนดเป้าหมาย แนวทางการพัฒนา รวมทั้งแผนงานโครงการสำคัญที่ตอบสนองความต้องการและ แก้ไขปัญหาให้กับประชาชนได้อย่างสอดคล้องกับภูมิสังคมและเกิดผลสัมฤทธิ์อย่างจริงจังใน ๕ ปี..” จึงเป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรมภายใต้โครงการวิจัยดังนี้

จากประเด็นที่ผ่านมามีได้นำเสนอ สภาพทั่วไปและแหล่งทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญของอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งเป็นการศึกษาในภาพกว้างในขณะเดียวกันยังเป็นการสืบค้นถึงรากเหง้าของภูมิปัญญา เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ที่กระจายอยู่ในชุมชน และในประเด็นนี้จะเป็นการศึกษาเฉพาะเรื่อง “วิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับการประกอบอาชีพด้านการเกษตร” พบว่า ในอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ มีประชากรส่วนใหญ่ยังประกอบอาชีพเกษตรกร ปัจจัยที่จะส่งเสริมให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นนั้น ควรมีการต่อยอดหรือสร้างกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องวิถีชีวิตของประชาชนให้มากที่สุด เพื่อให้ชุมชนเกิดการบวนการเรียนรู้ ให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด เป็นการตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ แนวทางการยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้อย่างไร ผู้วิจัยได้สร้างกระบวนการร่วมกับชุมชน สรุปได้ดังนี้

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นวิจัยเชิงปฏิบัติการ ได้ศึกษาค้นคว้าทั้งเอกสารและศึกษาข้อมูลในระดับพื้นที่ไปพร้อมๆ กัน จึงจัดเวทีระดมความเห็นร่วมกับชุมชน และสร้างกระบวนการทำงานเพื่อเป็นกรอบในการการยกระดับแหล่งทุน ๔ ขั้นตอน ดังนี้

๑) การระดมความเห็นในการแก้ปัญหาของพื้นที่และการจัดการตนเอง หลักจากที่คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งทุนเรียบร้อยแล้ว ชุดข้อมูลดังกล่าวแบ่งออกเป็นสองส่วน ชุดความรู้ด้านภูมิปัญญาที่เป็นประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น และอีกหนึ่งชุดความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวอำเภอหนองบัว ในส่วนนี้จะกล่าวถึงการยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการศึกษาพฤติกรรมการใช้วิถีชีวิตตามวิถีชุมชน โดยการศึกษาข้อมูลเชิงพื้นที่วิจัย จากข้อมูลทะเบียนราษฎรและการสัมภาษณ์ พบว่า เทศบาลตำบลหนองบัว เดิมมีฐานะเป็นสุขาภิบาลหนองบัว ได้รับการจัดตั้งขึ้น เมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๔๙๙ ต่อมาสุขาภิบาลหนองบัว ได้รับการเปลี่ยนแปลงฐานะเป็นเทศบาลตำบลหนองบัว ตามพระราชบัญญัติเปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาล พ.ศ. ๒๕๔๒ ตั้งแต่วันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๕๒

ด้านที่ตั้งเขตเทศบาลตำบลหนองบัว อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอหนองบัวประมาณ ๒ กิโลเมตร อยู่ห่างจากจังหวัด นครสวรรค์ประมาณ ๗๑ กิโลเมตร ส่วนที่ตั้งอำเภอหนองบัว จะทอดตัวยาวจากทิศตะวันออกไปทิศตะวันตกของอำเภอหนองบัว

ด้านอาณาเขต ลักษณะภูมิประเทศของเทศบาลตำบลหนองบัว มีลักษณะเป็นที่ราบลาดเอียงจากทิศตะวันออกไปด้านทิศตะวันตก พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ลุ่มน้ำท่วมถึง ลักษณะดินเป็นดินปนทราย “พื้นที่ส่วนใหญ่ใช้สำหรับทำนา ทำไร่ มันสำปะหลัง, ทำสวน” มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ หมู่ที่ ๔, ๙, ๑๒, ๑๓ ตำบลหนองกลับ

ทิศใต้ ติดต่อกับ หมู่ที่ ๑, ๒, ๓, ๗, ๘, ๑๔ ตำบลหนองบัว

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ หมู่ที่ ๓, ๑๒ ตำบลหนองกลับ และหมู่ที่ ๑ ตำบลหนองบัว

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ หมู่ที่ ๑ ตำบลหนองกลับ และหมู่ที่ ๗, ๑๔ ตำบลหนองบัว

ด้านเขตการปกครอง เขตเทศบาลตำบลหนองบัว มีพื้นที่การปกครอง ๖.๒๕ ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครอง เป็น ๒ ตำบล ประกอบด้วย ๑๕ ชุมชน ได้แก่

๑. ตำบลหนองบัว หมู่ที่ ๑ ชุมชนบ้านมาบตะคร้อ หมู่ที่ ๒ ชุมชนบ้านเนินน้ำเย็น หมู่ที่ ๓ ชุมชนบ้านกุฎิฤาษี หมู่ที่ ๗ ชุมชนบ้านโคกมะขามหวาน หมู่ที่ ๗ ชุมชนบ้านโคกมะกอก หมู่ที่ ๘ ชุมชนบ้านโคกมะตูม หมู่ที่ ๙ ชุมชนบ้านคลองมะรีน หมู่ที่ ๑๔ ชุมชนบ้านทุ่งท้ายเนิน

๒. ตำบลหนองกลับ หมู่ที่ ๑ ชุมชนบ้านไร่โพธิ์ทอง หมู่ที่ ๒ ชุมชนบ้านใหญ่ หมู่ที่ ๓ ชุมชนบ้านสุขสำราญ หมู่ที่ ๔ ชุมชนบ้านเนินพลวง หมู่ที่ ๕ ชุมชนบ้านเนินตาเกิด หมู่ที่ ๑๒ ชุมชนบ้านเนินขี้เหล็ก หมู่ที่ ๑๓ ชุมชนบ้านเนินसान

ด้านประชากร เทศบาลตำบลหนองบัวมีประชากร (ณ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒) จำนวน ๑๒,๐๙๙ คน จำแนกเป็น เพศชาย ๕,๗๕๐ คน และหญิง ๖,๒๗๑ คน (ร้อยละ ๕๓๗.๗๙ และ ๕๒.๒๑ ของประชากรทั้งหมด ตามลำดับ) มี ครัวเรือน ๔,๘๔๑ ครัวเรือน และมีแนวโน้มการขยายตัวของชุมชนสูงขึ้น จากจำนวนครัวเรือนที่เพิ่มสูงขึ้นทุกปี อย่างต่อเนื่อง มีความหนาแน่นของประชากร ๗.๒ คนต่อตารางกิโลเมตร (งานทะเบียนราษฎร, ที่ว่าการอำเภอหนองบัว ณ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒)

เกี่ยวกับสถานศึกษาภายในเขตเทศบาลตำบลหนองบัว ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ๓ แห่ง ได้แก่ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านเนินน้ำเย็น, ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กชนอ้อ (วัดหนองกลับ) และศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเทศบาลตำบลหนองบัว โรงเรียนระดับประถมศึกษา ๑ แห่ง ได้แก่ โรงเรียนอนุบาลหนองบัว (เทพวิทยาคม) โรงเรียนระดับมัธยมศึกษา) แห่ง ได้แก่ โรงเรียนหนองบัว ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย ๑ แห่ง เกี่ยวกับสถาบันและองค์กรทางศาสนา วัด ๓ แห่ง ได้แก่วัดหนองบัว (หนองกลับ), วัดเทพสุธาवास และวัดหนองม่วง โบสถ์คริสต์ ๑ แห่ง และศาลเจ้า ๓ แห่ง ได้แก่ ศาลเจ้าพ่อ-เจ้าแม่หนองบัว ศาลหลวงปู่ฤาษีนารายณ์ และศาลเจ้าพ่อปู่น้อย

หลักจากที่ได้ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของอำเภอหนองบัวจากหน่วยงานของรัฐ เป็นการยืนยันกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์จากผู้มีส่วนที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปสู่ข้อสรุปและกำหนดประเด็นสำคัญในการระดมความเห็นเพื่อแก้ปัญหาของพื้นที่และการจัดการตนเอง จากข้อมูลดังกล่าวมาแล้วทำให้ทราบว่า ประชากรส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ทำให้ความเป็นอยู่ทางกายภาพไม่มีผลกระทบในด้านการดำเนินชีวิต สามารถที่จะใช้ภูมิปัญญาและวิถีชีวิตความเป็นเกษตรกรที่สืบทอดกันมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต แต่เนื่องด้วยปัจจัยทางด้านการประกอบอาชีพนั้นส่งผลกระทบต่ออย่างหนักสู่การใช้ชีวิตในปัจจุบัน ด้วยเหตุที่ว่าประกอบอาชีพของชาวบ้านที่อยู่ในอำเภอหนองบัวส่วนใหญ่ จะประสบปัญหาเรื่องเงินทุน ปัจจุบันนี้การเกษตรนั้นมีลักษณะเป็นระบบทุนนิยมมากกว่าระบบอนุรักษ์นิยม มีความเชื่อว่าถ้าประกอบอาชีพเกษตรเชิงเดี่ยวแล้วจะทำให้มีรายได้จำนวนมากขึ้น และการเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกทางการเกษตรต่อครัวเรือนจะทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น ส่งผลให้ชาวบ้านในอำเภอหนองบัวมีภาระหนี้สินแทบทุกหลังคาเรือน เพราะฉะนั้นการวิจัยในครั้งนี้จึงนำปัญหาที่เกิดในระดับครัวเรือนคือวัฒนธรรมการดำรงชีวิตที่ไม่ได้ยึดติดกับวิถีพอเพียงจึงส่งผลให้ชาวบ้าน มีปัญหาที่มีผลกระทบมาจากระบบการลงทุนในภาคการเกษตร ในขณะที่เดียวกันชุมชนมีภูมิปัญญาอยู่มากมายโดยเฉพาะภูมิปัญญาเรื่องการดำรงชีวิต เช่น การปลูกพืชสวนครัวเพื่อรับประทานภายในครัวเรือนและที่สำคัญนอกเหนือจากนั้นยังสามารถขายสู่ท้องตลาดได้เพื่อสร้างรายได้ในช่วงที่ว่างเว้นจากฤดูการเพาะปลูก เป็นต้น จึงทำให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้เริ่มตระหนักถึงความสำคัญการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับครัวเรือนและระดับชุมชนสร้างระบบภูมิคุ้มกันจากวงจรอุบาทว์

๒) การพัฒนางานและกิจกรรมในชุมชนที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิต ลักษณะการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในอำเภอหนองบัวจะมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันเป็นอย่างสูงในเรื่องของการสืบทอดวัฒนธรรม

และประเพณีแต่ในทางกลับกันก็พบว่าในเรื่องการมีปฏิสัมพันธ์ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการดำเนินชีวิตเพื่อให้หลุดพ้นจากความทุกข์ยังมีไม่มากนัก ทำให้ลักษณะโครงสร้างทางสังคมมีความเจริญเติบโตและการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน ถึงแม้ว่าในภาพลักษณ์ที่ที่เห็นจะเชื่อได้ว่าประชาชนจะมีคุณภาพชีวิตที่ดีไม่ว่าจะเป็นเรื่องคุณภาพร่างกายคุณนะภาพชีวิตทางด้านสังคมแต่ความเป็นจริงแล้วคุณภาพชีวิตทางด้านเศรษฐกิจยังขาดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุขได้เพราะฉะนั้นในเรื่องการพัฒนางานและกิจกรรมในชุมชนที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิตในประเด็นนี้เห็นว่าคุณภาพชีวิตของชาวบ้านในอำเภอหนองบัวซึ่งอาจจะกล่าวสรุปได้ว่ามีลักษณะปฏิสัมพันธ์กันมากในเชิงการใช้ชีวิตที่ส่งเสริมคุณธรรมวัฒนธรรมประเพณีแต่ในขณะเดียวกันปฏิสัมพันธ์ด้านการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ในการดำเนินชีวิตหรือการนำวิถีพอเพียงเข้ามาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิตให้มีชีวิตอย่างปกติสุขนั้นถือว่าน้อย

ดังนั้นลักษณะงานและกิจกรรมในชุมชนที่จะพัฒนาขึ้นโดยการระดมความคิดเห็นภายใต้กิจกรรมสัมมนาปัญหาในพื้นที่การวิจัยผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้สะท้อนควรมีลักษณะของการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชนซึ่งทำไปพร้อมๆกันเป็นคู่ขนานกิจกรรมระดับครัวเรือนนั้น เช่น การให้วัดซึ่งเป็นศูนย์กลางด้านจิตใจทำหน้าที่ที่นอกเหนือจากเดิมที่เคยทำสืบทอดกันมาคือเป็นสถานที่อบรมจิตใจและพัฒนาทางด้านคุณธรรมจริยธรรม แต่ในขณะเดียวกันควรที่จะอบรมให้ประชาชนนั้นได้น้อมนำหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาและนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นศาสตร์พระราชามาเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในการดำเนินชีวิตในครอบครัวซึ่งจะไม่ให้ติดกับดักของความทุกข์ยาก

ในขณะเดียวกันระดับชุมชนนั้นควรมีกิจกรรมที่ออกแบบขึ้นมาเพื่อที่จะให้เกิดเครือข่ายของชุมชนซึ่งในที่นี้อาจจะรวมถึงหน่วยงานราชการรัฐวิสาหกิจเอกชนและภาคประชาชนและเครือข่ายองค์ความรู้ที่นอกเหนือจากชุมชนก็คือสถานศึกษาหรือสถาบันต่างๆเข้ามามีส่วนร่วมให้มากยิ่งขึ้นเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้สร้างปฏิสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้เพื่อให้เกิดการดำเนินชีวิตในวิถีใหม่ได้ในที่สุด

๓) นโยบายสาธารณะและการจัดการเชิงพื้นที่ การดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับชุมชนที่ผ่านมา นั้น เป็นการดำเนินกิจกรรมเพื่อเน้นการตอบสนองนโยบายแห่งรัฐเป็นประการสำคัญมีความเกี่ยวข้องกับงบประมาณที่รัฐจัดให้ นโยบายสำคัญคือการเมืองในระดับท้องถิ่น อาจจะมีมุมมองว่าการพัฒนาที่ดีคือการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานไม่ว่าจะเป็น การคมนาคม ไฟฟ้า น้ำประปา จะเห็นได้จากแผนพัฒนาท้องถิ่นในระยะ ๕ ปี ส่วนใหญ่งบประมาณและกิจกรรมให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน ดังนั้นสัดส่วนเมื่อเทียบกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้ง ๔ ด้าน (๑) ด้านร่างกาย (physical domain) คือ การรับรู้ทางสภาพด้านร่างกายของบุคคลซึ่งมีผลต่อชีวิตประจำวัน เช่น การรับรู้สภาพความสมบูรณ์ของร่างกาย การรับรู้ถึงความสามารถในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันของตน

การรับรู้ถึงความสามารถในการทำงาน (๒) ด้านจิตใจ (psychological domain) คือ การรับรู้ทางสภาพจิตใจของตนเอง เช่น การรับรู้ความรู้สึกทางบวกและทางลบที่บุคคลมีต่อตนเอง การรับรู้ภาพลักษณ์ของตนเอง การรับรู้ถึงความคิด การตัดสินใจและความสามารถในการเรียนรู้ของตน (๓) ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม (social relationships) คือ การรับรู้เรื่องความสัมพันธ์ของ ตนกับบุคคลอื่นการรับรู้ถึงการที่ได้รับความช่วยเหลือและได้เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือบุคคลอื่นในสังคมด้วย (๔) ด้านสิ่งแวดล้อม (environment) คือ การรับรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการดำเนินชีวิต การรับรู้การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ การรับรู้ว่าตนมีชีวิตอยู่อย่างอิสระ มีความปลอดภัยและมั่นคงในชีวิต อาจไม่ครอบคลุมครบทุกมิติ ฉะนั้นจากเวทีการประชุมเพื่อระดมความคิดเห็นจึงได้ทบทวนกระบวนการพัฒนาเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในชุมชน สามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ลักษณะดังนี้

ลักษณะที่ ๑ กิจกรรมที่มีรูปแบบ ซึ่งทราบกันดีอยู่แล้วว่าการบริหารราชการแผ่นดิน โครงสร้างองค์การรวมถึงการทำงานขององค์กรต่างๆ โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จะมีการสั่งงานตามสายบังคับบัญชา จากระดับสูงสู่ระดับกลางและมีฐานล่างเป็นระดับปฏิบัติการ ระดับกลางเป็นกลุ่มผู้อำนวยการ และระดับสูงสุดเพื่อทำหน้าที่กำกับนโยบาย ซึ่งเป็นรูปแบบการบริการสาธารณะในการบริหารราชการแผ่นดินของรัฐไทย นักวิชาการมักจะเรียกว่าระบบโครงสร้างองค์กรแบบพีระมิด ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้เกิดข้อจำกัดหลายประการ การกระจายอำนาจมาจากส่วนกลางทำให้ลักษณะกิจกรรมที่เกิดขึ้นต้องมีความสอดคล้องภายใต้นโยบายแห่งรัฐ ทำให้มีอุปสรรคในการเข้าถึงความต้องการของประชาชนในระดับฐานราก โดยไม่นำข้อมูลย้อนกลับ feedback ที่เป็นสภาพปัญหาของชุมชนไปกำหนดนโยบาย ทำให้กิจกรรมดังกล่าวเป็นไปดังข้อมูลข้างต้น ซึ่งมีความย้อนแย้งกับความต้องการชุมชน โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเป็นการพัฒนาเชิงกายภาพ บางครั้งอาจจะสวนทางกับการพัฒนาเชิงคุณภาพที่กล่าวถึงชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์

ลักษณะที่ ๒ กิจกรรมที่ไม่มีรูปแบบ เป็นกิจกรรมที่มุ่งตอบสนองความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง เมื่อการกระจายอำนาจจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่นมากขึ้น ด้วยการถ่ายโอนอำนาจหน้าที่ไปยังท้องถิ่น มีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทำหน้าที่ประสานกับท้องที่ซึ่งทำหน้าที่มาก่อนในท้องถิ่นนั้นในนามตัวแทนของกระทรวง ทบวง กรม ประเด็นสำคัญในส่วนนี้ จากการระดมความคิดเห็นในการสัมมนาปัญหาในพื้นที่พบว่า ในขณะเดียวกันประชาชนส่วนใหญ่ก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการผลักดันความต้องการของชุมชนให้ไปสู่นโยบายท้องถิ่น โดยเฉพาะนโยบายที่เกี่ยวกับการส่งเสริมคุณภาพชีวิต ทั้ง ๔ ด้าน ดังที่กล่าวมาแล้ว ส่งผลให้กระบวนการการทำงานอาจจะมีผลกระทบและขาดความต่อเนื่อง เช่น มีกิจกรรมเฉพาะกิจเกิดขึ้นมากมายแต่ไม่มีงบประมาณสนับสนุน เพื่อไม่ได้บรรลุไว้ในแผนพัฒนาของท้องถิ่น กิจกรรมที่ไม่มีรูปแบบ จะต่างจากข้อแรกมีลักษณะการอำนาจการสั่งการผ่านส่วนกลางไปยังท้องถิ่น ดังนั้นโครงการที่เกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐานจะมีลักษณะเป็นการพัฒนา

ต่อเนื่องและผูกพันกับงบประมาณแผ่นดิน แต่ในขณะเดียวกันกิจกรรมที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิตจะเป็นลักษณะโครงการระยะสั้นๆ การเกิดขึ้นและจบลงในระยะเวลาอันสั้นอาจไม่ทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์เท่าที่ควร ยังพบอีกว่าการนำปัญหาของชุมชนอื่นที่มีบริบทใกล้เคียงเข้ามาเป็นแนวทางในการออกแบบโครงการพัฒนา หรือนำกิจกรรมโครงการในพื้นที่อื่นมาดำเนินการในพื้นที่ซึ่งมีปัจจัยนำเข้าต่างกันก็ทำให้มีผลลัพธ์ที่ต่างกัน การประชุมเชิงปฏิบัติการดังกล่าว ชาวบ้านได้ให้ความร่วมมือและร่วมคิดปัญหาที่ผ่านมาในอดีต ภาพปัจจุบันและภาพในอนาคตที่จะเกิดขึ้นควรจะเป็นอย่างไร เพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านเริ่มทบทวน ภาพในอนาคตชุมชนควรมีส่วนร่วมออกแบบนโยบายการพัฒนาคุณภาพชีวิตเพื่อทำหน้าที่กำหนดทิศทางส่งผ่านไปยังส่วนท้องถิ่นให้ทำหน้าที่สนองตอบความต้องการของชุมชนในระดับฐานรากได้ตรงเป้าหมายต่อไป

ในประเด็นเรื่อง นโยบายสาธารณะและการจัดการเชิงพื้นที่ได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ปัญหาในระดับท้องถิ่น เพราะฉะนั้นที่ผ่านมาจากข้อมูลพื้นฐานและการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นผลักดันนโยบายแห่งรัฐมากกว่าการระดมความคิดเห็นและสร้างการมีส่วนร่วมแก้ปัญหาในเชิงพื้นที่ เพราะฉะนั้นกระบวนการดังกล่าวนี้เป็นกระบวนการที่สร้างช่องทางให้ชาวบ้านภาคประชาชนในอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์เข้ามีส่วนร่วมในการตระหนักถึงการแก้ปัญหาที่เกี่ยวกับการดำเนินวิถีชีวิต ส่งผลให้เกิดทำงานแบบคู่ขนานสร้างความสมดุลทั้งกายภาพและคุณภาพ เพิ่มความสามารถให้ชุมชนพึ่งพาตัวเองได้ในระยะยาว

๔) การสร้างการเรียนรู้ให้กับสมาชิกชุมชน การสร้างการเรียนรู้ให้กับสมาชิกในชุมชนนั้นซึ่งประเด็นนี้จะให้ความสำคัญกับทุกภาคส่วนที่อยู่ทั้งในและนอกชุมชน เพราะฉะนั้นการสร้างการเรียนรู้ให้กับสมาชิกชุมชนนั้น จากข้อมูลพื้นฐานของอำเภอหนองบัวที่ได้กล่าวไว้ในข้อที่ ๑ พบว่าอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ อยู่ในช่วงของการพัฒนาจึงมีการขยายเมืองออกไปในบริเวณรอบข้างอยู่ตลอดเวลา ด้วยความเจริญนั้นทำให้มีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาตั้งอยู่ในท้องถิ่นเป็นจำนวนมาก ในขณะเดียวกันชุมชนเองเป็นชุมชนวิถีพุทธ การดำเนินชีวิตจึงมีลักษณะเรียบง่าย มีความเกี่ยวข้องกับวัดตลอดช่วงชีวิต ซึ่งพบว่า วัดที่สำคัญในอำเภอหนองบัวนั้นมีจำนวน ๓ วัด คือ ๑ วัดหนองบัวหนองกลับ วัดเทพสุทธาวาส และวัดหนองม่วง ซึ่งกระจายอยู่ในบริเวณเขตเมืองและชุมชนของอำเภอหนองบัวครอบคลุมทั้งหมด ๑๕ ชุมชน ๒ ตำบล คือ ตำบลหนองกลับ และอำเภอหนองบัว

การทำหน้าที่ของวัดนอกจากจะเป็นสถานที่เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ตั้งแต่การเกิด จนถึงบั้นปลายชีวิตนั้น ในปัจจุบันนี้ถือว่ามีการหน้าที่ค่อนข้างน้อยในฝ่ายศาสนาจักร ซึ่งการจัดประชุมดังกล่าวจัดขึ้นที่วัดหนองม่วง อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ได้ระดมความคิดเห็นว่าวัดนอกจากเป็นที่ประกอบพิธีกรรมและที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านแล้ว ควรจะต้องมีกระบวนการโดยใช้อาศัยความรู้จากชุมชนผนวกกับความรู้ทางวิชาการจากหน่วยงานภาครัฐและสถานศึกษาทั้งนอก

และในพื้นที่เข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนเพื่อใช้วัดเป็นฐานในการส่งเสริมการเรียนรู้ให้กับสมาชิกในชุมชนได้

ในกระบวนการนี้เป็นการยกระดับแหล่งทุนที่ หมายถึง การยกระดับแหล่งทุนที่เป็นภูมิปัญญาและวิถีชีวิตด้านการเกษตรเป็นสำคัญ ที่นอกเหนือจากศิลปวัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ไป การสัมมนาปัญหาในเชิงพื้นที่ในครั้งนี้ ผู้วิจัยเป็นผู้นำในกระบวนการซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการทำงาน โดยเชิญภาคีจากผู้แทนหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน ที่มีประสบการณ์และเป็นผู้ที่มีผลกระทบโดยตรงเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต ที่ประชุมได้ระดมความคิดเห็นโดยผู้วิจัยได้เสนอว่า กระบวนการทำงานในการที่จะยกระดับให้ไปสู่ความสำเร็จนั้นจะต้องมีกระบวนการทำงานที่เป็นรูปแบบให้สามารถสร้างองค์ความรู้และสามารถประเมินกระบวนการแต่ละขั้นตอนได้ โดยใช้กระบวนการศึกษาได้น้อมนำกระบวนการมาจากศาสตร์พระราชหรือหลักการพัฒนา คือ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” โดยสร้างการมีส่วนร่วมทุกกระบวนการตั้งแต่เก็บข้อมูลภาคสนาม ข้อมูลที่เป็นปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิ ข้อมูลปฐมภูมิโดยการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมปัญหานั้นให้เป็นหมวดหมู่ ข้อมูลทุติยภูมิคือ ข้อมูลที่ได้ถูกรวบรวมไว้แล้วโดยหน่วยงานภาครัฐ เช่น สถิติประชากร และข้อมูลเชิงพื้นที่ที่รวบรวมไว้เอกสาร ได้นำทั้งสองส่วนนี้มาผนวกกันแล้วสังเคราะห์สร้างองค์ความรู้ใหม่โดยให้บ้าน วัด โรงเรียน หรือ “บวร” เข้ามามีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาาร่วมกันโดยใช้หลักของความเข้าใจซึ่งจะต้องมีความเข้าใจในพื้นที่อย่างแท้จริงจึงจะสามารถวิเคราะห์ปัญหาที่เป็นปัญหาสำคัญ นำไปสู่กระบวนการแก้ไขได้ ขั้นตอนการเข้าถึงปัญหาในชุมชนนั้น ไม่ว่าจะ เป็นปัญหาด้านเศรษฐกิจหรือด้านการเกษตรที่ส่งผลวิถีชีวิตของชาวบ้าน จะต้องได้รับการแก้ไขไปพร้อมๆ กัน โดยด้านครอบครัว เข้าถึงคนทุกกลุ่มทุกระดับและนำไปจัดลำดับ การแก้ไขปัญหาลำดับความสำคัญในที่สุด

การยกระดับการชุมชนตามศาสตร์พระราชสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งเป็นโจทย์สำคัญในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยได้นำหลักการพัฒนา คือ การเข้าใจปัญหา การเข้าถึงชุมชนและการมีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหาและการออกแบบโครงการพัฒนา เป็นกระบวนการพัฒนาที่จะก่อให้เกิดความยั่งยืน ชุมชนแห่งนี้มีจุดแข็งโดยเฉพาะด้านการดำเนินชีวิตแบบวิถีพอเพียงที่เป็นไปตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของศาสตร์พระราช แต่ในขณะเดียวกัน พบว่า ชุมชนเองไม่สามารถที่จะถ่ายทอดความรู้ที่เป็นจุดเด่นและสามารถสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อต่อสู้กับระบบทุนนิยมได้



แผนภาพที่ ๔.๕ แสดงกิจกรรมสัมมนาปัญญาในพื้นที่การวิจัย

๔.๓ การสร้างเครือข่ายแหล่งทุนชุมชนในอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

ในสถานการณ์ปัจจุบันของชุมชนในภาพรวมที่พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่จะประสบปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตมากกว่าด้านกายภาพที่เกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐาน จากผลผู้วิจัยได้ดำเนินกิจกรรมสัมมนาปัญญาในพื้นที่การวิจัยสรุปได้ ว่าประชากรส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในเขตอำเภอหนองบัวจะเป็นเกษตรกร เช่น ชาวทำนา ชาวไร่และชาวสวน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทางการเกษตรที่กระจายไปทั่วทั้งอำเภอ ในขณะที่อำเภอหนองบัวเองมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องทางด้านกายภาพ แต่กลับพบว่ามีปัญหาในการดำเนินชีวิตอย่าง เช่น ภาระหนี้สินซึ่งเกิดจากการประกอบอาชีพที่มีลักษณะเป็นการปลูกเกษตรเชิงเดี่ยวทำให้มีปัญหาหนี้สินที่สะสมจนขาดความสามารถในการชำระหนี้ได้ตามกำหนด บางรายจะต้องขายที่ดินเพื่อนำเงินไปใช้หนี้ วงจรดังกล่าวก็ยังไม่หยุดอยู่ที่นั่น และได้กลับเข้าสู่วงจรการเป็นหนี้เหมือนเดิมอีกครั้ง อาจเป็นเพราะขาดเงินในการลงทุน ประกอบกับการใช้ชีวิตแบบสังคมเมืองที่ยึดติดกับระบบทุนนิยมโดยขาดภูมิคุ้มกัน จนทำลืมนี่จะหวนกลับมาใช้ชีวิตแบบวิถีชุมชน ส่งผลให้มีคุณภาพชีวิตที่แย่งลงกว่าเดิมในด้านเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ทางสังคม เนื่องจากประชาชนในชุมชนยังขาดองค์ความรู้ในด้านการอยู่แบบวิถีพอเพียง ขาดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จะยกระดับแหล่งทุนให้สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างยั่งยืน การดำเนินงานโดยได้เชิญองค์กรเครือข่ายเข้าร่วมกิจกรรม ท้องเที่ยววิถีชุมชน หน่วยอบรมประชาชนอำเภอหนองบัว (วัดหนองม่วง) โดยจัดเป็นเครือข่ายความร่วมมือของผู้ที่สนใจในประเด็นเดียวกัน ได้เชิญให้มารวมกลุ่มกันช่วยกันคิดวิเคราะห์ รับฟังประเด็นอุปสรรคปัญหาาร่วมกัน และวางแผนในการแก้ไขปัญหาาร่วมกันอย่างเอยคาย การที่มีส่วนงานต่าง ๆ ที่หลากหลายมาร่วมกัน ถือว่าเป็นการสร้างกระบวนการที่ก่อให้เกิดเป็นพลังสังคม ดีต่อการเป็นเครือข่ายในการขับเคลื่อนช่วยกระตุ้นให้มองประเด็นปัญหาเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายแหล่งทุนชุมชนมากยิ่งขึ้น เสริมสร้างให้เกิดการตระหนักถึงเรื่องต่าง ๆ ที่อยากให้เกิดขึ้นในชุมชน โดยมี ๗ ส่วนงานเป็นเครือข่ายร่วมกันด้วยกันคือ

๑. ตัวแทนจากชุมชนวัดหนองม่วง

๒. ทีมงานคณะวิจัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓. ตัวแทนจากสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์
๔. ตัวแทนจากเทศบาลตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์
๕. ตัวแทนจากกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (คลังปัญญาท้องถิ่น)
๖. ตัวแทนจากที่ว่าการอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์
๗. ตัวแทนจากสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครสวรรค์



ถือว่าเป็นเครือข่ายความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน และพร้อมที่จะพัฒนาเครือข่ายเพื่อดำเนินการกิจกรรมอื่นๆ ต่อไป ประเด็นนี้จะได้นำเสนอผลการวิจัยเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ เรื่องการสร้างเครือข่ายแหล่งทุนในอำเภอหนองบัวจังหวัดนครสวรรค์การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยแบ่งผลการดำเนินงานออกเป็น ๔ ส่วน ดังนี้

๑) การสร้างเครือข่ายและการทำหน้าที่ของเครือข่ายชุมชนวิถีพอเพียง

การสร้างเครือข่ายเปรียบเสมือนการถอดรหัสปัญหาที่ฝังรากลึกอยู่ในสังคม ซึ่งกระบวนการการสร้างเครือข่ายนั้นถือว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญ ด้วยชุมชนที่อยู่ในตำบลหนองกลับ อำเภอหนองบัวจังหวัดนครสวรรค์ มีวัดที่สำคัญเป็นจำนวนมาก ที่การวิจัยครั้งนี้ได้คัดเลือกวัดหนองม่วงเป็นพื้นที่ในการวิจัย เนื่องจากมีบริบทที่สอดคล้องกับวิถีชุมชนมากที่สุด ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมต่างๆ ในขณะเดียวกันยังเป็นศูนย์รวมใจของของชุมชน ดังนั้นการใช้พื้นที่วัดหรือศาสนสถานเป็นศูนย์กลางในการดำเนินกิจกรรมก็จะทำให้ประชาชนหรือชาวบ้านทั่วไปเกิดความสนใจมากกว่าที่จะทำกิจกรรมในพื้นที่ของรัฐหรือเอกชน การเกิดขึ้นของเครือข่ายในครั้งนี้ มีจุดเริ่มต้นจากการระดมความคิดเห็นและสัมมนาปัญหาที่เกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของพื้นที่ในการวิจัย เพราะฉะนั้นการคัดเลือกผู้แทนที่จะเข้าร่วมในการระดมความคิดเห็นจะต้องเป็นตัวแทนจากคนกลุ่ม เพื่อที่จะทำหน้าที่ถ่ายทอดปัญหาของคนในชุมชนได้โดยตรงไปตรงมา ในขณะที่ผู้เข้าร่วมเป็นแกนนำจะมีส่วนร่วมสะท้อนถึงปัญหาแล้วยังสามารถที่จะหาแนวทาง และมาตรการต่างๆ เพื่อป้องกันปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนให้ลดลงได้ในที่สุด

การเกิดขึ้นของเครือข่ายชุมชนวิถีพอเพียง มีเป้าหมายที่จะยกระดับให้ชุมชนนั้นสามารถจัดการปัญหาได้หรือที่เรียกว่า ชุมชนจัดการตัวเอง โดยการทำงานของภาคีเครือข่าย เพื่อที่จะทำหน้าที่ส่งต่อสภาพปัญหาและความต้องการไปยังภาครัฐเพื่อกำหนดเป็นนโยบาย เมื่อเกิดการรวมตัวของเครือข่ายแล้วจึงมีกระบวนการวิเคราะห์ถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของชาวบ้าน โดยให้ความสำคัญในการศึกษาแหล่งทุนในระดับชุมชน ที่พบว่าการใช้ชีวิตของชาวอำเภอหนองบัวนั้นมีจุดเด่น เช่น มีความประหยัด ขยันอดทน และใช้ชีวิตได้กลมกลืนกับธรรมชาติ และที่สำคัญยังสอดคล้องกับการใช้ชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งพบได้กระจายอยู่ในชุมชนทั่วไป แต่ยังคงกระจุกอยู่กับคนบางกลุ่มเท่านั้น จึงนับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาอีกแขนงหนึ่งที่สามารถให้ชาวบ้านใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตแก่ชาวบ้านในภาพรวม โดยเฉพาะส่งเสริมภูมิปัญญาด้านการเกษตร เช่น ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก ส่วนที่กินไม่หมดก็สามารถนำไปขายได้ เพื่อสร้างรายได้เสริมหรืออาชีพทดแทน นำรายได้ดังกล่าวมาเป็นค่าใช้จ่ายนอกเหนือจากอาชีพหลักคือ การทำนาและทำไร่ เหตุผลและหลักการดังกล่าวได้นำมาเป็นตัวตั้งและเป็นจุดเริ่มต้นเครือข่ายนี้มีวัตถุประสงค์มุ่งเป็นศูนย์ประสานงานเครือข่ายชุมชนวิถีพอเพียงเพื่อที่จะถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับประชาชนทั่วไปและเป็นเรียนเรียนรู้เยาวชนเพื่อสร้างทักษะการดำรงชีวิตในโลกอนาคต



แผนภาพที่ ๔.๖ แสดงการประชุมแกนนำเครือข่ายชุมชนวิถีพอเพียง

การระดมความคิดเห็นและวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนจากผู้แทนที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน หรืออาจจะเรียกว่าเครือข่ายพลัง “บวร” ที่ประกอบด้วยบ้าน วัดและราชการนั้น เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการดำเนินการควรที่จะแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อยๆ ๓ กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มหน่วยงานราชการ กลุ่มเอกชน และกลุ่มประชาชน เพื่อเปิดโอกาสให้แต่ละกลุ่มนั้นได้กล้าที่จะแสดงความคิดเห็น บอกเล่าเรื่องราวและปัญหาที่หลากหลายมิติยิ่งขึ้น แล้วข้อมูล

มาสังเคราะห์ร่วมกัน เพื่อร่วมกันรับทราบปัญหาภาพรวมของชุมชน พร้อมทั้งแสวงหาแนวทางในการแก้ปัญหาในพื้นที่ร่วมกันต่อไป กระบวนการดังกล่าวนี้จะทำให้เกิดเครือข่ายอย่างยั่งยืนเพราะมีการจัดกิจกรรมทบทวนจำนวนหลายครั้ง ซึ่งทำให้เครือข่ายทราบแน่ใจว่าสิ่งที่เกิดขึ้นจากผลการดำเนินงานจะทำให้ทุกภาคส่วนได้รับประโยชน์จากเท่าเทียมกัน

หลังจากมีเครือข่ายชุมชนวิถีพอเพียงแล้ว ซึ่งมีวัดหนองม่วงเป็นศูนย์กลางในการประสานงานความร่วมมือจากเครือข่ายที่เป็นตัวแทนทั้ง ๓ กลุ่ม จึงมีการออกแบบหน้าที่เพื่อกำหนดรูปแบบในการทำงานของเครือข่ายโดยวิธีการที่หลากหลาย การเรียนรู้ เช่น จะมีการสอดแทรกแนวคิดเรื่อง “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ไปสู่ประชาชนผ่านการแสดงธรรมหรือการร่วมมือของภาคีเครือข่ายในการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ทางการเกษตรเพื่อระดมปราชญ์ชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นรวมทั้งนักวิชาการต่างๆ ให้มาทำหน้าที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันซึ่งจะก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ในชุมชนยิ่งขึ้น การเข้ามามีส่วนร่วมทำให้ประชาชนได้นำแนวคิดวิธีการต่างๆ ไปประยุกต์ใช้ในครอบครัวของตนตามความเหมาะสม

๒) แนวคิดการเรียนรู้ตามแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ในส่วนนี้จะมีความเกี่ยวเนื่องกับการทำหน้าที่ของเครือข่ายชุมชนวิถีพอเพียง โดยการสร้างรูปแบบการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับชุมชนโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาผนวกกับหลัก “ปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียง” “การพัฒนาที่ยั่งยืน” และ “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” และยึดหลักการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ลดความเหลื่อมล้ำและขับเคลื่อนการเจริญเติบโตจากการเพิ่มผลิตภาพการผลิตบนฐานการใช้ภูมิปัญญาและนวัตกรรม ข้อความดังกล่าวเป็นแนวคิดในการพัฒนาประเทศ และปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ จึงนำมาเป็นแนวทางการดำเนินในครั้ง นี้ การพัฒนาชุมชนนั้นสามารถที่จะกระทำได้ทั้งสองส่วนไปพร้อมๆ กัน ส่วนแรกเป็นการทำงานของส่วนงานราชการ มุ่งบริการสาธารณะแก่ประชาชน และพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ส่วนที่สองเป็นการทำงานภาคประชาชน หรือ ชุมชนจัดการตนเอง เพื่อให้ชุมชนได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิตและมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันผ่านกิจกรรมต่างๆ โดยเริ่มต้นที่ชุมชนเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่นำไปสู่ความยั่งยืนได้

สถานการณ์ในปัจจุบันประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมถึงร้อยละ ๙๐ ของประชากรทั้งหมด พบว่า ขาดภูมิคุ้มกันในการดำเนินชีวิต ทำให้เกิดปัญหาเรื่องหนี้สินตามมา และขาดการนำภูมิปัญญาและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมเข้ามาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ทำให้มีพฤติกรรมที่ฟุ้งเฟ้อเพราะติดกับดักบริโภคนิยม ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตที่แย่งลง ดังนั้นแนวคิดเรื่องการเรียนรู้ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นการประยุกต์วิธีการสอน เนื้อหาและรูปแบบการถ่ายทอดองค์ความรู้ระหว่างชุมชนสู่ชุมชน โดยความร่วมมือของเครือข่าย โดยใช้ศาสนสถานทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางเป็นกลไกขับเคลื่อนการทำงาน เช่น สร้างการรับรู้ วิธีการดำเนินชีวิตตามแนว

พระพุทธศาสนา กระบวนการเรียนรู้ตามหลักอริยสัจ ๔ ความจริงสี่ประการ เพื่อให้รู้จักทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค สร้างแนวป้องกันตามแนวพุทธ และการรับรู้ที่เท่าทันต่อสถานการณ์ และให้สามารถนำกระบวนการดังกล่าวไปแก้ปัญหาได้อย่างชาญฉลาด เพราะแนวคิดเรื่องอริยสัจมีจุดประสงค์ที่จะให้มนุษย์คิดอย่างมีเหตุและผล ในการสร้างความเข้าใจในสภาพของความทุกข์ และนำไปสู่แนวทางแก้ปัญหาได้ตรงจุด ผนวกกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้กล่าวถึง ทางสายกลางแนวคิด ๓ ท่วง ๒ เงื่อนไข คือ ความพอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันที่ดี ผ่านการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่สอดแทรกไปด้วยหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น พร้อมทั้งจะปรับตัวต่อทุกสภาพของการเปลี่ยนด้วยปัญญา

๓) สื่อและแหล่งการเรียนรู้ชุมชน

ด้านการสื่อสาร สื่อ ถือว่ามีบทบาทสำคัญในการจูงใจให้ชาวบ้าน เข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพราะฉนั้นการทำงานที่ของและเครือข่ายชุมชนวิถีพอเพียงจะต้องสร้างสื่อขึ้นมาทำหน้าที่แทนในเชิงประจักษ์ มีนักวิชาการได้ให้ความหมายเกี่ยวกับ สื่อการเรียนรู้ (Instructional Media) หมายถึงสิ่งต่างๆ ที่ใช้เป็นเครื่องมือ หรือช่องทางสำหรับการสอนของผู้สอนไปถึงผู้เรียน และทำให้ผู้เรียนเรียนรู้ตามจุดประสงค์ หรือจุดมุ่งหมายที่วางไว้เป็นอย่างดี สื่อที่ใช้ในการสอนนี้ อาจจะเป็นวัตถุสิ่งของที่มีตัวตนหรือไม่มีตัวตนก็ได้ เช่น วัตถุสิ่งของตามธรรมชาติปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ วัตถุสิ่งของที่คิดประดิษฐ์หรือสร้างขึ้นสำหรับการสอน คำพูดท่าทาง วัสดุ และเครื่องมือสื่อสาร กิจกรรมหรือกระบวนการถ่ายทอดความรู้ต่างๆ เป็นต้น

ด้วยหลักการดังกล่าว ผู้วิจัยและเครือข่ายชุมชนวิถีพอเพียง จึงได้จัดทำแปลงเกษตรสาธิตขึ้นภายในวัดหนองม่วง ตำบลหนองกลับ อำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ด้วยสถานะของวัดเป็นที่ตั้งของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล หรือ (อ.ป.ต.) เดิมอยู่แล้ว และมีพื้นที่ที่จะสร้างเป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชน โดยให้ปราชญ์ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ มีจุดประสงค์ให้เป็นสถานที่พบปะของเครือข่ายร่วมทำกิจกรรมแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ เป็นสถานที่จัดแสดงภูมิปัญญาที่สำคัญของท้องถิ่น และทำหน้าที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาไปสู่เยาวชน เป็นเหตุให้เกิดพัฒนาสื่อและแหล่งเรียนรู้ชุมชนออกเป็น ๒ ลักษณะ สื่อการเรียนรู้ตามธรรมชาติ และสื่อการเรียนรู้จากสิ่งพิมพ์ ดังภาพ



แผนภาพที่ ๔.๗ แสดงสื่อการเรียนรู้ตามธรรมชาติ



แผนภาพที่ ๔.๘ แสดงสื่อการเรียนรู้จากสิ่งพิมพ์

การทำหน้าที่ของสื่อทั้งสองชนิดจะมีลักษณะที่ต่างต่างกัน สื่อการเรียนรู้ตามธรรมชาติ จะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาล เช่น แปลงเกษตรสาธิตในฤดูฝน ฤดูหนาว และฤดูร้อนจะปลูกพืช แตกต่างกัน และที่เหมาะสมกับฤดูกาล และที่ช่วงฤดูร้อนก็จะทำให้แปลงเกษตรไม่น่าชมเหมือนฤดู

ผนวกกับอุทยานแห่งชาติ เนื่องจากแปลงเกษตรสาธิตเน้นที่จะปลูกพืชล้มลุก พืชสวนครัวที่ชาวบ้านนิยมรับประทานในท้องถิ่น ด้วยข้อจำกัดดังกล่าว ทำให้เกิดสื่อสิ่งพิมพ์ออกมาเพื่อสนับสนุน และทำหน้าที่บอกเล่าเรื่องราวแก่ผู้ที่เข้ามาศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีพอเพียง

กล่าวได้ว่าสื่อและแหล่งการเรียนรู้ชุมชน เป็นเครื่องมือสำคัญที่จะทำให้คนเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ ส่วนแหล่งเรียนรู้ชุมชนวิถีพอเพียงนั้น เกิดขึ้นจากเครือข่ายที่ร่วมกันค้นหาปัญหาที่มีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต เพื่อให้สามารถผ่ากระแสทุนนิยมและกระแสบริโภคนิยม ส่งเสริมทักษะในการดำรงชีวิต โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นตัวทำหน้าที่สร้างความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ในขณะที่เดียวกันยังเป็นการสร้างกระบวนการขัดเกลาทางสังคมให้แก่เยาวชน

๔) ความเชื่อมโยงแหล่งทุนชุมชนเชิงบูรณาการ

โครงการวิจัย เรื่อง การยกระดับแหล่งทุนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาเกี่ยวกับการขับเคลื่อนชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถีของดีอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ของการยกระดับแหล่งทุนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการศึกษาสภาพทั่วไปของชุมชน และค้นหาปัญหาสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยอาศัยแหล่งทุนและภูมิปัญญาในชุมชนมา หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสร้างเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาและส่งเสริมคุณภาพชีวิตเชิงบูรณาการ



แผนภาพที่ ๔.๙ แสดงแผนที่ท่องเที่ยววนวิถีของดีอำเภอหนองบัว
ที่มา : จากการสังเคราะห์ผลงานวิจัยกลุ่มนวัตวิถีของดีอำเภอหนองบัว

จากภาพด้านบนจะเห็นได้ว่า เครือข่ายชุมชนวิถีพอเพียงได้ร่วมมือสร้างความเชื่อมโยงแหล่งทุนชุมชนเชิงบูรณาการ ประกอบด้วย เครือข่ายชุมชนวิถีพอเพียง เครือข่ายวิถีไทยวิถีธรรม เครือข่ายนวัตกรรมวิถีของดีอำเภอหนองบัว ให้เป็นแผนที่ท่องเที่ยววิถีของดีอำเภอหนองบัว ด้วยการเชื่อมโยงเครือข่ายทั้ง ๓ เครือข่ายเข้าด้วยกัน มีจุดประสงค์ที่ผู้วิจัยและเครือข่ายประสงค์ให้เกิดการเรียนรู้ภายในชุมชนด้วยการร่วมคิด ร่วมทำและร่วมแก้ปัญหาไปด้วยกัน ทำให้ประชาชนนำหลักการที่เป็นประโยชน์ไปบริหารกิจกรรมภายในครอบครัวให้ประสบผลสำเร็จ ในระยะยาวจะทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้โดยไม่ต้องอาศัยแหล่งทุน (เงิน) จากภายนอก ที่ผ่านมารัฐพยายามที่จะส่งเสริมการท่องเที่ยว เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจระดับฐานล่าง เกิดการหมุนเวียนของเงินไปสู่ชุมชน ผลจากการศึกษาจึงเป็นการสกัดจุดเด่นของชุมชนออกมา โดยเฉพาะความเข้มแข็งของชุมชนด้านความสามัคคี ความสง่างามของศิลปวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น มีภูมิปัญญาที่หลากหลาย จึงได้ร่วมรวมเป็นองค์ความรู้สร้างเป็นแผนที่ท่องเที่ยว และสร้างความเข้าใจในการรับผลประโยชน์ร่วมกัน



แผนภาพที่ ๔.๑๐ แสดงจัดกิจกรรมท่องเที่ยวตามแผนที่ท่องเที่ยววิถีของดีอำเภอหนองบัว

๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ รูปแบบการศึกษาแบ่งออกเป็นการศึกษาเชิงเอกสาร และการศึกษาเชิงปฏิบัติการในพื้นที่เพื่อการยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยความเกี่ยวเนื่องกับความผูกพันของชุมชนในวิถีชีวิต ความเชื่อ ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นที่มีความสำคัญ พร้อมทั้งการบูรณาการภูมิปัญญาหรือแหล่งทุนที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนา โดยการน้อมนำศาสตร์พระราชาสู่การปฏิบัติ นำไปสู่การยกระดับให้เป็นแหล่งเรียนรู้ตามวิถีพอเพียงสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ สอดรับกับแผนท่องเที่ยวชุมชน ดังนั้นองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการสรุปองค์ความรู้จากนักวิจัยการ เพื่อนำไปสร้างกระบวนการพัฒนา

ในภาคสนาม ส่งผลให้การทำงานในระดับชุมชนประสบความสำเร็จสรุปเป็นองค์ความรู้ออกเป็น ๔ ด้านดังนี้

๑) การศึกษาแหล่งทุนในชุมชน โดยใช้แนวคิดการมีส่วนร่วม การร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ และร่วมรับประโยชน์ เชื่อมประสานการทำงานของทุนทางสังคมทั้งหมดในพื้นที่บูรณาการการทำงานกับหลักการพัฒนา คือ การเข้าใจปัญหา การเข้าถึงชุมชนและการมีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหาและการออกแบบโครงการพัฒนา เป็นกระบวนการพัฒนาที่จะก่อให้เกิดความยั่งยืน เมื่อกำหนดปัญหาและความต้องการของประชาชนเป็นตัวตั้ง เป้าหมายต่อมาก็คือ การสร้างการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ให้กับประชาชน ด้านการส่งเสริมคุณภาพชีวิต ได้แก่ การเรียนรู้ของแกนนำ สมาชิกผู้ได้รับผลประโยชน์ การเกิดแหล่งเรียนรู้ ผู้นำการเปลี่ยนแปลง การลดปัจจัยเสี่ยงด้านกายภาพและด้านคุณภาพ นโยบายสาธารณะ การตอบสนองต่อภารกิจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผลกระทบที่ปรากฏเป็นนามธรรม ได้แก่ ความเป็นเจ้าของงาน กิจกรรม และผลความเชื่อมั่นในแกนนำ กลุ่มทางสังคม องค์กรชุมชน การมีส่วนร่วมของสมาชิกและผู้ได้รับประโยชน์ความสัมพันธ์และการทำงานร่วมกันของแกนนำ สมาชิก และการสร้างผลกระทบร่วมกัน เป็นต้น

๒) วิเคราะห์ปัญหาหมู่บ้านและผู้ที่ได้รับผลกระทบและการแก้ปัญหาในระดับชุมชน

เมื่อได้ความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวอำเภอหนองบัวที่พยายามยึดหลักการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ลดความเหลื่อมล้ำและขับเคลื่อนการเจริญเติบโตจากการเพิ่มผลิตภาพการผลิตบนฐานการใช้ภูมิปัญญาและนวัตกรรมส่วนหนึ่งแล้ว การเรียนรู้เพิ่มเติมจากสถานการณ์ โดยการพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกันของแกนนำ ผู้นำ ประชาชนแกนนำ กลุ่มทางสังคมและองค์กรชุมชน ได้แก่ แหล่งเรียนรู้ในชุมชน สถาบันการเงิน วัด สถาบันทางศาสนา ผู้นำหน่วยงานที่มีปฏิบัติการในพื้นที่ ได้แก่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงเรียน สถานบริการสุขภาพในพื้นที่ เป็นต้น แกนนำหมู่บ้าน (ชุมชน) จัดการตนเอง ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาเทศบาล คณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น เป็นการทบทวนศักยภาพการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น ประเด็นปัญหาของพื้นที่ ปัจจัยหรือสาเหตุของการเกิดปัญหา แนวทางการแก้ปัญหา ประชากรที่ได้รับผลกระทบ ผลลัพธ์ที่เกิดจากการแก้ไขปัญหา เพื่อให้แกนนำและผู้ที่เกี่ยวข้องได้เรียนรู้ทางออกและแนวทางการจัดการกับสถานการณ์และปัจจัยต่างๆ เรียนรู้วิธีการทำงานแบบช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในชุมชน กลุ่มทางสังคม องค์กรชุมชน หมู่บ้าน (ชุมชน) จัดการตนเอง หน่วยงานทั้งในพื้นที่และองค์กรสนับสนุนจากนอกพื้นที่ ความเชี่ยวชาญของพื้นที่ในการนำใช้ทุนทางสังคมและ ศักยภาพที่มีในตำบลจัดการปัญหาหรือเงื่อนไขต่างๆ รวมถึงศักยภาพและความพร้อมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการเป็นกลไกขับเคลื่อนให้ระบบการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็ง เช่น การมีกองทุนสวัสดิการ แผนพัฒนาตำบล การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ทุนทางสังคมของชุมชน ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาแนวคิด ความรู้ทักษะ วิธีการทำงาน และความสามารถในด้านอื่นๆ ภายใต้กระบวนการและกิจกรรม

ที่หลากหลาย เช่น การประชุม อบรม การจัดเวทีเรียนรู้ การสรุปบทเรียน การถอดบทเรียน การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง และการเรียนรู้ข้ามพื้นที่หรือการ ศึกษาดูงาน เป็นต้น

๓) วิเคราะห์ศักยภาพ และความพร้อมในการสร้างกระบวนการเรียนรู้

ความเป็นชุมชนที่มีการนำหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาและนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในการดำเนินชีวิตในครอบครัวซึ่งจะไม่ให้ติดกับดักของความทุกข์ยากนั้น ถือว่าเป็นศักยภาพของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอีกประการหนึ่ง สามารถวิเคราะห์ได้จาก (๑) ศักยภาพใน การพัฒนางานต่อเนื่องและขยายผล จากงานและกิจกรรมของทุนทางสังคมที่ดำเนินการอยู่ เช่น การพัฒนางานต่อ เนื่องและขยายพื้นที่ การพัฒนางานต่อเนื่อง ในลักษณะการจัดกิจกรรมที่หลากหลายมากขึ้น การพัฒนางานต่อเนื่อง ในลักษณะการบูรณาการกับหลายภาคส่วน การพัฒนางานใหม่แต่ทำเฉพาะเรื่องเฉพาะประเด็น การพัฒนางานใหม่ และทำในลักษณะการบูรณาการกับหลายภาคส่วน เป็นต้น และ (๒) ศักยภาพในการสร้างการเรียนรู้วิเคราะห์ได้จาก งานกิจกรรมของทุนทางสังคมในชุมชนที่ดำเนินไป เช่น การประชุมแลกเปลี่ยนข้อมูล การถอดบทเรียนตนเอง การเพิ่มความรู้ทักษะ การเพิ่มผู้นำการเปลี่ยนแปลง การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้การสื่อสาร การจัดการกระบวนการเรียนรู้ ระหว่างกลุ่ม/เครือข่าย การสร้างการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาหรือจัดการกับเงื่อนไขต่างๆ เป็นต้น และ (๓) การมี ส่วนร่วมของทุนทางสังคมในการพัฒนางานของชุมชนท้องถิ่น

๔. การพัฒนานวัตกรรมและการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะโดยใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง

การสร้างและพัฒนานวัตกรรมโดยเอาพื้นที่เป็นตัวตั้ง จะเอื้อต่อการขับเคลื่อนชุมชนท้องถิ่นที่ยาวแบบนวัตกรรมด้วยการเชื่อมโยงเครือข่ายเข้าด้วยกัน มีกระบวนการนำไปให้ใช้ความคิดร่วมกันตลอดถึงแนวทางวิธีการกระบวนการทำงานเครื่องมือการทำงานรวมทั้งกระบวนการสร้างการเรียนรู้ใหม่ในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดยใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ทั้งหมดในชุมชน ทั้งในระดับบุคคล ระดับกลุ่มทางสังคม องค์กรชุมชน ระดับ หน่วยงาน แหล่งประโยชน์และระดับหมู่บ้าน (ชุมชน) จัดการตนเอง ร่วมกับการใช้ความรู้หลายชุดทั้งทางหลักวิชาการ หลักสังคมวัฒนธรรม หลักประสบการณ์ สื่อสารทำให้ประชาชนนำหลักการที่เป็นประโยชน์ไปบริหารกิจกรรมภายในครอบครัวให้ประสบผลสำเร็จ จากนั้นมีผลต่อกระบวนการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็งต่อเนื่องและยั่งยืน ก่อให้เกิดประโยชน์ผลกระทบและผลลัพธ์ที่ดีต่อผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือที่เกี่ยวข้องทั้งในแง่ของการเพิ่มทักษะหรือศักยภาพ การเพิ่มคุณค่า การเพิ่มผลผลิต การเพิ่มผลตอบแทน เป็นต้น

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน” ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๔๐ ท่าน เพื่อยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน และการสร้างเครือข่ายแหล่งทุนชุมชนในอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน หลังจากนั้นนำผลการวิจัยไปจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) กับผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๔๐ ท่าน เพื่อยืนยันเสนอแนวทางการส่งเสริมการยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนที่ผู้วิจัยเสนอ ทั้งนี้จากผลการวิจัยสามารถสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และมีข้อเสนอแนะดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงประเด็นสำคัญในการยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนตามวัตถุประสงค์ในการวิจัยดังนี้

๕.๑.๑ สภาพทั่วไปและแหล่งทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญของอำเภอหนองบัว

แหล่งชุมชนโบราณที่เกี่ยวข้องในบริเวณใกล้เคียงกับการตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของชุมชนมาตั้งแต่อดีต แสดงถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนโบราณในพื้นที่อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ อันเป็นเขตลุ่มแม่น้ำป่าสักตั้งแต่ท้องที่จังหวัดเพชรบูรณ์เป็นต้นมา มีชุมชนโบราณเมืองศรีเทพที่เป็นเมืองโบราณขนาดใหญ่ และยังมีชุมชนโบราณขนาดเล็กหลายแห่งในบริเวณใกล้เคียงกัน ซึ่งปัจจุบันเมืองศรีเทพก็ยังหลงเหลือร่องรอยโบราณสถานต่างๆ ให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่อย่างชัดเจน การเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนเส้นทางติดต่อคมนาคมอันมีการติดต่อกับดินแดนอื่นๆ ตามแม่น้ำป่าสักจนได้รับเอาวัฒนธรรมจากอินเดีย ทำให้ชุมชนเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาในระดับหนึ่ง ทั้งนี้เพราะการที่เมืองตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มแม่น้ำ จึงเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำเกษตรกรรมและยังตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างบ้านเมืองในลุ่มน้ำน่านกับลุ่มน้ำมูลตอนบน เมืองเหล่านี้อยู่บนเส้นทางติดต่อคมนาคมจึงได้รับเอาวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาได้ง่าย จนต่อมาได้มีการขุดพบเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น ภาชนะดินเผา เครื่องมือเหล็ก และเครื่องประดับเป็นกำไลสำริด ลูกปัดแก้ว นอกจากนี้บริเวณใกล้เคียงมีการพบเครื่องมือหิน โลหะ เปลือกหอย และเครื่องปั้นดินเผาอีกด้วย จนถึงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖ ก็ได้รับเอาวัฒนธรรมทวารวดีทำให้มีการเปลี่ยนแปลงคติความเชื่อและรูปแบบ

ศิลปกรรมตามวัฒนธรรมต้นแบบที่เจริญอยู่ภายใต้อิทธิพลของพุทธศาสนา แต่เมื่อมีการรวมกลุ่มกันของคนไทยและสถาปนาอาณาจักรสุโขทัยขึ้นมาและขยายดินแดนออกมา เมืองที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของขอมก็เสื่อมลง โดยมีหลักฐานจากการขุดค้นพบโบราณสถานและโบราณวัตถุที่ขุดพบเป็นศิลปะสมัยทวารวดีจำนวนมาก

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเกิดภาวะสงครามหลายครั้งจึงมีการเคลื่อนย้ายคนไปยังพื้นที่ด้านในเขตอำเภอหนองบัวเป็นระลอก สมัยนั้นยังมีความนิยมการคมนาคมด้วยเส้นทางน้ำ เมืองต่างๆ ที่อยู่ใกล้แม่น้ำสำคัญล้วนมีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากร ทำให้มีพลเมืองเพิ่มจำนวนมากขึ้น อีกทั้งเป็นเส้นทางผ่านของกองทัพทำให้ได้รับผลกระทบจากภาวะสงครามบ่อยครั้ง จึงเกิดการอพยพย้ายถิ่นกันไปมา จึงยากแก่การยืนยันทางประวัติศาสตร์ที่มีลำดับความเป็นมาจนเมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้รวบรวมดินแดนของกรุงศรีอยุธยาเดิมให้กลับมาอยู่ใต้อำนาจจึงมีความชัดเจนมากขึ้น บริเวณแถบนี้ที่มีที่ตั้งเหมาะแก่การรับส่งสินค้ากรุงเทพฯ-เชียงใหม่ จึงมีเรือแพขึ้นไปจอดค้าขายในแม่น้ำมากมาย จนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เกิดการขยายตัวของชุมชนที่ตั้งอยู่ตามเมืองท่าต่างๆ เป็นผลให้มีชาวจีนหลั่งไหลเข้ามาขายแรงงานและประกอบการค้ามากขึ้นตามลำดับ จนทำให้มีผู้คนจากต่างจังหวัดอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนในเขตท้องที่อำเภอหนองบัวในปัจจุบันเป็นจำนวนมาก ซึ่งอำเภอหนองบัวนั้นมีภูมิทัศน์ที่ดี แต่ไม่มีแม่น้ำสายใหญ่ไหลผ่านโดยทางด้านทิศตะวันออกมีภูเขาทั้งระหว่างทางเมืองและมีแม่น้ำสายใหญ่ คือ แม่น้ำน่านไหลผ่าน จึงมีการรับวัฒนธรรมจากสถานที่หลายๆ แห่ง ผู้คนส่วนใหญ่อพยพมาจากหลากหลายถิ่นจึงมีอัตลักษณ์วัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะผสมผสานระหว่างภาคกลางกับภาคอีสาน แต่ยังคงยึดมั่นนับถือพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต

๕.๑.๒ แหล่งทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญของอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

เมื่อใช้วัฒนธรรมเป็นตัวแบบในการกำหนดกลุ่มในการศึกษาค้นคว้าในภาพรวมแล้วนำข้อมูลมาสังเคราะห์เพื่อนำไปสู่การยกระดับแหล่งทุนที่เน้นเรื่องวิถีชีวิต เศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนองค์ความรู้เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยอิงความสัมพันธ์ชุมชนที่เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชนและเชื่อมโยงแผนการท่องเที่ยวของชุมชนไปพร้อมกัน มีแหล่งทุนทางด้านวัฒนธรรม ๕ ด้าน คือ ๑) วัฒนธรรมทางภาษาและวรรณคดี ที่แยกออกเป็นวัฒนธรรมทางภาษาที่พบว่า ชาวอำเภอหนองบัวโดยเฉพาะในพื้นที่ศึกษาซึ่งเป็นพื้นที่ภายใต้การปกครองของเทศบาลตำบลหนองบัว ประกอบด้วย ๑๕ ชุมชน ครอบคลุม ๒ ตำบลคือ ตำบลหนองบัวและตำบลหนองกลับ และชุมชนรอบนอกทั้ง ๗ ตำบล จะมีลักษณะการใช้ภาษาที่แตกต่างกัน อีกทั้งสำเนียงก็แตกต่างตามกลุ่มคนที่อพยพเข้าจากจังหวัดอื่น ๒) แหล่งโบราณคดีวัดหนองม่วง ตำบลหนองกลับ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ที่ค้นพบร่องรอยชุมชนโบราณแสดงถึงการลำดับความสืบเนื่องมาอย่างยาวนาน มีการพบร่องรอยวัฒนธรรมทวารวดีเกือบทุกอำเภอของจังหวัดนครสวรรค์ แต่แหล่งโบราณคดีวัดหนองม่วงนั้น

ทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาแหล่งเรียนรู้รากเหง้าของท้องถิ่นที่ทางวัดหนองม่วงได้ดำเนินการให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา การเกษตร ศิลปหัตถกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และสร้างความสงบสันติสุขขึ้นในชุมชน ทั้งนี้ก็เพราะที่นี่ก็เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่มีการบร่ำร่ายหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์โบราณคดีที่มีความน่าสนใจแห่งหนึ่งในอำเภอหนองบัว ตามหลักฐานพื้นที่แห่งนี้ก็มีร่องรอยลักษณะพื้นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนามาตั้งแต่สมัยทวารวดีแล้ว โดยพบเศษภาชนะดินเผาเป็นจำนวนมากปะปนกับเศษกระดูกมนุษย์ **๓) ร่องรอยวัฒนธรรมสมัยทวารวดีในพื้นที่วัดหนองม่วง** ที่มีเนินดินอิฐดินเผาปะปนอยู่กับแท่งหินธรรมชาติไม่มีการตกแต่งรูปทรงและสลักลวดลาย ปักเป็นสัญลักษณ์เขตพัทธสีมาหรือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมของชุมชนในวัฒนธรรมสมัยทวารวดี **๔) ร่องรอยโบราณสมัยอยุธยาในวัดหนองม่วงและบริเวณใกล้เคียง** เพราะเป็นเส้นทางเดินทางสัญจรไปมาผ่านบริเวณดังกล่าวและมีการตั้งถิ่นฐานเป็นการชั่วคราวเท่านั้น ไม่ปรากฏหลักฐานที่ความสืบเนื่องทางพัฒนาการใช้งานในพื้นที่ แต่พบซากโบราณสถานหลายแห่งพบเศษอิฐดินเผาจำนวนมาก **๕) การสร้างวัดหนองม่วง** เมื่อครั้งที่ผู้คนกลุ่มแรกๆ ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณดังกล่าว ยังบร่ำร่ายการปักหินตั้งและซากอิฐดินเผา จึงมีการทำเป็นเพิงชั่วคราวเพื่อใช้ในการทำสังฆกรรม จนเมื่อมีการสร้างวัดหนองบัวและสร้างโบสถ์ขึ้นจึงไม่มีการทำสังฆกรรมในพื้นที่นี้อีก

วัฒนธรรมทางวัตถุ จากการศึกษาด้านวัฒนธรรมทางวัตถุที่พบในอำเภอหนองบัว จึงได้แยกออกเป็น ๔ ประเภท คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค เพราะว่าเกี่ยวข้องกับเรื่องของการดำรงชีพที่สำคัญ คือ **๑) อาหาร** แสดงถึงอัตลักษณ์ของอาหารท้องถิ่นของชาวอำเภอหนองบัว มีความสอดคล้องกับการดำรงชีวิต พบว่า มีอาหารทั้งประเภทคาวและหวานที่สามารถจะนำมาเป็นจุดเด่น ยกย่องให้เป็นของดีประจำอำเภอหนองบัว แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท อาหารคาว เช่น แกงพริกเกลือและปลาร้าสับ อาหารหวาน ได้แก่ ขนมหวานหลายชนิด เช่น ข้าวเม่าหรือกระยาสาธต ขนมข้าวโปรง ขนมใส่ไส้ ขนมกง ขนมสามเกลอ เป็นต้น โดยการใช้ภาชนะท้องถิ่นบรรจุอาหารที่มีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบัน การวิจัยครั้งนี้ได้แบ่งกลุ่มผลิตภัณฑ์ชุมชนออกเป็น ๕ กลุ่ม กลุ่มที่ ๑ กลุ่มผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่ กลุ่มที่ ๒ กลุ่มผลิตภัณฑ์แปรรูปไม้จริง กลุ่มที่ ๓ กลุ่มผลิตภัณฑ์รักษิโลกทตบรรจุภัณฑ์แทนพลาสติก กลุ่มที่ ๔ ผลิตภัณฑ์ขนมไทยและธนาฉก๊วย และกลุ่มที่ ๕ ผลิตภัณฑ์พริกเกลือ (ปลาร้าสับ) การวิจัยครั้งนี้ได้สนับสนุนให้บรรดาผลผลิตที่เกิดจากการส่งเสริมอาชีพทั้ง ๕ กลุ่ม ซึ่งมีจำนวน ๒ กลุ่มที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมการกินโดยตรงของชาวอำเภอหนองบัว และสิ่งที่ได้ผ่านการคัดเลือกถือว่าเป็นที่ยอมรับของคนในพื้นที่วิจัย ชุมชนมีแนวทางดำเนินวิถีชีวิตแบบพอเพียง **๒) ที่อยู่อาศัย** การสร้างที่อยู่อาศัยของชาวอำเภอหนองบัวมีทั้งแบบดั้งเดิมและแบบทันสมัย แม้ว่ากระแสความนิยมจะนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงก็ตาม แต่จะเห็นได้ว่าชาวอำเภอหนองบัวยังมีการอนุรักษ์ศิลปะเกี่ยวกับสิ่งปลูกสร้างไว้ได้อย่างสมบูรณ์ มีทั้งการสร้างด้วยไม้ทั้งหลัง มีได้ดูแลแข็งแรงสามารถจะเป็นที่

พักอาศัยในยามฤดูร้อน และอีกนัยยะสำคัญหนึ่งยังเป็นທີ່เก็บอุปกรณ์ทางการเกษตร คอกปศุสัตว์ โรงครัวรวมถึงการเก็บผลผลิตทางการเกษตรและพันธุ์พืช **๓) เครื่องนุ่งห่ม** ความนิยมในเรื่องของการแต่งกายของชาวอำเภอหนองบัว เป็นแบบเรียบง่ายมีทั้งการแต่งกายแบบพื้นบ้านและแบบเสื้อผ้าแฟชั่น ซึ่งขึ้นอยู่กับลักษณะของกิจกรรมและงานบุญเทศกาลต่างๆ แต่เมื่อถึงฤดูกาลปกติก็จะนุ่งกางเกงทั่วไปและใส่เสื้อตามอิสระแต่ปกปิดมิดชิด **๔) ยารักษาโรค** ในสมัยก่อนที่มีความไม่สะดวกด้านการคมนาคม การรักษาอาการเจ็บป่วยแบบพื้นบ้านก็ดำเนินไปด้วยความจำเป็น แต่เมื่อการแพทย์มีความเจริญก้าวหน้าก็ทำให้บทบาทเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรในการรักษาอาการเจ็บป่วยมีค่อนข้างน้อย อันอาจเป็นวิกฤตในการสืบทอดภูมิปัญญา หมอชาวบ้านเกี่ยวกับองค์ความรู้ในการรักษาอาการเจ็บป่วยโดยวิถีธรรมชาติ การใช้สมุนไพรในการรักษาอาการเจ็บป่วยรวมถึงการใช้คาถาอาคมในการปรับเป่าอาการเจ็บปวดบางประการ

วัฒนธรรมทางจิตใจ การที่ชาวอำเภอหนองบัวในปัจจุบันนี้ยังมีวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของท้องถิ่นถือว่าเป็นจุดเด่นอย่างหนึ่ง เพราะกระแสทางเศรษฐกิจหรือกระแสบริโภคนิยมกำลังส่งผลกระทบให้รูปแบบการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นต่างๆ แต่ที่นี้มีเปลี่ยนแปลงไปไม่มากนัก ชาวอำเภอหนองบัวยังคงสนใจในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ทั้งด้านปรัชญาหรือแนวคิดเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต การเคารพนับถือศาสนา ประเพณีที่งดงามยังได้รับการรักษาและเป็นแบบแผนในการดำเนินวิถีชีวิต เพราะมีการยึดถือหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นหลักในการดำเนินชีวิต สร้างกตัญญูกตเวทิตาธรรมต่อผู้มีพระคุณ ปรัชญาความเชื่อเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ การกำหนดฤดูกาลเพาะปลูก ชาวอำเภอหนองบัวเองก็ยังใช้หลักการดังกล่าวเพื่อประกอบการตัดสินใจ มีเรื่องความกตัญญูรู้คุณผ่าน “วัฒนธรรมข้าว” ที่ผสมผสานแสดงให้เห็นถึงการสอนให้ประชาชนรู้จักประหยัด มัธยัสถ์ อดออม และใช้สอยทรัพย์สินหรือผลประโยชน์จากทรัพย์สินทรัพยากรนั้นให้เกิดความคุ้มค่ามากที่สุด

วัฒนธรรมทางจารีตหรือขนบธรรมเนียมประเพณี ความโดดเด่นในเรื่องวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะของชาวอำเภอหนองบัวที่เกี่ยวกับการประพาศคนในสังคม คือ **๑) จารีตประเพณี** ยังคงยึดถือที่บรรพชนได้ถือปฏิบัติต่อกันมาแต่อดีต ถ้าฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามก็จะถูกมองว่าเป็นความผิด ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับหลักธรรมศีลธรรมและจริยธรรม เป็นการรักษาวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมที่สามารถที่สัมผัสได้ ทำให้เกิดความสงบสุข **๒) ขนบประเพณี** การยึดถือแบบแผนที่ปฏิบัติต่อกันมาเป็นการยอมรับว่าบรรพบุรุษได้ปลูกฝังสิ่งที่ดีงามไว้อย่างเป็นระเบียบแบบแผน ดังนั้นในปัจจุบันจะเห็นได้ว่าวิถีชีวิตยังได้ยึดติดกับหลักการเดิมคิดเป็นร้อยละ ๙๐ แต่ก็มีบางส่วนที่กำลังจะสูญหายไปกับสภาพเศรษฐกิจ การหาเลี้ยงชีพ และการโยกย้ายออกไปทำงานต่างพื้นที่ **๓) ธรรมเนียมประเพณี** เป็นเรื่องของอภิปรัชญาไมตรีที่คนธรรมดาสามัญชนที่นิยมปฏิบัติต่อกันมา การเป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน และมีลักษณะนิสัยที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในงานและพิธีต่างๆ มีลักษณะผูกติด

กับระบบเครือญาติเน้นเรื่องกิริยามารยาทเป็นสำคัญ ๔) **วัฒนธรรมทางสุนทรียะ** เป็นความเจริญทางการแสดงออกและการสร้างสรรค์งาน เช่น การแสดงเพลงพื้นบ้านที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน คณะวิจัยได้สืบค้นประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและประเพณี เป็นการแสดงเพื่อยกระดับการแสดง ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นให้สอดคล้องกับการดำเนินงานชุมชนท่องเที่ยววิถี วิถีบอกถึงเอกลักษณ์ และวัฒนธรรมในท้องถิ่น และใช้แสดงในการต้อนรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยือนอำเภอหนองบัวโดยมีการรวบรวมเพลงพื้นบ้านและการเรียบเรียงเนื้อหา ทำนองและคำร้องโดยให้คงอัตลักษณ์ความเป็นเพลงพื้นบ้านแบบการใช้ชีวิตแบบวิถีพอเพียงของชาวอำเภอหนองบัวมากที่สุด

๕.๒.๓ การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศที่พัฒนาแล้วไม่ได้สอดคล้องกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของอีกประเทศที่กำลังพัฒนา ประเทศไทยก็พยายามขับเคลื่อนการลดความเหลื่อมล้ำ และสร้างการเจริญเติบโตจากการเพิ่มผลิตภาพการผลิตบนฐานการใช้ภูมิปัญญาและนวัตกรรม โดยการกำหนดวิสัยทัศน์ของแผนพัฒนา ที่มียุทธศาสตร์ชาติว่า “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” มีเป้าหมายอนาคตประเทศเป็นเป้าหมายยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี มุ่งสู่ไทยแลนด์ ๔.๐ มีการจัดทำแผนขับเคลื่อนและการติดตามประเมินผล เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งจากภาครัฐ เอกชน ประชาชน และภาคการศึกษา ในทุกพื้นที่ของประเทศเป็นกลไกผลักดันแผนงานโครงการสำคัญที่ตอบสนองความต้องการและแก้ไขปัญหาให้กับประชาชนได้อย่างสอดคล้องกับภูมิสังคมและเกิดผลสัมฤทธิ์อย่างจริงจังใน ๕ ปี จึงเป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรมภายใต้โครงการวิจัยนี้ ซึ่งพบว่าสภาพทั่วไปและแหล่งทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญของอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ในภาพกว้างเรื่อง “วิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับการประกอบอาชีพด้านการเกษตร” พบว่า ในอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ มีประชากรส่วนใหญ่ยังประกอบอาชีพเกษตรกร คณะผู้วิจัยได้จัดเวทีระดมความเห็นร่วมกับชุมชนและสร้างกระบวนการทำงานเพื่อเป็นกรอบในการยกระดับแหล่งทุน อันเป็น “การระดมความเห็นในการแก้ปัญหาของพื้นที่และการจัดการตนเอง” ที่เน้นการยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนให้เป็นพฤติกรรมการใช้วิถีชีวิตตามวิถีชุมชน โดยข้อมูลจากการสัมภาษณ์จากผู้มีส่วนที่เกี่ยวข้องทำให้ทราบว่า ประชากรส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร มีการดำเนินชีวิตที่สามารถจะใช้ภูมิปัญญาและวิถีชีวิตความเป็นเกษตรกรที่สืบทอดกันมาได้ แต่มีปัญหาเรื่องเงินทุนและเชื่อว่าถ้าประกอบอาชีพเกษตรเชิงเดี่ยวแล้วจะทำให้มีรายได้จำนวนมากขึ้น จึงเกิดมีภาระหนี้สินครัวเรือน จึงทำให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้เริ่มตระหนักถึงความสำคัญการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับครัวเรือนและระดับชุมชนสร้างระบบภูมิคุ้มกันมากขึ้น นอกจากนี้ “การพัฒนางานและกิจกรรมในชุมชนที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิต” ที่ผสมผสานกับลักษณะโครงสร้างทางสังคมทำให้การดำเนินชีวิตของชาวบ้านมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน มีการสืบทอดวัฒนธรรมและประเพณีได้เป็นอย่างดี แต่การถ่ายทอดองค์ความรู้ในการดำเนินชีวิตไม่ได้

มีเป้าหมายเกี่ยวกับการฟื้นความทุกข์ ทำให้ลักษณะโครงสร้างทางสังคมมีความเจริญเติบโตและการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน การขาดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุขได้ จึงเป็นแนวทางของการส่งเสริมให้มี “นโยบายสาธารณะและการจัดการเชิงพื้นที่” เป็นการดำเนินกิจกรรมเพื่อเน้นการตอบสนองนโยบายแห่งรัฐ มีความเกี่ยวข้องกับงบประมาณที่รัฐจัดให้ถือเป็นการเมืองในระดับท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ตลอดถึงทางด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม ทั้งที่เป็นลักษณะกิจกรรมที่มีรูปแบบและลักษณะกิจกรรมที่ไม่มีรูปแบบ การให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ปัญหาในระดับท้องถิ่น ส่งผลให้เกิดทำงานแบบคู่ขนานสร้างความสมดุลทั้งกายภาพและคุณภาพ เพิ่มความสามารถให้ชุมชนพึ่งพาตัวเองได้ในระยะยาว อันจะนำไปสู่ “กระบวนการสร้างการเรียนรู้ให้กับสมาชิกชุมชน” มีการให้ความสำคัญกับสมาชิกในชุมชนโดยการสร้างการเรียนรู้ที่ส่งผลดีต่อทุกภาคส่วนที่อยู่ทั้งในและนอกชุมชน การมีกิจกรรมโดยอาศัยวัดที่นอกจากจะเป็นสถานที่เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนาแล้วยังได้ให้มีการจัดประชุมระดมความคิดเห็นอีกด้วย

ทั้งนี้ การยกระดับการชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน จึงเป็นโจทย์ที่สำคัญในหัวข้อวิจัยนี้ที่ผู้วิจัยได้นำหลักการพัฒนา คือ การเข้าใจปัญหา การเข้าถึงชุมชนและการมีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหาและการออกแบบโครงการพัฒนา เพื่อเป็นกระบวนการพัฒนาที่จะก่อให้เกิดความยั่งยืน เพราะจากการศึกษาทำให้ทราบว่าชุมชนแห่งนี้มีจุดแข็งหลายประการ โดยเฉพาะด้านการดำเนินชีวิตแบบวิถีพอเพียงที่เป็นไปตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของศาสตร์พระราชา แต่ในขณะเดียวกันก็พบว่าชุมชนเองไม่สามารถที่จะถ่ายทอดความรู้ที่เป็นจุดเด่นและสามารถสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อต่อสู้กับระบบทุนนิยมได้

๕.๑.๓ การสร้างเครือข่ายแหล่งทุนชุมชนในอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

บริบทของชุมชนที่มีพื้นฐานการทำเกษตรกรรมสืบทอดกันมานั้น ในสถานการณ์ปัจจุบันโดยภาพรวมที่พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่จะประสบปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตมากกว่าด้านกายภาพที่เกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐาน จากการดำเนินกิจกรรมสัมมนาปัญหาในพื้นที่พบว่าประชากรส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร มีปัญหาในการดำเนินชีวิตแบบวิถีพอเพียงที่สืบเนื่องจากการประกอบอาชีพ อีกทั้งประชาชนในชุมชนยังขาดองค์ความรู้ในด้านการอยู่แบบวิถีพอเพียง ขาดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จะยกระดับแหล่งทุนให้สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างยั่งยืน จึงนำเสนอผลการวิจัยเรื่องการสร้างเครือข่ายแหล่งทุนในอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ

๑) การสร้างเครือข่ายและการทำหน้าที่ของเครือข่ายชุมชนวิถีพอเพียง กระบวนการสร้างเครือข่ายนั้นถือว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญ นอกจากการใช้หลัก “บวร” มีบ้าน วัด โรงเรียน ด้วยแล้ว การใช้วิธีการคัดเลือกวัดหนองม่วงเป็นพื้นที่ในการวิจัยก็มีส่วนสำคัญ เนื่องจากวัดนี้มีบริบทที่

สอดคล้องกับวิถีชุมชนมากที่สุด การเกิดขึ้นของเครือข่ายในวัดโดยมีจุดเริ่มต้นจากการระดมความคิดเห็นและสัมมนาปัญหาที่เกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของพื้นที่ในการวิจัย มีการคัดเลือกผู้แทนจากคนกลุ่มหน่วยงานราชการ กลุ่มเอกชน และกลุ่มประชาชน เพื่อจะเข้าร่วมในการระดมความคิดเห็น ออกแบบหน้าที่เพื่อกำหนดรูปแบบในการทำงานของเครือข่ายและเป็นตัวแทนที่จะทำหน้าที่ถ่ายทอดปัญหาของคนในชุมชนได้โดยตรงไปตรงมา ร่วมกันหาแนวทางและมาตรการต่างๆ เพื่อป้องกันปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนให้ลดลงได้ในที่สุด

๒. แนวคิดการเรียนรู้ตามแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อมีดำเนินการตามหน้าที่ของเครือข่ายชุมชนวิถีพอเพียงแล้ว โดยการสร้างรูปแบบการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับชุมชนโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาผนวกกับหลัก “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” “การพัฒนาที่ยั่งยืน” และ “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” และยึดหลักการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ลดความเหลื่อมล้ำและขับเคลื่อนการเจริญเติบโตจากการเพิ่มผลผลิตภาพการผลิตบนฐานการใช้ภูมิปัญญาและนวัตกรรม โดยผลผลิตทั้งจากการทำงานของส่วนงานราชการ และการทำงานภาคประชาชนหรือชุมชนจัดการตนเอง เพื่อให้ชุมชนได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิตและมีปฏิบัติสัมพันธ์ต่อกันผ่านกิจกรรมต่างๆ โดยเริ่มต้นที่ชุมชนเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่นำไปสู่ความยั่งยืนได้ การส่งเสริมวิธีการดำเนินชีวิตตามหลักอริยสัจ เป็นอีกหนึ่งทางของการสร้างแนวป้องกันวิถีพุทธ

๓. สื่อและแหล่งการเรียนรู้ชุมชน การสื่อสารให้เป็นสื่อการเรียนรู้ถือว่าเป็นเครื่องมือหรือช่องทางที่สำคัญสำหรับการถ่ายทอดต่อกันไป จึงได้จัดทำแปลงเกษตรสาธิตขึ้นพร้อมกับทำสื่อการเรียนรู้ตามธรรมชาติ และสื่อการเรียนรู้จากสิ่งพิมพ์ในวัดหนองม่วง มีประชาชนชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ มีจุดประสงค์ให้เป็นสถานที่พบปะของเครือข่ายร่วมทำกิจกรรม แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ เป็นสถานที่จัดแสดงภูมิปัญญาที่สำคัญของท้องถิ่น และทำหน้าที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาไปสู่เยาวชน สื่อการเรียนรู้ตามธรรมชาติจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาล จากนั้นก็ทำสื่อสิ่งพิมพ์ออกมาเพื่อสนับสนุน และทำหน้าที่บอกเล่าเรื่องราวแก่ผู้ที่เข้ามาศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีพอเพียง

๔. ความเชื่อมโยงแหล่งทุนชุมชนเชิงบูรณาการ เมื่อดำเนินกิจกรรมเชิงบูรณาการในพื้นที่วิจัยแล้วการขับเคลื่อนชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถีของต.อำเภอหนองบัว จ.พิจิตรนครสวรรค์ ขอบข่ายของการยกระดับแหล่งทุนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ก็เป็นการเชื่อมโยงเครือข่ายทั้ง ๓ เครือข่ายเข้าด้วยกัน มีการศึกษาสภาพทั่วไปของชุมชน และค้นหาปัญหาสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยการร่วมคิด ร่วมทำและร่วมแก้ปัญหาไปด้วยกัน ทำให้ประชาชนนำหลักการที่เป็นประโยชน์ไปบริหารกิจกรรมภายในครอบครัวให้ประสบผลสำเร็จ เป็นการอาศัยแหล่งทุนและภูมิปัญญาในชุมชน หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสร้างเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหา และส่งเสริมคุณภาพชีวิตเชิงบูรณาการ ชุมชนเกิดความสามัคคี มี

ความสง่างามของศิลปวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น มีภูมิปัญญาที่หลากหลาย จนนำมาสู่องค์ความรู้สร้างเป็นแผนที่ท่องเที่ยว และสร้างความเข้าใจในการรับผลประโยชน์ร่วมกัน

๕.๒ อภิปรายผล

การอภิปรายผลการวิจัยครั้งนี้ จะกล่าวถึงการยกระดับแหล่งทุนตามศาสตร์พระราชสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยผู้วิจัยจะกล่าวถึงประเด็นสำคัญและนำเสนออภิปรายดังนี้

๕.๒.๑ สภาพทั่วไปและแหล่งทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญของอำเภอหนองบัว

แหล่งชุมชนโบราณที่เกี่ยวข้องในบริเวณใกล้เคียงกับการตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของชุมชนมาตั้งแต่อดีต แสดงถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนโบราณในพื้นที่อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ อันเป็นเขตลุ่มแม่น้ำป่าสักตั้งแต่ท้องที่จังหวัดเพชรบูรณ์เป็นต้นมามีชุมชนโบราณที่เป็นเมืองโบราณขนาดใหญ่ และยังมีชุมชนขนาดเล็กอีกหลายแห่งในบริเวณใกล้เคียงกัน ซึ่งปัจจุบันก็ยังหลงเหลือร่องรอยโบราณสถานต่างๆ ให้เห็น ดังนั้นการเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนเส้นทางการติดต่อคมนาคมอันมีการติดต่อกับดินแดนอื่นๆ ตามแม่น้ำทำให้ชุมชนมีพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำเกษตรกรรม เมืองเหล่านี้อยู่บนเส้นทางการติดต่อคมนาคมจึงได้รับเอาวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาได้ง่ายจนต่อมาได้มีการขุดพบเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น ภาชนะดินเผา เครื่องมือเหล็ก และเครื่องประดับเป็นกำไลสำริด ลูกปัดแก้ว ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖ ก็ได้รับเอาวัฒนธรรมทวารวดีมาทำให้มีคติความเชื่อและรูปแบบศิลปกรรมตามวัฒนธรรมภายใต้พุทธศาสนา แต่เมื่อมีการรวมกลุ่มกันของคนไทยและสถาปนาอาณาจักรสุโขทัยขึ้นมาและขยายดินแดนออกมา เมืองที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของขอมก็เสื่อมลง และเมื่อเกิดภาวะสงครามหลายครั้ง จึงมีการเคลื่อนย้ายคนไปยังพื้นที่ด้านในเขตอำเภอหนองบัวเป็นระลอก ทำให้มีพลเมืองเพิ่มจำนวนมากขึ้น อีกทั้งบริเวณแถบนี้มีที่ตั้งเหมาะแก่การรับส่งสินค้าจึงมีเรือแพขึ้นไปจอดค้าขายในแม่น้ำมากมาย จนทำให้มีผู้คนจากต่างจังหวัดอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนในเขตท้องที่อำเภอหนองบัวในปัจจุบัน สอดคล้องกับผลงานวิจัยของนภสินธุ์ เรือนนาค และ สุเทพ สุสาสนี ที่พบว่า ประวัติความเป็นมาของศิลปกรรมในเขตพื้นที่แนวชายแดนไทย-กัมพูชา ในอดีตพระมหากษัตริย์มีอิทธิพลต่อรูปแบบของศิลปกรรมของพื้นที่แนวชายแดนไทย-กัมพูชา งานศิลปกรรมส่วนใหญ่เป็นปราสาทหินก่อสร้างในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ และพระเจ้าชัยวรมันที่ ๓ ตามความเชื่อทางศาสนาฮินดู จึงทำให้ศิลปกรรมสามารถสะท้อนภาพของชุมชนได้ เป็นต้นว่าบ่งบอกถึงช่วงเวลาที่มีการตั้งถิ่นฐาน คติความเชื่อ ตลอดจนเชื้อสายและภูมิลำเนาเดิมของชุมชนนั้น มีชุมชนตั้งอยู่แล้วตั้งแต่สมัยขอม โดยเป็นชุมชนชาวเขมร ชุมชนชาวส่วย ชุมชนชาวยุโรป ชุมชนชาวจาม ชุมชนชาวลาว ชุมชนชาวไทย ต่อมาก็มีการเพิ่มจำนวนชุมชน พื้นที่แนวชายแดนไทย-กัมพูชา จึงมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากอันเนื่องมาจากการกวาดต้อนผู้คนจากสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว การอพยพเข้ามาของชาวเขมร การย้ายพื้นที่ทำกินของชาวอีสาน การทำ

การค้าตามช่องตะเข็บชายแดนทำให้พื้นที่แนวชายแดนไทย-กัมพูชามีการขยายตัวและมีคนเข้ามาอยู่อาศัยรวมทั้งประกอบอาชีพเพิ่มขึ้น โดยมีผู้นำชุมชน ข้าราชการ นักธุรกิจ รวมทั้งลูกจ้างแรงงาน และได้กลายเป็นชุมชนเกษตรกรรม ชุมชนการค้าและอยู่อาศัยที่หนาแน่นมากขึ้น^๑

๕.๒.๒ แหล่งทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญของอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

เมื่อใช้วัฒนธรรมเป็นตัวแบบในการกำหนดกลุ่มในการศึกษาค้นคว้าในภาพรวมแล้วนำข้อมูลมาสังเคราะห์เพื่อนำไปสู่การยกระดับแหล่งทุนที่เน้นเรื่องวิถีชีวิต เศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนองค์ความรู้เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยอิงความสัมพันธ์ชุมชนที่เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชนและเชื่อมโยงแผนการท่องเที่ยวของชุมชนไปพร้อมกัน มีแหล่งทุนทางด้านวัฒนธรรม ๕ ด้าน คือ ๑) วัฒนธรรมทางภาษาและวรรณคดีที่แยกออกเป็นวัฒนธรรมทางภาษา ที่พบว่า ชาวอำเภอหนองบัวโดยเฉพาะในพื้นที่ศึกษาซึ่งเป็นพื้นที่ภายใต้การปกครองของเทศบาลตำบลหนองบัว ประกอบด้วย ๑๕ ชุมชน ครอบคลุม ๒ ตำบล คือ ตำบลหนองบัวและตำบลหนองกลับ และชุมชนรอบนอกทั้ง ๗ ตำบล จะมีลักษณะการใช้ภาษาที่แตกต่างกัน อีกทั้งสำเนียงก็แตกต่างตามกลุ่มคนที่อพยพเข้าจากจังหวัดอื่น ๒) แหล่งโบราณคดีวัดหนองม่วง ตำบลหนองกลับ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ที่ค้นพบร่องรอยชุมชนโบราณแสดงถึงการลำดับความสืบเนื่องมาอย่างยาวนาน มีการพบร่องรอยวัฒนธรรมทวารวดีเกือบทุกอำเภอของจังหวัดนครสวรรค์ แต่แหล่งโบราณคดีวัดหนองม่วงนั้นทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาแหล่งเรียนรู้รากเหง้าของท้องถิ่นที่ทางวัดหนองม่วงได้ดำเนินการให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา การเกษตร ศิลปหัตถกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และสร้างความสงบสันติสุขขึ้นในชุมชน ทั้งนี้ก็เพราะที่นี้ก็เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่มีการพบร่องรอยหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์โบราณคดีที่มีความน่าสนใจแห่งหนึ่งในอำเภอหนองบัว ตามหลักฐานพื้นที่แห่งนี้ก็มีร่องรอยลักษณะพื้นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาตั้งแต่สมัยทวารวดีแล้ว โดยพบเศษภาชนะดินเผาเป็นจำนวนมากปะปนกับเศษกระดูกมนุษย์ ๓) ร่องรอยวัฒนธรรมสมัยทวารวดีในพื้นที่วัดหนองม่วง ที่มีเนินดินอิฐดินเผาปะปนอยู่กับแท่งหินธรรมชาติไม่มีการตกแต่งรูปทรงและสลักลวดลาย ปักเป็นสัญลักษณ์เขตพัทธสีมาหรือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมของชุมชนในวัฒนธรรมสมัยทวารวดี ๔) ร่องรอยโบราณสมัยอยุธยาในวัดหนองม่วงและบริเวณใกล้เคียง เพราะเป็นเส้นทางการเดินทางสัญจรไปมาผ่านบริเวณดังกล่าวและมีการตั้งถิ่นฐานเป็นการชั่วคราวเท่านั้น ไม่ปรากฏหลักฐานที่ความสืบเนื่องทางการใช้งานในพื้นที่ แต่พบซากโบราณสถานหลายแห่งพบเศษอิฐดินเผาจำนวนมาก ๕) การสร้างวัดหนองม่วง เมื่อครั้งที่ผู้คนกลุ่มแรกๆ ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณดังกล่าว ยังพบร่องรอยการปักหินตั้งและซากอิฐดินเผา จึงมีการทำเป็นเพิงชั่วคราวเพื่อใช้ในการทำสังฆกรรม จนเมื่อมีการสร้างวัดหนองบัวและสร้าง

^๑ นภสินธุ์ เรือนนาค และ สุเทพ สุสาสนี, วารสารวิจัยและพัฒนา วไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๕๙) : ๒๕๓.

โบสถ์ขึ้นจึงไม่มีการทำสังฆกรรมในพื้นที่นี้อีก สอดคล้องกับการวิจัยของ รศ.ดร.มาฆะ ชิตตะสังคะ และคณะ ที่พบว่า การดำรงอยู่ทางภาษาถิ่นและวัฒนธรรมชาติพันธุ์บนพื้นฐานภาษาและวัฒนธรรมหลักในบริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยที่เน้น ๑๒ หมู่บ้านชาติพันธุ์ในจังหวัดเชียงราย ยังคงมีความคล้ายคลึงในความทนทานของการดำรงรักษาภาษาถิ่นและวัฒนธรรมชาติพันธุ์ และยังพบความแตกต่างในบางชาติพันธุ์ เนื่องจากผลของการกลืนกลาย และการดำเนินวิถีชีวิตในลักษณะพหุวัฒนธรรม ดังจะอภิปรายปรากฏการณ์ การดำรงอยู่ทางภาษาและวัฒนธรรมชาติพันธุ์บนพื้นฐานภาษาและวัฒนธรรมหลักของภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย และความเสี่ยงต่อการสูญหายของภาษาและวัฒนธรรมที่อาจมีขึ้นในอนาคต โดยเฉพาะประมาณ ร้อยละ ๕๐ ของ ๑๒ ชาติพันธุ์ ได้แก่ อีวเมี่ยน อาข่า กะเหรี่ยง ลีซู ไทลื้อ ไตหย่า มีโอกาสเสี่ยงต่อการสูญหายของภาษาและการกลืนกลายไปสู่สภาพการเป็นพหุวัฒนธรรมในสถานะที่ไม่อาจต้านต่อวัฒนธรรมกระแสหลักของสังคมไทย^๒ และ สอดคล้องกับ ภัทรีพันธุ์ พันธุ์ และคณะ ที่พบว่า ผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่ยังคงหลงเหลือ หลักฐานอยู่ในปัจจุบันออกเป็น ๔ ประเภท คือ ๑. วัด ๒. องค์ประกอบประดับเมือง ๓. คู่ม ๔. เรือนพื้นดิน อย่างไรก็ตาม หลักฐานบางประเภทก็ไม่ปรากฏในบางยุคสมัย เช่น สมัยเวียงญเพียงแห่ง ไม่ปรากฏกลุ่มมรดกทางวัฒนธรรมประเภทคู่มและเรือนพื้นดิน เนื่องจากที่อยู่อาศัยมักจะถูกทุบโทรมและมีการสร้างใหม่อยู่เสมอ ดังนั้นบ้านเรือนที่หลงเหลือในปัจจุบันจึงมักเป็นรูปแบบสมัยใหม่เท่านั้น แต่เมื่อได้มีการนำแนวคิดทางศิลปกรรมมาบูรณาการร่วมกับระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ ได้ทำให้เกิดผลที่น่าสนใจคือเป็นการแสดงข้อมูลเชิงพื้นที่ของเมืองน่านในอดีต ในแต่ละยุคสมัยได้ชัดเจนมากขึ้น^๓

วัฒนธรรมทางวัตถุ จากการศึกษาด้านวัฒนธรรมทางวัตถุที่พบในอำเภอนองบัว จึงได้แยกออกเป็น ๔ ประเภท คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค เพราะว่าเกี่ยวข้องกับเรื่องของการดำรงชีพที่สำคัญ คือ ๑) อาหาร ๒) ที่อยู่อาศัย ๓) เครื่องนุ่งห่ม และ ๔) ยารักษาโรค สอดคล้องกับงานวิจัยของ ชวนี ทองโรจน์ ที่พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในประเทศไทยจึงเรียก

^๒ รศ.ดร.มาฆะ ชิตตะสังคะ และคณะ, “วัฒนธรรมและภาษาสื่อสารของกลุ่มชาติพันธุ์บริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย”, รายงานวิจัยมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๓, หน้า ๒๑ ใน <http://icmr.crru.ac.th/%E0%B8%A7%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%AA%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%A5%E0%B8%B8%E0%B9%88%E0%B8%A1%E0%B8%99%E0%B8%99%E0%B8%B3%E0%B9%82%E0%B8%82%E0%B8%87/๒.%๒๐%E0%B8%A๐%E0%B8%B2%E0%B8%A๙%E0%B8%B๒%E0%B๙%8๑%E0%B8%A๕%E0%B8%B๐%E0%B8%A๗%E0%B8%B๑%E0%B8%9๒%E0%B8%9๙%E0%B8%9๘%E0%B8%A๓%E0%B8%A๓%E0%B8%A๑.pdf>

^๓ ภัทรีพันธุ์ พันธุ์ และคณะ, **ทุนทางมรดกทางวัฒนธรรม กับการเป็นเมืองเก่าที่มีชีวิตของจังหวัดน่าน**, สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สำนักวิชาสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ใน <file:///C:/Users/USER/Downloads/๑๖๐๖๔-Article%๒๐Text-๒๓๙๔๔๗-๑-๑๐-๒๐๑๗๐๘๑๑.pdf>

ในภาพรวมว่า “ภูมิปัญญาไทย” ซึ่งมีคุณค่าและความสำคัญในด้านต่างๆ เช่น ช่วยสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่น สร้างความภูมิใจและศักดิ์ศรีเกียรติภูมิแก่คนไทย ปรับประยุกต์ใช้กับวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม สร้างความสมดุลระหว่างคนและธรรมชาติได้อย่างยั่งยืนและสามารถเปลี่ยนแปลงปรับปรุงได้ตามยุคสมัย ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยประกอบ ด้วยสาขาต่างๆ ได้แก่ เกษตรกรรม อุตสาหกรรมและหัตถกรรม การแพทย์แผนไทย การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กองทุนและธุรกิจชุมชน สวัสดิการ ศิลปกรรม การจัดการ ภาษาและวรรณกรรมและสาขาศาสนาและประเพณี ซึ่งอาจจัดรวมเป็น ๓ หมวดใหญ่ คือ องค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่น การแสดงออกซึ่งวัฒนธรรมพื้นบ้าน และทรัพยากรพันธุกรรม^๔

วัฒนธรรมทางจิตใจ การที่ชาวอำเภอหนองบัวในปัจจุบันนี้ยังมีวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของท้องถิ่นถือว่าเป็นจุดเด่นอย่างหนึ่ง เพราะกระแสทางเศรษฐกิจหรือกระแสบริโภคนิยมกำลังส่งผลกระทบให้รูปแบบการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นต่างๆ แต่ที่นี้มีเปลี่ยนแปลงไปไม่มากนัก การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ทั้งด้านปรัชญาหรือแนวคิดเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต การเคารพนับถือศาสนา ประเพณีที่งดงามยังได้รับการรักษาและเป็นแบบแผนในการดำเนินวิถีชีวิต แสดงให้เห็นถึงการสอนให้ประชาชนรู้จักประหยัด มีธรรมาปฏิบัติ และใช้สอยทรัพย์สินหรือผลประโยชน์จากทรัพย์สินทรัพยากรนั้นให้เกิดความคุ้มค่ามากที่สุด สอดคล้องกับผลการวิจัยของ สรรเกียรติ กุลเจริญ ที่พบว่า ประเพณีสงกรานต์พระประแดงดั้งเดิม มีความเป็นมาจากความเชื่อของชาวมอญ แต่ละประเพณีจะมีพื้นฐานความเชื่อและคุณค่าที่แตกต่างกันไป โดยส่วนใหญ่จะเกี่ยวพันให้ชาวมอญได้ยึดมั่น และบำรุงพระพุทธศาสนาทำบุญต่อบรรพชนและบุพพการีที่ล่วงลับ และแสดงความเคารพต่อบุพพการีที่ตนเคารพที่ยังมีชีวิตอยู่รวมทั้งความสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ตลอดจนความสนุกสนานและรื่นเริงหลังจากที่ต้องตรากตรำทำงานหนักมาตลอดทั้งปี^๕

วัฒนธรรมทางจารีตหรือขนบธรรมเนียมประเพณี ความโดดเด่นในเรื่องวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะของชาวอำเภอหนองบัวที่เกี่ยวกับการประเพณีคนในสังคม คือ ๑) จารีตประเพณี ๒) ขนบประเพณี ๓) ธรรมเนียมประเพณี ๔) วัฒนธรรมทางสุนทรียะ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ญาณิศา บุญจิตร และสุชาติ มีสมบัติ ที่พบว่า การสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่งานประเพณีทำได้ด้วยการสร้างรายได้ให้แก่ เศรษฐกิจชุมชน มีการจำหน่ายสินค้า OTOP ของอำเภอหลังสวนในงานประเพณี และการจัดกิจกรรมที่มีประโยชน์เพิ่มขึ้น เช่น การประกวดเขียนภาพพระบายสี การประดิษฐ์เรือพระ

^๔ ชวนี ทองโรจน์, “การวิจัยวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น”, *Journal of Multidisciplinary in Social Sciences*, Vol. 7 No. 1 (January - April 2011): 78.

^๕ สรรเกียรติ กุลเจริญ, “การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมท้องถิ่น : ศึกษากรณีงานประเพณีสงกรานต์พระประแดง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ”, *หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาไทย*, (มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๘).

บกจำลอง หรือการแกะสลักเรือพระบกจำลอง เป็นต้น และ ๔) กาส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ด้วยงานประเพณี ควรเพิ่มรูปแบบการประชาสัมพันธ์ที่หลากหลาย และปรับเนื้อหาสาระในการประชาสัมพันธ์ให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่และยาวนานของงานประเพณี ปรับรูปแบบของกิจกรรมในงานให้น่าสนใจและน่าตื่นเต้นมากกว่าที่เป็นอยู่ มีการนำเสนอแหล่งท่องเที่ยวทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ของอำเภอหลังสวนวัดสำคัญๆ ตลอดจนวิถีชุมชนพื้นบ้าน และสวนผลไม้ โดยจัดบริการรถนำเที่ยวให้แก่นักท่องเที่ยวได้เที่ยวชม จัดให้มีพิพิธภัณฑ์งานแห่พระแข่งเรือยาวขึ้นโขงชิงธงของอำเภอหลังสวน และ มีการแสดงสัญลักษณ์ของงานประเพณีบริเวณจุดต่างๆ^๖

๕.๒.๒ การยกระดับแหล่งชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศที่พัฒนาแล้วไม่ได้สอดคล้องกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของอีกประเทศที่กำลังพัฒนา ประเทศไทยก็พยายามขับเคลื่อนการลดความเหลื่อมล้ำ และสร้างการเจริญเติบโตจากการเพิ่มผลผลิตภาพการผลิตบนฐานการใช้ภูมิปัญญาและนวัตกรรม โดยการกำหนดวิสัยทัศน์ของแผนพัฒนาฯ ที่มียุทธศาสตร์ชาติ มีการจัดทำแผนขับเคลื่อนและการติดตามประเมินผล เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งจากภาครัฐ เอกชน ประชาชน และภาคการศึกษา โดยมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับการประกอบอาชีพด้านการเกษตรของชาวอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ที่เน้นการยกระดับแหล่งชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ให้เป็นพฤติกรรมการใช้วิถีชีวิตตามวิถีชุมชน พร้อมทั้งการพัฒนางานและกิจกรรมในชุมชนที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิต ที่ผสมผสานกับลักษณะโครงสร้างทางสังคมทำให้การดำเนินชีวิตของชาวบ้านมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน โดยอาศัยนโยบายสาธารณะและการจัดการเชิงพื้นที่ เป็นการดำเนินกิจกรรมเพื่อเน้นการตอบสนองนโยบายแห่งรัฐอันจะนำไปสู่กระบวนการสร้างการเรียนรู้ให้กับสมาชิกชุมชนโดยสมาชิกชุมชนเพื่อชุมชน ซึ่งอาศัยแนวทางของศาสตร์พระราชาสอดคล้องกับการวิจัยของ ชรินทร์ มั่งคั่ง ที่พบว่า ผลการวิจัยพบว่าการถ่ายทอดองค์ความรู้ตามศาสตร์พระราชาส่งเสริมความเป็นพลเมืองวิถีเขียว ประกอบด้วย ๗ ขั้นตอน คือ ๑) การศึกษาบริบทเพื่อพัฒนาเชิงพื้นที่ ๒) การคัดเลือกพื้นที่พัฒนาแบบเวทีประชาคม ๓) การออกแบบกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ๔) การตรวจสอบผลผลิตของการพัฒนาเชิงพื้นที่ ๕) การประเมินผลลัพธ์ของการพัฒนาเชิงพื้นที่ ๖) การสร้างเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้ศาสตร์พระราชากับ และ ๗) การพัฒนาศักยภาพพลเมืองในชุมชนพื้นที่โครงการหลวงเพื่อการส่งเสริมการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน สำหรับแนวปฏิบัติที่ดีในการใช้ความรู้ศาสตร์พระราชามีหลักการปฏิบัติ ๕ องค์ประกอบ คือ ๑) การวิเคราะห์บริบทเพื่อวางแผนการพัฒนาเชิงพื้นที่ (Context) ๒) การส่งเสริมสนับสนุนเพื่อ

^๖ ญาณิศา บุญจิตร สุขชาติ มีสมบัติ, “การอนุรักษ์และสืบสานประเพณีแห่พระแข่งเรือยาวขึ้นโขงชิงธง อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน”, *ทุนอุดหนุนการวิจัยจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรมกระทรวงวัฒนธรรม ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๔* ใน <http://research.culture.go.th/ebook/st๑๒๗/files/assets/common/downloads/publication.pdf>

ความยั่งยืน (Input) ๓) กระบวนการดำเนินงานเพื่อสร้างแนวปฏิบัติที่ดี (Process) ๔) ผลผลิตของการถ่ายทอดความรู้ (Product) และ ๕) องค์กรเพื่อการหนุนเสริมสู่การเรียนรู้ตลอดชีวิต (Supporting Agencies)^๗

๕.๒.๓ การสร้างเครือข่ายแหล่งทุนชุมชนในอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

เมื่อประชากรส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรและมีปัญหาในการดำเนินชีวิตแบกรับภาระหนี้สินซึ่งเกิดจากการประกอบอาชีพ โดยที่ชุมชนยังขาดองค์ความรู้ในด้านการอยู่แบบวิถีพอเพียง ขาดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่จะยกระดับแหล่งทุนให้สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างยั่งยืน จึงนำเสนอผลการวิจัยเรื่องการสร้างเครือข่ายแหล่งทุนในอำเภอหนองบัวจังหวัดนครสวรรค์การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ ๑) การสร้างเครือข่ายและการทำหน้าที่ของเครือข่ายชุมชนวิถีพอเพียง ๒) แนวคิดการเรียนรู้ตามแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ๓) สื่อและแหล่งการเรียนรู้ชุมชน ๔) ความเชื่อมโยงแหล่งทุนชุมชนเชิงบูรณาการ เป็นผลที่ได้จากการดำเนินกิจกรรมเชิงบูรณาการในพื้นที่วิจัยแล้วการขับเคลื่อนชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถีของดีอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ขอบข่ายของยกระดับแหล่งทุนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการเชื่อมโยงเครือข่ายทั้ง ๓ เครือข่ายเข้าด้วยกัน จนนำมาสู่องค์ความรู้สร้างเป็นแผนที่ท่องเที่ยว และสร้างความเข้าใจในการรับผลประโยชน์ร่วมกัน สอดคล้องกับผลการวิจัยของ นฤชา โฆษาศิวิไลซ์ ที่พบว่า รูปแบบการพัฒนาเครือข่ายพลังสังคมเชิงบูรณาการในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน มีการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมในการประสานงาน การพิจารณาคัดเลือกผู้นำและสมาชิก การกำหนดรูปแบบการบริหารจัดการที่มีระบบชัดเจนด้วยการกำหนดเป้าหมายร่วมกันในแต่ละระดับ การกำหนดกิจกรรมพัฒนาเครือข่ายที่หลากหลาย ทำให้เกิดผลผลิตที่เป็นผลิตภัณฑ์และผลผลิตจากกลุ่มเครือข่ายแปลงสู่แผนการปฏิบัติในเชิงบูรณาการ ทำให้เกิดการพัฒนาด้านเศรษฐกิจชุมชนได้อย่างเป็นระบบ ส่งผลต่อการประเมินและตรวจสอบการปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น^๘ และยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของ จิระศักดิ์ เจริญพันธ์ และสุนทร เดชชัย ที่พบว่า วิสัยทัศน์เครือข่ายมะกอกสามัคคีสร้างสุขในปี ๒๕๕๖ ชุมชนมะกอก จะเป็นชุมชนเข้มแข็งด้วยการรวมพลังสามัคคีตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียงมุ่งสู่สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน พันธกิจ มี ๕ พันธกิจ คือ ๑) การส่งเสริมความร่วมมือที่ดี ๒) การส่งเสริมและสร้างอาชีพ

^๗ ชรินทร์ มั่งคั่ง, “การถ่ายทอดองค์ความรู้ศาสตร์พระราชาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองวิถีเขียวของผู้เรียนในพื้นที่โครงการหลวง ภาคเหนือของไทย”, Veridian E-Journal, Silpakorn University, ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ, ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ (เดือนมกราคม - เมษายน ๒๕๖๑) : ๑๐๓.

^๘ นฤชา โฆษาศิวิไลซ์, “รูปแบบการพัฒนาเครือข่ายพลังสังคมเชิงบูรณาการในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน”, วารสารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, Vol. 11 No. 38 (ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๕๙).

เสริม ๓) พัฒนาสิ่งแวดล้อมให้ชุมชนน่าอยู่ ๔) สร้างสุขภาวะของประชาชน และ ๕) การส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียง^๙

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยเรื่อง “การยกระดับแหล่งทุนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน” ผู้วิจัยขอเสนอแนะดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) รัฐบาลควรจัดการเรียนรู้และส่งเสริมชุมชนในเรื่องการจัดทำแผนยกระดับแหล่งทุนชุมชนในแนวทางนวัตกรรมวิสาหกิจชุมชน

๒) รัฐบาลควรจัดสรรงบประมาณสนับสนุนแผนปฏิบัติการยกระดับแหล่งทุนชุมชนในแนวทางนวัตกรรมวิสาหกิจชุมชน

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

๑) จังหวัดจัดทำวิจัยยกระดับแหล่งทุนชุมชนในแนวทางนวัตกรรมวิสาหกิจชุมชน

๒) หน่วยงานภาครัฐระดับท้องถิ่นจัดทำแผนยกระดับแหล่งทุนชุมชนในแนวทางนวัตกรรมวิสาหกิจชุมชนอย่างต่อเนื่อง

๕.๓.๓ ข้อเสนอเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

ผลการวิจัยเรื่อง “การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน” ผู้วิจัยขอเสนอแนะในส่วนที่สามารถต่อยอดจากงานวิจัยฉบับนี้ดังนี้

๑) ศึกษาการพัฒนาารูปแบบยกระดับแหล่งทุนชุมชนในแนวทางนวัตกรรมวิสาหกิจชุมชน

๒) ศึกษากระบวนการจัดทำแผนปฏิบัติการยกระดับแหล่งทุนชุมชนในแนวทางนวัตกรรมวิสาหกิจชุมชนเป็นต้นแบบให้เกิดการนำไปใช้อย่างต่อเนื่อง

^๙ จีระศักดิ์ เจริญพันธ์ และสุนทร เดชชัย, “การพัฒนาภาคีเครือข่ายการพัฒนาหมู่บ้านต้นแบบตามแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมุ่งสู่สังคมอยู่เย็นเป็นสุข”, การประชุมวิชาการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ประจำปี ๒๕๕๔, การพัฒนาอนาคตชนบทไทย : ฐานรากที่มั่นคงเพื่อการพัฒนาประเทศไทยอย่างยั่งยืน, (๒๗-๒๙ มกราคม ๒๕๕๔), หน้า ๒๘๓.

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย:

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

(๑) พระไตรปิฎก :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๒) หนังสือ :

กรมการศึกษานอกโรงเรียน. แบบเรียนวิชาส่งเสริมคุณภาพชีวิตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๘.

กรมวิชาการ. การประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ลำดับที่ ๓ : แนวทางการบริหารจัดการคุณภาพสถานศึกษา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔.

กันยา สุวรรณแสง. บุคลิกภาพและการปรับตัว. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : รวมสาสน์, ๒๕๔๒.

กาญจนา เกียรติมิตรรัตน์. ภูมิปัญญาในการทอผ้าพื้นเมืองภาคเหนือ: รูปแบบการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๖.

กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน. สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา. กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์, ๒๕๕๑.

กิตติกุล ศรีสว่าง. แบบเรียนหมวดวิชาส่งเสริมคุณภาพชีวิต ๒ (เลือก) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพมหานคร : เสมาธรรม, ม.ป.ป..

เกศินี จุฑาวิจิตร. การสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น. พิมพ์ครั้งที่ ๓. นครปฐม : สถาบันราชภัฏนครปฐม, ๒๕๔๘.

ไขแสง สุขะวัฒน์. การอนุรักษ์โบราณสถานและงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม เอกสารประกอบการบรรยายสัมมนาการอนุรักษ์โบราณสถานในฐานะเป็นหลักฐานทางวิชาการ. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากรวังท่าพระ, ๒๕๓๐.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. คติชนชาวบ้าน. มหาสารคาม : ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ม.ป.ป.

จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคนอื่นๆ. สังคมวิทยาเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘.

จินตนา สุขจານันท์. การศึกษาและการพัฒนาชุมชน. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

จิราภา เต็งไตรรัตน์ และคณะ. จิตวิทยาทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐.

ฉลาดชาย รมิตานนท์. ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนาเล่ม ๒ : ป่าชุมชนภาคเหนือ: ศักยภาพขององค์กรชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖.

เฉลียว บุรีภักดี และคณะ. ชุดวิชาการวิจัยชุมชน ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตการจัดการและประเมินโครงการ. นนทบุรี: เอส. อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์, ๒๕๔๕.

เฉียบ ไทยยิ่ง. องค์กรและการจัดการกรุงเทพมหานคร, สถาบันราชภัฏพระนคร, ๒๕๓๙.

ชลทิพย์ เอี่ยมสาอังกค์ และวิศนี ศิลตระกูล. ภูมิปัญญาชาวบ้านเทคโนโลยีพื้นบ้าน และแหล่งวิทยาการในชุมชน. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๓.

เดชน์ เทียมรัตน์ และ กานต์สุดา มาชะศิริานนท์. วินัยสำหรับองค์การเรียนรู้. กรุงเทพมหานคร: เอ็กซ์เปอร์เน็ท, ๒๕๔๔.

ทรงพล ภูมิพัฒน์. จิตวิทยาทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีปทุม, ๒๕๔๐.

ทศนา แคมมณี. ศาสตร์การสอนเพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

ธีระวุฒิ บุญยภณ และวีระพงษ์ เฉลิมจิระรัตน์. พื้นฐานการบริหารงานอุตสาหกรรม. กรุงเทพมหานคร: สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า, ๒๕๕๔.

ธีระรัตน์ กิจจารักษ์. เอกสารคำสอนวิชาการบริหารการศึกษา. เพชรบูรณ์ : บัณฑิตวิทยาลัย คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๔๒.

นำชัย ศุภฤกษ์ชัยสกุล และคณะ. การพัฒนารูปแบบการส่งเสริมพฤติกรรมตามค่านิยมและวัฒนธรรมไทยอย่างยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๗.

น้ำทิพย์ วิภาวิน. การจัดการความรู้กับคลังความรู้. กรุงเทพมหานคร : เอส.อาร์.พรินติ้ง, ๒๕๔๗.

บรรยงค์ โตจินดา. องค์กรและการจัดการ. กรุงเทพมหานคร : บริษัทรวมสาสน์ (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๔๒.

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เพรส แอนด์ ดีไซน์ จำกัด, ๒๕๔๘.

_____. อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เพรส แอนด์ ดีไซน์ จำกัด, ๒๕๔๘.

ประคอง นิมมานเหมินท์. ภูมิปัญญาไทยในวิถีชีวิตไทย ในการสัมมนาทางวิชาการเรื่องภูมิปัญญาไทยในภาษาและวรรณคดี. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติและมหาวิทยาลัยสยาม, ๒๕๓๘.

ประเวศ วะสี. การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา ในการสัมมนาทางวิชาการเนื่องในงานวัฒนธรรมพื้นบ้านไทย ๓๓ เรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๓.

ประสาธ อิศรปริดา. ธรรมชาติและกระบวนการเรียนรู้. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๓๘.

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์. จิตวิทยาการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ดี, ๒๕๔๓.

ปาริชาติ วลัยเสถียร. กระบวนทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน, กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), ๒๕๔๘.

พรนพ พุกกะพันธ์. ภาวะผู้นำและการจูงใจ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จามจุรีโปรดักท์, ๒๕๔๔.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต). ขอบฟ้าแห่งความรู้. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, ๒๕๔๘.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖.

พระมหาสุทิตย์ อาภากร. “การสร้างองค์กรชุมชนและเครือข่ายการพัฒนาชุมชน”, เอกสารประกอบการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม. กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระราชาธรมณี (ประยูร ธมฺมจิตโต). กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๓.

พะยอม วงศ์สารศรี. องค์กรและการจัดการ. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : สุภา, ๒๕๔๒.

พาลาภ สิงหเสนี. การมีส่วนร่วมเพื่อคุณภาพชีวิตของชุมชนและการพัฒนาที่ยั่งยืน: กรณีศึกษาการแก้ปัญหาสารพิษในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด. กรุงเทพมหานคร : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๕.

พินิจ ลาภธนานนท์. พระสงฆ์ในชนบทภาคอีสานกับการพัฒนาตามหลักการพึ่งตนเอง. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

พิมลจรรย์ นามรัตน์ และเสน่ห์ จุ้ยโต. องค์กรและการจัดการ, นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๑.

พิสณุ ฟองศรี. วิจัยทางการศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : บริษัท พรอพเพอร์ตี้พรีนซ์ จำกัด, ๒๕๕๐.

- ภาวิตา ธาราศรีสุทธิ และวิบูลย์ โทวณะบุตร. **หลักและทฤษฎีการบริหารการศึกษา.**
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒.
- เมตต์ เมตต์การุณจิต. **การบริหารจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม: ประชาชน องค์กรปกครองส่วน
ท้องถิ่น และราชการ.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บุ๊คพอยท์, ๒๕๕๓.
- ยิ่งยง เทาประเสริฐ. **เครือข่ายวิชาการราชภัฏด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น สถาบันราชภัฏเชียงราย.**
เชียงราย : ศูนย์วิจัยและพัฒนาแพทย์พื้นบ้าน, ๒๕๕๒.
- ยิ่งยง เรืองรอง. **พื้นฐานวัฒนธรรมไทย.** กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๙.
- ลักขณา สรีวัฒน์. **จิตวิทยาในชีวิตประจำวัน.** กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๔.
- วิจิต นันทสุวรรณ และจ่านง แรกพินิจ. **แนวทางพัฒนาสังคมชนบทฐานรากภูมิปัญญาและ
วัฒนธรรมชุมชน.** (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๑).
- วิรัช สงวนวงษ์วาน. **การจัดการและพฤติกรรมองค์กร.** กรุงเทพมหานคร : บริษัทซีเอ็ดดูเคชั่น จำกัด
(มหาชน), ๒๕๕๓.
- วิโรจน์ สารรัตน์ และอัญชลี สารรัตน์. **ปัจจัยทางการบริหารกับความเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ :
ข้อเสนอผลการวิจัยเพื่อการพัฒนาและการวิพากษ์.** กรุงเทพมหานคร : อักษราพิพัฒน์,
๒๕๔๔.
- วีระวัฒน์ ปันนิตามัย. **การพัฒนาองค์กรแห่งการเรียนรู้.** กรุงเทพมหานคร : เอ็กชเปอร์เน็ท,
๒๕๔๓.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. **ความหมายของภูมิวัฒนธรรม การศึกษาจากภายในและสำนึกของท้องถิ่น.**
กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิเล็ก - ประไพ วิริยะพันธุ์, ๒๕๕๐.
- สันติสุข กฤดากร. **การศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน อำเภอหลังสวน
จังหวัดชุมพร.** กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑.
- สัมพันธ์ ภูไพบูลย์. **องค์กรและการจัดการ.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๐.
- สายทิพย์ สุกติพันธ์. **อุดมการณ์พัฒนากับการสาธารณสุขมูลฐานในประเทศไทยในปัญหาผู้นำกับ
การกำหนดนโยบายแห่งชาติ.** กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. **คู่มือการบริหารจัดโครงการทางวัฒนธรรมของภาคี
เครือข่ายดำเนินงานวัฒนธรรมประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๑.** กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๐.
- สำนักงานปฏิรูปการศึกษา องค์กรมหาชน. **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ แก้ไข
เพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕.** กรุงเทพมหานคร : พรึกหวานกราฟฟิก, ๒๕๔๕.
- สุชา จันท์โฮม. **จิตวิทยาส่งเสริมการศึกษา.** กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๔๑.

- สุนทร โคตรบรรเทา. **หลักการและทฤษฎีการบริหารการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปัญญาชน, ๒๕๕๒.
- สุพจน์ บุญวิเศษ. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการบริหาร**, ชลบุรี : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๒.
- สุรางค์ โค้วตระกูล. **จิตวิทยาการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- สุวรรณฤทธิ์ วงศ์ชะอุ่ม และคณะ. **การบูรณาการทุนทางวัฒนธรรมสู่การสร้างเส้นทางท่องเที่ยวที่มีคุณค่าของตำบลท่าคา อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสงคราม**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๓.
- เสรี พงศ์พิศ. **คืนสู่รากเหง้าทางเลือกและทัศนวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน**. กรุงเทพมหานคร : เทียนวรรณ, ๒๕๒๙.
- อคิน รพีพัฒน์. **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภารพิมพ์, ๒๕๒๗.
- อรจรรย์ ณ ตะกั่วทุ่ง. **นวัตกรรมเพื่อการเรียนรู้ : องค์การเอื้อการเรียนรู้**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- อรัญญ์ กักพล. **คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชน สำหรับนักบริหารท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร : จรัญสนิทวงศ์การพิมพ์, ๒๕๕๒.
- อำนาจ อนันตชัย. **การระดมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท สาขาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิคตอรีเพาเวอร์พอยท์, ๒๕๒๗.
- อุบลรัตน์ เฟ็งสถิต. **จิตวิทยาการเรียนรู้**. กรุงเทพมหานคร : กิ่งจันท์การพิมพ์, ๒๕๓๐.
- เอกพงศ์ ประสงค์เงิน. **พื้นฐานที่สำคัญของวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๘.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. **ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐.
- เอกวิทย์ มณีธร. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการบริหารและการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร : หจก.เอ็ม.ที.เพรส.

(๓) วิทยานิพนธ์ :

- เกตุวดี ทองร้อยชั่ง. “การศึกษาบทบาทและผลกระทบจากบทบาทด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคใต้ของสถาบันวัฒนธรรมศึกษากัลยาณิวัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๗.

- ธราดล ชัยเดชโกสินทร์. “การพัฒนารูปแบบการประดิษฐ์ชุดการแสดงพื้นบ้านอีสานของวิทยาลัยนาฏศิลป์”. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๐.**
- บุญเจริญ บำรุงชู. “แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาหนังประมอทัยอีสาน เพื่อส่งเสริมคุณค่าและมูลค่าทางวัฒนธรรมพื้นบ้าน”. **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๓.**
- ประจักษ์ ไม้เจริญ. “การอนุรักษ์และพัฒนา รูปแบบการแสดงหุ่นกระบอกพื้นบ้านภาคกลาง”. **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๒.**
- ประพันธ์ สร้อยเพชร. “การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ศูนย์โรงเรียนตำบลแซ่ข้าง อำเภอสนักำแพง จังหวัดเชียงใหม่”. **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยและสถิติทางการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗.**
- ประยูร ศรีประสาธน์. “ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของคณะกรรมการศึกษาประจำโรงเรียนประถมศึกษา”. **รายงานการวิจัย. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๒.**
- เปรมรัตน์ ธรรมรัตน์. “การศึกษาคุณค่าและการดำรงอยู่ของศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน : กรณีศึกษาหนังใหญ่ขอนแก่น อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี”. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒.**
- เพียงกานต์ นามวงษ์. “การศึกษาแนวทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนไหล่หิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการนันทนาการและการท่องเที่ยว. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๕๒.**
- ภพธร จิตมั่น. “การมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนในการป้องกันอาชญากรรม : ศึกษาเฉพาะกรณีสมาชิกสภาเทศบาลในจังหวัดปทุมธานี”. **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๓.**
- ยุพาพร รุ่งงาม. “การมีส่วนร่วมของข้าราชการสำนักงบประมาณ ในการปฏิรูประบบราชการ”. **ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๕.**
- สุรัชภัทรประดิษฐ์ หลอดคำวัฒนา. “ภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองไทยยวน : แนวทางการจัดการเชิงธุรกิจ อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวัฒนธรรมศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๒.**

สุรเดช มาสินทรัพย์. “การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานตำรวจชุมชนสัมพันธ์ของสถานีตำรวจภูธร อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๕๕.

(๔) บทความ:

ถวิลวดี บุรีกุล. “แนวคิดของการมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตย”. จดหมายข่าว สถาบันพระปกเกล้า. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๘, ๒๕๕๓.

สาริน (นามแฝง). “องค์กรอัจฉริยะ:องค์กรแห่งการเรียนรู้”. สลค.สาร. ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๔, มีนาคม ๒๕๕๗.

สุจริต บัวพิมพ์. “ความหมายของวัฒนธรรมพื้นบ้าน”. วารสารคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษา สหประชาชาติ. ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๑, ๒๕๕๙.

สุชาดา จักรพิสุทธิ์. “การศึกษาทางเลือกของชุมชน”. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. มิถุนายน – สิงหาคม ๒๕๕๗.

อัจฉรา ชัยชาญ และคณะ. “แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชนในการป้องกันปัญหาพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศของเยาวชน”. วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, การประชุมวิชาการมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ครั้งที่ ๙.

(๕) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

กิตติสุนทร เตียววัฒนาตระกูล. ทฤษฎีการบริหารการศึกษา. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: <http://portal.in.th/kitsuntorn/pages/๑๒๘๘/> (๙ พฤษภาคม ๒๕๖๐).

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). การปลูกจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมในสังคมพุทธ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/fon๕๔๘๑๑๓๖๐๕๗/hnwy-thi-๔/๔-๕> . (๑๕ ตุลาคม ๒๕๕๙).

องค์กรแห่งการเรียนรู้. ระบบจัดการฐานความรู้. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.wasant.org/Knowledge/tutor/Km๗.php> [๒๙ ตุลาคม ๒๕๕๗].

๒. ภาษาอังกฤษ :

Allen R.E. cd. *The Ocford Dictionary of Current English*. Great Britain : oxford University Press, 1985.

Baruque, L. B., & Melo, R. N.. *Learning theory and instructional design using learning objects*. 2004.

- Bolles, R. C.. **Learning Theory**. New York : Holt Rinehart and Winston, 1975.
- Cohen, John M, and Uphoff, Norman T. “**Rural Development participation: Concepts and measures for Project design, Implementation and Evaluation**”. In Rural Development monograph. 2 The Rural Development Committee for International Studies. Cornell University, January, 1997.
- Cronbach, L., J.. **Education Psychology**. New York : Harcourt, Brance and Company, 1963.
- Gagne, R.M.. **The Conditions of Learning**. 4th ed. New York : Holt Rinehart and Winston, 1985.
- H.F. Koufman. **Participation Organized Activities in Selected Kentucky Localities**. Agricultural Experiment Station Bulletins, March, 1989.
- Harold Karold and Heing Weihrich. **Management**. Singapore : Mc Graw-Hill Book Company, 1998.
- Hilgrad and Gordon H. Bower. **Theories of Learning**. New York : Meredith, 1966.
- J.M. Cohen and N.T. Uphoff. “**Participation’s Place in Rural Development : Seeking Clarity through Specificity**”. Worle Development, 8 (3), (1989).
- Klausmeier, J.K.&Goodwin, W.. **Learning and Human Abilities Education Psychology**. New York : Harper and Row, 1966.
- Leslie, Gerald R. el. **Introductory sociology : Order and change in society**. New York : New York University press, 1980.
- McRobbie, Angela.. **The Uses of Cultural Studies : a Textbook**. Thousand Oaks: SAGE, 2005.
- Morris L. Bigge S.. **Samuel Shermis, Learning Theories For Teachers : How Does Skinner’s Operant Conditioning Work?.** New York : Macmillan, 1988.
- Mouley, Lynda W.. **Database for Special Libraries : a Strategic Guide to Information Management**. New York : Greenwood press, 1991.
- Reid N.J.. **Communities Participation : How People Power Brings Sustainable Benefits to Communities**. USDA Rural Development, Office of Community Development, 2000.
- Richardson, J.. **Handbook of Theory of Research for the Sociology of Education**. New York : Greenword, 1986.

Robbins, S. P.. **Organizationalbehavior**. 10th ed., Englewood Cliffs, NJ : Prentice-Hall, 2003.

Shery R. Arnstein. “A Ladder of Citizen Participation”. **Journal of the American Planning Association** 35. (July, 1969).

Slavin, R.E.. **Educational Psychology**. 2nd ed. New Jersey : Prentice-Hall, 1988.

Taylor, Edward B.. **Primitive culture**. London : John Murrey, 1871.

Travers, Robert M. W.. **An Introduction to Educational Research**. New York : Macmillan, 1977.



การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน
INCREASING COMMUNITY FUNDING ACCORDING TO
THE KING'S PHILOSOPHY TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT

เต็มศักดิ์ ทองอินทร์ รัฐพล เย็นใจมา กาญจนา ดำจตุติ
Termsak Thongin, Rattapon Yenjaima, Kanjana Damjutti
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Social Science, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail : ajanterm58@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน 2) เพื่อสร้างเครือข่ายแหล่งทุนชุมชนในอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีผู้แทนเครือข่าย ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะจำนวน 40 คน การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน ผลการวิจัยพบว่า สามารถรวบรวมข้อมูลการยกระดับแหล่งทุนชุมชนที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต ความเชื่อ ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นที่มีความสำคัญ พร้อมทั้งการบูรณาการภูมิปัญญาหรือแหล่งทุนที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนาและการน้อมนำศาสตร์พระราชาสู่การปฏิบัติ มีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัยข้อที่ 1 ในการศึกษาและรวบรวมแหล่งทุนชุมชนได้ และเมื่อประชากรส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรก็การขาดเงินในการลงทุนที่ส่งผลให้มีคุณภาพชีวิตในด้านเศรษฐกิจ ขาดองค์ความรู้ในด้านการอยู่แบบวิถีพอเพียง จึงต้องมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อยกระดับแหล่งทุนให้สามารถแก้ไขปัญหาได้ ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพราะจะต้องมีการสร้างเครือข่ายชุมชนมาช่วยขับเคลื่อนการทำงานเชิงรูปธรรม

คำสำคัญ : ทุนชุมชน ศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน เครือข่ายแหล่งทุนชุมชน

ABSTRACT

This article is part of a research paper on Increasing Community Funding according to The King's Philosophy to Sustainable Development. This research aims to 1) to raise the level of community funding sources based on the King's Philosophy to sustainable development 2) to build a network of community funding sources in Nongbua District, Nakhonsawan Province, towards sustainable development, with network representatives, key informant and participated in a specific group discussion, total 40 people. The research results were found that, able to collect information on raising the level of community funding on lifestyles, beliefs, history, art-culture and local traditions that are important. Including the integrating of wisdom or funding sources related to the way of life according to Buddhism and the introduction of the king's Philosophy into practice. There is a cultural tourism. That can meet the purpose of research item 1, to study and collect community funding sources. And when the majority of the population are farmers, there is a lack of investment money that results in the quality of life in the economy. Lack of knowledge on how to live in a self-sufficient way. Therefore, there must be an exchange of knowledge in order to raise the level of funding sources to be able to solve problems. That can answer the purpose of research item 2 because there must be a community network to help drive concrete work.

Keyword : King Philosophy, Community Scholarship, Sustainable development, Network of community funding sources

บทนำ

จากแนวนโยบายของกรมการพัฒนาชุมชนตามยุทธศาสตร์ชาติและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตลอดจนพันธกิจกระทรวงมหาดไทยจึงได้พยายามเดินหน้าพัฒนา “ชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี” โดยการค้นหาทุนที่ตนเองมีไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญา วิถีชีวิต มีเป้าหมายเพื่อการนำไปสู่การเพิ่มรายได้ให้กระจายสู่ชุมชน โดยใช้เสน่ห์ภูมิปัญญาวิถีชีวิตวัฒนธรรมและความคิดสร้างสรรค์ แปลงเป็นรายได้ ทั้งนี้ครอบครัวและลูกหลานยังอยู่ร่วมกัน ไม่ต้องแข่งขันนำผลิตภัณฑ์ออกไปขายนอกชุมชน เป็นชุมชนที่เป็นเจ้าบ้านที่ดี ชวนกันคิด ชวนกันทำ ผลิตสินค้าและบริการ รวมทั้งมีการเชื่อมโยง อีกทั้งมีเส้นทางท่องเที่ยวระดับชุมชนที่มีเสน่ห์ดึงดูด และมีคุณค่าเพียงพอให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมและใช้จ่ายเงินในทุกกิจกรรมของชุมชน ซึ่งรายได้จะกระจายอยู่กับคนในชุมชน ทุกคนมีความสุขเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน (Strength with in) และเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างแท้จริง

จากการศึกษาลงพื้นที่การวิจัยในเบื้องต้น พบว่า องค์กรภาครัฐนำโดยที่ว่าการอำเภอหนองบัว ร่วมมือกับเทศบาลตำบลหนองบัว ได้กำลังเร่งดำเนินการผลักดันนโยบายของรัฐเกี่ยวกับชุมชนท่องเที่ยว และพบประเด็นความสำคัญของการวิจัยที่ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะพื้นที่เขตเทศบาลตำบลหนองบัวและตำบลหนองกลับ ที่เป็นชุมชนดั้งเดิมมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่น่าสนใจ มีภูมิปัญญาที่กระจายไปอยู่กับตัวคนและสถานที่ต่างๆ มากมาย หากไม่ศึกษารวบรวมไว้โอกาสที่จะสูญหาย อีกทั้งควรมีการสร้างเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับของดีชุมชนในมิติอื่นๆ การวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งเน้นศึกษาความเป็นมาของผู้คนในท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ภูมิปัญญา รวมถึงประเพณีที่สืบทอดมาอย่างยาวนาน เพื่อนำไปสู่การยกระดับทุนทั้งที่อยู่ในตัวคน เพื่อนำไปสู่การสร้างชุดความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาเพื่อต่อยอดการพัฒนาในรูปแบบผลิตภัณฑ์ และผลิตโปรแกรมชุมชนท่องเที่ยวผลักดันให้ภาครัฐขับเคลื่อนเป็นนโยบายสาธารณะ และสร้างแผนที่บูรณาการท่องเที่ยวชุมชนเชื่อมโยงอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่สามารถพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนอย่างทั่วถึง

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1.2.1 เพื่อยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน
- 1.2.2 เพื่อสร้างเครือข่ายแหล่งทุนชุมชนในอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์สู่การพัฒนาที่

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี ดังนั้นผู้วิจัยจึงแบ่งวิธีดำเนินการวิจัยออกเป็น 6 ประเด็น คือ 1) รูปแบบการวิจัย 2) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 3) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย 4) การเก็บรวบรวมข้อมูล 5) การวิเคราะห์ข้อมูล 6) การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย 7) สรุปกระบวนการวิจัย ดังนี้

รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบเชิงพัฒนาและประยุกต์ (Development) เป็นการวิจัยแบบผสมผสานในเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) คือ

1) การศึกษาในเชิงเอกสาร (Document Study) ศึกษา ค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องเพื่อนำสู่ข้อมูลชุดความรู้

2) การศึกษาในภาคสนามเชิงคุณภาพและปฏิบัติ การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ในพื้นที่ 15 ชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา ดังนี้ 2.1) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประชุมกลุ่มย่อยประกอบด้วย ผู้แทนเครือข่ายที่เข้าร่วมเป็นแกนนำในการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น จำนวน 40 คน โดยการสุ่มแบบเจาะจง 2.2) ดำเนินการศึกษาเชิงปฏิบัติ พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้กำหนดพื้นที่ศึกษาการยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน เฉพาะเขตการปกครอง เขตเทศบาลตำบลหนองบัว 2.3) ดำเนินการศึกษาวิเคราะห์ตามแนวคิด รูปแบบ การจัดการ กระบวนการเกี่ยวกับการจัดทำชุดความรู้ สื่อเทคโนโลยี แผนที่การท่องเที่ยวตามแนวคิดนวัตกรรมวิถีของดีชุมชน 2.4) สรุปและนำเสนอผลการศึกษาทั้งหมดที่ได้มาจากในเชิงเอกสาร การวิจัยแบบเชิงพัฒนาและประยุกต์ โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องได้รับทราบ 2.5) วิเคราะห์รูปแบบแนวทางการพัฒนาที่สามารถพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากให้เกิดรายได้กับชุมชน 2.6) สรุปผลการศึกษาวิจัยและข้อเสนอแนะ

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ประกอบด้วย การสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) การปฏิบัติการในพื้นที่ การจัดเวทีประชุมระดับอำเภอ

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสารเนื้อหา (Content Analysis) นำเสนอข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนา

2. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ และการจัดสนทนากลุ่ม ใช้วิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัย โดยนำข้อมูลมาเรียงและจำแนกอย่างเป็นระบบ เมื่อประเด็นใดวิเคราะห์แล้วไม่มีความชัดเจนก็จะตามไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในประเด็นต่าง ๆ เพื่อตอบคำถามหลักตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

3. ตรวจสอบและการวิเคราะห์ข้อมูล ในขั้นแรกผู้วิจัยได้ตรวจสอบว่าได้ข้อมูลเพียงพอแล้วหรือยัง ข้อมูลนั้นได้ตอบปัญหาของการวิจัยแล้วหรือไม่ หากผู้วิจัยพบว่าได้ข้อมูลที่ไม่ตรงกัน ผู้วิจัยจะ

ตรวจสอบว่าข้อมูลที่แท้จริงเป็นอย่างไร ซึ่งผู้วิจัยได้เลือกวิธีการตรวจสอบข้อมูลที่ใช้กันมากในการวิจัยเชิงคุณภาพคือการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า

สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยสรุปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้ การสืบค้นแหล่งทุนต่างๆ ที่ปรากฏในอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต ความเชื่อ ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นที่มีความสำคัญ พร้อมทั้งการบูรณาการภูมิปัญญาหรือแหล่งทุนที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนาและการน้อมนำศาสตร์พระราชาสู่การปฏิบัติ นำไปสู่การยกระดับให้เป็นแหล่งเรียนรู้ตามวิถีพอเพียงสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ สอดรับกับแผนท่องเที่ยวชุมชน ภายใต้แผนการวิจัย มีผลการวิจัยดังต่อไปนี้

1. สภาพทั่วไปและแหล่งทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญของอำเภอหนองบัว

เป็นการศึกษาภายใต้แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน การยกระดับทุนทางสังคม ศาสตร์พระราชากับการพัฒนาที่ยั่งยืน การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นการศึกษาแหล่งทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต เพื่อค้นหาจุดเด่นของชุมชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 1 โดยมีผลการวิจัยดังนี้

1.1 พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ที่เชื่อมโยงถึงการตั้งถิ่นฐานชุมชนในอดีตที่อยู่อาศัยจะต้องอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำเป็นสำคัญ มีการค้นพบร่องรอยการตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของชุมชนโบราณมากมาย โดยแยกเป็นประเด็นดังนี้

(1) ชุมชนโบราณที่เกี่ยวข้องในบริเวณใกล้เคียงกับอำเภอหนองบัว โดยการกล่าวถึง พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนโบราณในพื้นที่อำเภอหนองบัว ที่โยงถึงประวัติศาสตร์ของชุมชนโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำป่าสัก ต่อมาเมื่อมีการติดต่อค้าขายมากขึ้นทำให้อิทธิพลทางการค้าของจีนและอินเดียก่อให้เกิดเส้นทางการค้าทางบกติดต่อไปมาระหว่างบ้านเมืองภายในและกับบ้านเมืองชายฝั่งทะเล^๑ ทำให้เกิดการขยายตัวของกลุ่มคนไปตามที่ราบลุ่มแม่น้ำสายใหญ่ๆ

(2) ภาวะสงครามกับการเคลื่อนย้ายคนจากกรมน้ำเจ้าพระยาไปยังพื้นที่ด้านในเขตอำเภอหนองบัว ภายหลังจากที่ราชสำนักกรุงศรีอยุธยาล่มสลายแล้ว พระยาตากสินได้พยายามรวบรวมกำลังพลขับไล่กองทัพกรุงอังวะที่ออกไป แล้วพยายามที่จะขยายอำนาจเพื่อรวบรวมดินแดนของกรุงศรีอยุธยาเดิมให้กลับมาอยู่ใต้ศูนย์อำนาจรัฐ จวบจนรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชก็ได้ทำการฟื้นฟูบ้านเมืองในหัวเมืองปักษ์ใต้และฝ่ายเหนือขึ้นมาใหม่ และบริเวณปากน้ำโพได้กลายเป็นท่าเลการค้าขายอันสำคัญขึ้น ซึ่งร่องรอยวัฒนธรรมที่ยังคงอยู่ก็คือการเล่นกลองมิ่งคละ

^๑ น. ณ ปากน้ำ ธิตา สาระยา, เมืองสุโขทัยนี้ดี,(กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, 2530),หน้า 25.

ชาวบ้านยังใช้ดนตรีม้งคละในพิธีมงคลทุกอย่างส่วนในบ้านหนองบัว-หนองกล้วยยังมีการใช้ดนตรีม้งคละในงานอวมงคลอย่างงานศพด้วย

(3) การเข้ามาของชาวจีนในเขตอำเภอหนองบัว ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการค้าข้าวและไม้สักจากภาคเหนือตามลำแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำป่าสัก ทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนที่ตั้งอยู่ตามเมืองท่าต่างๆ เกิดการอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนในเขตท้องที่อำเภอหนองบัวในปัจจุบันเป็นจำนวนมาก กลุ่มชาวจีนชนชั้นนำสะสมทุนจากการค้ารูปแบบต่างๆ

(4) พัฒนาการและความเป็นมาของอำเภอหนองบัว เดิมทีเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอชุมแสง ปัจจุบันอำเภอหนองบัวแบ่งการปกครองออกเป็น 9 ตำบล การค้าขายในสมัยก่อนผ่านทางเรือ ทำให้อำเภอหนองบัวนี้รับวัฒนธรรมจากสถานที่หลายๆแห่ง ผู้คนส่วนใหญ่อพยพมาจากทางทิศตะวันออก ทำให้มีอัตลักษณ์วัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะผสมผสานระหว่างภาคกลางกับภาคอีสาน ประชาชนยังยึดติดกับพระพุทธศาสนาที่เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต

1.2 แหล่งทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญของอำเภอหนองบัว ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ที่ได้ตั้งคำถามไว้ที่เกี่วกันจะตั้งเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชน และเชื่อมโยงแผนการท่องเที่ยวของชุมชนไปพร้อมกัน แหล่งทุนทางด้านวัฒนธรรม แบ่งออกเป็น 5 ด้าน คือ

1.2.1) วัฒนธรรมทางภาษาและวรรณคดี อันได้แก่ (1.1) วัฒนธรรมทางภาษา ที่ 15 ชุมชนใน 2 ตำบล มีลักษณะการใช้ภาษาที่แตกต่างกัน ส่วนใหญ่จะมีการใช้ภาษาที่ผสมผสานตามกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในอำเภอหนองบัวในภายหลัง และปัจจุบันนี้การใช้ภาษาของชาวอำเภอหนองบัว ก็จะเริ่มผสมผสานกลายเป็นภาษาไทยแบบภาษากลางมากยิ่งขึ้น (1.2) แหล่งโบราณคดีวัดหนองม่วง ตำบลหนองกล้วย ซึ่งวัดแห่งนี้เป็นศูนย์กลางของชุมชนคุณธรรม เป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา การเกษตร ศิลปหัตถกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และสร้างความสงบสันติสุขขึ้นในชุมชน ก็เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่มีการบร่ร่อยหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์โบราณคดีที่มีความน่าสนใจแห่งหนึ่งในอำเภอหนองบัว โดยแยกเป็นดังนี้ (1.2.2.1) ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับวัดหนองม่วง สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ที่ดินที่ตั้งวัด มีที่ธรณีสงฆ์มีอาคารเสนาสนะ และมีศูนย์การเรียนรู้ชุมชนคุณธรรมวัดหนองม่วงอยู่ภายในวัดด้วย^๒ (1.2.2.2) ร่องรอยชุมชนโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์บริเวณหนองสรวงมีการพบเศษภาชนะดินเผาเป็นจำนวนมาก พบเศษกระดูกมนุษย์และเศษภาชนะดินเผากระจายทั่วบริเวณที่นา เศษภาชนะดินเผา เศษกระดูกมนุษย์ พบขึ้นส่วนตะกอนเหล็กจำนวนหนึ่ง (1.2.2.3) ร่องรอยวัฒนธรรมสมัยทวารวดีในพื้นที่วัดหนองม่วง (1.2.2.4) ร่องรอยโบราณสมัยอยุธยาในวัดหนอง

^๒ สัมภาษณ์ พระใบฎีกาธนกร โฆษธมโม, เจ้าอาวาสวัดหนองม่วง ตำบลหนองกล้วย อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์, 5 กันยายน 2563.

ม่วงและบริเวณใกล้เคียง มีซากโบราณสถานชาวบ้านในละแวกนั้นเรียกว่า “เนินโบสถ์” (1.2.2.5) การสร้างวัดหนองม่วงในยุคปัจจุบัน

1.2.2) วัฒนธรรมทางวัตถุ ที่พบในอำเภอนองบัวและออกเป็น 4 ประเภท คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ซึ่งเป็นความเกี่ยวข้องกับความสุขทางด้านกาย โดยเฉพาะการกินดีมีสุขมี ความสบายในการครองชีพ วัฒนธรรมประเภทนี้ ได้แก่ สิ่งจำเป็นเบื้องต้นในการดำรงชีวิตตั้งรายละเอียดต่อไปนี้ คือ (1) อาหาร พบว่า มีอาหารทั้งประเภทคาวและหวานที่ถือเป็นอัตลักษณ์ประจำท้องถิ่น สามารถจะนำมาเป็นจุดเด่นเพื่อยกระดับให้เป็นของดีประจำอำเภอนองบัว แบ่งออกเป็น 2 ประเภท อาหารคาว เช่น แกงพริกเกลือและปลาร้าสับ อาหารหวาน ได้แก่ ขนมหวานหลายชนิด เช่น ข้าวเม่าหรือกระยาสารท ขนมห้าวโปรง ขนมหั้วไส้ ขนมหง ขนมหอมกลอ แบ่งกลุ่มผลิตภัณฑ์ชุมชนออกเป็น 5 กลุ่ม กลุ่มที่ 1 กลุ่มผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่ กลุ่มที่ 2 กลุ่มผลิตภัณฑ์แปรรูปไม้จริง กลุ่มที่ 3 กลุ่มผลิตภัณฑ์กระดาษโลกทดบรรจุภัณฑ์แทนพลาสติก กลุ่มที่ 4 ผลิตภัณฑ์ขนมไทย และ ธนา เฉาก๊วย และกลุ่มที่ 5 ผลิตภัณฑ์พริกเกลือ (ปลาร้าสับ) การดำเนินการลงพื้นที่วิจัยเพื่อวิเคราะห์หาข้อมูลทั่วไปของชุมชนพร้อมกับหาความต้องการของผู้บริโภคผลิตภัณฑ์ชุมชนอำเภอนองบัว จากนั้นประชุมปรึกษาเพื่อปรับภาพลักษณ์ผลิตภัณฑ์ให้เป็นวิสาหกิจชุมชน จึงได้ร่วมกันวิเคราะห์ SWOT ทำให้ทราบด้านจุดแข็ง ด้านจุดอ่อน ด้านโอกาส และอุปสรรค จนได้ (ก.) ด้านการตั้งชื่อ เพื่อให้คงความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนอำเภอนอง โลโก้สื่อความหมายถึงความสวยงามในความ เป็นธรรมชาติ เพื่อการจดจำง่าย มีภาพของโลโก้ (ข.) ด้านบรรจุภัณฑ์ก็มีความเหมาะสมตามขนาด และราคาสินค้า (ค.) ด้านการสื่อสารทางการตลาด (2.2) ที่อยู่อาศัย แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ แบบดั้งเดิมและแบบทันสมัย (2.3) เครื่องนุ่งห่ม การแต่งกายของชาวอำเภอนองบัว เป็นแบบเรียบง่าย (2.4) ยารักษาโรค เนื่องจากปัจจุบันการแพทย์มีความเจริญก้าวหน้าไปไกล ทำให้บทบาทเกี่ยวกับการ ใช้สมุนไพรในการรักษาอาการเจ็บป่วยค่อนข้างน้อย แต่ยังมีคนอีกจำนวนหนึ่งที่ยังให้ความสำคัญ เกี่ยวกับการใช้สมุนไพรในการรักษาอาการ

1.2.3) วัฒนธรรมทางจิตใจ จุดเด่นของอำเภอนองบัว อีกประการหนึ่ง คือ ชาวอำเภอนองบัวปัจจุบันนี้ยังมีวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ถึงแม้ว่าความเป็นสังคมเมืองกำลังเข้ามาแทนที่และเผชิญหน้ากับเศรษฐกิจกระแสหลัก หรือบริโภคนิยม ส่งผลกระทบให้รูปแบบการดำเนินชีวิตเปลี่ยนแปลงไปบ้างแต่ไม่มากนัก มีปรัชญาและความเชื่อยึดถือหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ความเชื่อเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ ปรัชญาความเกี่ยวกับประเพณี มีความกตัญญูรู้คุณผ่าน “วัฒนธรรมข้าว” รู้จักประหยัด มัธยัสถ์ อดออม และใช้สอยทรัพย์สินหรือผลประโยชน์จากทรัพย์สิน นั้นให้เกิดความคุ้มค่ามากที่สุด

1.2.4) วัฒนธรรมทางจารีตหรือขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นอีกหนึ่งวัฒนธรรมที่มี ลักษณะเฉพาะของชาวอำเภอนองบัวที่เกี่ยวกับการประเพณีคนในสังคมแบ่งออกเป็น 3 ประเภท

ดังนี้ 1) จารีตประเพณี เป็นประเพณีที่บรรพชนได้ถือปฏิบัติกันมาแต่อดีต ถ้าฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามถือว่าเป็นความผิด 2) ขนบประเพณี เป็นประเพณีที่ได้วางเป็นระเบียบแบบแผนไว้แล้ว เป็นการกระทำที่ฝูงชนนับถือ และถือปฏิบัติต่อกันมา 3) ธรรมเนียมประเพณี เป็นประเพณีเกี่ยวกับเรื่องธรรมดาสามัญชนที่นิยมปฏิบัติสืบต่อกันมา

1.2.5) วัฒนธรรมทางสุนทรียะ เป็นความเจริญในทางวิชาความรู้ที่เกี่ยวกับความนิยม ความงาม และความไพเราะ เช่น เพลงพื้นบ้าน เป็นต้น

2. การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

สภาพทั่วไปและแหล่งทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญของอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ที่ศึกษาในภาพกว้างถึงรากเหง้าของภูมิปัญญา เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ที่กระจายอยู่ในชุมชน เป็นการต่อบัณฑิตสู่ประสงค์ข้อที่ 1 แนวทางการยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน สรุปได้ 4 ขั้นตอน ดังนี้ (1) การระดมความเห็นในการแก้ปัญหาของพื้นที่และการจัดการตนเอง ชุดข้อมูลแบ่งออกเป็นสองส่วน ชุดความรู้ด้านภูมิปัญญาที่เป็นวิทยาศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น และอีกหนึ่งชุดความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวอำเภอหนองบัว ที่ยืนยันเป็นข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การระดมความเห็นเพื่อแก้ปัญหาของพื้นที่และการจัดการตนเอง การใช้ชีวิตในปัจจุบัน ประสบปัญหาเรื่องเงินทุน และมีลักษณะเป็นระบบทุนนิยมมากกว่าระบบอนุรักษ์นิยม ประกอบอาชีพเกษตรเชิงเดี่ยวและเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกทางการเกษตรต่อครัวเรือน ส่งผลให้ชาวบ้านมีภาระหนี้สิน จึงทำให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้เริ่มตระหนักถึงความสำคัญการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับครัวเรือนและระดับชุมชนสร้างระบบภูมิคุ้มกันให้มากขึ้น (2) การพัฒนางานและกิจกรรมในชุมชนที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิต การพัฒนางานและกิจกรรมในชุมชนที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิตในประเด็นนี้เห็นว่าคุณภาพชีวิตของชาวบ้านในอำเภอหนองบัวซึ่งอาจจะกล่าวสรุปได้ว่ามีลักษณะปฏิสัมพันธ์กันมากในเชิงการใช้ชีวิตที่ส่งเสริมคุณธรรมวัฒนธรรมประเพณีแต่ในขณะเดียวกันปฏิสัมพันธ์ด้านการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ในการดำเนินชีวิตหรือการนำวิถีพอเพียงเข้ามาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิตให้มีชีวิตอย่างปกติสุขนั้น ถือว่าน้อย จึงระดมความคิดเห็นภายใต้กิจกรรมสัมมนาปัญหาในพื้นที่การวิจัยผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้สะท้อนควรมีลักษณะของการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชนซึ่งทำไปพร้อมๆกันเป็นคู่ขนานกิจกรรมระดับครัวเรือนนั้น เพื่อทำให้เกิดเครือข่ายของชุมชน (3) นโยบายสาธารณะและการจัดการเชิงพื้นที่ การดำเนินกิจกรรมเพื่อเน้นการตอบสนองนโยบายแห่งรัฐสอดคล้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต (4) การสร้างการเรียนรู้ให้กับสมาชิกชุมชน เช่น การระดมความคิดเห็นว่า ส่วนงานต่างๆ ควรมีบทบาทในการสนับสนุนเพื่อใช้วัดเป็นฐานในการส่งเสริมการเรียนรู้ให้กับสมาชิกในชุมชนได้ และกระบวนการยกระดับแหล่งทุนที่เป็นภูมิปัญญาและวิถีชีวิตด้าน

การเกษตรควรเชิญภาคีจากผู้แทนหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน มาร่วมทำงานใน การที่จะยกระดับให้ไปสู่ความสำเร็จ

3. การสร้างเครือข่ายแหล่งทุนชุมชนในอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

ประชากรส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในเขตอำเภอหนองบัวจะเป็นเกษตรกร โดยมีพื้นที่ทางการเกษตรที่กระจายไปทั่วทั้งอำเภอ แม้จะมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องทางด้านกายภาพ แต่กลับพบว่า มีปัญหาในการดำเนินชีวิตอย่าง อาจเป็นเพราะขาดเงินในการลงทุน จึงขาดภูมิคุ้มกันอันส่งผลให้มีคุณภาพชีวิตในด้านเศรษฐกิจแย่งลงกว่าเดิม เนื่องจากประชาชนในชุมชนยังขาดองค์ความรู้ในการอยู่แบบวิถีพอเพียง ขาดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จะยกระดับแหล่งทุนให้สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างยั่งยืน ประเด็นนี้จะได้นำเสนอผลการวิจัยเพื่อต่อบัณฑิตอุปสรรคข้อที่ 2 เรื่องการสร้างเครือข่ายแหล่งทุนในอำเภอหนองบัวจังหวัดนครสวรรค์การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยแบ่งผลการดำเนินงาน ออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้ 1) การสร้างเครือข่ายและการทำหน้าที่ของเครือข่ายชุมชนวิถีพอเพียง การวิจัยครั้งนี้ได้คัดเลือกวัดหนองม่วงเป็นพื้นที่ในการวิจัย เนื่องจากมีบริบทที่สอดคล้องกับวิถีชุมชนมากที่สุด ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมต่างๆ โดยมีเป้าหมายที่จะยกระดับให้ชุมชนนั้นสามารถจัดการปัญหาได้หรือที่เรียกว่า ชุมชนจัดการตัวเอง โดยการทำงานของภาคีเครือข่าย เพื่อที่จะทำหน้าที่ส่งต่อสภาพปัญหาและความต้องการไปยังภาครัฐเพื่อกำหนดเป็นนโยบาย 2) แนวคิดการ เรียนรู้ตามแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การสร้างรูปแบบการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับชุมชนโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาผนวกกับหลัก “ปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียง” โดยใช้ศาสนสถาน ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางเป็นกลไกขับเคลื่อนการทำงาน เช่น สร้างการรับรู้ วิธีการดำเนินชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนา กระบวนการเรียนรู้ตามหลักอริยสัจ 4 ผ่านการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่สอดแทรกไปด้วยหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อ ส่งเสริมให้ชาวบ้านมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น พร้อมทั้งจะปรับตัวต่อทุกสภาพของการเปลี่ยนด้วยปัญญา 3) สื่อและแหล่งการเรียนรู้ชุมชน การทำงานที่ของและเครือข่ายชุมชนวิถีพอเพียง จะต้องสร้างสื่อขึ้นมา ทำหน้าที่แทนในเชิงประจักษ์ จึงได้จัดทำแปลงเกษตรสาธิตขึ้นภายในวัดหนองม่วง โดยให้ปราชญ์ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ มีจุดประสงค์ให้เป็นสถานที่พบปะของเครือข่ายร่วม ทำกิจกรรมแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ เป็นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นตัวทำหน้าที่สร้างความเข้มแข็ง ทางด้านเศรษฐกิจ และสังคม ในขณะเดียวกันยังเป็นการสร้างกระบวนการขัดเกลาทางสังคมให้แก่เยาวชน 4) ความเชื่อมโยงแหล่งทุนชุมชนเชิงบูรณาการ เมื่อได้ศึกษาสภาพทั่วไปของชุมชน และ ค้นหาปัญหาสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยอาศัยแหล่งทุนและภูมิปัญญาในชุมชนมา หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสร้างเป็นเครื่องมือ ในการแก้ปัญหาและส่งเสริมคุณภาพชีวิตเชิงรูปธรรมแล้ว

ชุมชนท้องถิ่น ประเด็นปัญหาของพื้นที่ ปัจจัยหรือสาเหตุของการเกิดปัญหา แนวทางการแก้ปัญหา ประชากรที่ได้รับผลกระทบ ผลลัพธ์ที่เกิดจากการแก้ไขปัญหา เพื่อให้แกนนำและผู้ที่เกี่ยวข้องได้ เรียนรู้ทางออกและแนวทางการจัดการกับสถานการณ์และปัจจัยต่างๆ เรียนรู้วิธีการทำงานแบบ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในชุมชน กลุ่มทางสังคม องค์กรชุมชน หมู่บ้าน (ชุมชน) จัดการตนเอง หน่วยงานทั้งในพื้นที่และองค์กรสนับสนุนจากนอกพื้นที่ ความเชี่ยวชาญของพื้นที่ในการนำใช้ทุนทาง สังคมและ ศักยภาพที่มีในตำบลจัดการปัญหาหรือเงื่อนไขต่างๆ รวมถึงศักยภาพและความพร้อมของ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการเป็นกลไกขับเคลื่อนให้ระบบการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น เข้มแข็ง เช่น การมีกองทุนสวัสดิการ แผนพัฒนาตำบล การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ทุนทางสังคม ของชุมชน ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาแนวคิด ความรู้ทักษะ วิธีการทำงาน และความสามารถในด้าน อื่นๆ ภายใต้กระบวนการและกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น การประชุม อบรม การจัดเวทีเรียนรู้ การ สรุบทบทเรียน การถอดบทเรียน การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง และการเรียนรู้ข้ามพื้นที่หรือการ ศึกษา ดูงาน เป็นต้น

3) วิเคราะห์ศักยภาพ และความพร้อมในการสร้างกระบวนการเรียนรู้

ศักยภาพของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน วิเคราะห์ได้จาก (1) ศักยภาพใน การพัฒนางานต่อเนื่องและขยายผล จากงานและกิจกรรมของทุนทางสังคมที่ ดำเนินการอยู่ เช่น การพัฒนางานต่อ เนื่องและขยายพื้นที่ การพัฒนางานต่อเนื่องในลักษณะการจัด กิจกรรมที่หลากหลายมากขึ้น การพัฒนางานต่อเนื่อง ในลักษณะการบูรณาการกับหลายภาคส่วน การพัฒนางานใหม่แต่ทำเฉพาะเรื่องเฉพาะประเด็น การพัฒนางานใหม่ และทำในลักษณะการบูรณา การกับหลายภาคส่วน เป็นต้น และ (2) ศักยภาพในการสร้างการเรียนรู้วิเคราะห์ได้จาก งานกิจกรรม ของทุนทางสังคมในชุมชนที่ดำเนินไป เช่น การประชุมแลกเปลี่ยนข้อมูล การถอดบทเรียนตนเอง การ เพิ่มความรู้ทักษะ การเพิ่มผู้นำการเปลี่ยนแปลง การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้การสื่อสาร การจัด กระบวนการเรียนรู้ ระหว่างกลุ่ม/เครือข่าย การสร้างการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาหรือจัดการกับ เงื่อนไขต่างๆ เป็นต้น และ (3) การมี ส่วนร่วมของทุนทางสังคมในการพัฒนางานของชุมชนท้องถิ่น

4. การพัฒนานวัตกรรมและการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะโดยใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง

การสร้างและพัฒนานวัตกรรมโดยเอาพื้นที่เป็นตัวตั้ง เป็นกระบวนการนำใช้ความคิด แนวทางวิธีการกระบวนการทำงานเครื่องมือการทำงานรวมทั้งกระบวนการสร้างการเรียนรู้ใหม่ในการ ขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดยใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ทั้งหมดในชุมชน ทั้งในระดับบุคคล ระดับกลุ่มทางสังคม องค์กรชุมชน ระดับ หน่วยงาน แหล่งประโยชน์และระดับหมู่บ้าน (ชุมชน) จัดการตนเอง ร่วมกับการใช้ความรู้หลายชุดทั้งทางหลักวิชาการ หลักสังคมวัฒนธรรม หลัก ประสบการณ์ เพื่อทำให้กระบวนการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง ต่อเนื่องและ

ยั่งยืน ก่อให้เกิดประโยชน์ผลกระทบและผลลัพธ์ที่ดีต่อผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งใน
แง่ของการเพิ่มทักษะหรือศักยภาพ การเพิ่มคุณค่า การเพิ่มผลผลิต การเพิ่มผลตอบแทน เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม สามารถสรุปผลการวิจัย ดังนี้

1. สภาพทั่วไปและแหล่งทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญของอำเภอหนองบัว มีพัฒนาการของ
ชุมชนมาตั้งแต่อดีต เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำเกษตรกรรม มีแม่น้ำสายใหญ่ใกล้
เมือง จึงมีการรับวัฒนธรรมจากสถานที่หลายๆ แห่ง จึงมีอัตลักษณ์ที่มีลักษณะเฉพาะโดยมี
พระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต จากการศึกษาด้านวัฒนธรรมทางวัตถุที่พบในอำเภอ
หนองบัว จึงได้แยกออกเป็น 4 ประเภท คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค เพราะว่า
เกี่ยวข้องกับเรื่องของการดำรงชีพที่สำคัญ คือ 1) อาหาร แสดงถึงอัตลักษณ์ของอาหารท้องถิ่น จึง
แบ่งกลุ่มผลิตภัณฑ์ชุมชนออกเป็น 5 กลุ่มด้วยกัน 2) ที่อยู่อาศัย การสร้างที่อยู่อาศัยของชาวอำเภอ
หนองบัวมีทั้งแบบดั้งเดิมและแบบทันสมัย 3) เครื่องนุ่งห่ม ความนิยมในเรื่องของการแต่งกายของชาว
อำเภอหนองบัว เป็นแบบเรียบง่ายมีทั้งการแต่งกายแบบพื้นบ้านและแบบเสื้อผ้าแฟชั่น ซึ่งขึ้นอยู่กับ
ลักษณะของกิจกรรมและงานบุญเทศกาลต่างๆ 4) ยารักษาโรค ในสมัยก่อนการรักษาอาการเจ็บป่วย
แบบพื้นบ้านก็ดำเนินไปด้วยความจำเป็น ชาวอำเภอหนองบัวยังคงสนใจในการอนุรักษ์ภูมิปัญญา
ท้องถิ่นไว้

2. การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการ
ตอบสนองความต้องการและแก้ไขปัญหาให้กับประชาชนได้อย่างสอดคล้องกับภูมิสังคมและเกิดผล
สัมฤทธิ์ ซึ่งพบว่าสภาพทั่วไปและแหล่งทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญของอำเภอหนองบัว จังหวัด
นครสวรรค์ ในภาพกว้างเรื่อง “วิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับการประกอบอาชีพด้านการเกษตร” พบว่า ใน
อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ มีประชากรส่วนใหญ่ยังประกอบอาชีพเกษตรกร จึงมีการระดม
ความเห็นในการแก้ปัญหาของพื้นที่และการจัดการตนเอง เพื่อยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์
พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนให้เป็นพฤติกรรมการใช้วิถีชีวิตตามวิถีชุมชน

3. การสร้างเครือข่ายแหล่งทุนชุมชนในอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ สู่การพัฒนาที่
ยั่งยืน เมื่อบริบทของชุมชนที่มีพื้นฐานการทำเกษตรกรรมที่สืบทอดกันมา แต่ยังขาดองค์ความรู้ใน
ด้านการอยู่แบบวิถีพอเพียง ขาดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จะยกระดับแหล่งทุนให้สามารถแก้ไข
ปัญหาได้อย่างยั่งยืน จึงนำเสนอเรื่องการสร้างเครือข่ายแหล่งทุนคือ 1) การสร้างเครือข่ายและการทำ
หน้าที่ของเครือข่ายชุมชนวิถีพอเพียง 2) แนวคิดการเรียนรู้ตามแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
เมื่อมีดำเนินการตามหน้าที่ของเครือข่ายชุมชนวิถีพอเพียงแล้ว ก็ยังใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
ผนวกกับหลัก “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” เพื่อขับเคลื่อนการเจริญเติบโตจากการเพิ่มผลผลิตภาพการ
ผลิตบนฐานการใช้ภูมิปัญญาและนวัตกรรม 3) สื่อและแหล่งการเรียนรู้ชุมชน เป็นเครื่องมือหรือ
ช่องทางที่สำคัญสำหรับการถ่ายทอดภูมิปัญญาต่อๆ กันไป จึงได้จัดทำแปลงเกษตรสาธิตขึ้นพร้อมกับ

ทำสื่อการเรียนรู้สิ่งพิมพ์ออกมาเพื่อสนับสนุน 4) ความเชื่อมโยงแหล่งทุนชุมชนเชิงบูรณาการ การเชื่อมโยงเครือข่ายหลังจากศึกษาสภาพทั่วไปของชุมชน และค้นหาปัญหาสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยการร่วมคิด ร่วมทำและร่วมแก้ปัญหาไปด้วยกัน เพื่อสร้างเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหา และส่งเสริมคุณภาพชีวิตเชิงรูปธรรม ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น มีภูมิปัญญาที่หลากหลาย จนนำมาสู่องค์ความรู้สร้างเป็นแผนที่ท่องเที่ยว และสร้างความเข้าใจในการรับผลประโยชน์ร่วมกัน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ผลการวิจัยเรื่อง “การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน” ผู้วิจัยขอเสนอแนะในส่วนที่สามารถต่อยอดจากงานวิจัยฉบับนี้ดังนี้

- 1) ศึกษาการพัฒนา รูปแบบยกระดับแหล่งทุนชุมชนในแนวทางนวัตกรรม
- 2) ศึกษากระบวนการจัดทำแผนปฏิบัติการยกระดับแหล่งทุนชุมชนในแนวทางนวัตกรรม ชุมชนเป็นต้นแบบให้เกิดการนำไปใช้อย่างต่อเนื่อง

บรรณานุกรม

หนังสือ :

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระ

เกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์**

และภูมิปัญญา จังหวัดนครสวรรค์. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2542.

น. ณ ปากน้ำ ธิตา สาระยา. **เมืองสุโขทัยนี้ดี.** กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, 2530.

มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, **นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย, พิมพ์ครั้งที่ 3.**

กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2555.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. **กรุงสุโขทัยมาจากไหน?** กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2548.

บทความ:

จีระศักดิ์ เจริญพันธ์ และสุนทร เดชชัย, “การพัฒนาภาคีเครือข่ายการพัฒนาหมู่บ้านต้นแบบตาม

แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมุ่งสู่สังคมอยู่เย็นเป็นสุข”, การประชุมวิชาการ

มหาวิทยาลัยขอนแก่น ประจำปี 2554, การพัฒนาอนาคตชนบทไทย : ฐานรากที่มั่นคงเพื่อ

การพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน, (27-29 มกราคม 2554), หน้า 283.

ชรินทร์ มั่งคั่ง, “การถ่ายทอดองค์ความรู้ศาสตร์พระราชาศาสตร์ของครูศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเพื่อส่งเสริม

ความเป็นพลเมืองวิถีเขียวของผู้เรียนในพื้นที่โครงการหลวง ภาคเหนือของไทย”, Veridian

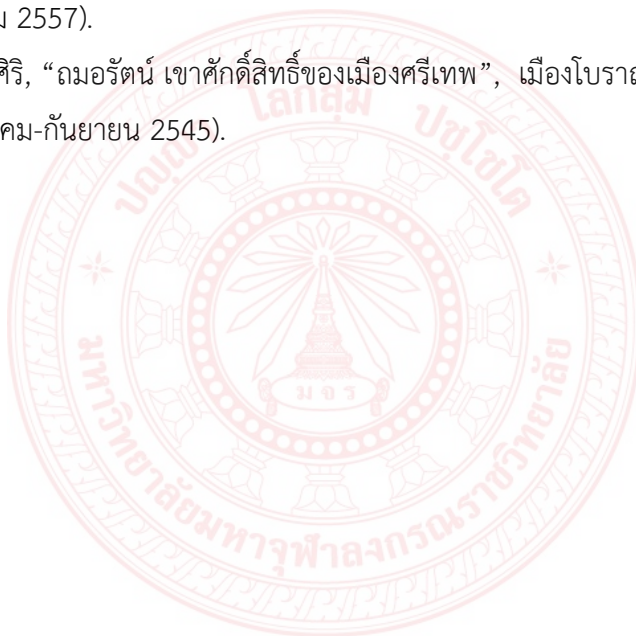
E-Journal, Silpakorn University, ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และ ศิลปะ, ปีที่ 11 ฉบับที่ 1 (มกราคม – เมษายน 2561) .

นภสินธุ์ เรือนนาค และ สุเทพ สุสาสนี, วารสารวิจัยและพัฒนา วไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2559).

นฤชา โฆษาศิวิไลซ์, “รูปแบบการพัฒนาเครือข่ายพลังสังคมเชิงบูรณาการในการพัฒนาเศรษฐกิจ ชุมชน”, วารสารวารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, Vol. 11 No. 38 (ตุลาคม - ธันวาคม 2559).

ภัทรีพันธุ์ พันธุ์ และคณะ. ทูนทางมรดกทางวัฒนธรรมกับการเป็นเมืองเก่าที่มีชีวิตของจังหวัดน่าน, วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ Vol. 6 No. 6 (2014): ปีที่ 6 ฉบับที่ 6 (กรกฎาคม- สิงหาคม 2557).

วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, “ถมอรัตน์ เขาศักดิ์สิทธิ์ของเมืองศรีเทพ”, เมืองโบราณ, ปีที่ 25 ฉบับที่ 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2545).





ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย
เอกสารข้อมูลคำอธิบายสำหรับผู้เข้าร่วมการวิจัยและยินยอม

หมายเลขข้อเสนอการวิจัย ๖.๑๐๙/๒๕๖๓

ข้อเสนอการวิจัยนี้และเอกสารประกอบของข้อเสนอการวิจัยตามรายงานการแสดงผลงานด้านล่าง ได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแล้ว คณะกรรมการฯ มีความเห็นว่าข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการมีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนดภายในประเทศ จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

ชื่อข้อเสนอการวิจัย: การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน
(Increasing Community Funding According to the King's Philosophy to Sustainable Development)

รหัสข้อเสนอการวิจัย: MCU RS ๖.018/2563

สถาบันที่สังกัด: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้วิจัยหลัก: รศ.ดร.เวมศักดิ์ ทองอินทร์

เอกสารที่พิจารณาทบทวน

- | | |
|---|------------------------------|
| ๑. แบบเสนอโครงการวิจัย | ฉบับที่ วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๖๓ |
| ๒. เอกสารชี้แจงข้อมูลผู้เข้าร่วมการวิจัย | ฉบับที่ วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๖๓ |
| ๓. หนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย | ฉบับที่ วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๖๓ |
| ๔. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล | ฉบับที่ วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๖๓ |

(พระสุวรรณเมธาภรณ์, ผศ.)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๓

หมายเลขใบรับรอง: ๖.๑๐๙/๒๕๖๓

วันที่ให้การรับรอง: ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๓

วันหมดอายุใบรับรอง: ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๔

ภาคผนวก ค
ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการและผลที่ได้รับของ
โครงการ



ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการและผลที่ได้รับของโครงการ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุมวัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑. ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ตำรา แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	-ทราบแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับแหล่งทุนทางชุมชน และวัฒนธรรม -ทราบผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง -สามารถกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยได้	ข้อ ๑	ทำให้สามารถนำไปสู่การกำหนดแนวทางและกรอบดำเนินการวิจัยได้
๒. ศึกษาข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมาย ด้วยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	-ทราบบริบทของชุมชนใน ๒ ตำบลของอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ -ทราบสภาพปัญหาวิถีชุมชน ผ่านมิติแหล่งทุนทางวัฒนธรรม อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ -ทราบกลไกการทำงานเครือข่ายชุมชนผ่านมิติกิจกรรมแหล่งทุนชุมชนอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์	ข้อ ๑ - ๒	สามารถวิเคราะห์กลไกกิจกรรมชุมชนผ่านมิติกิจกรรมแหล่งทุนชุมชนอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์
๓. การเก็บข้อมูลด้วยการจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)	ยืนยันเสนอแนวทางแหล่งทุนทางชุมชน วัฒนธรรมและการทำงานเครือข่าย	ข้อ ๑-๒	ได้เสนอแนวทางกิจกรรมเครือข่ายวัฒนธรรมชุมชนผ่านมิติกิจกรรมแหล่งทุน

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุวัตถุประสงค์	โดยทำให้
กับผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๑๐ ท่าน	ชุมชน ผ่าน มิติ กิจกรรมแหล่งทุน ชุมชนอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ที่ ผู้วิจัยเสนอ และ เพิ่มเติมในส่วนที่ยัง ขาดอยู่ให้บริบูรณ์มากยิ่งขึ้น		ชุมชนอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ได้
๔. รายงานฉบับ สมบูรณ์	ได้รายงานฉบับ สมบูรณ์ที่สามารถ ตอบวัตถุประสงค์ของ โครงการวิจัยทั้ง ๒ ข้อ คือ ๑. เพื่อยกระดับแหล่ง ทุนชุมชนตามศาสตร์ พระราชาสู่การพัฒนา ที่ยั่งยืน ๒. เพื่อสร้างเครือข่าย แหล่งทุนชุมชนใน อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์สู่ การพัฒนาที่ยั่งยืน	ข้อ ๑ - ๒	ได้รายงานการวิจัยที่มี คุณค่าสามารถตอบ วัตถุประสงค์ของการ วิจัย และนำไปใช้ ประโยชน์ได้ -ได้ชุดองค์ความรู้ที่ สามารถเผยแพร่ได้



แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง “การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน”

คำชี้แจง

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย เรื่อง “การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน” จัดทำขึ้นเพื่อรวบรวมข้อมูลสำคัญจากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความเป็นมาของผู้คนในท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมภูมิปัญญา รวมถึงประเพณี เพื่อนำไปสู่การยกระดับทุนทั้งที่อยู่ในตัวคน และกระจายอยู่ในสถานที่ต่างๆ ให้รวบรวมเป็นหมวดหมู่ และง่ายต่อการบริหารจัดการของภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การศึกษาของเยาวชนในสถานศึกษา ประชาชนทั่วไป สร้างความรักและหวงแหนวัฒนธรรมชาติพันธุ์ในท้องถิ่นของตน ที่สำคัญนำไปสู่การสร้างชุดความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญา เพื่อต่อยอดการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ และออกแบบกิจกรรมชุมชนท่องเที่ยวผลักดันให้ภาครัฐขับเคลื่อนเป็นนโยบายสาธารณะ แผนที่บูรณาการท่องเที่ยวชุมชน เชื่อมโยงอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่สามารถพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนอย่างทั่วถึง เป็นแหล่งทุนชุมชน สร้างเครือข่ายชุมชน และส่งเสริมการขับเคลื่อนโครงการ OTOP นวัตกรรม ของกรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ต่อไป

แบบสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น ๔ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ เป็นข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ส่วนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ มีจำนวน ๑๑ ข้อ

ส่วนที่ ๓ เป็นคำถามเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ที่สามารถนำมาต่อยอดเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ มีจำนวน ๖ ข้อ

ส่วนที่ ๔ เป็นคำถามเกี่ยวกับการเชื่อมโยงผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาและกิจกรรมการท่องเที่ยวของอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ มีจำนวน ๖ ข้อ

ทั้งนี้ ผู้วิจัยขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ในการบันทึกเสียง จดบันทึก และถ่ายภาพระหว่างทำการสัมภาษณ์ทุกขั้นตอน เพื่อประกอบรายงานการวิจัย

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความเมตตาเอื้อเฟื้อข้อมูลทางวิชาการเป็นอย่างดี

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลส่วนบุคคล

- ๑) ชื่อ-นามสกุล ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....
- ๒) ที่อยู่.....
- ๓) ตำแหน่ง.....
- ๔) สังกัด.....
- ๕) เบอร์โทรศัพท์.....

ส่วนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ มีจำนวน

๑๑ ข้อ

๑. สภาพทั่วไปอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์เป็นอย่างไรบ้าง
๒. ด้านภูมิศาสตร์
๓. ด้านคน
๔. ด้านเศรษฐกิจ
๕. ด้านสิ่งแวดล้อม
๖. ด้านความเชื่อ
๗. ด้านประวัติศาสตร์
๘. ด้านวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น
๙. ชุมชนมีความเป็นมาอย่างไร
๑๐. ท่านคิดชุมชนมีภูมิปัญญาอะไรบ้างที่โดดเด่น

ส่วนที่ ๓ เป็นคำถามเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ที่สามารถ

นำมาต่อยอดเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ มีจำนวน ๖ ข้อ

๑. มีภูมิปัญญาอะไรบ้างที่สามารถสร้างรายได้
๒. ภูมิปัญญาแบ่งออกเป็นกี่ประเภท
๓. ปัจจุบันใครเป็นผู้สืบทอด
๔. มีวิธีการใดที่สามารถนำต่อยอดทางเศรษฐกิจได้
๕. หน่วยงานหลักที่เข้ามาให้การสนับสนุน
๖. แนวทางการเชื่อมโยงกับแผนการท่องเที่ยวเป็นอย่างไร

ส่วนที่ ๔ เป็นคำถามเกี่ยวกับการเชื่อมโยงผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาและกิจการการท่องเที่ยวของ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ มีจำนวน ๖ ข้อ

๑. การท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นควรเป็นอย่างไร
๒. ผลิตภัณฑ์อะไรบ้างที่สะท้อนถึงความเป็นท้องถิ่น
๓. กิจกรรมอะไรบ้างที่ส่งเสริมเศรษฐกิจภายในชุมชน
๔. แผนการท่องเที่ยวกระจายรายได้ได้อย่างไร
๕. ควรดำเนินการจัดการแผนการท่องเที่ยวอย่างไร
๖. ใครควรเป็นหน่วยงานหลักในการผลักดันแผนท่องเที่ยวชุมชน

รศ.ดร.เต็มศักดิ์ ทองอินทร์

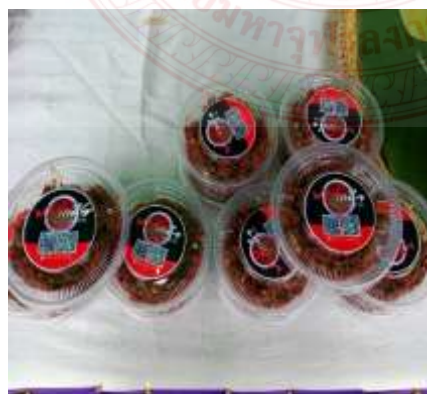
ผศ.ดร.รัฐพล เย็นใจมา

ดร.กาญจนา คำจตุ



ภาคผนวก จ
รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย









ภาคผนวก ฉ
ประวัติคณะผู้วิจัย
แบบสรุปโครงการวิจัย



ประวัติผู้วิจัย

๑. ชื่อ รศ.ดร. เต็มศักดิ์ ทองอินทร์
Assoc. Prof. Dr. Termsak Thongin
ID : -
๒. สถานะ อาจารย์ ภาควิชารัฐศาสตร์
คณะสังคมศาสตร์
๓. วัน/เดือน/ปีเกิด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๔. ตำแหน่งปัจจุบัน ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕ สาขาวิชา รัฐศาสตรบัณฑิต ภาควิชา รัฐศาสตร์
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๕. ที่อยู่ปัจจุบัน ๒/๗๘๙ หมู่ ๖ ตำบลคูคต อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ๑๒๑๓๐
๖. วุฒิการศึกษา
 - พธ.บ.(การสอนสังคมศึกษา) ม.มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒
 - M.A. (Pol.sc.) Poona University, India, ๒๕๓๕
 - Ph.D. (Pol.sc.) Dr.BAM University, India, ๒๕๔๒
๗. คำสั่งแต่งตั้งเป็นบุคลากรมหาวิทยาลัย
คำสั่งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ ๑๖๑/๒๕๔๔ ลงวันที่ ๑๑ มิถุนายน
พุทธศักราช ๒๕๔๔ โดยให้มีผลการเข้าปฏิบัติงานในวันที่ ๑ เมษายน ๒๕๔๓
คำสั่งแต่งตั้งผู้ช่วยศาสตราจารย์ ได้รับการแต่งตั้งตำแหน่งทางวิชาการระดับผู้ช่วยศาสตราจารย์
สาขาวิชา รัฐศาสตร์ ตั้งแต่วันที่ ๒๗ กันยายน ๒๕๔๘
คำสั่งแต่งตั้งรองศาสตราจารย์ ได้รับการแต่งตั้งตำแหน่งทางวิชาการระดับรองศาสตราจารย์
สาขาวิชา
รัฐศาสตร์ ตั้งแต่วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๒
คำสั่งแต่งตั้งตำแหน่ง หัวหน้าภาควิชา รัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ เมื่อวันที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๕๙
ถึง วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๖๓
คำสั่งแต่งตั้งตำแหน่ง ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา สาขาวิชา รัฐศาสตร์ เมื่อวันที่ ๑
กรกฎาคม ๒๕๖๓ ถึง ปัจจุบัน
๘. ผลงานทางวิชาการ
 - ๑) การศึกษาความต้องการทรัพยากรทางการศึกษาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร. ในปี ๒๕๔๙ - ๒๕๕๐ (ผู้ร่วมวิจัย)

๒) แนวโน้มการให้บริการทางการศึกษาระดับอุดมศึกษาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร. ในปี ๒๕๕๐ - ๒๕๕๒ (ผู้ร่วมวิจัย)

๓) ศักยภาพในการบริหารทรัพยากรมนุษย์ตามความคาดหวังของผู้บริหารมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร. ในปี ๒๕๕๓ - ๒๕๕๕. (ผู้วิจัย)

๔) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ปัญหาความรุนแรงในการเมืองท้องถิ่นในจังหวัดปทุมธานีและพระนครศรีอยุธยา สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร. ในปี ๒๕๕๗ - ๒๕๕๘. (ผู้วิจัย)

๕) “การเสริมสร้างและปลูกฝังจิตสำนึกและค่านิยมสุจริตในการเมืองภาคประชาชน” สนับสนุนทุนวิจัย โดย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในปี ๒๕๖๐ (ผู้วิจัย)

๙. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการทำการวิจัยว่าเป็นผู้อำนวยการแผนงานวิจัย หัวหน้าโครงการวิจัยหรือผู้ร่วมวิจัยในแต่ละงานวิจัย

๑. รัฐประศาสนศาสตร์
๒. พระพุทธศาสนา
๓. สังคมวิทยา
๔. เศรษฐศาสตร์

ประวัตินักวิจัยร่วม

๑. ชื่อ-นามสกุล : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัฐพล นามสกุล เย็นใจมา
Asst. Prof. Dr. Rattapon Yenjaima
๒. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน : -
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน หัวหน้าภาควิชารัฐศาสตร์
: อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๔. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก
: เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
๑๓๑๗๐
Email : y_rattapon@yahoo.com
๕. ประวัติการศึกษา
: พุทธศาสตรบัณฑิต (สาขาวิชาบริหารรัฐกิจ)
: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.) (รัฐประศาสนศาสตร์)
: พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) (รัฐประศาสนศาสตร์)
๖. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ
: สาขาวิชารัฐศาสตร์
: สาขาวิชาการจัดการ
: สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ
: เรื่อง “การสังคมนาสงเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนา” ๒๕๖๐ (ผู้ร่วมวิจัย)
: เรื่อง “การส่งเสริมการท่องเที่ยวเส้นทางแสวงบุญในมิติทางพระพุทธศาสนาของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, ๒๕๖๐. (ผู้ร่วมวิจัย)
: เรื่อง “การพัฒนาสมรรถนะหลักของบุคลากรเทศบาลในยุคโลกาภิวัตน์ตามหลักพุทธธรรม”, วารสารมจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์ , ๒๕๖๐ (ผู้ร่วมวิจัย)
: เรื่อง “ปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารจัดการกองทุนสัจจะออมทรัพย์เพื่อความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชนในจังหวัดระยอง” ๒๕๖๐ (ผู้ร่วมวิจัย)
: เรื่อง “การบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีตามหลักพุทธธรรมขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดอุบลราชธานี”, ๒๕๖๐ (ผู้ร่วมวิจัย)

ประวัตินักวิจัยร่วม

๑. ชื่อ-นามสกุล : ดร.กาญจนา ดำจิติ
Dr.Kanjana Damjutti
2. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน : -
3. ตำแหน่ง ปัจจุบัน
: อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๔. หน่วยงานและสถานที่ติดต่อได้สะดวก
: เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
๑๓๑๗๐
Email : kanjana.dam@mcu.ac.th
๕. ประวัติการศึกษา
: เศรษฐศาสตร์บัณฑิต (ศ.บ.)
: ศาสตราจารย์มหาบัณฑิต (ศน.ม.) (รัฐศาสตร์การปกครอง)
: พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) (รัฐประศาสนศาสตร์)
๖. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ
: สาขาวิชารัฐศาสตร์
๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ
: เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารจัดการศูนย์พัฒนาชาวเขา
จังหวัดแพร่” สถานภาพ : ผู้ร่วมวิจัย
: เรื่อง “การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการกองทุนสวัสดิการชุมชนในเขต
พื้นที่อำเภอเมืองแพร่” ปี ๒๕๖๐ สถานภาพ : ผู้ร่วมวิจัย
: เรื่อง “การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการกองทุนสวัสดิการชุมชนในเขต
พื้นที่อำเภอเมืองแพร่” ปี ๒๕๖๐ สถานภาพ : ผู้ร่วมวิจัย
: เรื่อง “วิสาหกิจผ้าหม้อห้อมจังหวัดแพร่: องค์กรความรู้ และการจัดการเชิง
เครือข่ายเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน” ปี ๒๕๖๒ สถานภาพ : ผู้ร่วมวิจัย
: เรื่อง “องค์กรความรู้และคุณค่าอาหารพื้นบ้านยอดนิยมตามหลักโภชนาการ
เพื่อเสริมสร้างสุขภาพของผู้สูงอายุเขตภาคเหนือตอนบน” ปี ๒๕๖๒
สถานภาพ : ผู้ร่วมวิจัย

แบบสรุปโครงการวิจัย (เพื่ออนุมัติจบโครงการวิจัย)
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑. สัญญาเลขที่ ว.๐๑๘/๒๕๖๓

๒. ชื่อโครงการ การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

๓. หัวหน้าโครงการวิจัย/นักวิจัย รศ.ดร.เต็มศักดิ์ ทองอินทร์ (หัวหน้าโครงการวิจัย)

ผศ.ดร.รัฐพล เย็นใจมา(ผู้ร่วมวิจัย) ดร.กาญจนา คำจตุติ (ผู้ร่วมวิจัย)

หน่วยงานที่สังกัด คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โทรศัพท์ ๐๘-๗๙๘๓๐๕๙๙ E-mail ajanterm58@gmail.com

๔. ความสำคัญ/ความเป็นมา/ประเด็นปัญหาก่อนการวิจัย

การมีแผนยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี ทำให้มองเห็นแนวทางของการแข่งขันที่มุ่งเน้นการพัฒนาภาคการผลิตและบริการให้สามารถแข่งขันได้ แต่จะทำอย่างไรจึงจะเกิดความยั่งยืน ประชาชนมีคุณภาพชีวิตและมีรายได้ที่ดีขึ้น จึงมีการมองไปที่ความสามารถและความเข้มแข็งของชุมชนเป็นพื้นฐาน และเมื่อกรมการพัฒนาชุมชนได้พยายามเดินหน้าพัฒนา “ชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี” โดยการค้นหาทุนที่ตนเองมีไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญา วิถีชีวิต มีเป้าหมายเพื่อการนำไปสู่การเพิ่มรายได้ให้กระจายสู่ชุมชนทั้งระบบ โดยการขายสินค้าอยู่ในชุมชนที่มาจากการท่องเที่ยว โดยใช้เสน่ห์ภูมิปัญญาวิถีชีวิตวัฒนธรรมและความคิดสร้างสรรค์ แปลงเป็นรายได้ ทั้งนี้ครอบครัวและลูกหลานยังอยู่ร่วมกัน ไม่ต้องแข่งขันนำผลิตภัณฑ์ออกไปขายนอกชุมชน เป็นชุมชนที่เป็นเจ้าบ้านที่ดี ชวนกันคิดชวนกันทำ ผลิตสินค้าและบริการ รวมทั้งมีการเชื่อมโยง เส้นทางท่องเที่ยวระดับชุมชนที่มีเสน่ห์ดึงดูดและมีคุณค่าเพียงพอให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมเยือนและใช้จ่ายเงินในทุกกิจกรรมของชุมชน ซึ่งรายได้จะกระจายอยู่กับคนในชุมชน ทุกคนมีความสุขเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน (Strength with in) และเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างแท้จริง

การท่องเที่ยวก็เป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม โดยพยายามให้เกิดการสร้างศักยภาพของคนท้องถิ่นนั้นๆ มีองค์ประกอบสำคัญในการทำให้แหล่งท่องเที่ยวชุมชนมีความยั่งยืน ขึ้นกับองค์ประกอบสำคัญ ๓ ประการ คือ ศักยภาพด้านคนพื้นที่ และการจัดการ จึงมีการลงพื้นที่การวิจัยในเบื้องต้น และพบว่า องค์กรภาครัฐนำโดยที่ว่าการอำเภอหนองบัว ร่วมมือกับเทศบาลตำบลหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ได้กำลังเร่งดำเนินการผลักดัน

นโยบายของรัฐเกี่ยวกับชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี และพบประเด็นความสำคัญของการวิจัยที่ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะพื้นที่เขตเทศบาลตำบลหนองบัว มีพื้นที่การปกครอง ๖.๒๕ ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครองเป็น ๒ ตำบล ประกอบด้วย ๑๕ ชุมชน ได้แก่ ๑) ตำบลหนองบัว และ ๒) ตำบลหนองกลับ เป็นชุมชนดั้งเดิมมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่น่าสนใจ มีภูมิปัญญาที่กระจายไปอยู่กับผู้คนและสถานที่ต่างๆ มากมาย หากไม่ศึกษารวบรวมไว้โอกาสที่จะสูญหายแก่ขาดการสืบทอดของเยาวชนคนรุ่นหลัง และประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณีดังกล่าวคนในพื้นที่เห็นว่าควรมีการอนุรักษ์ไว้ อีกทั้งควรมีการสร้างเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับของดีชุมชน

ดังนั้นผู้วิจัยเห็นว่า การดำเนินการจากภาครัฐแต่เพียงอย่างเดียวซึ่งมีพื้นที่ความรับผิดชอบขนาดใหญ่ ไม่สามารถขับเคลื่อนแนวความคิดชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถีได้ครอบคลุมทั่วประเทศ โครงการวิจัยเป็นการค้นหาศักยภาพชุมชน เพื่อนำไปต่อยอดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวสู่การเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจชุมชน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อนำไปสู่การยกระดับทุนทั้งที่อยู่ในตัวคน และกระจายอยู่ในสถานที่ต่างๆ ให้รวบรวมเป็นหมวดหมู่ และง่ายต่อการบริหารจัดการของภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จึงนำมาสู่หัวข้อวิจัยเรื่อง การยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

๕. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๕.๑ เพื่อยกระดับแหล่งทุนชุมชนตามศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน
- ๕.๒ เพื่อสร้างเครือข่ายแหล่งทุนชุมชนในอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

๖. ผลการวิจัย/การแก้ปัญหาโดยการวิจัย

ผลการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ประสบการณ์ในการระดมความคิดเห็นและวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนจากผู้แทนที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนนั้น ถือว่าเป็นการร่วมกันรับทราบปัญหาภาพรวมของชุมชน พร้อมทั้งแสวงหาแนวทางในการแก้ปัญหาในพื้นที่ร่วมกัน กระบวนการดังกล่าวนี้จะทำให้เกิดเครือข่ายอย่างยั่งยืนเพราะมีการจัดกิจกรรมทบทวนจำนวนหลายครั้ง

เป็นการศึกษาสภาพทั่วไปของชุมชน และค้นหาปัญหาสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยอาศัยแหล่งทุนและภูมิปัญญาในชุมชนมา หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสร้างเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาและส่งเสริมคุณภาพชีวิตเชิงรูปธรรม

๘. การเผยแพร่/การประชาสัมพันธ์

จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์มอบให้ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยทั่วประเทศ

จัดทำผลการวิจัยฉบับย่อ จำนวน ๑๐ เล่ม

ตีพิมพ์ในวารสาร มจร การพัฒนาสังคม . Vol 6, No 2 (2021): ปีที่ 6 ฉบับที่ 1
(มกราคม - เมษายน 2564)

๙. ภาพประกอบกิจกรรมการวิจัย/การเผยแพร่ผลงานวิจัย







แผนฟื้นฟูสวนผลไม้ของเกษตรกรแม่

วิถีวิถีธรรม

ห้องทักทายวัฒนธรรมวิถีชุมชน

จังหวัดฉะเชิงเทรา วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีฉะเชิงเทรา

